

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

**PAGANLARIN ELEŞTİRİLERİNE KARŞI MACARIUS
MAGNES'İN HİRİSTİYANLIK SAVUNUSU
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

Hande FİDAN

BURSA 2023

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

**PAGANLARIN ELEŞTİRİLERİNE KARŞI MACARIUS MAGNES'İN
HİRİSTİYANLIK SAVUNUSU
YÜKSEK LİSANS**

Hande FİDAN

Danışman:

Prof. Dr. Muhammet TARAKÇI

BURSA 2023

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı'nda **701921007** numaralı **Hande FİDAN**'nın hazırladığı **“Paganların Eleştirilerine Karşı Macarius Magnes'in Hristiyanlık Savunusu”** konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 05/07/2023 günü 17:00-19:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye

Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Muhammet TARAKÇI

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman SAYAR

Bursa Uludağ Üniversitesi

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Yunus KAYMAZ

Bingöl Üniversitesi

05/07/2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum **“Paganların Eleştirilerine Karşı Macarius Magnes’in Hristiyanlık Savunusu”** başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

26.05.2023

Adı Soyadı: Hande FİDAN

Öğrenci No: 701921007

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Programı: Dinler Tarihi Yüksek Lisans

Statüsü: Yüksek Lisans

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: **“Paganların Eleştirilerine Karşı Macarius Magnes’in Hristiyanlık Savunusu”**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 149 sayfalık kısmına ilişkin, 26/05/2023 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dâhil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

26.05.2023

Adı Soyadı:	Hande FİDAN
Öğrenci No:	701921007
Anabilim Dalı:	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı:	Dinler Tarihi Yüksek Lisans
Statüsü:	Y. Lisans

Danışman

Prof. Dr. Muhammet TARAKÇI

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Hande FİDAN
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitüsü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Dinler Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xiii+184
Mezuniyet Tarihi : 05/07/2023
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Muhammet TARAKÇI

PAGANLARIN ELEŞTİRİLERİNE KARŞI MACARIUS MAGNES'İN HİRİSTİYANLIK SAVUNUSU

Bu çalışmada Macarius Magnes'in, Pagan bir münekkidin eleştirilerine karşı kaleme aldığı *Apocriticus* adlı eser üzerinden onun Hıristiyanlık savunusu incelenmektedir. Eser, Hıristiyan inancına dair soru-cevap şeklinde bir diyalog üzerine kurgulanmıştır. Diyalogun gerçek mi yoksa hayali/kurgusal bir konuşma mı olduğu araştırmacılar nezdinde tartışmalıdır. *Apocriticus*'un yazarının adı, tarihi, yazıldığı yer, eserdeki Pagan münekkidin kimliği ve hatta eserin tam başlığının ne olduğu her zaman bir şüphe konusu olmuştur. Giriş ve dört bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde *Apocriticus*'a dair belirsizlik teşkil bu hususlar üzerinde durulmuştur. İkinci ve üçüncü bölümlerde Pagan münekkidin İsa'ya ve Hıristiyan teolojisine yönelttiği eleştiriler ve Macarius'un bu eleştirilere karşı yaptığı savunular yer almaktadır. Son olarak dördüncü bölümde Havarî Pavlus ve Petrus özelinde münekkidin havarilere yönelttiği eleştiriler ve Macarius'un savunuları incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Macarius Magnes, *Apocriticus*, Porphyry, Contra Christianos, Sossianus Hierocles, *Philaletes* Logos, Apoloji, Pagan.

ABSTRACT

Name and Surname : Hande Fidan
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Religious Science
Branch : The History of Religions
Degree Awarded : Master in Art
Page Number : xiii+184
Degree Date : 05/07/2023
Supervisor : Muhammet TARAKÇI

THE DEFENSE OF CHRISTIANITY BY MACARIUS MAGNES AGAINST CRITICISM OF THE PAGANS

This study examines Macarius Magnes' defense of Christianity through his work called the *Apocriticus*, which he wrote against the criticisms of the Pagan objector. The work is based on a dialogue through questions and answers about the Christian faith. Whether the conversation is genuine or fictional is controversial among researchers. The work's author, date, place of writing, the Pagan objector's identity, and even the exact title has always been doubtful. This thesis contains an introduction and four chapters. The first chapter is about these issues, which constitute uncertainty about *Apocriticus*. The second and third chapters covers the Pagan objector's criticisms against Jesus and Christian theology and Macarius' defenses against these criticisms. Finally, in the fourth chapter, the objector's objections against the apostles and the defenses of Macarius are examined within the scope of the Apostles Paul and Petrus.

Key Words:

Macarius Magnes, *Apocriticus*, Porphyry, Against the Christians, Sossianus Hierocles, Lover of Truth, Apology, Pagan.

ÖNSÖZ

MS dördüncü yüzyılda Roma İmparatorluğu büyük bir dönüşüm geçiriyordu. Göçler, savaşlar ve iç çekişmeler döneme damgasını vurmuştu. Geleneksel Pagan dinleri, çeşitli felsefi gelenekler ile gizem dinlerinin birbirine karışması sonucu değişiyordu. Dördüncü yüzyıl aynı zamanda Hristiyanlık tarihi için de bir kırılma noktasıydı. Diocletianus döneminde Hristiyanlara karşı başlatılan “büyük zulüm” hareketi zamanla yerini hoşgörü politikasına bırakmış ve Hristiyanlık, Constantin döneminde devletin yasal dinlerinden biri haline gelmişti. Bu çalkantılı toplumdaki birçok çatışmadan biri, senkretik Helenistik dinler ile Hristiyan dinî arasındaydı. İki dinin mensupları arasında yapılan münazaralarda kullanılan yöntemler, halka açık yerde yapılan tartışmalardan işkence ve hatta ölüme kadar değişiyordu. Din mensuplarının, insanları kendi saflarına çekmelerinin yaygın ve görünüşte oldukça etkili bir yöntemi de edebiyattı. Dinler arasında yapılan bu edebi tartışmaların çoğu, dönemin polemik ve apolojetik literatüründe korunmuştur.

Başlangıcından beri, Hristiyanlık var olma hakkını savunmak zorunda kalmıştır. Örneğin birinci yüzyıldan bu yana Pavlus’un mektupları, Kilisenin tarihi boyunca devam edecek olan uzun bir apolojetik-polemik geleneğin başlangıcı kabul edilmiştir. Bu geleneğin külliyatı tarih boyunca genişlemeye devam etmiştir. İkinci yüzyılda, Justinus Martyr, (yaklaşık 100-165) yazdığı iki apoloji ile Romalı hükümdarları Hristiyanlığın gerçek inançları ve uygulamaları hakkında bilgilendirmeye çalışmıştır. İskenderiyeli Kilise babası Origenes *Contra Celsus* (*Celsus’a Karşı*) adlı eserinde Pagan Celsus’un Hristiyan inancı ve kutsal metinlerine karşı eleştirilerini tek tek ele alarak Hristiyan dinini haklı çıkarmaya çalışmıştır.

Üçüncü yüzyılın sonlarına doğru özellikle İmparator Diocletianus döneminde Pagan entelektüeller, Hristiyanlığın artan popüleritesinden endişe duymaya başlamışlar ve bu dönemde Hristiyan inançlarına yönelik güçlü eleştiriler yazmışlardır. Plotinus’un bir öğrencisi ve Yeni Eflatuncu bir filozof olan Tyre’li Porphyry, Hristiyan inancını barbarca ve tutarsız bir fikirler karmaşası olarak tanımlamış ve ayrıca inanırlarını medeniyeti tehlikeye atan ve atalarının dininden dönen mürtetler olarak tanımlamıştır.¹ Porphyry bu eleştirilerine dair *Contra Christianos* (*Hristiyanlara Karşı*)² ismiyle anılan on beş eserlik

¹ Charles Matson Odahl, *Constantine and the Christian Empire* (Londra: Routledge, 2004), 56.

² Gr. Κατὰ Χριστιανῶν, İng. *Against the Christians*.

bir külliyat kaleme almıştır. Porphyry'e bir dizi Hristiyan yazar tarafından yanıt verilmiştir. Doğuda yüksek bir devlet memuru olan Sossianus Hierocles, İsa'yı, Pagan kült figürleriyle olumsuz bir şekilde karşılaştıran ve Hristiyanları, Roma İmparatorluğu'nun geleneksel dinlerine geri çağırmaya çalışan *Philaethes Logos*³ adlı benzer bir eser ortaya koymuştur. Kilise Tarihçisi Caesareali Eusebius bu esere karşı *Contra Hieroclem* (*Hierocles'e Karşı*) isimli bir eser kaleme almıştır.

Paganların Hristiyanlık eleştirilerine karşı kaleme alınan bir diğer apoloji de Macarius Magnes'in *Apocriticus*'udur. Macarius'un eserini hangi eleştirmene karşı kaleme aldığı tartışmalı olmakla birlikte yapılan çalışmalarda ön plana çıkan iki münekkid bulunmaktadır. Bunlardan biri *Contra Christianos* adlı eseri kaleme alan Porphyry, diğeri ise kaynaklarda “zulüm yazarı” olarak anılan ve *Philaethes Logos* adlı eserin yazarı olan Sossianus Hierocles'tir.

Bu çalışma Macarius Magnes'in Pagan eleştirmenlere karşı Hristiyanlık savunusunu ve kaleme aldığı *Apocriticus*'u incelemektedir. *Apocriticus*'un yaklaşık dördüncü yüzyılda kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Eserin tam başlığı “Μακαρίου Μάγνητος Μονογενῆς ἡ Ἀποκριτικὸς πρὸς Ἑλληνας”. Περὶ τῶν ἀπορουμένων ἐν τῇ καινῇ Διαθήκῃ ζητημάτων καὶ λύσεων λόγος” yani “Yeni Ahit'teki İhtilaflı Sorular ve Cevaplarla İlgili Olarak Macarius Magnes'in Monogenes'i veya Yunanlılara Cevabı” olarak zikredilmektedir. *Apocriticus*'un orijinal nüshası günümüze ulaşmamıştır. Lakin 1867'de Carol Blondel, eser henüz kaybolmadan önce Atina'daki Milli Kütüphane'de yaptığı bir çalışma esnasında orijinal eseri keşfetmiş ve Grekçe-Latince bir edisyon hazırlamıştır. Çalışmamızda *Apocriticus*, Thomas Crafer ve R. Joseph Hoffmann'ın yaptığı İngilizce edisyonlar üzerinden incelenmiş ve gerektiğinde Grekçe-Latince nüshaya başvurulmuştur.

Apocriticus'u çalıştığım süreç bana yeni yolculukların kapısını aralamıştır. Çalışmalarımı yürüttüğüm İngilizce kaynaklarda esere dair bazı tartışmalı hususlar bulunmaktaydı. Bu nedenle eserin orijinal nüshasına başvurmam gerekti. Bu noktada Latince ve Grekçe öğrenme serüvenim başladı. Aslında bu süreç sadece Yüksek Lisans değil aynı zamanda lisans hayatımın ilk yıllarından bu yana devam eden bir ilim

³ Gr. Φιλαλήτης λόγος, İng. *Lover of Truth*.

yolculuğuydu. Bu ilim yolculuğumda bana rehberlik edip yolumu aydınlatan maddi ve manevi katkılarıyla destek olan birçok kişiye teşekkür borçluyum. Öncelikle lisans döneminden itibaren her açıdan gelişimimiz için bizlere fedakârca yardımcı olan, dil öğrenmemi teşvik eden ve gerek çalışma konusunun belirlenmesinde gerekse doğru kaynaklara ulaşılması hususunda desteklerini her daim hissettiğim kıymetli danışmanım Prof. Dr. Muhammet Tarakçı hocama teşekkür etmeliyim. Lisans döneminden bu yana çıktığım bu yolda beni cesaretlendiren, İbranice öğretip bana değerli zamanını ayıran ilmi birikiminden istifade ettiğim ayrıca bu çalışmayı okuyarak değerli fikirlerini, eleştirilerini ve katkılarını benimle paylaşan kıymetli Dr. Öğretim Üyesi Fatma Seda Şengül hocama teşekkürlerimi sunarım. Son olarak bu süreçte beni, sevgiyle ve sabırla motive edip hayallerimin arkasında duran, daima desteklerini hissettiğim canım aileme en kalbi teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
A) Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi	1
B) Yöntem ve Kaynaklar.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM: POCRITICUS VE MÜELLİFİ

1.1) Apocriticus	5
1.1.1) Tarihçesi.....	6
1.1.2) Eserin Tarihlendirilmesi	9
1.1.3) Başlıklandırılması	17
1.1.4) İçerik	18
1.1.5) Gerçek mi Kurgu mu?	24
1.1.6) Argümantasyonu ve Yöntemi.....	29
1.1.7) Teolojik ve Apolojetik Değeri.....	30
1.2) Müellif	32
1.2.1) Macarius Magnes	32
1.2.2) Pagan Münekkid.....	38
1.2.2.1) Porphyry	39
1.2.2.2) Sossianus Hierocles	47

İKİNCİ BÖLÜM: İSA'YA DAİR TARTIŞMALAR

2.1) Hayatı ve Mucizeleri.....	53
2.1.1) Çarmıh Hadisesi ile İlgili Rivayetler.....	53
2.1.1.1) Çarmıh Esnasında İsa'ya Sunulan Şarap.....	57
2.1.1.2) Çarmıha Gerilmesi.....	66
2.1.1.3) Böğrünün Mızrakla Delinmesi.....	70
2.1.1.4) Dirilişi ve Görünmesi.....	72
2.1.2) Hastaları İyileştirmesi: Saralı Çocuk.....	77
2.1.3) Kötü Ruhları Kovması.....	79
2.1.4) Denizin Üzerinde Yürümesi.....	84
2.1.5) İsa ve Şeytan Arasındaki Diyalog.....	90
2.2) Sözleri.....	91
2.2.1) Merhamet Simgesi İsa'ya Karşı Kılıç Getiren İsa.....	91
2.2.2) Kendine Şahitliği.....	96
2.2.3) İsa'ya İman ile Musa'ya İmanın Birbirlerine Eş Tutulması.....	99
2.2.4) Dünyanın Hükümdarının Dışarı Atılması.....	100
2.2.5) İblis'in Yahudilerin Babası Olarak Sunulması.....	103
2.2.6) Müminlerin Hasletleri.....	105
2.2.7) İmanın Dereceleri.....	107
2.2.8) Günahkâr İnsanlara Karşı Tutumu.....	109
2.2.9) Dua.....	111

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: HİRİSTİYAN TEOLOJİSİNE DAİR TARTIŞMALAR

3.1) İsa'nın Tanrısallığı Doktrinine Karşı Eleştiriler.....	113
3.1.1) Annesi ve Kardeşleri.....	113
3.1.2) Tanrı'dan Başka Kimsenin İyi Olmaması.....	120
3.1.3) İlahi Monarşisi.....	124
3.1.4) Enkarnasyon.....	125
3.1.5) Ölümden Sonra Bedenin Dirilişi.....	127
3.1.6) İsa'nın Varlığının Zamanla Kısıtlanması.....	132
3.1.7) Evharistiya.....	133
3.1.8) Vaftiz.....	137

3.2) Gökteki Krallık ve Hıristiyan Kıyamet Umutları	140
3.2.1) İncil'in Tüm Dünyada Vaaz Edilmesi.....	140
3.2.2) Zenginlerin Tanrı Egemenliği'ne Girmesi	142
3.2.3) Ahir Zamanda Birçok Kişinin Mesihlik İddiasıyla Ortaya Çıkması	145
3.2.4) Dünyanın Şimdiki Halinin Geçici Olması.....	147
3.2.5) Müminlerin Tekrar Diriltilmeleri ve Bulutlar İçinde Göğe Yükseltilmeleri	149
3.2.6) Göksel Krallıkla İlgili Benzetmeler	152

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: HAVARİLERE DAİR TARTIŞMALAR

4.1) Petrus	156
4.1.1) İsa'nın Petrus'a Karşı Tavrı	156
4.1.2) Hananya ve Safira'ya Muamelesi.....	160
4.1.3) Hapisten Kaçması.....	162
4.2) Pavlus	165
4.2.1) Sünnet.....	165
4.2.2) Yahudi ve Romalı Olduğunu İddia Etmesi	168
4.2.3) Kanunu Kendi Çıkarı İçin Kullanması.....	169
4.2.4) Kutsal Yasa'ya Tabi Olanların Lanetlenmesi.....	170
4.2.5) Kutsal Yasa'nın Suçu Çoğaltması.....	172
4.2.6) Putperestlerin Kestiği Hayvanlar.....	173
4.2.7) Bekaret	176
4.2.8) Pavlus ve Petrus'un Öldürülmesi	177

SONUÇ.....	179
-------------------	------------

KAYNAKÇA	182
-----------------------	------------

KISALTMALAR

Bk.	: Bakınız
Efesliler	: Pavlus'tan Efeslilere Mektup
2. Filipililer	: Pavlus'tan Filipililere 2. Mektup
Galatyalılar	: Pavlus'tan Galatyalılara Mektup
Gr.	: Grekçe
İbraniler	: Pavlus'tan İbranilere Mektup
İng.	: İngilizce
Koloseliler	: Pavlus'tan Koloselilere Mektup
1. Korintliler	: Pavlus'tan Korintlilere 1. Mektup
2. Korintliler	: Pavlus'tan Korintlilere 2. Mektup
Lat.	: Latince
MS	: Milattan sonra
Romalılar	: Pavlus'tan Romalılara Mektup
1. Selanikliler	: Pavlus'tan Selaniklilere 1. Mektup
2. Selanikliler	: Pavlus'tan Selaniklilere 2. Mektup
1. Timoteos	: Pavlus'tan Timoteos'a 1. Mektup
T.	: Türkçe
Vol.	: Volume
Yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

A) Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Bu çalışma Pagan eleştirmenlere karşı Macarius Magnes'in kaleme aldığı *Apocriticus*'u ve Macarius'un Hristiyanlık savunusunu incelemektedir. Keşfedildiğinden beri, Macarius Magnes'in *Apocriticus*'u değersiz bir apoloji olarak görülmüştür. Akademisyenler genellikle eserin değerinin Hristiyan savunusunda değil de daha çok koruduğu Pagan bakış açısında olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır. Lakin sonrasında uygun tarihsel bağlamda anlaşıldığında eserin, Hristiyan apoloji geleneğini ve zamanının Hristiyan-Pagan çatışmasını anlamak için önemli bir katkı sağladığı görülmüştür. Aslında *Apocriticus*'u sadece bir apoloji örneği olarak değerlendirmek yetersiz olacaktır. Çünkü o, biri Pagan münekkide ait eleştiriler diğeri de Macarius'a ait savunular olmak üzere bize iki eser sunmaktadır. Macarius, döneminin diğer apoloji eserlerinden farklı olarak, münekkidin eserinden yahut sözlerinden yaptığı alıntılar kelimesi kelimesine ele almış; ayrıca münekkidin Hristiyanlığa karşı yaptığı ağır ithamları da hiç çekinmeden eserine kaydetmiştir.

Apocriticus'ta Macarius'un Hristiyanlık savunusu dışında Pagan münekkide ait eleştiriler, dönemin Pagan bakış açısının mahiyeti, münekkidin kimliği, eleştirilerin alıntılandığı eserin adı, bu eserin yazıldığı tarih ve mekân gibi ele alınmayı bekleyen pek çok husus yer almaktadır. Ayrıca Macarius'un kimliği, yaşadığı dönem, *Apocriticus*'un yazıldığı dönemden günümüze ulaşınca dek tarih sahnesinde birkaç kez kaybolup tekrar bulunması, lakin bu serüveni boyunca eserin zaman içinde tahrif edilmiş olması, günümüze ulaşan parçalarının yanı sıra günümüze ulaşamayan parçalar hakkında yapılan çalışmalar, esere dair yapılan atıflar ile eserin orijinal halinin yeniden inşa edilmeye çalışılması gibi ve eserin mahiyetiyle ilgili pek çok aydınlatılmayı bekleyen belirsizlik bulunmaktadır. Görüldüğü üzere bu eser çalışma kapsamı bakımından oldukça geniş bir mahiyete sahiptir. Bu nedenle *Apocriticus*'un tarihi, yazarı, münekkidi, eserde yer alan eleştirileri ve savunuları ana hatlarıyla incelenecektir. Zira çoğu akademisyen *Apocriticus*'a dair yaptıkları çalışmalarında münekkidin eleştirilerine yoğunlaşmıştır.

Macarius'un kaleme aldığı savunuların analizine dair daha önceden bir tez yazılmıştır.⁴ Lakin hem Pagan münekkidin eleştirilerini hem de Macarius'un savunularını içeren bütüncül ve özlü bir çalışma bulunmamaktadır. Ayrıca ülkemizde *Apocriticus*'a yahut Macarius Magnes'e dair neredeyse yok denecek kadar az kaynak bulunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma *Apocriticus*'a ve müellifine dair çalışmaları derli toplu bir şekilde ortaya koymaya çalışmaktadır. Ayrıca İsa'ya, Hristiyan teolojisine ve havarilere dair *Apocriticus*'ta yer alan eleştiri ve savunuları ayrıntılı bir şekilde incelemektedir.

B) Yöntem ve Kaynaklar

Bilim insanları sosyal bilimler alanında yaptıkları araştırmalarında daha çok nitel araştırma yöntemlerini benimsemektedirler. Zira onlar, nitel çalışmaları, istatistiksel yöntemlere nazaran daha detaylı bir şekilde verilerin toplanmasını ve soruların analiz edilmesini sağlayan bir yöntem olarak tanımlamaktadırlar.⁵ Nitel araştırmalarda görüşme, gözlem, vaka çalışması ve doküman analizi gibi çeşitli veri toplama yöntemleri vardır. Veri toplama yöntemi seçildikten sonra toplanılan bilginin nasıl organize edileceği belirlenmektedir. Nitel veri analizinde kullanılan yöntemler de çeşitlilik göstermektedir. İçerik Analizi, Betimsel Analiz, Söylem Analizi, Yerleşik ve Sabit Karşılaştırma Analizi, Fenomenolojik Analiz ve Etnometodoloji sıklıkla kullanılan yöntemlerdir. Çalışmamızda bu araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır.

Doküman analizi, ele alınacak olgu veya olgular hakkında basılı ve elektronik materyallerin derinlemesine ve sistematik bir şekilde analiz edilmesini amaçlamaktadır.⁶ Bu yöntem uygulanırken araştırmacı ilk olarak yapacağı çalışmada ne tür dokümanlara ihtiyacı olduğunu ve bu dokümanları nereden elde edeceğini belirlemektedir. Kriterlere uygun dokümanlar elde edildikten sonra orijinallikleri kontrol edilmektedir. Son olarak dokümanlar okunarak elde edilen veriler analiz edilmekte ve nihayetinde sonuçlar

⁴ Benedict Cornelius Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus: A Re-Evaluation of the Apology of Macarius Magnes* (Ottawa, Canada: Wilfrid Laurier University, Master Of Arts, 1989).

⁵ Fatma Nevra Seggie - Yasemin Bayyurt (ed.), *Nitel Araştırma: Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2017), 1.

⁶ Bilgen Kırıl, "Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/15 (2020), 173; Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2018), 189.

çalışmaya işlenmektedir.⁷ Bu metodun işleyişi gereği çalışmamızda ilk olarak araştırmaya konu edilecek *Apocriticus* adlı eserin Grekçe orijinal metni bulunmaya çalışılmış lakin günümüze orijinal nüshanın ulaşamadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla çalışmamızda gerekli görülen yerlerde Blondel'in orijinal nüshanın bir kopyası olarak hazırladığı Grekçe-Latince edisyona başvurulmuştur.⁸ İkinci aşamada eserin İngilizce edisyonları tespit edilmiş ve içlerinden muteber kabul edilen nüshalar belirlenmiştir. Bu minvalde Macarius Magnes'in Hristiyanlık savunusu için Thomas Crafer'ın eseri esas alınmıştır.⁹ Zira *Apocriticus* metnine sadık kalarak Macarius'un eleştirilerini daha bütüncül şekilde ele alan başka bir araştırmacı tespit edilememiştir. *Apocriticus*'un münekkiddinin Hristiyanlık eleştirileri için hem Crafer'ın hem de Joseph Hoffmann'ın¹⁰ edisyonları kullanılmıştır. Son olarak kayıtlar okunarak temel analiz kategorileri oluşturulmuştur. Bu aşamada, Pagan münekkiddin Kitab-ı Mukaddes pasajlarına ve Hristiyan teolojisine dair eleştirileri ana temalarına göre üç kategoriye ayrılmıştır.

Çalışmamızın sonraki aşamasında içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. İçerik analizi elde edilen verilerin içeriğine odaklanan bir araştırma aracıdır. Bu yöntemde, elde edilen veriler daha derin bir inceleme işlemine tabi tutularak belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilmektedir.¹¹ Bu noktada İsa'ya, Hristiyan Teolojisine ve Havarilere Dair Tartışmalar olmak üzere üç tematik kategori belirlenmiştir. Sonrasında elde edilen veriler kodlanarak her bir kategoriye ait bulgular tahlil ve tenkit edilmiştir. Tartışmalar sınırlı miktarda apokrif literatür; buna mukabil ağırlıklı olarak İnciller, Elçilerin İşleri ve Pavlus'un Mektupları üzerinden yürütülmüştür. Hristiyanlığa dair tartışmalarda referans gösterilen İncil pasajları incelenirken eserin yazıldığı dönem ve eserin orijinal nüshasında yer alan pasajlar göz önünde bulundurularak İncil metnlerinin Latince ve Grekçelerine başvurulmuştur. Ayrıca Tevrat'a yapılan atıflarda da metinler,

⁷ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 194-200.

⁸ Μακάριος Μάγνητος, *Αποκριτικός η Μονογενής* - *Macarii Magnetis Quae Supersunt, Ex Inedito Codice*, ed. C. Blondel (Klincksieck, Paris: Typographia Publica, 1876).

⁹ Thomas Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes* (Londra: Society for Promoting Christian Knowledge, 1919).

¹⁰ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians: The Literary Remains*, ed. R. Joseph Hoffmann (Amherst, N.Y.: Prometheus Books, 1994).

¹¹ Bruce L Berg - Howard Lune, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Asım Arı (Konya: Eğitim Yayınevi, 2019), 344-345; Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 342.

İbranice asılları üzerinden incelenmiştir. Tartışmalara girilmeden önce, Kitab-ı Mukaddes metinlerinden konuya ilişkin pasajlar verilmiştir. Akabinde Pagan münekkidin yönelttiği eleştiriler ve Macarius'un eleştirilere karşı yaptığı savunular ele alınmıştır. Son olarak tutarlılık durumları yardımcı kaynaklar vasıtasıyla irdelenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: APOCRITICUS ve MÜELLİFİ

1.1) Apocriticus

Apocriticus, Putperest bir münekkide ile Hristiyan bir apolojist arasında geçen diyalogdan oluşan bir eserdir. Eserde Hristiyan inancına ve kutsal metinlerine yönelik bir dizi eleştiri, kelimesi kelimesine alıntılanmış ve ardından bir Hristiyan apolojistçe çürütülmüştür. Diyalogun yüz yüze mi gerçekleştiği yoksa kurgu mu olduğu hususu tartışmalıdır. Bazı araştırmacılar diyalogun birbirini izleyen beş günde gerçekleştiğini ifade etmekte ve her bir günün bir kitaba denk düştüğünü düşünmektedirler.¹² Dolayısıyla eser 5 kitaptan oluşmakla birlikte günümüze ulaşan el yazmasında, çeşitli tahrifler nedeniyle eksik parçalar bulunmaktadır.

Apocriticus, Putperest bir münekkide ait eleştiriler ve Hristiyan bir apolojiste ait savunular olmak üzere bize iki ayrı eser sunmaktadır. Eleştiriler, ayrıntılı olarak Kutsal Yazıları hedef aldığından bunların çoğaltılması yahut alıntılanması araştırmacılar için benzeri olmayan bir bolluk içinde Hristiyanlık karşıtı bir edebiyat biçimini muhafaza etmektedir.

Eserin yazarının adı, tarihi, yazıldığı yer ve eserdeki Putperest münekkidin kim olduğu her zaman bir şüphe konusu olmuştur.¹³ Eser yazıldıktan bir süre sonra görünürlüğünü kaybetmiş ve dokuzuncu yüzyıla ait bir tartışmada ondan bahsedilinceye kadar hakkında herhangi bir şey duyulmamıştır. Ardından kullanılıp kullanılmadığı hususu tartışmalı olmakla birlikte on altıncı yüzyılda başka bir eserde tekrar alıntı yapılmaya dek ondan hiç bahsedilmemiştir. Crafer, Putperest bir münekkitten böylesine uzun alıntılar içeren bir eserin ortadan kaybolmasının şaşırtıcı olmadığını ifade etmiştir.¹⁴ Çünkü eserdeki Hristiyanlık karşıtı eleştiriler göz önünde bulundurulduğunda onun II. Theodosius veya I. Justinianus'un fermanı ile imha edilmeye mahkûm edilmesi kuvvetle muhtemeldir.¹⁵

¹² Thomas Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", *The Journal of Theological Studies* 8/31 (1907), 401.

¹³ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 9-10.

¹⁴ Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 402.

¹⁵ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 11.

1.1.1) Tarihçesi

1867’de Epirus’ta Macarius Magnes’in *Monogenes e Apocriticus pros Hellenas* adlı bir eserini içeren 15. yüzyıldan kalma bir el yazması keşfedilmiştir. Eser aslında 5 kitap halinde yazılmakla beraber bulunan el yazması, yalnızca 2. kitabın ortasından 4. kitabın ortasına kadar olan kısmı içermektedir. Bu el yazmasının görünüşte bir Hristiyan apolojist ile bir Pagan münekkid arasında birbirini takip eden beş günde gerçekleşen hayali/kurgusal bir diyalogu içerdiği iddia edilmektedir.

Diyalogda, ilk olarak münekkidin, genellikle yaklaşık yedi itirazdan oluşan bir dizi eleştirileri ve sonrasında Hristiyan yazarın bunlara karşı kaleme aldığı uzun savunuları yer almaktadır. Eserin orijinali Grek dilinde kayda geçirilmiştir.

Apocriticus yazıldıktan sonra tarihi süreç içerisinde kaybolmuştur. Esere dair ilk atıflara dokuzuncu yüzyılda Konstantinopolis Patriği Nicephorus’un *Antirrhetica* adlı eserinde rastlanmaktadır. Muhtemelen o zaman gün yüzüne çıkarılan nüshanın hayatta kalması, kitabın ön yüzünde yazarın dinî giysiler içinde bir portresinin bulunmasına bağlanmıştır.¹⁶ Crafer, ikonoklastların Nicephorus’la aralarındaki bir tartışmada *Apocriticus*’tan bir alıntıyı çarpıttıklarını bildirmektedir. O, Nicephorus’un muhaliflerine cevap verirken, bu konuda herhangi bir şey bulmakta biraz güçlük çektiğini ve yalnızca muhaliflerinin onu yanlış kullandığını gösterebildiğini ayrıca kitabı sapkınlığa eğilimli olarak yaftaladığını belirtmektedir. Ayrıca Nicephorus’un muhaliflerine karşı söyledikleri yalnızca subjektif kanıtlardan türetilmiştir ve bu nedenle çok az değer taşımaktadır. Bununla birlikte Nicephorus’un önemi, *Apocriticus*’un başka hiçbir yerde bulunamayan ilk kitabındaki bir parçadan alıntı yapması gerçeğinde yatmaktadır. Ancak o, eserin başlığını günümüze ulaşıandan farklı bir şekilde “Βίβλος Μακαρίου Ἱεράρχου” (*Başpiskopos Macarius’un Kitabı*) olarak vermiştir. Lakin araştırmacılar bunun Macarius’un günümüze ulaşan eseri olduğunu ve bu alıntının yapılmaması halinde eserin ilk kitabına dair bugün elimize hiçbir bilginin ulaşamayacağını düşünmektedirler.¹⁷

¹⁶ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 11.

¹⁷ Crafer, “Macarius Magnes: A Neglected Apologist”, 402.

Apocriticus'a daha sonra altıncı yüzyılda Cizvit Helenist polemikçi Franciscus Turrianus'un (De la Torre) Luthercilerle yaptığı bir tartışmayı içeren eseri *Adversus Magdeburgenses*'de rastlanmaktadır. O, sadece mevcut tüm kitaplardan değil, aynı zamanda *Apocriticus*'un kayıp beşinci kitabından da alıntı yapmıştır. Turrianus eserin yazarının adını Magnetes olarak vermiş ve tarihini MS 150'den hemen sonraya yerleştirmiştir. Turrianus'un, Evharistiya'ya dair tartışmasındaki muhalifleri, böyle bir kitabın var olduğuna inanmayı reddetmişler ve Venedik'teki Markos Kütüphanesi'nde arama yapıldığında, katalogda bahsedilmesine rağmen el yazmasının hiçbir yerde bulunmadığını iddia etmişlerdir. Sonraki yüzyıllarda ise kitap hakkında çok az şey duyulmuştur. Parisli Boivin, *Apocriticus*'un yazarının Athanasius'un daha genç bir çağdaşı olduğunu düşünmüştür. Gottingenli bir profesör olan Magnus Crusius, münekkidin Yeni Eflatuncu Porphyry'den başkası olmadığına inanmış ve eserin tarihini üçüncü yüzyılın sonuna veya dördüncü yüzyılın başına yerleştirmiştir. Ayrıca o, Macarius Magnes adının basitçe "Kutsanmış Magnesyalı" anlamına gelebileceğinden, yazarın isimlerinin hiçbirinin tam olarak onun kendi adı olmadığına karar vermiştir.¹⁸

Son olarak Venedik civarında kaybolduğu düşünülen el yazması 1867'de Yunanistan'ın Epir bölgesinde bulunmuş ve Atina'daki Milli Kütüphane'nin eski kütüphanecisi Apostolides'in mülkiyetine geçmiştir. Ölümüne kadar Milli Kütüphane'de saklanmış; ölümü üzerine tamamen ortadan kaybolmuştur.¹⁹ Lakin, el yazması henüz kütüphanedeyken Atina'daki Fransız okulundan bir akademisyen olan Carol Blondel bir araştırması esnasında onu bulmuştur. Bulunan el yazmasının kötü durumuna rağmen -2. Kitabın 7. bölümüne kadar kayıptır ve 4. Kitabın 30. bölümünün ortasında sona ermiştir- Blondel, ayrıntılara ve doğruluğa büyük özen göstererek kritik bir baskıya başlamıştır.²⁰ Ne yazık ki, Blondel çalışmasını tamamlayamadan ölmüş ve eser daha sonra arkadaşı Paul Foucart tarafından daha az bir özenle ele alınmıştır. Foucart bu eseri önsözsüz olarak 1876'da yayımlamıştır.²¹ Bir yıl sonra ise Atina'daki Fransız bilginler grubunun bir üyesi olan Duchesne el yazmasını tekrar incelemiş ve eser için bir giriş yazısı yayınlamıştır. O,

¹⁸ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 12.

¹⁹ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 10, 27.

²⁰ Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus*, 6.

²¹ Μάγνητος, *Αποκριτικός η Μονογενής*.

el yazmasını “prave scriptus, multis lacunis (birçok boşlukla birlikte kötü yazılmış)” şeklinde tanımlamıştır.²² Diğer eserlerin *Apocriticus*’tan yaptığı alıntılar ve parçalarla karşılaştırıldığında, el yazmasının birçok hata ve bozukluğa sahip olduğu görülmüştür. Son olarak, hatalı olduğuna dair bir başka kanıt olarak müsveddenin hâlihazırda birçok sayıda düzeltme barındırması ve Blondel tarafından yapılan diğer düzeltmeler not edilebilir.²³

Blondel’in keşfettiği el yazmasında *Apocriticus*’un 2, 3 ve 4. Kitapları bulunmaktadır. Blondel, keşfettiği üç kitaba ek olarak *Apocriticus*’un birinci kitabına ait olduğunu düşündüğü bir alıntıdan daha bahsetmektedir. O, söz konusu birinci kitabın altı bölümden oluştuğunu kaydetmekle birlikte bu bölümlerden de sadece altıncı bölüme ait olduğunu düşündüğü alıntının günümüze ulaştığını bildirmektedir.²⁴ Blondel, Nicephorus’un *Antirrhetica* adlı eserinden elde ettiği bu altıncı bölümün, Berenice yani kanaması olan kadınla ilgili olduğunu söylemektedir. O, keşfettiği *Apocriticus*’a ait üç kitaba ve Nicephorus’un *Antirrhetica* adlı eserinden elde ettiği birinci kitaptaki alıntıya dayalı olarak dört kitaptan müteşekkil Grekçe-Latince bir edisyon hazırlamıştır.²⁵ Crafer, Blondel’in edisyonunu esas alarak 1919 yılında *Apocriticus*’un İngilizce çevirisini yayınlamıştır.²⁶ Crafer *Apocriticus*’un beşinci bir kitabının daha olduğunu fakat Blondel’in, görmediği için, edisyonunda bu kitabı ihmal ettiğini kaydetmiştir.²⁷ Dolayısıyla Crafer’in eseri beş kitaptan oluşmaktadır. O, 1919 yılında yaptığı çalışmasında Blondel’in düzeltmelerine ek olarak birkaç düzeltme önerisinde daha bulunmuştur.

Son olarak *Apocriticus*’un orijinal nüshasının şu an nerede olduğu belirsizdir.²⁸ Crafer bu hususta Schalkhauser’in *Apocriticus*’un metin sorununa odaklanan çalışmasına

²² Louis Duchesne, *De Macario Magne et Scriptis Eius* (Paris: Klincksieck, 1877), 5.

²³ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 26-27.

²⁴ Μάγνητος, *Αποκριτικός η Μονογενής*, 1.

²⁵ Μάγνητος, *Αποκριτικός η Μονογενής*.

²⁶ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 1919.

²⁷ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 10.

²⁸ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 27.

dikkat çekmiştir.²⁹ O, Atina’da bulunan el yazmasının Venedik’te kaybolduğu düşünülen orijinal el yazmasıyla aynı olmadığını kanıtlamak için Turrianus’ta korunan alıntıları dikkatlice ortaya koymuştur. *Apocriticus*’un beş kitabından sadece üçünü içeren (hatta hem başı hem de sonu tahrip edilmiş olan) Atina el yazması yüz yirmi beş yapraktan oluşuyor gibi görünmektedir. Ancak eski bir katalog, eksiksiz olan Venedik el yazmasının yalnızca yüz dört yaprak içerdiğini ortaya koymuştur. Schalkhausser ayrıca *Apocriticus*’ta en çok bilinen ve kendisinden en çok alıntı yapılan pasaj olan Evharistiya hakkındaki meşhur bölümü³⁰ içeren başka el yazmalarından da alıntı yapmıştır.

1.1.2) Eserin Tarihlendirilmesi

Eserin yazıldığı tarihe dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. F. Turrianus *Adversus Magdeburgenses* adlı eserinde onun, MS 150 yılında yazıldığına işaret ederken, Neumann, MS 410’a atıfta bulunmaktadır.³¹ Neumann bu iddiasında yalnız kalmıştır ve teorisinin yegâne kanıtı Macarius’un Babil’in son zamanlarda Persler tarafından yıkıldığını söylemesine dayanmaktadır.³² Bununla birlikte, Atina el yazmasının yeniden keşfedilmesinden bu yana bilim adamları kitabı, MS 295 ile MS 405 arasına yerleştirme eğiliminde olmuşlardır.³³ Alman bilginler *Apocriticus*’u bazı seçilmiş pasajlara ve özellikle de yazarın Oak Sinod’undaki³⁴ piskoposla özdeşleşmesine dayanarak dördüncü yüzyılın sonları ve beşinci yüzyılın başlarına tarihlendirmişlerdir.³⁵

Crafer yayınlanan ilk görüşünde, *Apocriticus*’un tarihinin üçüncü yüzyılın sonlarına, yani MS 293 ile 302 yılları arasına yerleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır.³⁶ Crafer, görüşünü eserdeki münekkidin Hierocles (yaklaşık MS 300) olduğu varsayımına

²⁹ Georg Schalkhausser, *Zu den Schriften des Makarios von Magnesia* (Leipzig: Hinrichs, 1907).

³⁰ Bk. 3. Kitap 23. Bölüm Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 80-85.

³¹ Crafer, “Macarius Magnes: A Neglected Apologist”, 402, 405.

³² Bk. 4. Kitap 11. Bölüm Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 119-120.

³³ Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus*, 27-28.

³⁴ Oak Sinodu, 403 yılının Temmuz ayında Konstantinopolis’te düzenlenen ve Konstantinopolis Patriği John Chrysostom’u kınayıp görevden alan taşra meclisidir.

³⁵ Bk. Crafer, “Macarius Magnes: A Neglected Apologist”, 404.

³⁶ Crafer, “Macarius Magnes: A Neglected Apologist”, 406.

dayanarak temellendirmektedir.³⁷ O, Hierocles'in yaşadığı zamanın bilinmesinden hareketle eserin tarihinin de bilinebileceğinden emin gibi görünmektedir. Ayrıca, Macarius'un zaman zaman ürkek ve çekingen olmasına rağmen Hierocles'le halka açık bir alanda tartıştığına dikkat çeken Crafer, tartışmanın Hierocles'in Bithynia valisi olarak Hristiyanlara karşı zulmü kışkırttığı MS 304'ten önce gerçekleşmiş olması gerektiğini öne sürmüştür.³⁸

Crafer, eserin en erken ne zaman yazılmış olabileceği hakkındaki varsayımlarından bahsederken Macarius'un, İncil'in vaazını henüz duymamış olan bazı halklara dair verdiği listeye dikkat çekmiştir.³⁹ Zira listede dört bölgeden bahsedilmektedir ve bunlardan biri Etiyopya, diğeri Moritanya'dır. Crafer, gemi kazası geçiren Frumentius'un 316 yılında bu grupları müjdeliğinden ve nihayetinde 338'de ülkenin piskoposu olduğundan bahsetmektedir. Dolayısıyla bunu, Macarius'un eserini Etiyopya Kilisesi'nin tamamen kurulduğu MS 403 gibi geç bir tarihte yazmış olamayacağına dair bir kanıt olarak kabul etmiştir.⁴⁰ Crafer'ın gözünde eserin tarihine dair bu iddialar, Macarius'un birkaç heretik örneği verirken Arius'un veya onun takipçilerinden herhangi birinin adını vermemesiyle doğrulanmaktadır. Zira Crafer, MS 330'da kaleme alınan herhangi bir heretikler listesinin mutlaka bu grubu içermesi gerektiğini savunmaktadır. Ona göre böyle bir kitabın İznik Konsili'nden sonra tüm Hristiyanların dikkatini çeken tartışmalardan tamamen arınmış olmasına inanmak mümkün değildir.⁴¹

Crafer son olarak münekkidin "Hristiyanların tapınakların inşasını taklit ederek çok büyük evler inşa ettiklerine ve içine birlikte girip dua ettiklerine"⁴² dair sözlerini, Macarius'un eserini, Konstantin tarafından gösterilen yeni Hristiyanlık teşvikinin başlamasından sonra yazdığının kanıtı olarak kabul etmektedir. Çünkü ona göre yasak bir din olduğu dönemde yani MS 312'ye kadar ve hemen sonrasında bahsedildiği gibi daha büyük Kiliseler inşa edilmemiştir. Ancak Eusebius, MS 303'teki zulmün patlak

³⁷ Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 415.

³⁸ Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 406.

³⁹ Bk. 4. Kitap 13. Bölüm Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 124-125.

⁴⁰ Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 416.

⁴¹ Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 417.

⁴² Bk. 4. Kitap 21. Bölüm Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 146.

vermesinden hemen önceki dönemi, eski Kiliselerin çok küçük olduğu ve yakında yerle bir edilecek olan yeni ve daha büyük Kiliselerin inşa edildiği bir dönem olarak tanımlamıştır. Bu, *Apocriticus* için önerilen tarihle tam olarak örtüşmektedir.⁴³

Harnack Kritik des Neuen Testaments von einem griechischen Philosophen des 3 Jahrhunderts⁴⁴ (3. Yüzyıl Yunan Filozofundan Yeni Ahit Eleştirisi) adlı eserinde Apocriticus'un yazılış tarihinin MS 395 ile 405 yılları arasında olduğunu savunmuştur.⁴⁵ O, eserin tarihine dair açıklamalarına münekkidin, "İsa'nın diğer sahte Mesihlerin ortaya çıkacağını önceden bildirmesinin üzerinden 300 yıl ve hatta daha fazla geçtiğine"⁴⁶ dair eleştirileriyle başlamıştır. Bu şekilde bir tarihlendirme eserde iki yerde geçmektedir.⁴⁷ Bu durum Harnack'ın dikkatini çekmiştir. O, bu hususta el yazmasında bozulmalar olduğunu ileri sürmüş ve Pavlus'un dirilişi aramasından bu yana geçen yılların sayısının otuz olarak yazıldığını aktarmıştır. Harnack, "triakonta (otuz)" ve "triakosia (üç yüz)" kelimeleri arasındaki karışıklığa dayanarak tarihlendirmenin 300 veya 330 olarak değiştirilebileceğini iddia etmektedir. O, 300'ün Pavlus'un ifadesinden bu yana geçen zaman olarak kabul edilmesini önermekte ve tarihi bir 30 yıl daha ileri taşımaktadır. Harnack, münekkidin tarihlendirme hususunda takribi rakamlarla uğraştığını ve bunu kimsenin inkâr edemeyeceğini iddia etmiştir. Bundan dolayı tarihin daha ileri, hatta MS 390'a kadar ileri alınabileceğini öne sürmüştür. "300 yıllık" ifadelerinin her ikisi de sadece münekkidin ağzından çıkmıştır. Ancak Harnack münekkidin 232/33 ile yaklaşık 305 arasında yaşayan Porphyry olduğunu düşündüğü için, ona göre orijinal eleştiri 300 yerine 200 olarak okunmalıydı.⁴⁸ Harnack, Macarius'un diyalogu yazarken rakamı değiştirdiğini ileri sürmektedir. Bu rakamların başlangıçta ne olduklarından bağımsız olarak Harnack, Macarius'un dikkatleri diyalog dönemi olarak dördüncü yüzyılın ikinci

⁴³ Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 419.

⁴⁴ Adolf Von Harnack, *Kritik des Neuen Testaments von einem griechischen Philosophen des 3. Jahrhunderts: Die im Apocriticus des Macarius Magnes enthaltene Streitschrift* (Leipzig: J.C. Hinrichs, 1911).

⁴⁵ Harnack'ın görüşleri için bk. Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus*, 30-37.

⁴⁶ Bk. 4. Kitap 5. Bölüm Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 127-128.

⁴⁷ Bk. 4. Kitap 2. Bölüm Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 122.

⁴⁸ Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus*, 31.

yarısına çektiğini gözlemlemiştir. Harnack bu argümanına ek olarak aşağıdaki dört noktayı öne sürmüştür:⁴⁹

- (1) *Apocriticus*, bir Kilisenin artık Putperestlikle doğrudan bir çatışma içinde olmadığını tasvir eder; bilakis, çatışma bu noktada sadece yazınsal/edebidir.
- (2) Manastır hareketi tüm Doğu'ya yayılmıştır.
- (3) Maniheizmler her yerde bulunmaktadır.
- (4) Macarius'un kullandığı teslis formülü Ortodoks görüşe aittir. Ona göre bu formül aslında İznik sonrası ve hatta Kapadokya sonrasına aittir. Dolayısıyla Harnack, MS 370 ile 390 arasında bir tarih ileri sürmektedir.

Harnack daha sonra Macarius'un bildirdiği sapkınlar listesinde⁵⁰ Ariusçulardan söz edilmediğini not etmiş ve Konstantinopolis konsilinin (381) onları yeterli derecede ortadan kaldırdığını ve artık yazarın endişesinin bir parçası olmayacaklarını öne sürmüştür. Bu nedenle, ona göre MS 390 civarında bir tarih kesinlikle söz konusu değildir. Harnack son olarak münekkidin argümanının etkisine atıfta bulunmuştur. O, itirazların en büyük etkisinin 395 ile 405 yılları arasında olacağını ve bu nedenle *Apocriticus*'un yanıtının en iyi o döneme atfedilebileceğini ileri sürmüştür.

Crafer, 1914 tarihli makalesinde Harnack ile aynı fikirde olmadığını açıklamıştır.⁵¹ O, Harnack'ın 300 rakamlarının Macarius tarafından 200'den değiştirildiği yönündeki önerisini reddetmiştir. Bu noktada, Macarius'un diğer birçok tarih ifadesini değiştirme zahmetine girmediğine dikkat çekmiştir. Ayrıca Crafer, Macarius'un hem İsa'yı hem de Pavlus'un mektuplarını aynı zamana tarihlendirdiğini belirterek, eleştirilerde iki yerde bahsi geçen "300 yıl" ifadelerinin oldukça yuvarlak rakamlar olduğunu öne sürmüştür. Crafer, münekkidin eleştirisinin bir parçasını oluşturan bu ifadenin, gerçeği göz ardı etmeye hizmet ettiğini iddia etmiştir.⁵² O, münekkidin rakamları abarttığını vurgulamıştır. Çünkü belirttiği yıl sayısı ne kadar fazlaysa Hristiyan beklentisinin yanlışlığını da o kadar kanıtlamış olacaktır. Crafer, münekkidin Hristiyanları çürütmek için muhtemelen

⁴⁹ Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus*, 32.

⁵⁰ Bk. 4. Kitap 15. Bölüm Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 128-129.

⁵¹ Thomas Crafer, "The Work of Porphyry Against the Christians, and Its Reconstruction", *The Journal of Theological Studies* 15/59 (1914), 389.

⁵² Thomas Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist II", *The Journal of Theological Studies* 8/32 (1907), 546.

Hristiyan yazılarını incelediğini lakin bir Pagan olması hasebiyle başlangıç tarihini tam olarak bilmesinin gerekmediğini ifade etmiştir. Çünkü münekkidin Pavlus'tan bu yana geçen zamanı hesaplama zahmetine girmeyeceğini ve Pavlus'u kendi kahramanı Apollonius'tan önceki nesil olarak düşünerek muhtemelen İsa'nın kendisiyle tarihlendirdiğini belirtmiştir. Crafer, münekkidin verdiği rakamların yanlış olması durumunda Macarius'un cevap verirken neden buna karşı çıkmadığını da sorgulamıştır. O, bu durumu Macarius'un savunma yöntemiyle ilişkilendirmiş ve böyle bir yöntem benimsemediğini ifade etmiştir. Çünkü yıl sayısının az ya da çok olması Macarius'un argümanlarında en ufak bir fark yaratmamıştır.⁵³

Crafer, Harnack'ın dört ana iddiasına da cevap vermiştir:⁵⁴

- (1) Macarius'un Putperest münekkide verdiği yanıtlarda takındığı çekingen ve korkulu tavrı “Hristiyanlığın utanç verici olarak damgalanmasının” devam ettiğine dair bir göstergedir. Bu nedenle tarih, Kilisenin Paganizme karşı avantaj elde ettiği MS 400 dolayları olamaz.
- (2) Crafer'a göre manastırcılığın, Doğu'nun her yerine yayılmış olduğundan söz edilmesi, kesinlikle daha sonraki bir tarih lehine çok güçlü bir noktadır. Ayrıca burada sözü edilen manastırcılığın, daha sonraki koenobitik⁵⁵ yaşamdan çok daha önceki bir manastır yaşamını temsil ettiğini ileri sürmüştür.
- (3) Harnack'ın Maniheist hareketinin yayılmasına⁵⁶ ilişkin argümanı ile ilgili olarak Crafer, yaklaşık 290'da Diocletianus'un “Afrika Prokonsülü”ne, bu mezhebin liderlerini kitaplarıyla yakması ve ısrarcı taraftarlarını idam etmesi için bir ferman çıkarttığını belirtmiştir.⁵⁷ Crafer'e göre, Diocletianus'un fermanı, bu argümanın daha sonraki bir tarihi gerekli kılmadığını kanıtlamaktadır.

⁵³ Crafer, “Macarius Magnes: A Neglected Apologist II”, 547.

⁵⁴ Bk. Crafer, “The Work of Porphyry Against the Christians, and Its Reconstruction”, 389-391.

⁵⁵ Topluluk yaşamını vurgulayan Koenobitik (koinos bios/κοινός βίος) manastırcılığı, Pakhomius (292-346) kurmuştur. Bu yaşam modeli keşişlerin yönetici başrahip tarafından belirlenen bir dizi kural altında birlikte yaşadığı manastır geleneğini ifade etmektedir. Bilal Baş, “Hristiyan Manastırcılığının Doğuşu”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2013), 189.

⁵⁶ Bk. 4. kitap 15. bölüm. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 128.

⁵⁷ Crafer böyle bir argümanın, Bostra'lı Titus'un Doğu'daki Maniheistlerin büyümesine saldırdığı (yaklaşık 370) ve Augustine'nin Batı'da bunu yapmak üzere olduğu döneme çok uygun olacağını

(4) Crafer, Harnack'ın dördüncü yüzyılın altıncı on yılına yani İznik sonrasına dayandırdığı teslis formülünü kabul etmiştir. Ancak teslis formülünün Macarius'un eserinin bir parçası olmadığını ileri sürmüştür. O, bu formülün bir enterpolasyon olduğunu öne sürmüş ve görüşünü dört argümana dayandırmıştır:⁵⁸

- Teslis beyanları, eserin geri kalanından farklı bir üsluba sahip yirmi iki satırlık bir alıntıyla sınırlıdır.
- Macarius'un, Tanrı'nın monarşisi hakkında bir soruyu yanıtlarken ve münekkidin çoktanrıcılığına karşı tektanrıcılığı savunmakla meşgulken Teslis formülünü herhangi bir açıklama olmaksızın ortaya koyması pek olası değildir.⁵⁹
- Pasajın bağlamı vaftiz doktrindir ve teslis formülünü tanıtmak için önemli bir noktadır. Ayrıca daha sonraki bazı yazarlar için Teslis adına vaftizin gerçek anlamına bir gönderme yapmak cazip gelebilir.
- Başka bir doktrinsel pasajda başka bir enterpolasyon daha keşfedilmiştir.

Crafer'ın 1914'te yayımladığı makalesindeki teorisi, daha erken bir tarihi, dördüncü yüzyılın ilk yarısındaki bir zamanı desteklemektedir. Ancak, *Apocriticus*'un dördüncü yüzyılın başında Hierocles ve Macarius arasındaki gerçek bir diyaloga dayandığını artık kabul etmediği için ve bu hususta Harnack'la anlaşmıştır. Crafer, kitabın 305'ten sonra yazılmış olabileceğini kabul etse de Hıristiyanlığın Pagan dinlere karşı belirgin bir avantaj elde etmesinden sonra yazılamayacağını iddia etmiştir. Ayrıca Hıristiyan apolojistin korkulu ve çekingen portresinin, eğitim amacıyla yazılan dördüncü yüzyılın sonlarına ait literatüre uygun olmayacağı argümanını ileri sürmüştür.⁶⁰

belirtmiştir. Lakin *Apocriticus*'u tarihlendirme hususunda bu dönemle sınırlı kalmanın gerekli olmadığını ileri sürmüştür. Çünkü Diocletian'ın "Afrika Prokonsülü"nde aldığı kararın da Maniheiz hareketin yaygınlığına dair bir işaret olarak kabul edilebileceğini iddia etmiştir. Crafer, "The Work of Porphyry Against the Christians, and Its Reconstruction", 390.

⁵⁸ Crafer, "The Work of Porphyry Against the Christians, and Its Reconstruction", 391.

⁵⁹ Bk. 4. Kitap 23. Bölüm Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 151-152.

⁶⁰ Crafer, "The Work of Porphyry Against the Christians, and Its Reconstruction", 398.

Crafer, *Apocriticus*'ta iki kez İsa ve Pavlus'tan bu yana geçen 300 yıldan söz edildiğini not eder.⁶¹ O, bu ifadelerin tarih hakkında bazı ipuçları verebileceğini ancak yine de ne tam olarak doğru ne de güvenilir olacağını ifade etmektedir.⁶²

Öte yandan Crafer eserin tarihinin, yalnızca “dünyanın birçok hükümdarı olduğuna yani hem doğunun hem de batının bir Augustus ve sezarı olduğuna”⁶³ dair pasajla değil aynı zamanda münekkidin, bir “μονάρχης (hükümdar)” olarak Hadrianus'u örnek vermesiyle de sınırlandırılabilceğini ileri sürmüştür.⁶⁴ Çünkü İmparatorluk MS 292 yılında iki Augustus ve iki Sezar arasında bölünmüştür.

Zira münekkid, dünyada tek bir İmparator olmadığını -pek çoklarının iktidara sahip olduğunu- ve hiçbirinin tahttan indirilmediğini ileri sürmektedir.

Crafer, eserin tarihlendirilmesi hususunda Macarius'un sunduğu sapkınlar listesine de dikkat çekmektedir.⁶⁵ O, Macarius'un listesini, Maniheiztlerden öteye gitmeyen ve Ariuşçulardan hiç bahsetmeyen bir sapkınlar listesi olarak tanımlamaktadır.⁶⁶ Ayrıca bazı araştırmacıların eserde geçen “χριστομάχοι (Christomachi)”⁶⁷ ifadesiyle Ariuşçuların kastedildiğini düşündüklerini belirtmektedir. Lakin Crafer, bu iddianın, bağlam

⁶¹ Bk. 4. Kitap 3. Bölüm Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 124; Bk. 4. Kitap 5. Bölüm Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 127-128.

⁶² Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 17.

⁶³ Zira münekkid, dünyada tek bir İmparator olmadığını -pek çoklarının iktidara sahip olduğunu- ve hiçbirinin tahttan indirilmediğini ileri sürmektedir. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 46-47.

⁶⁴ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 46.

⁶⁵ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 76-78.

⁶⁶ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 18.

⁶⁷ Christomachi, İsa'nın doğası hakkında sapkın görüşlere sahip olanlara, özellikle de Ariuşçulara verilen bir isimdir. Özet olarak başlıca erken dönem Christomachi'ler: 1- İsa'nın tanrılığını inkâr edenler: Artemon, Cerinthus, Ebion, Samsatlı Pavlus, Photinus, Theodorus, Theodotus. 2. İsa'nın kişiliğini inkâr edenler: Hermogenes, Noetus, Praxeas, Sabellius, Victorinus. 3. İsa'nın eşitliğini inkâr edenler: Acacius, Aetius, Arius, Eunomius. 4. İsa'nın gerçek insanlığını inkâr edenler: Apelles, Basilides, Cerdon, Colorbasus, Gnostikler, Heracleon, Maniheiztler, Marcion, Marcus, Ophilae, Ptolemaeus, Saturninus, Secundus, Valentinus. 5- Akıllı bir ruhun varlığını inkâr edenler: Apollinaristse. 6. Mesih'te insan doğasına dair bir zekayı reddedenler: Agnoetse. 7. İsa'nın Yusuf'tan doğduğunu iddia edenler: Carpocratio. 8. İsa'nın iki şahsı olduğunu iddia edenler: Nestorius. 9. Evlat edinme yoluyla Mesih'in Tanrı'nın oğlu olduğunu iddia edenler: Adoptionarii, Elipandus, Felix. 10. Mesih'te tek bir tabiat olduğunu iddia edenler: Eutychiani, Acephali. 11. Mesih'te tek bir irade olduğunu iddia edenler: Monotelitler. Orby Shipley (ed.), *A Glossary of Ecclesiastical Terms* (Londra: Ribingtons, 1872), 112.

tarafından doğrulanmadığını ileri sürmektedir. O bu ifadeyle ayıplananların Ariusçular değil de Samsatlı Pavlus tarafından temsil edilen Monarşiyenler'in (Tanrı'nın tekliğini savunanlar) olması ihtimalinin de olduğunu belirtmektedir. “χριστομάχοι (Christomachi)”ler ayrıca “Ἰουδαϊκῆς μανίας κοινανοί (Yahudi çılgınlığına/deliliğine (judaistic folly) ortak olanlar)” olarak tanımlanmışlardır. İlaveten Monoteizm ile Monarşizm arasında öne sürülen benzerliğin yanı sıra Pavlus'un hamisi Zenobia'nın kendisi de bir Yahudiydi ve görünüşe göre o, doktrinlerini kraliyet memnuniyetini sağlamak için şekillendirmişti. Dolayısıyla Crafer'a göre “Χριστομάχοι (Christomachi)”nin yalnızca Ariusçulara atıfta bulunabileceğini varsaymak mantıksızdır. Çünkü bu kelime *Apocriticus*'un başka yerlerinde de kabaca ve genel bir şekilde ve hatta Herodes (Ἡρώδης) Agrippa gibi çok eski bir inanç muhalifi için bile kullanılmıştır.⁶⁸

Crafer, Harnack'ın iddialarına karşı teslis pasajının⁶⁹ muhtemelen daha sonraki bir enterpolasyon olduğunu ve tarihlendirme açısından çok az şey ifade ettiğini beyan etmektedir.

Diğer bir düşünce, *Apocriticus*'un bazı sözlerinin ve argümanlarının dördüncü yüzyılın bazı Kilise babalarına, özellikle de Nyssa'lı Gregory'ye (MS 330-395) benzediği yönündedir.⁷⁰ Ancak bir inceleme, pasajların çoğunlukla dördüncü yüzyılda yaygın olan fikirleri ifade eden bir karaktere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu benzerlik üzerinden kurulan teori tam olarak kanıtlanamamaktadır. Örneğin Crafer'a göre, Macarius'un İsa'nın Şeytanı kendisine saldırması için ayartması ve Şeytan'ın bir balık gibi insanlığının yemini yutması ve böylece onun ilahiliğinin kancasına yakalanması hakkındaki dili Gregory'ninkine çok benzerdir.⁷¹ Ancak Crafer başka bir pasajda ise Tyrannius Rufinus (MS 340-410) ve Iconiumlu Amphilochius'la (MS 339/340-403) yakın bir paralellik bulunduğunu ileri sürmüştür.⁷² O, Amphilochius'un İsa'dan bahsederken 'Monogenes' unvanını kullandığına dikkat çekmiştir. Zira bu,

⁶⁸ Crafer, “Macarius Magnes: A Neglected Apologist”, 417.

⁶⁹ Bk. 4. Kitap 25. Bölüm Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 139-143.

⁷⁰ Crafer, “Macarius Magnes: A Neglected Apologist II”, 550.

⁷¹ Ölümünden korkması bölümü. Ayrıca bk. 3. Kitap 9. Bölüm Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 58-60.

⁷² Crafer, “Macarius Magnes: A Neglected Apologist II”, 551-552.

Apocriticus'un alternatif başlığıdır ve muhtemelen başlığın en orijinal şeklidir. Öyle ki, Macarius bu isimde bir kitaptan alıntı yaptığı için bu başlığı kullanmış olabilir. Crafer, aslında benzerliğin Origenes'e kadar uzandığını ve fikrin tohum halinde Ignatius'ta mevcut olduğunu ileri sürmüştür.⁷³

Macarius hakkındaki çalışmasını hem Harnack hem de Crafer'den çok daha sonra yapmış olan Goulet, yazarlık ve tarihleme konusunda Crafer'ın tarafını tutma eğiliminde olmuştur. Goulet “300” okumasının doğru olduğunu ve bu tarihin münekkidin Porphyry olmasını engellediğini belirtmiştir.⁷⁴

Sonuç olarak *Apocriticus*'un ne zaman yazıldığı hakkındaki sorular cevapsız kalmaktadır. Sadece onun dördüncü yüzyıla ait bir eser olduğu konusunda fikir birliği bulunmaktadır.

1.1.3) Başlıklandırılması

1867'de Epirus'ta keşfedilen ve Macarius Magnes'e ait olduğu söylenen el yazmasının adı “Μονογενής ἡ Ἀποκριτικὸς πρὸς Ἑλληνας (*Monogenes e Apocriticus* pros Hellenas - *Monogenes* veya Yunanlılara Cevap Kitabı)” şeklinde kaydedilmiştir. Crafer, keşfedilen yazmada bu başlığa ilaveten başka bir başlık daha olduğunu zikretmiş ve bu başlığı “περὶ τῶν ἀπορουμένων ἐν τῇ καινῇ Διαθήκῃ ζητημάτων καὶ λύσεων λόγος (Yeni Ahit'teki Tartışmalı Soruların ve Çözümlerin Bir Açıklaması)” olarak bildirmiştir.⁷⁵ Dolayısıyla eserin tam başlığı “Μακαρίου Μάγνητος Μονογενής ἡ Ἀποκριτικὸς πρὸς Ἑλληνας”. Περὶ τῶν ἀπορουμένων ἐν τῇ καινῇ Διαθήκῃ ζητημάτων καὶ λύσεων λόγος” yani “Yeni Ahit'teki İhtilafli Sorular ve Cevaplarla İlgili Olarak Macarius Magnes'in *Monogenes*'i veya Yunanlılara Cevabı” olarak zikredilebilir.

“Biricik Oğul (Only-begotten)” anlamına gelen ve İsa'yı niteleyen *Monogenes*, *Apocriticus* başlığı için bir alternatif olarak görülmüştür. Dolayısıyla Crafer, eserin asıl başlığının *Apocriticus* olduğunu düşünmeyi tercih etmiştir. Crafer, “monogenes”

⁷³ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 19.

⁷⁴ Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus*, 37.

⁷⁵ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 24.

kelimesinin, mevcut kitaplarda on yedi kez geçtiğini⁷⁶ belirtmekle birlikte bazı araştırmacıların onun eserin kayıp olan ilk bölümünde muhtemelen daha fazla kullanıldığını düşündüklerini bildirmektedir.⁷⁷

Crafer, *Apocriticus*'un münekkidinin Hierocles olduğunu ileri sürmektedir. Bu sebeple “*Monogenes* (Μονογενής)” başlığının, Hierocles'in *Philalethes to the Christians* (Hristiyanlara *Philalethes*) adlı eserine nazire olduğu kanısındadır. Çünkü Hierocles'in Hristiyanlığa eleştiriler yönelttiği bu kitabına verilecek bir cevabın, onu anımsatan bir isim taşıması doğaldır. O, *Philalethes* (hakikatin dostu) ve *Monogenes* (Biricik Oğul) kelimesi arasında belirli bir benzerlik olduğunu, ancak ikincisinin daha makbul olduğunu ileri sürmüş ve bu kelimenin cevaplar için dayanak noktası olan Tanrı'ya işaret ettiğini vurgulamıştır.⁷⁸

1.1.4) İçerik

Apocriticus, genel yapısı itibariyle münekkidin Hristiyan inancı ve kutsal kitaplarına yönelttiği beş ila yedi itiraz bölümü ve ardından Macarius'un bu itirazlara karşılık gelecek şekilde kaleme aldığı yanıt bölümünden oluşmaktadır. Bu eleştiri-yanıt bloklarının baş kısımlarında konuya dair ara sıra yapılan kısa tanıtımlar bulunmaktadır. Bununla birlikte, *Apocriticus*'un argümanı, fark edilebilir bir model/yapı izlememekte veya gelişme göstermemektedir. Basitçe bir dizi itirazdan hareket etmekte ve bir sonraki itiraza cevap vermektedir. İtiraz bölümleri arasında konu itibariyle bir ardışıklık takip edilmemektedir. Hatta çoğu zaman argümanları, farklı bir konuya dair ani bir geçiş takip etmektedir.

Apocriticus'un Atina'da bulunan nüshası, 2. kitabın 7. bölümünden başlayarak 4. kitabın 30. bölümünün ortasında sona ermektedir. 1. kitaba ait bir parça Nicephorus'un *Antirrhetica* adlı eserinde korunmuştur. Bu bölüm Berenice⁷⁹ veya kanaması olan bir kadınla ilgilidir. Rivayete göre bir zamanlar ünlü bir yerin hanımı ve büyük Edessa

⁷⁶ 2. kitap 8. bölüm (3 kez), 3. kitap 8, 9, 13, 14 (5 kez), 23, 27 (3 kez), 40. bölümler

⁷⁷ Crafer, “Macarius Magnes: A Neglected Apologist”, 420.

⁷⁸ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 24.

⁷⁹ Veya Veronica'ya eşdeğer olan Beronice. Adı “Pilatus'un İşleri” olarak bilinen Nikodim İncili'nde kayıtlıdır.

şehrinin onurlu hükümdarı olan Berenice, türlü türlü eziyetler çektiği ve birçok doktorun deva bulamadığı, kirli bir kanama hastalığından kurtulmuş ve hızla iyileşmiştir. Onun bu mucizevi hayat hikayesi tüm dünyada duyulmuştur. Çünkü rivayetlere göre o, İsa'nın elbisesinin ucuna bir kez dokunmak suretiyle sağlığına kavuşmuştur. Berenice'nin bu asil şifası onu betimleyen bronz bir heykelle tescil edilmiştir.⁸⁰ Dikilen heykelin akıbeti hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Magnus Crusius, heykelin Maximinus tarafından yıkıldığını ileri sürerken Sozomen, Julianus'un onu indirip yerine kendi heykelini diktiğini belirtmiştir. Yunan vakanüvis Malalas onun, Paneas'ta bir Kiliseye taşındığını ve MS 600 civarında hâlâ var olduğunu beyan etmiştir. Yıkımına atıfta bulunmadan ondan bahseden tek yazar ise Eusebius'tur.⁸¹

Crafer, Nicephorus'un alıntılardığı bölümün, Tanrı'nın gerçekleştirdiği diğer mucizelere göndermeler içerdiğini bildirmiştir. O, 1. kitabın içeriğine dayanarak münekkidin 2. kitabın başındaki kayıp olan eleştirilerinin mucizelerle ilgili olduğunu belirtmektedir.⁸² Çünkü mucizeler doğal olarak her çağda eleştiri için bir zemin oluşturmıştır. Nitekim Yeni Eflatuncuların muhaliflerini itibarsızlaştırma yolu, onları inkâr etmekten çok Tyanalı Apollonius gibi kendi kahramanlarınca gerçekleştirilen daha büyük mucizelere işaret etmektir.

Günümüze ulaşan el yazmasında 2. kitap 7. bölüm ile başlamaktadır ve münekkidin eleştirilerinin yer aldığı ilk altı bölüm kayıptır. 3. kitabın giriş yazısında Macarius'un bu kitabı Theosthenes'e atfettiği bildirilmektedir. Ayrıca 4. kitabın girişinde Theosthenes'in Macarius'un zafer kazanmasına yardım ettiği söylenmektedir. Son olarak 16. yüzyılda Francisci Turrianus, eserin 5. kitabına dair elimize ulaşan parçaları *Dogmaticus de Justificatione ad Germanos adversus Luteranos (Lutheranlara karşı Almanların Savunusu Üzerine Dogmatik)* adlı eserinde Grekçe'den alıntılamıştır. Aynı zamanda bu alıntı, *Adversus Magdaburgenses (Magdaburgenses'e Karşı)* adlı eserinde de Latince

⁸⁰ Heykel, Eusebius tarafından ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Sozomen, Julian'ın onu indirdiğini ve yerine kendisininkini koyduğunu söylemiştir. Ancak Malalas kroniğinde, MS 600 civarında Paneas'taki bir kilisede hâlâ var olduğunu bildirmiştir. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 31 (3. dipnot).

⁸¹ Rivayetler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist II", 557.

⁸² Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist II", 557.

olarak yer almaktadır. 5. kitap iman ve amel konusundadır ve Turrianus, Macarius'un İbrahim'in inancıyla ilgili yazdığını söylemiştir.⁸³

Eserde münekkidin soruları çoğunlukla İncillerden, Elçilerin İşleri'nden ve Pavlus'un mektuplarından seçilmiş pasajlara yönelik itirazlardır. Ancak bir veya iki tanesi Eski Ahit'le ilgilidir ve sonraki bölümlerde bazıları tamamen doktrinseldir. Eserin konularında bir sıra var gibi görünmektedir. Önce İsa'nın mucizeleri, ardından onun sözleri hedef alınmaktadır ve başlıca suçlama tutarsızlıktır. Bunu Petrus ve Pavlus'a karşı benzer tutarsızlık suçlamaları takip etmektedir. Ardından enkarnasyon, Tanrı'nın monarşisi ve diriliş gibi doktrinlere itirazlar yer almaktadır. 5. kitaptan alıntılanan parça, bölümün imanla aklanma gibi Hıristiyanlığın daha derûnî doktrinlerinden bazılarını ele aldığını göstermektedir.

Münekkidin eleştirilerinde Çıkış, Tesniye, Yeşu, Mezmurlar, İşaya'dan ve ayrıca dört İncil, Elçilerin İşleri, Romalılar, 1 ve 2 Korintliler, Galatyalılar, 1 Selanikliler, 1 Timoteos ve Petrus'un Apokrifi'nden alıntılar yer almaktadır. Macarius'un cevaplarında eleştirilerden bağımsız olarak Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar, Tesniye, Yeşu, 1 ve 2 Krallar, Eyüp, Mezmurlar, İşaya, Yeremya, Daniel ve Habakkuk ve ayrıca dört İncil, Elçilerin İşleri, Romalılar, 1 ve 2 Korintliler, Efesliler, 1 Selanikliler ve 1 Timoteos'dan alıntı yapılmıştır. Macarius, apokrif kitaplardan "Bel ve Ejderha"ya (Daniel 14:33-42)⁸⁴ ve 3:10'da 2 Ezra 14:21-25'e atıfta bulunmuştur. Onun 2. Petrus hakkında bir bilgi göstermesi muhtemel, ancak belirsizdir. Ayrıca onun, Petrus'un Apokrifi'nden cennetin ve yerin yok edilmesiyle ilgili itiraza cevap verirken, 2. Petrus 3:12'deki bariz paralelliği atlayarak bu hususta İşaya 24:4'e atıfta bulunması ilginçtir.⁸⁵ Yani onun, Petrus'un Apokrifi'ne karşı tutumu kesin değildir. Ancak Kanonik Kutsal Yazılardan benzer pasajları onun yerine kullanması, onun kanonunun bir parçasını oluşturmadığını göstermektedir. Ayrıca kullanılan kutsal metinle ilgili olarak hem Macarius'un hem de münekkidin yaptığı alıntılar, bunların çoğunlukla ezberden yapıldığını göstermektedir.

⁸³ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 164; Ayrıca bk. Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist II", 558-561.

⁸⁴ Bk. 4. Kitap 12. Bölüm Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 122-123.

⁸⁵ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 25.

Münekkid İsa'nın çarmıhı ile ilgili pasajlarda Codex Bezae⁸⁶ metnini kullanmıştır. O, “Tanrım, Tanrım, neden beni kınadın?” pasajındaki gibi Markos 15:34’ten alıntı yaparken ve ayrıca Yuhanna 12:31’de Codex Bezae metnini kullanmaktadır. Macarius, Yuhanna 12:31’de onu takip etmekte, ancak “dışarı atılma” yerine “Şimdi bu dünyanın yöneticisi tahttan indirilecek. (ἐξω yerine κάτω kullanır)” şeklinde başka bir okuma olduğunu eklemektedir. Bu, eski Süryanice ve bazı Latince versiyonların okunmasıdır.⁸⁷

Macarius’un apokrif literatüre ve efsanevi hikayelere birçok dolaylı göndermede bulunduğu not edilebilir.⁸⁸ Pavlus’un şehit edilmesinde yaradan süt aktığına dair ifadesi, Pseudo-Abdias⁸⁹ ve Pseudo-Linus’ta⁹⁰ bulunmaktadır. Macarius, İncil’in akrabaları nasıl ayırdığından söz ettiğinde Thecla’nın annesi Theocleia’dan ayrılmasını örnek olarak verirken “Pavlus ve Thecla’nın İşleri”ne de atıfta bulunmuştur.⁹¹

Crafer, Origenes’in *Contra Celsum*’unun *Apocriticus*’un mevcut argümanı üzerinde dolaylı bir etkisi olduğuna inanmaktadır. O, Macarius’un üslubunun Origenes’inkiyle benzerlik taşıdığını belirtmektedir. Bu nedenle Macarius’un, Origenes’in Putperest filozof Celsus’un Hıristiyanlık inancına yönelttiği eleştirilere yanıt verdiği benzer apolojetik eserine de atıfta bulunmuş olabileceği ihtimalini gündeme getirmektedir. Nitekim Origenes’in İncillere karşı kendi muhaliflerinde aynı olan en az dört eleştiri

⁸⁶ Codex Bezae, 5. yüzyıldan kalma bir Yeni Ahit kodeksidir. Hem Yunanca hem de Latince olarak yazılmıştır. Dört İncili, Yuhanna’nın mektuplarını ve Elçilerin İşleri’ni ve muhtemelen Vahiy’i içermektedir. D. C. Parker, *The Living Text of the Gospels* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 32; Alec Gilmore, *A Dictionary of the English Bible and Its Origins* (Sheffield, England: Sheffield Academic Press, 2000), 45; Ayrıca bk. Helmut Koester, *Introduction to The New Testament* (Berlin: Walter de Gruyter, 1982), 2; History and Literature of Early Christianity/26.

⁸⁷ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 26.

⁸⁸ Bk. 4. Kitap 14. Bölüm Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 126-127.

⁸⁹ Abdias, Babil’in ilk piskoposu ve İsa’nın 72 havarisinden biridir. Elçilerin İşleri’nden (Petrus, Pavlus, Andrew, Büyük Yakup, Yuhanna, İsa’nın kardeşi Yakup, Filipus, Thomas, Matta, Simun ve Yahuda) oluşan apokrif bir derlemenin yazarı olduğu tahmin edilmektedir. Simun veya Yahuda’nın biyografisinin sonunda şöyle yazılmıştır: “Havarilerin kendileri (Simun ve Yahuda) tarafından atanan Babil piskoposu Abdias; onların yaptıklarını İbranice yazdı.” Abdias’ın bu derlemesinin adı “Pseudo-Abdias” olarak anılmaktadır. Angelo Di Berardino (ed.), *Encyclopedia of Ancient Christianity* (Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2014), 4.

⁹⁰ Pseudo-Linus, Havari Petrus ve Pavlus’un şehitliğiyle ilgili dördüncü yüzyıla ait bir anlatımın yazarına verilen addır. Bk. David L. Eastman, *The Ancient Martyrdom Accounts of Peter and Paul* (Atlanta: SBL Press, 2015).

⁹¹ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 32.

vardır. Ancak her halükârda Macarius'un savunması Origenes'inkinden tamamen farklıdır ve *Contra Celsum* onun tarafından biliniyor olsa da onu *Apocriticus*'unu yazarken kullanmış gibi görünmemektedir.⁹² Bunun yanı sıra Crafer, münekkidin argümanlarının Celsus'unkilerden çok da farklı olmadığını ileri sürmekte ve başlıca benzerlikleri dört misal üzerinden örneklendirmektedir:⁹³

(1) Her ikisi de İsa'nın Gethsemane'deki davranışıyla ve çilesinin bitmesi için duasıyla alay etmiştir.⁹⁴

(2) Her ikisi de çile sırasında İsa'nın uysallığına itiraz etmiş ve onun niçin kendi kutsallığını göstermediğini sormuştur.⁹⁵

(3) Her ikisi de İsa'nın dirilişinden sonra yargıçlarının ve genel olarak güvenilir tanıkların huzuruna çıkması gerektiğini beyan etmiştir.⁹⁶

(4) Her ikisi de insan bedenlerinin dirilişinin saçmalığını tartışmış ve aynı anda benzer argümanlarla çürütmeye devam ettikleri 'Tanrı ile her şey mümkündür' şeklindeki Hristiyan savunmasını ortaya koymuşlardır.⁹⁷

Crafer, bu tür pasajların iki açıdan önemli olduğunu belirtmektedir. İlk olarak, ilk üç örnekte İncil'in aynı bölümüne itirazlar olması ve hem *Apocriticus*'ta hem de *Contra Celsum*'da birbirine yakın bulunması dikkat çekicidir. Ve ikinci olarak, Macarius'un savunması, Origenes'inkinden tamamen farklıdır ve çoğu hususta, ona rehberlik etmesi için önünde *Contra Celsum* olmadığını gösterecek kadar yetersizdir.⁹⁸

Apocriticus'un bazı sözleri ve argümanları dördüncü yüzyılın bazı Kilise babalarıyla benzerlik taşımaktadır. Bu hususta araştırmacılar, Macarius'un 'İsa'nın ilahiliğinin kancasını insanlığının yemiyle çevrelediği' yönündeki beyanının ve çilenin Şeytan'ın bir

⁹² Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 408-409.

⁹³ Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 408.

⁹⁴ Origen, *Contra Celsum*, çev. Henry Chadwick (Cambridge: Cambridge University Press, 1980), 88-89; Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 57-58.

⁹⁵ Origen, *Contra Celsum*, 95-96; Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 52-53.

⁹⁶ Origen, *Contra Celsum*, 114-115; Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 43-44.

⁹⁷ Origen, *Contra Celsum*, 274-275; Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 153-154.

⁹⁸ Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 409.

aldatmacası olduğuna dair açıklamasının, Nyssa'lı Gregory, Rufinus ve Amphilochius'un kiyle benzerlik taşıdığını ileri sürmektedirler.⁹⁹

Crafer eserin üslubuna dair, Macarius'un cevaplarının çoğu zaman tatmin edici olmadığını ve bazen eleştirinin asıl amacını kaçırdığını belirtmektedir. Ayrıca eleştiriler ve cevaplar arasında üslup farkı olduğuna dikkat çekmektedir. O, münekkidin dilini tutarlı bir şekilde kısa ve keskin, Macarius'un dilini ise bol bol benzetme ve örneklemeyle retorik ve dağınık olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁰

Crafer, bir Hristiyan'ın cevaplamak için bile olsa, münekkidin Hristiyanlığa hakaret eden sorularını yazmaya cesaret etmiş olmasını şaşırtıcı bulmaktadır.¹⁰¹ O, *Apocriticus*'un sonraki yüzyıllarda bu kadar az bilinmesinin nedenini bu tür sözlerin yayınlanmasının II. Theodosius ve I. Justinianus döneminde yasaklanmış olmasına bağlamaktadır. Ayrıca bir Hristiyan'ın bu eleştirileri yayınlamasının kendi yararına olup olmayacağını sorgulamaktadır.¹⁰²

Münekkid, İsa'yı Hristiyanlar tarafından kendisine verilen "Tanrı" unvanına layık olmayan bir kişi olarak eleştirmektedir. Ayrıca, iki ana havari olan Petrus ve Pavlus'un sözlerini ve eylemlerini eleştirmekte ve onların Hristiyan inancı için güvenilir birer önder olmadıklarını iddia etmektedir. O, Sinoptik anlatımlarda tutarsızlıklar bulunduğunu beyan etmekte ve bu tutarsızlıkların tarihsel iddialarını geçersiz kıldığını ileri sürmektedir. Son olarak münekkid, Kilisenin çeşitli doktrinlerini olanaksız ve aldatılmış bir grup takipçinin fantezileri olarak niteleyerek tenkit etmektedir. Münekkidin eleştirileri genel olarak keskin bir zihnin yanı sıra Hristiyan inançları ve İnciller hakkında sağlam bir anlayışa sahip olduğunu göstermektedir.

Macarius'un eleştirileri yanıtlama girişimleri bazıları iyi, bazıları mükemmel ve bazıları kötü olmak üzere kalite bakımından farklılık göstermektedir. Onun, münekkide cevap verirken kullandığı yöntemler de çeşitlilik arz etmektedir. Yanıtlarında çoğu zaman

⁹⁹ Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist II", 550-551.

¹⁰⁰ Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 407.

¹⁰¹ Bu hususta münekkidin komünyon ayiniyle ilgili "vahşice bir eylem" sözünü veya İsa'yı sarhoş veya rüya görüyor olarak tanımlamasını örnek verebiliriz. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 79-92.

¹⁰² Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 408.

retoriksel tartışma yöntemlerini ve alegorik yorumlamayı kullanmaktadır. Bazen tartışılan konuyu yorumlayarak itirazı savuşturmaya veya en azından hafifletmeye çalışmaktadır. Kimi zaman ise cevaplarda başka konulara girmekte ve eleştirilerin ana fikrinden tamamen uzaklaşıyor gibi görünmektedir. Cevaplar, değişen niteliklerine rağmen münekkid tarafından asla sorgulanmamaktadır.

Münekkidin ve Macarius'un, her şeye gücü yeten, değişmez ve uzak bir Tanrı'nın varlığı; aracı varlıklar ve evrenin yapısı gibi birçok önemli konuda benzer görüşleri paylaştığı görülmektedir. İsa'nın kişiliğine ve onun tanrısallığına ilişkin Hristiyan inancı ise ana anlaşmazlık noktası gibi görünmektedir. Havarilere, kutsal yazılara ve doktrinlere yönelik eleştiriler genellikle İsa'nın yargısının veya eyleminin bazı hatalar gösterdiği ve çoğu zaman karakterinde bazı ciddi kusurlar bulduğuna dair bir tür suçlamayla sona ermekte veya bunları ima etmektedir.

1.1.5) Gerçek mi Kurgu mu?

Başlangıçta *Apocriticus*'un beş kitaptan oluşan bir eser olduğu ve Macarius ile Pagan bir münekkid arasında art arda beş günde gerçekleşen bir diyalogu içerdiği iddia edilmiştir.¹⁰³ Macarius'un, eleştirilerini bir münekkidin kitabından mı aldığı yahut *Apocriticus*'un gerçek bir diyalogun detaylandırılması mı olduğu hususu akademisyenlerce tartışılmıştır. Akademisyenler genellikle eserin kurgu olduğunu düşünse de Crafer, gerçek bir diyalog olduğunu iddia etmiştir.¹⁰⁴ Bu hususta o, Macarius'un eserini yalnızca doktrinlerine ilgi uyandırmak için bir araç olarak dahiyane bir şekilde planlayıp planlamadığını sorgulamıştır. Zira diğer Hristiyan yazarların eserlerinde de az ya da çok dramatik bir ortamın kullanılması için hayali bir diyaloga dair paralellikler bulunabilmektedir. Crafer benzer hayali diyaloglar için Kudüs papazı Hieronymus'un eserlerine atıfta bulunan Badenhewer'in, Minucius Felix'in "Octavius"unun ve "Justin'in Yahudi Trypho ile Diyalogu"nun örnek verilebileceğini belirtmiştir. Lakin bunların *Apocriticus*'la benzemediğini ileri sürmüştür. Çünkü bu eserlerde Aporiticus'daki gibi bir giriş, gerçeğe

¹⁰³ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 10.

¹⁰⁴ Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 409.

ulaşma yahut bilgiyi katetik (soru-cevap şeklinde) bir biçimde ortaya koyma konusunda hiçbir teşebbüs bulunmamaktadır.¹⁰⁵

Crafer, Macarius'un yalnızca bir kitapta bulunduğu itirazları ele aldığına dair iddialara karşı yalnızca cevaplarda değil sorularda bile bir diyalogun devam ettiğine dair işaretler bulunabileceğini ileri sürmektedir. Örneğin Macarius, Matta İncili'ne yöneltilen eleştirilere meydan okumuştur.¹⁰⁶ Münekkid ise bir sonraki bahiste evharistik ritüele karşı tekrar eleştirilerini yönelterek onunla alay etmiştir. Macarius bu durumdan "bize, yüzünde bir gülümsemeyle ve yeni bir saldırıyla cevap verdi" şeklinde bahsetmiştir.¹⁰⁷ Daha sonra Macarius, Petrus'un hapisten kařması¹⁰⁸ hakkında yöneltilen eleştiriler mevzu bahis olunca münekkide "Petrus'a yöneltilen suçlamaların listesi uzun ama söylediklerim senin ve seninle oturanlar için yeterli olmalı. Ancak Yeni Ahit'in ihtilaflı başka bir pasajı gizlenmişse, vakit kaybetmeden ilan edin."¹⁰⁹ şeklinde karşılık vermiştir. Görüldüğü üzere bu ve benzeri örnekler, karşılıklı olarak birbirleriyle diyalog halinde olan iki kimsenin var olduğu intibası uyandırmaktadır. Elbette Macarius'un diyaloglarını sonradan derleyip yayımladığına dair izler de vardır. Ancak karşılaşma zamanına yaptığı atıflar, doğal olarak onun gerçek olduğunu gösteriyor gibi görünmektedir.¹¹⁰ Bu noktada Crafer, Macarius'un gerçek görünmesi için bu tür kişisel dokunuşları serpiştirerek zekice bir şekilde bir diyalogu taklit etmiş olabileceği yönündeki eleştirilere de değinmektedir. Ancak o, pasajların incelenmesi durumunda Macarius'un, itirazlara dair bölüm başlarında yaptığı girişlerin yavaş yavaş itirazın sözlerine dönüştüğünü dile getirmektedir.¹¹¹ Böylece eleştiriler bir kitaptan alınmış olsalar bile sözlerin nerede başladığını söylemek zorlaşmış olmaktadır.

¹⁰⁵ Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 409-410 (Ayrıca bk. 1. Dipnot).

¹⁰⁶ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 76-78.

¹⁰⁷ Μάγνητος, *Αποκριτικός η Μονογενής*, 94; Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 78.

¹⁰⁸ Bu konu 3. kitap 22-29. bölümlerde yer almaktadır.

¹⁰⁹ Μάγνητος, *Αποκριτικός η Μονογενής*, 124; Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 99.

¹¹⁰ Ayrıntılı bilgi için Bk. 4. kitap 11. bölüm, 4. kitap 24. bölüm ve Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 410-411.

¹¹¹ Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 411.

Crafer, Macarius'un münekkidin eleştirilerini bir kitaptan almadığına aksine gerçek bir diyalogu meydana geldikten sonra kaleme aldığına dair iddiasına dayanak olarak eserdeki soru ve cevaplar arasındaki üslup farkına dikkat çekmektedir.¹¹² Ona göre Macarius, münekkidin dilini etkili bir şekilde sunarken aslında tesir ve incelik tamamen kendisine aittir. Ayrıca bu, onun bir kitabın sözlerini yazmadığı lakin elinden geldiğince ve yalnızca hafızasının yettiği kadarıyla, diyalog sırasında şüphesiz daha büyük bir tesir ve dolgunlukla, konuşulanları aktardığı gerçeğine işaret etmektedir. Crafer bu hususta Macarius'un, münekkidin yazılı eserinden değil de konuşmalarından alıntı yaptığını ileri sürmekte ve böylece her şeyin açıklanmış olacağını ifade etmektedir. O, konuya dair daha fazla kanıtın hem sorularda hem de cevaplarda bulunan Kutsal Yazılardan alıntı yapılma tarzıyla sağlanacağını belirtmektedir. Eserde Kutsal Yazılara dair atıflar, onların ezberden ve gelişi güzel bir şekilde yapıldığını göstermektedir. Nitekim Pagan münekkidin yanlış alıntı yaptığı pasajlar bulunmaktadır. Macarius kimi zaman bu yanlış atıflara sessiz kalmış ve kimi zaman da münekkidin yaptığı yanlış alıntı üzerinden cevaplarına devam etmiştir.¹¹³

Crafer mezkûr hususa dair son bir kanıtın daha kaldığını belirtmektedir.¹¹⁴ Bu kanıt münekkidin Hierocles olduğu kabulüne bağlıdır. Crafer, Macarius'un Hierocles'in kitabına bu şekilde cevap vermesi durumunda böyle bir cevabın Lactantius ve Eusebius veya en azından içlerinden biri tarafından bilinmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Lakin Lactantius'un Hierocles'e karşı yazdığı risalesinde böyle bir imaya rastlanılmamaktadır. Dolayısıyla bu durumdan Hierocles'in kitabının henüz yanıtlanmadığı anlaşılmaktadır. Lactantius aynı zamanda Hierocles'e karşı yazdığı eserinde, Origenes'in Celsus'a karşı yaptığı çalışmada bunlara yanıt verdiği için, itirazlarla benzerlik taşıyan çoğu itiraza değinmesine gerek olmadığını açıklamıştır. Crafer bu noktada Macarius'un daha sonra kitap haline getirilen itirazlara yalnızca sözlü olarak yanıt verdiğinin varsayılması ve *Apocriticus*'un birkaç yıl sonra, özellikle de bu arada Hierocles'in başka bir valiliğe

¹¹² Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 411.

¹¹³ Bk. 2. Kitap 10, 12, 17. Bölümler; 3. Kitap 5, 12. Bölümler; 4. Kitap 4, 13, 18. Bölümler Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 1919.

¹¹⁴ Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 412-413.

geçmesi durumunda, onun yaygın olarak bilinmemesinin nedeninin kolayca anlaşılabilirliğini ileri sürmektedir.

Apocriticus'un altında gerçek bir diyalog olup olmadığı sorusu Macarius'un hayatıyla ilgili bazı ayrıntılara bağlı olarak cevaplanabilir. Crafer, *Apocriticus*'un diyalog gerçekleşikten yıllar sonra yazılmış olması durumunda bile onun, dördüncü yüzyılın başında tarihlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.¹¹⁵ Çünkü ona göre, cevaplar kadar sorular da bazı ihtilaf emareleri içermektedir. Ayrıca Crafer, Macarius'un zaman zaman diyalog içerisinde yaptığı açıklamalar üzerine bir inceleme yapılması durumunda onun ya kendisine ait olmayan şüpheler ve korkular konusunda alışılmadık derecede becerikli bir yalancı olduğuna yani soruları uydurduğuna ya da münekkidin daha önce tartışmada ortaya attığı sorulardan oluşan kitabını kullanarak gerçekten de var olanları kaydeden bir adam olduğuna şahit olunacağını vurgulamaktadır.¹¹⁶ O, her halükarda Macarius'un Hristiyanlığın yasal bir din olduktan sonra yazması halinde neden rakibinin önünde böylesine titreyen bir tavır takındığını ve kendisini neredeyse alt eden tarifsiz bir korkuya karşı kendini sürekli olarak cesaretlendirmesi gerektiğini sorgulamaktadır. Bu durumun kısa bir süre sonra "zulme neden olan ana etken" haline gelen bir adamla yapılan bir tartışmayı anımsatması durumunda her şeyin açıklanacağını ileri sürmektedir. Nitekim bu argüman göz önünde bulundurulduğunda Crafer'ın, münekkidin Hristiyanlık karşıtı faaliyetleriyle nam salmış Hierocles olduğunu ileri sürmesi gayet makul görünmektedir. Çünkü bu, daha sonraki yıllarda muhaliflerle karşılaşan Hristiyanların diline hiç benzememektedir. Eğer bu tartışma yahut yüzleşme Hristiyanların üzerindeki zulmün kaldırılmasından ve onların üstün konuma gelmesinden sonra meydana gelseydi Hristiyan apolojistin böylesine mütevazî bir tavır takınması ya da Putperestlerin önünde bu derecede iki büklüm olması beklenmezdi.¹¹⁷

¹¹⁵ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 16.

¹¹⁶ Ayrıca bk. 1. Dipnot Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 17.

¹¹⁷ Macarius 3. Kitaba girişte Hristiyan inancına eleştiriler yönelten münekkidi Yunan mitolojisindeki çok başlı bir yaratığa (Hydra) benzetmektedir. Ayrıca Macarius, münekkidi Yunan kurnazlığının/şeytanlığının temsilcisi olarak tanımlamakta ve onun İsa'nın ilahi öğretilerine karşı itirazlarını dile getirdiğinde sanki ona cevap verecek kimse yokmuş gibi bir süre sessiz kaldığını ifade etmektedir. Macarius, münekkidi karşısında kendisinin çok başlı bir Hydra'ya kılıç darbeleriyle saldıran bir adamla aynı hislere sahip olduğunu belirtmekte ve bu Hydra'nın, bir ejderha başı kesildiğinde hemen bir yerine birçok kafa çıkardığını söylemektedir. Nitekim eserde de görüleceği üzere münekkidi

Crafer son olarak araştırmacıların, kitabın çok sonra yazıldığını ve biçiminin sadece edebi bir araç olduğunu beyan etmekte hemfikir olduklarını belirtmektedir. Lakin o, diğer hususların Macarius ve eser hakkındaki yaptığı tarihlendirmeyi (dördüncü yüzyılın başı) imkânsız kılmadığı sürece, eserin bir diyalog olduğu hakkında güçlü bir gerçeklik önerisinde bulunduğunu iddia etmektedir. Bununla birlikte, Crafer, Macarius'un diyalogu yazarken eleştiriler için münekkidin kitabına atıfta bulunduğunu düşünmektedir.¹¹⁸

Apocriticus'un kurgusal bir diyalogdan ibaret olduğuna dair fikir beyan edenler, Macarius'un eleştirilere kimi zaman zayıf yahut konu dışı cevap vermesine rağmen münekkidin onun yanıtlarını sorgulamamasına dikkat çekmektedirler.¹¹⁹ Zira karşılıklı bir diyalogda cevabın tatmin edici olmaması yahut konudan sapılması durumunda muhatabın sessiz kalması pek olası görülmemektedir.

Gerçek bir diyalogda, genellikle bir noktadan diğerine geçilir ve daha önce cevaplanmamış soruları cevaplamak için önceki hususlara geri dönülür. Bu özelliklerin hiçbirisi *Apocriticus*'ta bulunmamaktadır. Diğer bir açıdan eleştiriler eserin nispeten küçük bir bölümünü oluştururken cevaplar dörtte üçünü kaplamaktadır. Bu taksimde gerçek bir diyalogun biraz daha eşit olmasının beklenmesi mümkündür.

Apocriticus'un kurgusal olduğuna dair bir diğer dayanak noktası, onun beş ila yedi eleştiri ve cevaptan oluşan metin yapısıdır. Zira Crafer, hiç kimsenin bir kitaptan yedi soruluk bir dizi alıntı yapıp ardından tüm soruları yanıtlamaya çalışmayacağını öne sürmüştür. O, bunun yerine seçme şansını verildiğinde herhangi bir yazarın soruları birer birer cevaplamayı tercih edeceğini belirtmektedir.¹²⁰

bir itirazda bulunup sessizliğe bürünme gibi bir adete sahip değildir. Aksine beş ila yedi itiraz yaptıktan sonra kendisine cevap verilmekte ve sonrasında geçmiştekileri tekrardan bir dizi itiraz silsilesi takip etmektedir. Macarius, kendisini böylesine efsanevi bir düşman karşısında bitkin hissetse de yola devam ettiğini belirtmektedir. O bu süreci “Biz ikna edici bir şekilde onun üç, dört veya beş önermesini açıkladığımız anda, o, efsanevi Hidra'yı taklit ederek, biri açıklandığında, sayısız başka soru ortaya attı ve böylece tartışmalı konular hakkında sonsuz tetkik önerdi. Bu nedenle, pek çok noktada soru sorduktan sonra, her birine cevap vermenin bize düştüğünü ilan etti. Biz de söylediklerini aklımıza getirerek ilk sorusundan başlayarak şu cevabı verdik.” şeklinde anlatmakta ve münekkidin itirazlarını cevaplamaya başlamaktadır. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 51-52.

¹¹⁸ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 16-17.

¹¹⁹ Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus*, 39.

¹²⁰ Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus*, 41.

1.1.6) Argümantasyonu ve Yöntemi

Münekkidin eleştirileri oldukça katı bir şekilde konuyla ilgili ve maksada, ana fikre bağlı kalmaktadır. Eserde tek bağlamdan uzaklaşma yahut sapma Macarius'un cevaplarında görülmektedir.¹²¹ Argümanın gidişatı, Hristiyan inancına itirazlar getirerek tartışılacak konulara rehberlik eden Pagan münekkitçe belirlenmektedir. Macarius, okuyucunun dikkatine sunmak istediği yan meselelerde konuyu saptırması haricinde itiraz edenin rehberliğini takip etmektedir. Sonuç itibarıyla eserin genel yapısı itiraz ve yanıt parçalarıyla örülüdür.

Apocriticus incelendiğinde münekkitle savunan arasında, eleştiri ve savunma yöntemleri açısından belirgin bir fark olduğu görülmektedir. Münekkid, Hristiyan inancını doğrudan eleştirmektedir. Eleştirilerde ilk olarak konu vurgulanmakta ve sonrasında bariz sonuç belirtilmektedir. Kutsal Kitap'ta geçen bazı şahıslar örnek verilmekte veya genel olarak Hristiyanlar hakkında aşağılayıcı bir söz eklenmektedir. Buna karşılık, Macarius'un argümanları oldukça zayıf görünmektedir. Çünkü münekkidin Kutsal Kitap metnine dayanan, aynı zamanda mantıksal çıkarsamalarda bulunduğu sert ve eleştirel üslubu karşısında eleştirilerin asılsızlığını ve savunduğu dinin hakikatini gün ışığına çıkaracak çatışmacı bir karşı saldırıdan kaçınmaktadır. Nitekim Macarius'un daha zayıf görüldüğü bu diyalog türü, kitabın Hristiyan inancını güçlendirme yahut Putperestleri, Hristiyanlığı kabul etmeye ikna etme aracı olarak yazıldığı şeklindeki argümanlar karşısında ilginç bir tablo arz etmektedir. Çünkü kitabın apolojetik veya polemik amacı olsaydı, makul olarak tam tersi bir üslup beklenirdi.

Eseri bir Hristiyan apolojisi olduğu varsayımıyla çalışmak, araştırmacıları yöntemi sorgulamaya ve böyle bir savunmayı bulabilmek için daha derine bakmaya yönlendirmektedir.¹²² Eserin daha sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için onun, ait olduğu yüzyıllar çerçevesinde okunması gerekmektedir. Nitekim değerlendirmenin günümüz bakış açısıyla yapılması durumunda onun, bir Pagan polemiği olduğunun düşünülmesi daha muhtemeldir. Bununla birlikte, üçüncü veya dördüncü yüzyıla ait bir bakış açısıyla ele alındığında *Apocriticus*, Hristiyanlığa yönelik çağdaş saldırılara karşı etkili bir yanıt

¹²¹ Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus*, 47.

¹²² Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus*, 50.

olabilir. Çünkü üçüncü veya dördüncü asırda bir insanın aradığı, anladığı ve geçerli gördüğü şey, bugün kabul edilenden çoğu zaman oldukça farklıdır. Nitekim Macarius'un da kendi zamanının insanları için kabul edilebilir bir şekilde yanıt vermiş olması daha makuldür.

Eser incelendiğinde Macarius'un münekkide karşı argümanlarını, kendi zamanında kabul görmüş üç eski yaklaşımdan hareketle geliştirdiği görülmektedir. O, retorik eğitiminden (rhetorical training), alegorik yorumdan (allegorical interpretation) ve Hristiyan teolojisi anlayışından (understanding of Christian theology) argümanlar geliştirmiştir.¹²³ Belki de Macarius'un argümanlarını bugünün okuyucusuna zayıf gösteren retoriğidir. Zira, bir itirazla ilgili bilmesi ve düşünmesi gereken her şeyi anlatan itirazcının yönteminden farklı olarak, retoriksel tartışma yöntemi, dinleyiciyi verilen kısmi cevap hakkında düşünmeye, "eksik" veya varsayılan öncülleri doldurmaya ve retorikçi tarafından verilen ipucundan kendi sonuçlarını çıkarmaya zorlar.¹²⁴ Bununla birlikte, Macarius, yirmi birinci yüzyıldaki bir dinleyici kitlesiyle muhatap değildir ve bu nedenle, Macarius'u gününün bağlamında anlamaya çalışmak yirmi birinci yüzyıl okuyucusunun görevidir. Sonuç olarak, yirmi birinci yüzyıl okuyucusuna geçersiz ve zayıf görünen bir argüman, eski bir okuyucu için güçlü ve ikna edici bir argüman olabilir.

1.1.7) Teolojik ve Apolojetik Değeri

Apocriticus, İsa'nın yaşamına, mucizelerine, sözlerine, enkarnasyonuna oluşuna; Hristiyan Tanrı doktrinine, sakramentlerine, kıyamet teorilerine, ibadet ve uygulamalarına; Pavlus ve Petrus'a dair pek çok eleştiri ve savunuyu içermektedir. Bahsedildiği üzere *Apocriticus* bize biri Pagan münekkide diğeri Hristiyan apolojiste ait olmak üzere iki eser sunmaktadır. Dolayısıyla eser incelendiğinde yazıldığı tarih itibarıyla Hristiyanlık inancının muhalifleri tarafından nasıl anlaşıldığına ve muhaliflerinin eleştirilerinin bir apolojistçe nasıl bertaraf edildiğine dair geniş bir

¹²³ *Apocriticus*'un argümanlarının tarihsel-kültürel bir perspektiften, özellikle retorik argüman, alegorik yorum ve Hristiyan teolojisi perspektiflerinden analizi için bk. Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus*.

¹²⁴ Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus*, 52.

perspektif sunmaktadır. Örneğin bakire doğum, Macarius kadar münekkid tarafından da inancın önemli bir parçası olarak kabul edilmiştir.¹²⁵ Macarius, İsa'nın dirilişi ve görünmesini insanların değil, Tanrı'nın gücüne atıfta bulunarak açıklamıştır.¹²⁶ O, insanın yaratılışını “δημιουργος Λόγος (yaratıcı Logos)”a izafe etmiştir.¹²⁷ Ayrıca eserde İsa'nın kutsallığı, göğe yükselişi, her yerde bulunuşu tartışılmış ve ulûhiyeti ile insanlığının sonsuza dek ayrılmaz olduğu vurgulanmıştır.¹²⁸ Kilise ve Hıristiyan yaşamıyla ilgili olarak, 4. kitap 25. bölüm ve 3. kitap 23. bölüm başlıca değere sahiptir. Ayrıca 4. kitap 25. bölümde Teslis pasajına güçlü bir gönderme vardır. Bu bölümde vaftiz suyunun, kötülüğün lekesinden arındırma gücü olduğundan bahsedilmiş ve bu lütfun kötüye kullanılmasının Tanrı'nın suçu olmadığı ifade edilmiştir. 3. kitap 23. bölümde Evharistiya, İsa'nın etini yemek ve kanını içmekle ilgili sözlerinin en sade açıklaması olarak kabul edilmiş ve onun basit bir örnekten çok daha fazlası olduğu vurgulanmıştır. Nitekim ekmek ve şarap, İsa'nın yarattığı topraktan üretilir ve bu nedenle ekmek zaten mistik anlamda onun etidir. Ancak bu ekmek sıradan bir ekmek değildir; İsa'nın kutsanmış topraklarında işlenmiştir. 4. kitap 30. Bölümde ahir zamanda yaşanacak şeylerden, yargı ve dirilişten sonsuz yaşama hazırlık olarak bahsedilmekte ve dünyanın yok edilmesi yeni bir başlangıç olarak görülmektedir.

Crafer, *Apocriticus*'un Hıristiyan inancı için en büyük apolojilerden biri olduğuna inandığını belirtmiştir.¹²⁹ Çünkü ona göre diğer apolojiler ana hatlarla ilgilenir, ancak Macarius ayrıntıları savunmada benzersizdir ve sık sık alegori kullanması dışında, yanıtları günümüzün ışığında çoğunlukla sağlamdır. Örneğin o, münekkidin İncillerde tutarsızlıklar olduğuna dair suçlamasına cevap verirken ifade ayrıntılarının, bir olayın hakikatinin ölçütü olmadığını ve “çarmıha gerilme” gibi hikayelerde çeşitli anlatımların doğru olabileceğini ve bunların çarmıh esnasında orada bulunanların yaşadığı gerilimi yansıttığını söylemektedir.¹³⁰

¹²⁵ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 149-151.

¹²⁶ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 44-46.

¹²⁷ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 74-75.

¹²⁸ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 34-36, 76-78.

¹²⁹ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 29-30.

¹³⁰ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 39.

Apocriticus, Hristiyan apolojistin savunusunun yanı sıra Pagan münekkidin eleştirileri açısından da araştırmacılar için büyük bir öneme sahiptir. Zira münekkidin kimliği tartışmalı olmakla birlikte araştırmacıların çalışmalarında, döneminin büyük filozoflarından Porphyry ve “zulüm yazarı” olarak tanınan Hierocles ön plana çıkan iki isimdir. Bu isimler kendi dönemlerinin bakış açısını yansıtmakla beraber bulundukları konum ve kaleme aldıkları eserler itibariyle de önem arz etmektedirler. Zira her iki ismin de söz konusu eserleri tarihi süreçte kaybolmuş ve günümüze yalnızca bu eserlere dair yapılan atıflar ulaşmıştır. Araştırmacılar yapılan atıflar üzerinden kayıp olan bu eserler hakkında çalışmalarını sürdürmektedirler.

Macarius’un savunusuna karşın münekkidi, Musa Kanunu’nun Musa’dan çok sonra yazıldığı gerekçesiyle itibarını yitirdiğini ileri sürmektedir.¹³¹ Münekkidi, bu durumu Sinoptik yazarlarının tutarsızlıklarını, anlatılarının asılsızlığını kanıtlamak için kullanmış ve Yuhanna’nın tek geleneğinin güvenilir olamayacak kadar izole olduğunu göstermeye çalışmıştır. Macarius, bu eleştiri karşısında diğer İncil yazarları tarafından ihmal edildiği için Yuhanna’nın reddedilemeyeceğini hatta bu hususları tek hatırlayan kişinin o olması nedeniyle minnetle karşılanması gerektiğini söylemiştir.

1.2) Müellif

Apocriticus’un en az tarihî serüveni kadar yazarının adı ve eserdeki Putperest münekkidin kim olduğu da her zaman bir şüphe konusu olmuştur. Eserin yazarı, kaynaklarda Macarius Magnes olarak geçmektedir. Yazarın adındaki “Magnes” ismi tartışmaların yoğunlaştığı husus olmakla birlikte araştırmacılar, Macarius isminde fikir birliğine varmışlardır. Bunun yanı sıra eserdeki Pagan münekkidin kimliği hakkındaki çalışmalar incelendiğinde biri Porphyry ve diğeri Hierocles olmak üzere iki ismin ön plana çıktığı görülmektedir.

1.2.1) Macarius Magnes

Macarius Magnes’e dair yapılan araştırmalarda onun hakkında çok az şeyin bilindiği tespit edilmiştir. Macarius’un bir mürit mi yoksa bir din adamı mı olduğunun kesin bir

¹³¹ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 60.

yanıtı bulunamamıştır.¹³² Hatta ismi hakkında bile bir belirsizlik ve tartışma söz konusudur. Crafer, bu belirsizliğe rağmen yazardan güvenle Macarius olarak bahsedilebileceğini ve Magnes'in "Magnesialı" anlamına gelen bir yer adı olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir.¹³³ Bazı bilim adamları ise Macarius Magnes'i, "Kutsanmış Magnesialı"ı şeklinde tercüme edilebilecek bir "takma ad (nom de guerre)" olarak görmüşler ve onun isimsiz bir yazarı ima ettiğini ileri sürmüşlerdir.¹³⁴ Bazıları ise ondan sadece "Magnetes" olarak bahsetmişlerdir.¹³⁵

Tartışılan bir diğer husus ise ismindeki "Magnesia" adının onun, Magnesia Piskoposu olduğunu ima edip etmediğidir. Bir dizi Alman eleştirmen, *Apocriticus*'un yazarını MS 403'te Oak Sinodu'nda bulunan ve Efesli Heracleides'i Origenes'i takip ettiği için sapkınlıkla suçlayan Magnesia Piskoposu Macarius ile özdeşleştirmiştir.¹³⁶ Bu tespit karşısında Crafer, Macarius'un kendisinde Origenizm'in özel bir yeri olduğunu belirtmiş ve böyle bir suçlamayı anlamının zor olduğunu söylemiştir.¹³⁷

Lumper, yazarın Oak Sinodu'ndaki Macarius ile karıştırıldığını ve bu nedenle, belki de sahtekarlık ya da cehalet nedeniyle, kütüphanecinin Magnetes'in eski eserini kopyalarken Piskopos unvanını eklediğini ileri sürmektedir.¹³⁸

Nicephorus, "Macarius'un" yazarın özel adı olduğunu düşünmüş, ancak "Magnes" konusunda kesin bir tutum sergilememiştir. O, elinde bulunan el yazmasının başlığında Macarius'un "din adamı (ἱεράρχης)" olarak tanımlanmış olduğunu ve ön kapağında yazarın cübbeli (rahip kılığına girmiş) bir portresinin yer aldığını söylemiştir.¹³⁹ Nicephorus bu iki olgudan, yazarın bir piskopos olduğu sonucuna varmıştır. Crafer, MS 400 yıllarında Anadolu'daki Magnesia'da Macarius adlı bir adamın piskopos olduğunun

¹³² Bk. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 19-23.

¹³³ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 19.

¹³⁴ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 12.

¹³⁵ Duchesne, *De Macario Magne et Scriptis Eius*, 2.

¹³⁶ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 13.

¹³⁷ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 20.

¹³⁸ Bk. 4. dipnot Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 20.

¹³⁹ George Salmon, "Macarius Magnes", *A Dictionary of Christian Biography, Literature, Sects and Doctrines: Being a Continuation of "The Dictionary of the Bible"* (Londra: John Murray, 1882), 3/766; Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 20.

bilindiğine dikkat çekmiş ve onunla *Apocriticus*'un yazarı arasında sık sık bağlantı kurulduğunu ifade etmiştir.

Tanımlamanın doğru olduğu varsayılırsa, yeni bir bilgi eklemek mümkündür. Nicephorus gibi dokuzuncu yüzyılda Konstantinopolis Patriği olan Photius da Magnesia piskoposu Macarius'un, Oak Sinodu'nda (MS 403) Efes piskoposu Heracleides'i Origenizmle suçladığını kaydetmiştir.¹⁴⁰ Harnack, Nicephorus'un kanıtının *Apocriticus*'un büyük olasılıkla Anadolu'dan olduğunu ve Macarius Magnes'in bir piskopos gibi giyindiğini gösterdiği için Oak Sinodu'ndaki piskopos dışında herhangi bir Macarius Magnes'in kastedilmesinin olası olmadığını savunmuştur.¹⁴¹ O halde Harnack'ın teorisi, Anadolu'da bir piskopos olan Macarius Magnes'in bir itirazlar kitabı alıp bunlara bir dizi yanıt yazdığı şeklindedir.

Crafer, verilerin bu şekilde yorumlanmasına karşı çıkmıştır. O, kendi iddialarını temellendirmek için *Apocriticus*'tan, piskoposlar, Origenizm ve coğrafya üzerine kanıtlar sunmuştur. Crafer, *Apocriticus*'un yazarının bir piskopos olamayacağını iddia etmiştir.¹⁴² Bu noktada o, *Apocriticus*'un yazarının, zamanının piskoposlarından söz ederken kendisini onların saflarına dâhil etmediğine ve onlardan bahsederken yalnızca üçüncü şahıs ekini kullandığına da dikkat çekmiştir.¹⁴³ Crafer'ın bir diğer delili, münekkidin gerçek bir inananın “öldürücü bir zehir içse bile zarar görmeyeceğine”¹⁴⁴ dair eleştirisi karşısında Macarius'un sergilediği tutumdur.¹⁴⁵ Zira münekkid mezkûr İncil pasajının doğru olması halinde bunun piskoposlar üzerinde test edilmesi gerektiğini söylediğinde Macarius, bir piskopostan beklenebileceğinin aksine hiçbir şekilde kişisel savunma yapmamıştır. Ayrıca eski zamanların büyük piskoposlarından ve onların dualarının gücünden örnekler verirken kendisinin Hıristiyan cemaatinde böylesine yüce bir konuma sahip olduğuna dair herhangi bir atıfta bulunmamıştır. Hatta kendisini bu kişilerin dışında tutarak zamanındaki başka din adamlarına dikkat çekmiştir.

¹⁴⁰ Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus*, 11.

¹⁴¹ Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus*, 12.

¹⁴² Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 20.

¹⁴³ Crafer, “Macarius Magnes: A Neglected Apologist”, 424; Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 20.

¹⁴⁴ Markos 16:18.

¹⁴⁵ Bk. 3. kitap 16 ve 24. bölümler Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 85-88.

Crafer’ın kanıtları her ne kadar sessizlikten kaynaklanan bir argüman olsa da Macarius’un soru karşısında kayıtsız kalması, onun görüşünü haklı gibi göstermektedir. Bununla birlikte, Crafer’ın dikkate almadığı iki olasılık söz konusudur. Zira bu yazının yazıldığı sırada Macarius henüz bir piskopos yapılmamış olabilir veya gerçekten bir piskopos olması durumunda, yanıt olarak verdiği alegorik yorumun doğru ve geçerli olduğuna gerçekten inanmış olabilir. İkincisi söz konusuysa, piskopos pozisyonunda haklı olduğunu hissedecek, zehir testine girme zorunluluğundan yeterince uzaklaşmış olacak ve sonuç olarak kişisel deneyimlerini katma zorunluluğu hissetmeyecektir. İlki söz konusuysa, Macarius’un kişisel deneyimini dâhil etmesi için hiçbir neden yoktur.¹⁴⁶

Crafer ayrıca piskopos Macarius’un Heracleides’e yönelttiği suçlamanın Origenizm suçlaması olduğuna da dikkat çekmiştir.¹⁴⁷ O, *Apocriticus*’un yazarının Origenes’in düşüncesini ve hermenötiğini takip ettiğini ve bundan dolayı muhtemelen başka bir kişiyi “Origenizm” ile suçlayamayacağını ileri sürmüştür. Dahası Crafer, Oak Sinodu’nun Macarius’unu *Apocriticus*’un Macarius’u ile özdeşleştiren teorilerde kötü bir yanılığa olduğuna inandığına dikkat çekmiştir.

Crafer, Origenist bir yazarın başka bir Origenist yazarı, Origenizm’le suçlayıp suçlamayacağını sormaktadır. Bu sorunun cevabı muhtemelen Origenes’e bağlılığın sonuçlarıyla ilgilidir. Eğer Origenes’e bağlılık, sapkınlık suçlamalarıyla yargılanmak anlamına geliyorsa, Macarius’un baskıdan kaçmak için Origenes’e olan bağlılığını inkâr etmesi mâkul gelebilir.¹⁴⁸ Bir diğer husus ise Macarius’un Heracleides’e karşı muhalif olmasının tek sebebinin yalnızca Origenist eğilimler olmaması, aksine başka gerekçelerinin de bulunmasıdır. Ayrıca Macarius’un kendi iyiliği için Heracleides’i sapkınlıkla suçlayacak yahut bir muhalife karşı Origenizm suçlamasından kaçınacak kadar Origenes’e karşı hayranlık beslediğine dair hiçbir bilginiz yoktur.¹⁴⁹ İlâveten Origenes karşıtı hareket ivme kazandığında (yaklaşık MS 375) bazı kimseler Origenes hakkındaki görüşlerini değiştirirken Macarius’un da aynı hareketin bir parçası olarak

¹⁴⁶ Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus*, 15-16.

¹⁴⁷ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 20.

¹⁴⁸ Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus*, 16.

¹⁴⁹ Salmon, “Macarius Magnes”, 3/771.

görüşlerini değiştirmiş olabileceği önerilebilir. Buna göre Crafer'ın sorusu ve iddiası, olası yanıtları düşünüldüğünde ikna edici etkisini yitirmektedir.

Crafer mevcut kanıtlardan hareketle Macarius'un Anadolu'ya değil, daha çok Doğulu bir yazar olduğunu savunmaktadır.¹⁵⁰ O, bu argümanını Macarius'un Suriyeli şahsiyetlere diğerlerine göre daha çok öncelik vermesine ve Doğulu bir yazarın özelliği olabilecek çeşitli coğrafya ve alışkanlık noktalarına dayandırmıştır. Örneğin Macarius, mesafe ölçüsü olarak Farsça "parasang" kelimesini kullanmıştır.¹⁵¹ Henüz İncil'i duymamış ülkelerin bir listesini verdiğinde, Etiyopya'yı güneybatı olarak konumlandırmıştır. Crafer bu konumlandırmadan hareketle Macarius'un Suriye kadar doğuda olduğu kanısına varmıştır.¹⁵²

Crafer, Macarius'un her ne kadar Doğulu bir yazar olduğunu düşünse de yine de onun Anadolu'ya özel bir ilgi gösterdiğini ifade etmiştir. Çünkü Macarius yalnızca Doğu'dakilere atıfta bulunduğu sapkınlar listesinde, Frigyalı Montanus'tan¹⁵³ ve Kilikyalı Dositheus'tan¹⁵⁴ söz etmiş ve Anadolu'nun Enkratitleri¹⁵⁵ hakkında bir bilgi vermiştir.¹⁵⁶ Bu da bahsi geçen bölgelerin ona tanıdık geldiğini göstermektedir. Ayrıca

¹⁵⁰ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 20, 21.

¹⁵¹ Bk. 3. kitap 40. bölüm Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 106.

¹⁵² Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 21.

¹⁵³ Millenarianist bir hareket olarak bilinen ve kendi ismiyle anılan Montanizm hareketinin kurucusudur. Hangi tarihte doğduğu tam olarak bilinmemektedir. Kaynaklarda putperest bir ailede doğduğu, Kibele (Cybele) kültünün bir rahibiyken din değiştirerek Hristiyan olduğu bildirilmektedir. Cengiz Batuk, "Millenarianist Bir Hareket Olarak Montanizm", *Milel ve Nihal* 1 (2003), 42-45.

¹⁵⁴ Macarius'un bahsettiği Dositheus'un kimliği tam olarak tespit edilememiştir. Araştırmacılar, yalnızca onun Vaftizci Yahya'nın öğrencisi ve Gnostik olduğu varsayılan Samiri bir mezhebin başı olan Dositheus ile karıştırılmaması gerektiğini tespit etmişlerdir. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 115 (5. dipnot).

¹⁵⁵ Enkratitler (Gr: ἐγκράτεια: Perhiz, kaçınma) aşırı perhizci ve çileci olarak bilinen Gnostik bir mezheptir. Erken Hristiyanlık döneminde 2. yüzyılın sonlarından 3. yüzyılın sonlarına değin varlıklarını sürdürmüşlerdir. Mezhebin temelini, Asurlu putperest bir ailenin oğlu olan ve sonradan din değiştirerek Hristiyanlığa geçen Tatian atmıştır. Söz konusu teolojiye göre evlilik, et ve alkollü içkiler haram kabul edilmiştir. Onlar dini törenlerde şarap yerine su ya da süt kullanmalarıyla kullanmışlardır. Aziz Suryal Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, çev. Nurettin Hiçyılmaz (İstanbul: Doz Yayınları, 2005), 274-275.

¹⁵⁶ Bk. 4. kitap 15. bölüm ve 3. kitap 43. bölüm Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 128-129; 113-116.

Macarius, Kilikya astronomu Aratus¹⁵⁷ ve münekkidin bahsettiklerine ek olarak hakkında daha fazla bilgi eklediği Tyanalı Apollonius¹⁵⁸ gibi o bölgelerin diğer yerlilerinin ayrıntılarını da bilmektedir. Crafer, Macarius'un doğuya dair örneklerinden sonra eğiliminin Batı'ya döndüğünü doğrulamaktadır. Ayrıca bu durumun Duchesne'yi, Macarius'un Roma'yı ziyaret ettiği tahminine yönelttiğini belirtmektedir.¹⁵⁹ Lakin o, Macarius'un Roma ile ilişkilendirilmesine karşı çıkmıştır. Macarius'un Romalılardan bahsederken onları "barbar ırk" olarak tanımladığını hatırlatmış ve bu hususun, onu Roma'yla ilişkilendirenlerin dikkatinden kaçmaması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁶⁰

Bu nedenle Crafer'a göre Anadolu'daki Magnesia piskoposu olan Macarius, *Apocriticus*'un yazarı olarak olası bir aday değildir. Crafer, "Magnesialı" unvanının Macarius'un orada piskopos olduğu anlamına gelmediğini vurgulamış ve bu hususta Yuhannâ ed-Dımaşkî'yi örnek vermiştir.¹⁶¹ Nitekim örnekte de görüleceği üzere bu tip unvanlar, bir insanın doğduğu veya yetiştirildiği yer için de kullanılmaktadır.

¹⁵⁷ Kilikya'nın Soli kentinde doğan Aratus (MÖ 315-240), Antik Çağ'da yaşamış stoacı filozof, matematikçi, astronom ve Grek şairidir. Craufurd Tait Ramage, *Great Thoughts from Greek Authors* (New York: John B. Alden, 1885), 65-66; Bk. 4. kitap 17. bölüm Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 135.

¹⁵⁸ Bk. 3. kitap 8. bölüm. Stoacı-Pythagorasçı Grek filozofu Tyanalı Apollonios'un, Hristiyanlığın ilk yıllarında Roma İmparatoru Augustus döneminde (MÖ 27- MS 14) Niğde yakınlarındaki Tyana'da (Kemerhisar) doğduğu rivayet edilmektedir. Philostratus tarafından yazılan hayatı, hayali/uydurma hikayelerle doludur. Hakkında aktarılan rivayetler, Apollonios'un hem faaliyetleri hem de öğretileri sebebiyle, Nero ve Domitian gibi Romalı imparatorlarca ihanetle suçlanarak pek çok kez yargılandığını, ancak her seferinde mucizevi yollarla kurtulduğunu, söylemektedir. Apollonios, ölümünden sonra kaleme alınan eserlerde, mucizeler yaratan olağan üstü biri olarak anlatılmaktadır. Özellikle II. yüzyıldan itibaren çok tanrılı Roma Dini için ciddi bir tehlike oluşturmaya başlayan Hristiyanlığın yayılmasını önlemek amacıyla, Hz. İsa'nın karşısında tanrıların yeryüzündeki temsilcisi ve güçlerinin tezahürü gibi tanıtılmaya çalışılmaktadır. Hristiyanlığın yayılmasından dolayı endişe duyan siyasi otorite, Grek-Roma felsefe sistemi içinde bu dinin karşısında durabilecek en güçlü ekolün ancak ahlakçı Stoacılık olabileceğini düşünmüş ve Hristiyanlığın doğuşundan sonra yaşayan en meşhur Stoacı'nın da Apollonios olması sebebiyle onu seçmiştir. Ayrıca III. yüzyılda, anti-Hristiyan yazar Hierocles (Nicomedialı) de Apollonios'un mucizeleriyle şahsi özelliklerini Hz. İsa'ninkilerle kıyaslayarak onu Hristiyanlara kabul ettirmeye çalışmıştır. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 52 (1. dipnot), 55-56; Sargon Erdem, "Tyanalı Apollonios", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul, 1991), 3/240; Akademik bir yayın olmamakla birlikte Tyanalı Apollonios'un hayatı hakkında Aytunç Altındal, *Yoksul Tanrı Tyanalı Apollonius* (İstanbul: Alfa, 2005) da dikkate değer bir eserdir.

¹⁵⁹ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 21.

¹⁶⁰ Bk. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 40.

¹⁶¹ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 21.

Crafer'ın teorisine göre yazar, Magnesia'da doğmuş ve belki Roma'ya kadar seyahat ettikten sonra Suriye'ye taşınmış ve piskopos olmayan Macarius adında bir kişidir.¹⁶² Crafer, Macarius isminin oldukça yaygın bir ad olduğuna dikkat çekmiş ve bu hususta sadece "Dictionary of Christian Biography"de bile en az 24 ayrı Macarius'tan bahsedildiğine işaret etmiştir.¹⁶³

Crafer'ın Magnesia'lı Macarius'un *Apocriticus*'u Doğu'da yazdığına dair teorisinin, tam tersinin olması da mümkündür. Yani Macarius, onu yazdıktan sonra Magnesia'ya taşınmış olabilir. Dolayısıyla bilim adamlarının iki Macarius'un özdeşleştirilmesinden yana görünmelerine rağmen bir yandan Crafer'ın itirazları cevaplanabilirken, diğer yandan *Apocriticus*'un yazarı Macarius Magnes'in Oak Sinodu'nun Macarius Magnes'i ile özdeşleştiği kesin olarak kanıtlanamamıştır.

1.2.2) Pagan Münekkid

Apocriticus incelendiğinde birbirinden bağımsız iki ayrı sözcü bulunduğu açıkça görülmektedir. Sözcülerden biri kimilerine göre bir piskopos kimilerine göre ise sadece bir mürit olan Hristiyan apolojist Macarius'tur. Diğer sözcü hakkında ise *Apocriticus*, Hristiyan Kutsal Kitabı ve inancına yönelik saldırılarında Hristiyan bir yazara karşı sert, açık sözlü ve eğitilmiş bir Yunan portresi sunmaktadır. Yunan münekkidin argümanları, halen mevcut olan en uzun, en karmaşık Hristiyanlık karşıtı saldırılardan birini oluşturmaktadır. Bu nedenle çoğu okuyucu, onu tanımlamaya ve fikirlerini Roma'nın Hristiyanlaşması bağlamında konumlandırmaya odaklanmıştır.¹⁶⁴

Hristiyanlığa karşı muhaliflikleriyle bilinen, 232/33-304'te¹⁶⁵ yaşamış Yeni Eflatuncu filozof Porphyry ve kariyeri Doğu Vekili, 303 yılında Hristiyanlara karşı Diocletianus

¹⁶² Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 22.

¹⁶³ Bk. William Smith - Henry Wace (ed.), *A Dictionary of Christian Biography, Literature, Sects and Doctrines: Being a Continuation of "The Dictionary of the Bible"* (Londra: John Murray, 1882), 3/765-775.

¹⁶⁴ Elizabeth DePalma Digeser, "Porphyry, Julian, or Hierokles? The Anonymous Hellene in Makarios Magnēs' 'Apokritikos'", *The Journal of Theological Studies* 53/2 (2002), 466.

¹⁶⁵ A. C. Lloyd, "Porphyry", *Encyclopedia of Philosophy* (Detroit: Thomson Gale, 2006), 7/705.

zulmünün müsebbibi olan Bithynia valisi¹⁶⁶ ve Mısır Valisi¹⁶⁷ pozisyonlarını içeren Hierocles, olası adaylar olarak çoğu akademisyenin dikkatini çekmiştir. Birkaç bilim adamı, mürted Julianus'u münekkîd olarak önermiş olsa da¹⁶⁸ büyük bir çoğunluk, münekkîdin önceki ikisinden biri olduğunu düşünmektedir.

1.2.2.1) Porphyry

1.2.2.1.1) Hayatı ve Eserleri

Porphyry (Gr. Πορφύριος) hakkında pek çok şey söylenebilir. O, kaynaklarda Yeni Eflatuncu bir filozof¹⁶⁹, Pagan inanır, geleneksel Roma dininin savunucusu, Plotinus'un öğrencisi, dikkate değer bir entelektüel olarak anlatılmaktadır.¹⁷⁰

Porphyry 232/233'te Tyre'de doğmuş, Plotinus'un Enneadlar'ının yayınlanması ve *Contra Christianos (Hristiyanlara Karşı)*¹⁷¹ adlı eserinin tamamlanmasından kısa bir süre sonra yaklaşık 304'te¹⁷² ölmüştür. Grekçe ismi, Sami adı Malchus¹⁷³/Malkos'un¹⁷⁴ bir çevirisidir. Kariyerinin başlarında, Atina'da Longinus'tan gramer ve edebiyat okumuştur. Daha sonra Plotinus'un öğrencisi olarak altı yıl geçirmiştir.¹⁷⁵ 268'de Sicilya'ya gitmek üzere Roma'dan ayrılmış ve hayatının sonlarında Marcella ile evlenmiştir. Porphyry, Yeni Eflatunculuğun kurucusu olarak adlandırılabilir. Çünkü savunduğu felsefe her ne kadar esas olarak Plotinus'a ait olsa da bu felsefeyi Roma

¹⁶⁶ K. Bihlmeyer - H. Tuchle, *I ve IV ncü Yüzyıllarda Hristiyanlık (Roma İmparatorluğunda Tek Tanrıcılığın Zaferi)*, çev. Antun Göral (İstanbul: Güler Matbaası, 1972), 57, 72.

¹⁶⁷ T. D. Barnes, "Sossianus Hierocles and the Antecedents of the 'Great Persecution'", *Harvard Studies in Classical Philology* 80 (1976), 243-244.

¹⁶⁸ Salmon, "Macarius Magnes", 3/771; Ayrıca bk. Digeser, "Porphyry, Julian, or Hierokles? The Anonymous Hellene in Makarios Magnēs' 'Apokritikos'", 484-485.

¹⁶⁹ W. Den Boer, "A Pagan Historian and His Enemies: Porphyry Against the Christians", *Classical Philology* 69/3 (1974), 198.

¹⁷⁰ Robert M. Berchman, *Porphyry Against the Christians* (Leiden; Boston: Brill, 2005), 1.

¹⁷¹ Gr. "Κατὰ Χριστιανῶν", İng. "Against the Christians"

¹⁷² Lloyd, "Porphyry", 7/705.

¹⁷³ Celal Türer, "Porphyrios", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni Antikçağ Yunan & Ortaçağ Düşüncesi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 2/508.

¹⁷⁴ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 155.

¹⁷⁵ Türer, "Porphyrios", 2/508.

İmparatorluğu'nda kurumsallaştıran kişi Porphyry'dir. Ayrıca Plotinus'un derslerini bugünkü haliyle yayımlanmak üzere düzenlemiş ve içeriklerini kendi müstakil çalışmalarında savunup geliştirmiştir.¹⁷⁶

Porphyry özellikle filoloji ve dinî konularla ilgilenmiş, ayrıca astronomi ve astroloji ile ilgili eserler yazmıştır. Lakin hiçbir eseri tam anlamıyla eksiksiz olarak günümüze ulaşmamıştır. Kalıcı bir etkiye sahip olan ve günümüze ulaşan eserleri arasında *Isagoge*, *Philosophy from Oracles*, *Cave of the Nymphs*, *On Abstinence From Animal Food*, *Life of Pythagoras*, *Letter to Marcella*, ve *Letter to Anebo* sayılabilir. Kayıp olan çalışmalarından ise yalnızca Eflatuncu ve Aristotelesçi Şerhler (*Commentaries*), *Fall of the Soul*, *Miscellaneous Sentences*, ve *Contra Christianos* eserlerinden bazı parçalar günümüze ulaşmıştır.¹⁷⁷

Plotinus'u meşhur eden kişi olarak nitelendirilen Porphyry aynı zamanda öğretmeninin usta tercümanı, kendi başına mükemmel bir filozof ve din eleştirmeni olarak Yunan Doğu ve Latin Batı'da büyük bir üne sahip olmuştur.¹⁷⁸ Doğu geleneğinde çevirileri, yorumları ve biyografileri, Iamblichus ve mirasçıları üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Porphyry'nin Yeni Eflatuncu yorumu, yaklaşık dokuzuncu yüzyıla kadar batı geleneğine egemen olmuştur.¹⁷⁹ Roma dünyasında, Latin ve Bizans Hristiyanlığı dünyalarında, çok az yazar Porphyry kadar hayranlık ve korku uyandırmıştır.¹⁸⁰

Tarih Porphyry'e büyük önem vermiştir. O, yalnızca Hristiyanlığın son eleştirmenlerinden biri değil, aynı zamanda İncil'in ilk ciddi öğrencileri arasındadır. Porphyry'nin Hristiyanlığa yönelik saldırıları, *Contra Christianos* başlıklı birkaç eserin bir derlemesidir. Eserin üslubu Hristiyan karşıtlığını körüklemiştir. Özellikle 303'te Diocletianus döneminde Hristiyan düşmanlığını beraberinde getirmiştir.¹⁸¹ Daha sonra

¹⁷⁶ Lloyd, "Porphyry", 7/705.

¹⁷⁷ Berchman, *Porphyry Against the Christians*, 1.

¹⁷⁸ Berchman, *Porphyry Against the Christians*, 2.

¹⁷⁹ Berchman, *Porphyry Against the Christians*, 2.

¹⁸⁰ Bk. Thomas Whittaker, *The Neo-Platonists: A Study in the History of Hellenism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1918), 144; Andrew Carriker, *The Library of Eusebius of Caesarea* (Leiden; Boston: Brill, 2003), 42.

¹⁸¹ Türer, "Porphyrios", 2/519.

eser, Konstantin döneminde yasaklanmış ve bütün baskılarının yakılması emri verilmiştir. Porphyry, Hristiyanlara karşı kaleme aldığı bu eserinde, özellikle İncillerde pek çok tutarsızlık bulunduğunu iddia etmiş ve bunlara somut örnekler getirmeye çalışmıştır. Ayrıca ona göre İncil yazarları İsa'nın hayatının ve müjdesinin asıl tanıkları değildirler. Bu yüzden Porphyry onları, yazılarını dolaylı bir şekilde kaleme alan birer “kurgu yazarı” olarak tanımlamıştır.¹⁸²

Suda, Porphyry'nin yazılarından oluşan listesinde, Hristiyanlara karşı on beş “λόγοι (logoi)” veya söylemden bahsetmiştir. Ayrıca tek bir eserin bölümlerini ifade etmek için tıpkı başka sözlüklerdeki gibi bu sözlükte de “βιβλία (biblia)” veya “kitaplar” terimi kullanılmıştır. Eusebius ve Jerome, Porphyry'nin Hristiyanlara karşı on beş kitap yazdığını bildirmiştir.¹⁸³ Özetle denilebilir ki, Porphyry'nin Hristiyanlara karşı on beş “λόγοι”si ya da söylemi, çoğunlukla Hristiyanları hedef alan, doğrudan ya da dolaylı şekillerde eleştiriler yönelten ve ayrı ayrı eserlerden oluşan küçük bir kütüphanedir.¹⁸⁴

Dördüncü ile beşinci yüzyılın başı arasında bir zamanda, Porphyry'nin yazılarına yönelik ilk Patristik yanıtlar ortaya çıkmış; farklı Grekçe ve Latince metin gelenekleriyle Porphyry'nin çeşitli yazılarına farklı tepkiler verilmiştir. Porphyry'nin eleştirilerine yanıt veren ilk apolojistlerden Arnobius, Lactantius ve Eusebius, onun yazılarını tek bir başlık olarak adlandırmamışlar ve hatta onlara tek bir eser olarak atıfta bulunmamışlardır. Ayrıca daha sonra, Jerome, Augustine ve Macarius Magnes, Hristiyanlığı eleştirenlere karşı eleştirilerini yazdıklarında Porphyry'nin yazılarını selefleriyle aynı şekilde nitelendirmişlerdir.¹⁸⁵

Porphyry'nin yazıları, onun ölümünden birkaç yüzyıl sonrasına kadar *Contra Christianos* (Hristiyanlara Karşı) başlıklı tek bir yazı olarak bilinmemektedir.¹⁸⁶ Suda'nın listesinde atıfta bulunulan yazılar, orijinal *Contra Christianos* değildir. Bunlar daha büyük olasılıkla

¹⁸² Zafer Duygu, *İnciller Güvenilir Metinler Midir? Metodolojik ve Karşılaştırmalı Analizler* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020), 75-78.

¹⁸³ Berchman, *Porphyry Against the Christians*, 4.

¹⁸⁴ Mark Edwards, “Porphyry and the Christians”, *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 98 (2007), 112, 125.

¹⁸⁵ Berchman, *Porphyry Against the Christians*, 2-3.

¹⁸⁶ Berchman, *Porphyry Against the Christians*, 3.

onların Bizans'a özgü birer örnekleridir. Bu yazılar muhtemelen orijinal eserlerin İmparator II. Theodosius tarafından MS 448'de yakılmasından sonra tedavüle girmiştir.¹⁸⁷ Zira Porphyry'nin eseri 448'deki "auto-da-fé"¹⁸⁸ sırasında III. Valentinianus ve II. Theodosius'un yakılacak kitaplar listesinde yer almıştır.¹⁸⁹ Onların içeriklerine dair yalnızca önemli parçalar, muhaliflerinin eserlerinde yapılan alıntılar sayesinde hayatta kalmıştır.

Contra Christianos'un kesin tarihi bilinmemekle birlikte onun, Diocletianus ve Maximinus Daia'nın saltanatı sırasında yazıldığı tahmin edilmektedir.¹⁹⁰ Zira Arnobius, Lactantius ve Caesareali Eusebius'un dördüncü yüzyılın başlarında *Contra Christianos* tanımına uyan bazı metinlerden bahsetmeleri sebebiyle böyle bir tahmin ileri sürülmüştür. Ayrıca daha sonra Eunapius ve Augustine de Porphyry'nin yazılarının tanımına uyan metinlerden bahsetmişlerdir.¹⁹¹

Porphyry'nin *Contra Christianos*'unun kaynakları bilinmemektedir. Lakin bunların birkaç kaynaktan oluşması muhtemeldir. Zira eserin, en az üç yazıdan oluştuğu ileri sürülmektedir. Bunlar *Philosophy from Oracle*, *Homeric Problems* ve Zerdüştlük ile Hristiyanlık aleyhindeki yazılardır. İlk metin, Porphyry'nin inanç hakkındaki felsefi eleştirilerini içerirken, ikinci ve üçüncüsü İncil'in edebi ve tarihsel yönden eleştirilerini içermektedir.¹⁹²

Macarius Magnes'in *Apocriticus*'unun altında Porphyry'nin *Contra Christianos* yazılarının ne kadarının yattığını bilmek mümkün değildir. Macarius, eserini yazarken ya Porphyry'nin çalışmasının bir özetinden ya da Hierocles ve Julianus gibi Porphyry dışındaki kaynaklardan yararlanmışır. Berchman yaptığı incelemeler sonucunda *Apocriticus*'taki münekkidin eleştirileri ile Arnobius, Lactantius, Eusebius, Jerome veya

¹⁸⁷ Efes Konsili'nin bir kararnamesiyle (431) ve II. Theodosius'un bir yasasıyla (448), Porphyry'nin kitapları yakılmaya mahkûm edilmiştir. Whittaker, *The Neo-Platonists: A Study in the History of Hellenism*, 144.

¹⁸⁸ Engizisyon mahkemelerince verilen yakma cezası.

¹⁸⁹ Boer, "A Pagan Historian and His Enemies: Porphyry Against the Christians", 199.

¹⁹⁰ Barnes, "Porphyry 'Against the Christians': Date and the Attribution of Fragments", *The Journal of Theological Studies* 24/2 (1973), 424-442.

¹⁹¹ Berchman, *Porphyry Against the Christians*, 3.

¹⁹² Berchman, *Porphyry Against the Christians*, 4.

Augustine’de Porphyry’nin *Contra Christianos*’una dair bulunan mevcut verilerin uyuşmadığını gözlemlediğini dile getirmektedir. Bu nedenle, Macarius’un Porphyry’den alıntı yapması halinde bunların, Porphyry’nin ilk apolojistler tarafından bahsedilmeyen yazılarından alındığını ileri sürmüştür.¹⁹³

Son olarak, Porphyry’nin yazılarının *Contra Christianos* olarak adlandırılması ve bunun tek bir eser oluşturduğu fikrinin ancak MS 1000 civarında ortaya çıktığı söylenebilir.¹⁹⁴ *Contra Christianos*’un tam olarak nerede yazıldığı belirsizdir. Arnobius’ta ima edilen ve Lactantius’un bahsettiği eser Porphyry tarafından yazılmışsa Bizans’ta kaleme alınmıştır. Porphyry’nin diğer eserleri ise muhtemelen Sicilya’da yazılmıştır.¹⁹⁵

1.2.2.1.2) *Apocriticus*’un Münekkidi Olduğuna Dair Tartışmalar

Münekkidin kimliğine dair başlıca çalışmalara imza atanlardan birisi Adolf von Harnack’tır. Harnack, Porphyry’nin *Apocriticus*’un muhalifi olma olasılığını kapsamlı bir şekilde ele almıştır. O, eleştirilerin doğrudan Porphyry’nin devasa *Contra Christianos*¹⁹⁶ adlı kitabından alındığını iddia etmese de bunların Porphyry’nin çalışmasını iki meşhur el kitabında derleyen başka bir isimless yazarin *Contra Christianosun*’undan alındığını ileri sürmüştür.¹⁹⁷

Tyre’li Porphyry üçüncü yüzyılın sonları ile dördüncü yüzyılın başları arasında, Hristiyanlığın baş eleştirmeni olarak öne çıkmıştır. Eusebius’tan Jerome ve Augustine’e, Hristiyan yazarlar onu inançlarının en ciddi eleştirmeni olarak kınamışlar ve Konstantin’den II. Theodosius’a kadar İmparatorlar onun eserlerini yasaklamışlardır. *Apocriticus*’un Hristiyanlığa yönelik saldırılarının sertliği, yoğunluğu ve bunların

¹⁹³ Berchman, *Porphyry Against the Christians*, 4-5.

¹⁹⁴ Berchman, *Porphyry Against the Christians*, 5.

¹⁹⁵ Berchman, *Porphyry Against the Christians*, 6.

¹⁹⁶ Gr. Κατὰ Χριστιανῶν, Lat. *Contra Christianos*, İng. *Against the Christians*

¹⁹⁷ Adolf Von Harnack, *Porphyrius, “Gegen die Christen”, 15 Bücher Zeugnisse, Fragmente und Referate* (Berlin: Abhandlungen der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, 1916), 6-7; Crafer, “The Work of Porphyry Against the Christians, and Its Reconstruction”, 361.

Porphyry'nin bazı fikirleriyle benzerlikleri göz önüne alındığında, Harnack'ın onu münekkitle özdeşleştirmesi şaşırtıcı değildir.¹⁹⁸

Gottingen'li bir profesör olan Magnus Crusius da münekkinin Yeni Eflatuncu Porphyry olduğunu düşünmektedir.¹⁹⁹

Araştırmacılar, Porphyry'in kayıp olan *Contra Christianos*²⁰⁰ adlı eserini tekrar inşa edebilmek için ondan yapılan alıntıları ve ona ait olduğu düşünülen parçaları toplamaya çalışmışlar, çeşitli analizlerle bu parçaların Porphyry'e aitliğini tartışmışlardır. Örneğin Robert M. Berchman *Porphyry Against the Christians*²⁰¹ adlı eserinde, Porphyry'nin kayıp eserine doğrudan veya dolaylı olarak atıfta bulunan tüm verileri derlemiştir. Berchman bu girişiminin çıkış noktasının ise Adolf von Harnack'ın *Porphyrius Gegen die Christen*²⁰² adlı eserinde topladığı parçalar olduğunu beyan etmiştir.²⁰³ Ayrıca yaptığı bu münferit çalışmanın, Porphyry'nin *Contra Christianos*'unun bir özeti olduğunu ileri sürmüştür.²⁰⁴

Harnack, teorisini desteklemek için Porphyry ile *Apocriticus*'un münnekkidi arasındaki benzerliklere ilişkin delilleri listelemiştir.²⁰⁵

- 1) Hem Porphyry hem de münekkid Yeni-Eflatuncudur.
- 2) Genel olarak hümanist ideoloji ve şiddeti küçümseme Porphyry'yi anımsatır ve bu *Apocriticus*'un münnekkidinde de bulunmaktadır.
- 3) Hem Porphyry hem de münekkid, göklerin ve yerin sonsuzluğu; değişmez, her şeye gücü yeten bir Tanrı; “aşağı tanrılar (lower gods)” ve İblisler gibi ortak inançları paylaşmaktadır.

¹⁹⁸ Digeser, “Porphyry, Julian, or Hierokles? The Anonymous Hellene in Makarios Magnēs' 'Apokritikos'”, 478-479.

¹⁹⁹ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 12.

²⁰⁰ Gr. Κατὰ Χριστιανῶν, Lat. *Contra Christianos*, İng. *Against the Christians*

²⁰¹ Berchman, *Porphyry Against the Christians*.

²⁰² Von Harnack, *Porphyrius, “Gegen die Christen”, 15 Bücher Zeugnisse, Fragmente und Referate*.

²⁰³ Berchman, *Porphyry Against the Christians*, 9.

²⁰⁴ Berchman, *Porphyry Against the Christians*, 5.

²⁰⁵ Crafer, “The Work of Porphyry Against the Christians, and Its Reconstruction”, 363-369; Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus*, 19-23; Digeser, “Porphyry, Julian, or Hierokles? The Anonymous Hellene in Makarios Magnēs' 'Apokritikos'”, 479-480.

- 4) Her ikisi de Hıristiyan kanunsuzluğuna karşı Eski Ahit ve Yahudilik hakkında olumlu bir görüşe sahiptir.
- 5) Hem *Contra Christianos*²⁰⁶ hem de *Apocriticus*'un itirazları aşağı yukarı aynı zamanlarda yazılmıştır.
- 6) Hem Porphyry hem de münekkid Doğulu olmalarına rağmen, Roma Kilisesi'nin gelenekleri hakkında derin bir bilgi sergilemişlerdir. Bu da orada bir süre ikamet ettiklerini akla getirmektedir. Porphyry'nin birkaç yıl Roma'da yaşadığını bildiğimiz için, Roma'ya ilişkin bu derin bilgi, münekkidin Porphyry olduğu iddiasını desteklemek için kullanılabilir.
- 7) Hem Porphyry hem de münekkid, Yeni Ahit'in bir Batı metnini ve kanonunu kullanmıştır.
- 8) Her ikisi de Kiliseyi itibarsızlaştırmak için İncillerdeki ve havarilerin uygulamalarındaki tutarsızlıkları kullanmıştır.
- 9) Onun tartışma yöntemi, öğrenmek ve nüfuz etmektir. Porphyry'nin bu yöntemi, muhtemelen Plotinus'un öğrencisi olmasının bir sonucuydu. Şüphesiz ki münekkidin Hıristiyanlığa yönelik saldırılarını düzenlerken sergilediği olağanüstü beceri, anlaşılması güç bir düşünür ve derin bir filozof olan birinin dilinden çok, Hıristiyan yazılarının tam bilgisi ile birlikte mevcut felsefi argümanların akıllıca kullanıldığını göstermektedir.
- 10) Harnack, *Apocriticus*'un münekkidi ile Porphyry'nin tartışmalarında benzer hususlara değindiklerine dikkat çekerek eserde buna dair pek çok somut örnek bulunabileceğini ileri sürmüştür. Bu hususu başlıca birkaç örnekle özetleyebiliriz:
 - a) *Apocriticus*'un münekkidi, İsa'nın ölümüyle ilgili çelişkili anlatımlara dikkat çekmektedir.²⁰⁷ Harnack, bu çelişkilere rağmen İsa'nın suçlanmadığını gözlemlemiş ve bunun İsa'ya saygılı davranan Porphyry'nin kanıtı olduğunu öne sürmüştür.
 - b) Porphyry, İncil yazarlarını 'bir mucize uydurmak' için Celile Gölü'nün büyüklüğünü abartmakla suçlamıştır. Benzer şekilde münekkid, "bölgeyle

²⁰⁶ Gr. Κατὰ Χριστιανῶν, İng. *Against the Christians*

²⁰⁷ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 38-39, 41-42.

ilgili gerçeği aktaranların” Celile Denizi’nin yalnızca küçük bir göl olduğunu bildiklerini ileri sürerek, İncil yazarlarını “İsa’yı kudretli bir mucize gerçekleştirmiş gibi tanıtmak” istemekle suçlamıştır.²⁰⁸

- c) *Apocriticus*, evharistiyanın sembolik olarak bir yamyamlık olduğu iddiasına, Porphyry’nin konu hakkındaki görüşlerine tekabül edecek bir şekilde karşı çıkmaktadır.
- d) Münekkid, “eğer İsa hastalar için geldiyse, neden daha erken gelmedi, çünkü geçmiş nesillerde pek çok hasta vardı” diye sormaktadır. Augustine, Porphyry’nin de aynı argümanı kullandığını iddia etmiştir.²⁰⁹
- e) Münekkid, yok edilmiş bir bedenin diriltilemeyeceğini iddia etmektedir. Augustine bu argümanı Porphyry’ye atfetmiştir.²¹⁰
- f) Her ikisi de İsa’yı Tyanalı Apollonius ile karşılaştırmıştır.²¹¹
- g) Porphyry, Pavlus ve Petrus arasındaki çatışmayı fark etmiş, ardından hem Petrus’un davranışını hem de Pavlus’un onu suçlamasını eleştirmiştir. Aynı şekilde münekkid, Pavlus’un Petrus’u Yahudi olmayanlardan ayrı yemek yediği için eleştirdiğinden bahsetmiştir.²¹²
- h) Hem Porphyry hem de münekkid, Ananias ve Safira’nın ölümüne neden olduğu için Petrus’u eleştirmiştir.²¹³

11) Hem münekkid hem de Porphyry, bir zamanlar Hıristiyanlığa yakın olmuş ve sonra onu terk etmiş görünmektedir. Harnack; Augustine, *City of God* 10:28 ve Socrates, *Church History* 3:23’ten bu iddiayı destekler nitelikte alıntılar yapmıştır.

Crafer, Harnack’ın *Apocriticus*’un münekkidini Porphyry ile özdeşleştiren argümanlarına ayrıntılı olarak yanıt vermiştir.²¹⁴ Crafer’ın Harnack’a yanıtları iki ana eleştiride özetlenebilir.

²⁰⁸ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 73.

²⁰⁹ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 136.

²¹⁰ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 153-154.

²¹¹ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 52, 53.

²¹² Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 91-92, 97-98, 99-101, 102-103.

²¹³ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 95-96.

²¹⁴ Crafer, “The Work of Porphyry Against the Christians, and Its Reconstruction”, 369-376.

- 1) Münekkid ile Porphyry arasındaki benzerlikler, sadece Porphyry için değil, çoğu zaman herhangi bir Yeni Eflatuncu için eşit ölçüde geçerlidir.
- 2) Harnack'ın bulduğunu d         bazı benzerlikler, Porphyry'nin inançları ve kitapları hakkında sahip olduğumuz daha kesin bilgilerle çelişmektedir. Crafer'ın g r    ne göre Harnack, *Apocriticus*'taki münekkidin Porphyry olduğunu kanıtlayamamı tır. Crafer, Harnack'ın 'eleştirilerin iki kitapta ortaya konuğu' g r    n  kabul etmiş, ancak "o dönemde Hristiyanlara karşı yazıldığı bilinen ve aslında iki kitap içeren bir saldırıyı aramanın" daha iyi bir c z m olabileceğini öne s rm    r.²¹⁵ Ayrıca bu tanıma uyan bir kitap olduğunu ve bu kitabın da Hierocles'in *Philalethes Logos*'u (*Hakikatin Dostu*)²¹⁶ olduğunu iddia etmiştir.

1.2.2.2) Sossianus Hierocles

1.2.2.2.1) Hayatı ve Eserleri

Sossianus Hierocles, MS 303'te Diocletianus²¹⁷ döneminde Hristiyanlara karşı başlatılan "büyük zulmün ba  kı kırtıcılarından" biri ve "auctor persecutionis faciendae (zulüm yazarı)"²¹⁸ olarak tanımlanan Hristiyanlık karşıtı Yunan Pagan polemik idir.²¹⁹ Eusebius²²⁰ onun hakkında yaygın olarak *Contra Hieroclem* (*Hierocles'e Karşı*) adıyla

²¹⁵ Crafer, "The Work of Porphyry Against the Christians, and Its Reconstruction", 373.

²¹⁶ Gr. Φιλολήθης λόγος, Lat. *Philalethes Logos*, İng. *Lover of Truth*

²¹⁷ Dioclectianus Hristiyanlık ve Hristiyanlarla mücadele eden son imparator olarak bu dinin yayılmaması için elinden gelen çabayı göstermiştir. 303'te Hristiyanlığa karşı "Diocletianus Zulm n " ba latmı tır. Zulüm özellikle 304-307 yılları arasında Satrius Arrianus ve 310'da Sossianus Hierocles döneminde yoğunla mı tır. Dioclectianus, imparatorluğun çeşitli bölgelerinde ve Mısır'da bu konuda keskin tedbirler almıştır. Kendisi gibi düşünen ve Hristiyanlara kar ıtlığıyla bilinen Sossianus Hierocles'i Mısır'a "praefectus Aegypti (Mısır Valisi)" olarak atamı tır. 311 yılında İmparator Galerius'un yayınladığı "Serdica Fermanı" ile Diocletianus'un zulmü sona ermiştir. Barnes, "Sossianus Hierocles and the Antecedents of the 'Great Persecution'", 239-252.

²¹⁸ Lucius Caecilius Firmianus Lactantius, *De Mortibus Persecutorum* (Finlaudia: Winter, 1684), 22.

²¹⁹ Lactantius, *De Mortibus Persecutorum*, 142.

²²⁰ Araştırmacılar uzun süredir Caesarea'lı Eusebius'a atfedilen *Contra Hieroclem* adlı eserin başka bir Eusebius'a ait olabileceği konusunda bazı iddialarda bulunmaktadırlar. Ayrıntılı bilgi için bk. Aaron P. Johnson, "The Author of the 'Against Hierocles': A Response to Borzi and Jones", *The Journal of Theological Studies* 64/2 (2013), 574-594.

bilinen bir inceleme yazmıştır.²²¹ Lactantius, Hierocles'in sadece suçlama ile yetinmeyip kalemiyle de kurbanlarının peşine düştüğünden bahsetmektedir.²²²

Hierocles için kaynaklarda dört resmi görev tasdik edilmiştir.²²³ İlk olarak, onun adı, her ikisi de Diocletianus dönemine (293-305) ait olan Palmyra'daki iki yazıtta geçmektedir. Birinde Hierocles, Palmyra'nın bulunduğu eyaletin valisi olarak tanımlanır. Diğer yazıt, hamamın inşasıyla ilgili iki yetkilinin adını verir ve bunlardan biri açıkça vali sıfatıyla hareket eden Hierocles'tir. O, 303 yılına kadar, "vicarius Orientis (Doğu vekili)" unvanıyla Suriye, Filistin ve o sırada Mısır dâhil olmak üzere bazı Doğu bölgelerinin vekilliğini yapmıştır. Ardından 303'te bilinen dinî önyargıları nedeniyle İmparatorluk başkentinde Hıristiyanlık karşıtı politikaları uygulamak için Bithynia'ya vali olarak atanmıştır.²²⁴ Son olarak 307 veya 310/311'de Mısır valisi olarak görev yapmıştır.²²⁵ Lactantius, Hierocles'in Hıristiyanlığın kutsal metinlerinin çelişkilerle dolu olduğunu, İsa'nın kibirli bir şekilde ilahi statü iddia eden bir adam olduğunu ve Tyanalı Apollonius'un mucizeleri yanında İsa'nın geride kaldığını iddia ettiğini bildirmiştir.²²⁶ Ayrıca Hierocles'in bu eleştirileri içeren *Philaethes Logos*²²⁷ adlı bir eseri olduğundan bahsetmiştir.

²²¹ Eusebius of Caesarea, *The Book of Eusebius (Contra Hierocles)*, çev. Arne Horn (New Apostolic Bible Covenant, 2016).

²²² Lactantius, *Divine Institutes*, çev. Anthony Bowen - Peter Garnsey (Liverpool: Liverpool University Press, 2003)5.2.12.

²²³ Barnes, "Sossianus Hierocles and the Antecedents of the 'Great Persecution'", 243-244; Digeser, "Porphyry, Julian, Or Hierokles? The Anonymous Hellene In Makarios Magnēs' "Apokritikos", 486.

²²⁴ "ex vicario praesidem" Lactantius, *De Mortibus Persecutorum*, 22.

²²⁵ Menahem Stern, *Greek and Latin Authors on Jews and Judaism* (Kudüs: Israel Academy of Sciences and Humanities, 1984), 43; William Horbury, *Jews and Christians in Contact and Controversy* (Edinburgh: T & T Clark, 1998), 167.

²²⁶ Lactantius, *Divine Institutes*, 2.

²²⁷ Genellikle *Philaethes* olarak anılmaktadır. Gr. Φιλαλήθης λόγος, Lat. *Philaethes Logos*, İng. *Lover of Truth*.

1.2.2.2.2) *Apocriticus* 'un Münekkidi Olduğuna Dair Tartışmalar

Duchesne²²⁸ ve Crafer, münekkidin, İmparator Diocletianus'ın 303'te genel zulüm fermanını yayınlamasından hemen önce, *Philalethes* ²²⁹ adlı Hristiyanlık karştı risaleyi kaleme alan yargıç Sossianus Hierocles olduğunu iddia etmişlerdir. Crafer, *Apocriticus*'taki eleştirilerin ‘‘Porphyry'nin zihni’’ni yansıttığını lakin gerçekte Hierocles'in eseri olduğunu ve onun Porphyry'den intihal yaptığını ileri sürmüştür.²³⁰ O, Hierocles hakkındaki argümanını oluştururken Lactantius'un *Divine Institutes*'ni ve Eusebius'un *Contra Hieroclem*'ini kullanmıştır.²³¹

Eusebius, *Contra Hieroclem*'i dördüncü yüzyılın başlarında yazmıştır. O, Hierocles'e verdiği yanıtta    önemli şeye dikkat çekmiştir.²³² İlk olarak Hierocles'in benzersiz bir inceleme yazdığına işaret etmiş ve onun gibi başka bir kitap bilmediğini söylemiştir. İkincisi, Hierocles'in kitabının içeriği hakkında bilgi vermiştir. Son olarak Hierocles'in, İsa'nın ilahiliğinin bir kanıtı olan mucizelerine ilişkin Hristiyan iddialarını itibarsızlaştırmak için Tyanalı Apollonius ile İsa arasında paralellikler kurduğunu iddia etmiştir.

Crafer, teorisini desteklemek için Hierocles ve *Apocriticus*'un münekkidi arasında on bir önemli benzerlik noktası belirlemiştir.²³³

- 1) Hierocles, Hristiyanlara karşı iki kitap yazmıştır ve Macarius'un cevapladığı eleştiriler de iki kitaptan alınmıştır.
- 2) Hierocles, iyi niyetli biri gibi görünerek Hristiyanlığa şiddetle saldırmıştır. Zira o, daha m kemm l bir yol göstermek için insanları hakikate davet etmesine rağmen yine de Kiliseyi, Kutsal Yazılarını ve inancını küçümsemiştir. Bu hususta Macarius da muhalifinin sertliği ve kurnazlığı hakkında yorum yapmıştır.

²²⁸ Duchesne, *De Macario Magne et Scriptis Eius*, 19.

²²⁹ Gr. Φιλαλήτης λόγος, Lat. *Philalethes Logos*, İng. *Lover of Truth*.

²³⁰ Crafer, ‘‘Macarius Magnes: A Neglected Apologist’’, 418; Crafer, ‘‘The Work of Porphyry Against the Christians, and Its Reconstruction’’, 385.

²³¹ Crafer, ‘‘The Work of Porphyry Against the Christians, and Its Reconstruction’’, 371.

²³² Sheehy, *The Arguments of the Apocriticus*, 195.

²³³ Crafer, ‘‘The Work of Porphyry Against the Christians, and Its Reconstruction’’, 377-379.

- 3) Hierocles, tutarsız görünen kısımları ortaya koyarak Kutsal Yazıların yanlış olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Bu tür eleştiriler, *Apocriticus*'taki çeşitli eleştiri türleri arasında en yaygın olanıdır.
- 4) Hierocles eleştirilerinde, kendisinin de bir Hristiyan olduğunu düşündürecek kadar derin bir inanç bilgisine sahip olduğunu göstermiştir. *Apocriticus*'ta da münekkidin Hristiyanlık hakkındaki bilgisi dikkat çekicidir.
- 5) Hierocles eleştirilerinde, Petrus ve Pavlus figürlerine odaklanmıştır; benzer eleştiriler *Apocriticus*'un 3. ve 4. kitaplarında bulunmaktadır.
- 6) Hierocles, Petrus ve Pavlus'u cehalet ve düzenbazlıkla suçlamıştır; bu suçlamalar *Apocriticus*'ta da bulunmaktadır.
- 7) Hierocles, İsa'nın Yahudiler tarafından reddedilmesinin ardından 900 takipçisine katılarak bir hırsız/haydut haline geldiğini söylemiştir. Crafer, bunun 1. kitaptan bir argüman olabileceğini öne sürmüştür. Çünkü 1. kitaptan günümüze ulaşan tek parça, İsa'ya yönelik bir saldırıya cevap veriyor gibi görünmektedir.
- 8) Hierocles, İsa'nın mucizelerini inkâr etmese de onları küçümsemiş ve itibarsızlaştırmaya çalışmıştır; Macarius'un muhalifi de İsa'nın mucizeleriyle bu şekilde başa çıkmıştır.
- 9) Hierocles'in İsa'yı ve onun mucizelerini itibarsızlaştırma yöntemlerinden biri, İsa'yı Tyanalı Apollonius'la kıyaslamak ve Apollonius'un mucizelerinin üstünlüğünü göstermektir. Macarius'un muhalifi, Apollonius'tan tam da bu şekilde yararlanmıştır.
- 10) Hierocles, mucizeler yaratan İsa'nın kutsallığına inanmak gibi saflıklardan kaçınmanın üstün bir bilgelik olduğunu iddia etmiştir. *Apocriticus*'ta bu iddiaya dair pek çok örnek bulunmaktadır. Münekkidin, İncillerin uydurmadan ibaret olduğundan bahsetmesi, göğe yükseltilmenin beyhudeliğine işaret etmesi veya Tanrı'nın her yerde olduğu şeklindeki daha geniş/kapsamlı bir iddiayla Hristiyanları Kiliselerinden döndürmeye çalışması gibi hususlar bu duruma örnek verilebilir.
- 11) Hierocles, daha küçük tanrılara inanarak, Yunanistan ve Roma tanrılarını kabul ederek çoktanrıcılık ile tektanrıcılık arasında bir konum almıştır. Bu konudaki pozisyonunun Macarius'un muhalifiyle aynı olduğu söylenebilir.

Ne yazık ki, Eusebius'un Hierocles'in çalışmasından tek doğrudan alıntısı *Apocriticus*'ta bulunmamaktadır. Bununla birlikte, alıntılardaki dilin analizi ilgi çekici bazı bilgiler vermektedir. Bu hususta Crafer, θρυλώ, σεμνύνω, ἐνάρετος, ἀκμάζω, κομιδή, κουφότης, τερατεία, κομπάζω, ψεύστης, ἀπαίδευτος ve γόης kelimelerine dikkat çekmiştir. O, yaptığı incelemede bu on bir kelimededen en az yedisinin ya tam olarak ya da karşılık gelen sıfat veya isim olarak *Apocriticus*'ta bulunabileceğini belirtmiştir.²³⁴ Crafer, Harnack'ın Porphyry lehine ileri sürdüğü iddiaların, yaklaşık yarısının Hierocles'i de desteklediğini gözlemlemiştir. Lakin kendisinin münekkidin Hierocles olduğuna dair ileri sürdüğü argümanlarının, başlı başına yalnızca bir kişiye ait olduğunu ve bu nedenle tam tersi şekilde Porphyry için iddia edilmeyeceğini dile getirmiştir.²³⁵

Crafer, Macarius'un münekkidin bulunduğu yer hakkında onun Palmyra valisi olduğunu gösterecek bir şekilde Antakya, Edessa ve Suriye'ye işaret ettiğini ileri sürmüştür.²³⁶ Bu da Hierocles'in Bithynia'ya gittiği MS 304 yılından önce olmalıdır. Crafer ayrıca Macarius'un ondan korkmasına ve önünde sinme eğiliminde olmasına rağmen, kendisine bedensel bir zarar verebileceğine dair hiçbir ipucu olmamasını dikkat çekici bulmuştur. Bu durumu Hristiyanlara yapılan zulmün henüz açıkça başlamadığına yormuştur. Nitekim Hierocles'in kendisi de Hristiyanları tehdit eden bir söz söylememiştir, yani o zamana kadar bir tür "modus vivendi"²³⁷ hakimdir. Crafer gerçek bir zulmün olmamasına rağmen, Macarius'un muhalifine karşı cevap verirken garip ve tarifsiz bir korkuyla sarsılmış gibi görüldüğünü ileri sürmektedir. Bu noktada o, MS 313'te Hristiyanlık inancı "religio licita (yasal din)" ilan edildikten sonra herhangi bir Hristiyan'ın, başını Macarius'un tuttuğundan daha dik tutacağını belirtmiştir.²³⁸

Münekkid Hierocles ise Pavlus ile İsa'dan bu yana yaklaşık 300²³⁹ yıl geçtiğine dair atıflar göz önünde bulundurulduğunda, o zaman Macarius'un onun çağdaşı olması daha

²³⁴ Crafer, "The Work of Porphyry Against the Christians, and Its Reconstruction", 380-381.

²³⁵ Crafer, "The Work of Porphyry Against the Christians, and Its Reconstruction", 387.

²³⁶ Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 415.

²³⁷ Modus vivendi, "yaşam tarzı" veya "yaşam yolu" anlamına gelen Latince bir deyimdir. Genellikle çatışan tarafların barış içinde bir arada var olmasına izin veren bir düzenleme veya anlaşma anlamında kullanılır. Yani kısaca "karşıdaki kişinin yaşam biçimine saygı duymak" anlamına gelmektedir.

²³⁸ Crafer, "Macarius Magnes: A Neglected Apologist", 416.

²³⁹ Bk. 4. Kitap 5. Bölüm Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 127-128.

olasıdır. Bu noktada *Apocriticus* da büyük olasılıkla gerçek bir tartışmayı kaydetmektedir. Çünkü Hierocles, “*Philalethes*”i²⁴⁰ yazdığında muhtemelen Antakya’da “vicarius Orientis (Doğu vekili)” idi ve Macarius’un sözleri tam da bu mahalli yansıtmaktaydı.²⁴¹

²⁴⁰ Gr. Φιλαλήθης λόγος, Lat. *Philalethes Logos*, İng. *Lover of Truth*

²⁴¹ Digeser, “Porphiry, Julian, Or Hierokles? The Anonymous Hellene In Makarios Magnēs’ “Apokritikos””, 495-496.

İKİNCİ BÖLÜM:

İSA'YA DAİR TARTIŞMALAR

2.1) Hayatı ve Mucizeleri

2.1.1) Çarmıh Hadisesi ile İlgili Rivayetler

İsa'nın çarmıhta ölümü, gömülmesi, üçüncü günde dirilip Tanrı'nın katına yükseltilmesi inancı, Hristiyanlığın özünü oluşturan önemli yapı taşlarından birisidir. İsa'nın Kudüs'e girişinden tekrar dirilmesine kadar geçen süreçte yaşanan bu hadiseler Hristiyan terminolojisinde "çile haftası" (passion week) olarak ifade edilmektedir.²⁴² Onun Kudüs'e geldikten sonra "tapınağın avlusuna girerek oradaki bütün alıcı ve satıcıları dışarı kovması, para bozanların masalarını, güvercin satanların sehpalarını devirmesi ve hastaları iyileştirmesi"²⁴³ gibi eylemler, çarmıh cezasına çarptırılmasının nedeni olarak gösterilmektedir.

İncillerde İsa'nın, Kudüs'e giderken başına gelecek olayları, çekeceği çileleri, ölümünü ve hatta üç gün sonra dirileceğini, en ince ayrıntısına kadar öğrencilerine anlattığı görülmektedir.²⁴⁴ Nitekim İsa'nın öngördüğü hadiseler, kendisi hakkında kurulan çeşitli komplolar ve Yahuda'nın ihaneti ile gerçekleşmiştir.

İncil rivayetlerinden İsa'nın tebliğini, genellikle Celile bölgesi ve çevresinde yaptığı; ancak bir ara Sur ve Filipus Kayzeriya gibi şehirlere de gittiği anlaşılmaktadır.²⁴⁵ İncillere göre; Yahudilerin Çardak Bayramı²⁴⁶ yaklaşmıştı. Bu nedenle İsa'nın kardeşleri Ona,

²⁴² Mahmut Aydın, "İsa'ya Ne Oldu? İsa'nın Tutuklanması, Yargılanması ve Çarmıha Gerilmesiyle İlgili İncil Rivayetlerinin Tarihsel Açıdan Değerlendirilmesi", *Milel ve Nihal* 1/2 (2004), 49.

²⁴³ Matta 21:12-14; Markos 11:15-19; Luka 19:45-48; Yuhanna 2:12-16.

²⁴⁴ Matta 16:21, 17:22-23, 20:17-19; Markos 8:31, 9:31, 10:32-34; Luka 9:22, 9: 43-44, 18:31-34.

²⁴⁵ Sarıkçıoğlu, *Kanonik- Apokrif İncillere Göre Hz. İsa Hayatı ve Mesajı*, 107.

²⁴⁶ Çardaklar Bayramı (Hag ha-Sukot) olarak adlandırılan Sukot, Yahudiler'in Mısır'dan çıkışları ve kölelikten kurtuluşları anısına Tışri ayının 15. günü (Eylül-Ekim sonları arası) kutladıkları kutsal bir bayramdır. İsrailoğulları Mısır'dan çıktıktan sonra vaadedilmiş topraklara varmadan önce 40 yıl boyunca çöllerde dolaşmışlar ve bu göçebe hayat düzeninde yerleşik yaşama geçememişlerdir. İsrailoğulları çölde geçirdikleri süre boyunca etraftan topladıkları kuru çalı ve dallarla çardaklar

Yahudiye'ye gitmesini ve kendisini açıkça tanıtmasını öğütlemişlerdi. İsa başta Yahudiye'ye gitme konusunda isteksiz davransa da sonrasında gizlice gitmiştir. İsa Yahudiye'ye geldiğinde tapınağa gidip vaazlar vermeye başladı. Vaazlara katılan insanlar, İsa'nın anlattıklarına hayran kalıyor, "hiç eğitim görmemiş bir adamın nasıl bu kadar bilgili olduğu"²⁴⁷ karşısında şaşkınlık duyuyorlardı. İsa'nın sözlerini işiten "birçok Yahudi gidip İsa'ya iman ediyordu."²⁴⁸ İsa, Fısıh Bayramı öncesi, öğrencileriyle birlikte Yeruslaim'e geldi.²⁴⁹ İsa, tapınağa girince dış avluda hayvan satıcılarını ve para bozan sarrafları gördü. Üzerinde suret bulunan paraların mabede bağışlanması caiz olmadığı için, sarraflar bu paraları üzerinde suret olmayan Roma paralarıyla değiştiriyorlardı.²⁵⁰ Ayrıca burada bulunan kimseler genelde Yahudi değillerdi. Bu duruma öfkelenen İsa, "oradaki bütün alıcı ve satıcıları dışarı kovdu. Para bozanların masalarını, güvercin satanların sehpaalarını devirdi. Dua ve ibadet evini haydut inine, ticarethaneye çevirdiniz diye söylendi."²⁵¹ Lakin mabedin dış kısmına Yahudi olmayanların giremeyeceğine dair hukuki bir engel yoktu. Mabedin herkese açık olan ön bahçesi, pazar alanı olarak kullanılmaktaydı. Ayrıca Sanhedrin'in idari büroları da bu alanda hizmet vermekteydi. Bu durum karşısında Mabet Rahipleri, Mabet'te huzursuzluk çıkaran kişinin kim olduğunu bilmek istediler ve bu kişiyi, "yok etmek için bir yol aramaya başladılar. İsa'dan korkuyorlardı. Çünkü bütün halk Onun öğretilerine hayrandı." Ek olarak, toplum içerisinde huzursuzluk çıkarmak ve düzeni bozmak Romalı idareciler gözünde de büyük bir suçtu. Nitekim daha önceleri bu tür kargaşaya sebebiyet veren kimseler derhal tutuklanıp, idam

yapmışlar ve bu çardaklarda yaşamışlardır. Yahudilerin çölde geçirdikleri 40 yıl anısına kutladıkları bu bayram yedi gün sürmektedir. Sukot bayramının ilk günü (Diaspora'da ikinci gün) çalışmanın ve her türlü işin yasaklandığı 'Yom-Tov'dur. Çalışmanın yasaklanmadığı diğer ara günlere ise 'Hol Ha Moed' denmektedir. Yedi günlük Sukot bayramının akabindeki 8. gün (Diaspora'da ise 9. gün) görkemli toplantı günü olan Shemini Atzeret'tir. Ernst Kutsch, "Sukkot", *Encyclopaedia Judaica* (Detroit: Thomson & Gale, 2007), 19/299; Klara Ardit - Eda Asayas, *Yahudilikte Kavram ve Değerler Dinsel Bayramlar - Dinsel Kavramlar - Dinsel Gereçler*, ed. Suzan Alalu (İstanbul: Gözlem, 1996), 52.

²⁴⁷ Yuhanna 7:15.

²⁴⁸ Yuhanna 12:11.

²⁴⁹ Matta 21:1-11; Markos 11:1-11; Luka 19:28-40; Yuhanna 12:12-19.

²⁵⁰ Sarıkçıoğlu, *Kanonik- Apokrif İncillere Göre Hz. İsa Hayatı ve Mesajı*, 112.

²⁵¹ Matta 21:12-13.

cezasına çarptırılmışlardı.²⁵² İsa'nın faaliyetlerinden rahatsız olan başkâhinlerle Ferisiler Onu yakalayabilmek için çeşitli planlar yaptılar ve yerini bilenlerin haber vermesini buyurdular. Bu arada Onikiler'den²⁵³ biri olan Yahuda, İsa'yı ele vermek amacıyla başkâhinlerin yanına gitti. Onlar bunu işitince sevindiler, Yahuda'ya para vermeyi vaat ettiler. O da İsa'yı ele vermek için fırsat kollamaya başladı.²⁵⁴

Fısıh kurbanının kesildiği, Mayasız Ekmek Bayramı'nın²⁵⁵ ilk günü, Fısıh yemeği için hazırlıklar yapıldı. Akşam olunca İsa havarileriyle birlikte Fısıh yemeği için toplandı. Yemek esnasında İsa içlerinden birisinin kendisine ihanet edeceğini haber verdi. Bu habere üzülen havariler birer birer kendisine, 'Beni demek istemedin ya?' diye sormaya başladılar. İsa onlara, 'Onikiler'den biridir, ekmeğini benimle birlikte sahana batırandır' dedi. İsa yemek sırasında eline ekmek aldı, şükredip ekmeği böldü ve 'Alın, bu benim bedenimdir' diyerek öğrencilerine verdi. Sonra bir kâse alıp şükretti ve bunu öğrencilerine verdi. Hepsi bundan içti. 'Bu benim kanım' dedi İsa, 'Birçokları uğruna akıtılan antlaşma kanıdır. Size doğrusunu söyleyeyim, Tanrı'nın Egemenliği'nde tazesini içeceğim o güne dek, asmanın ürününden bir daha içmeyeceğim.' İsa ve havarileri yemekten sonra Zeytin Dağı'na doğru gittiler... Sonra Getsemani denilen yere geldiler.²⁵⁶

²⁵² Sarıkçıoğlu, *Kanonik- Apokrif İncillere Göre Hz. İsa Hayatı ve Mesajı*, 113.

²⁵³ İsa'nın on iki havarisine verilen unvan.

²⁵⁴ Matta İncili'nde (26:14-15) havari Yahuda'nın Başkâhinlere giderek, İsa'yı ele vermeyi teklif etmiş ve bunun karşılığında otuz gümüş almıştır. Markos (14:10-11) ve Luka (22:4-5) İncillerinde, İsa'yı ele vermesi karşılığında Yahuda'ya para vaat edildiği anlatılmakta lakin bu paranın miktarı belirtilmemektedir. Yuhanna İncili'nde, Yahuda'ya verilen yahut vaat edilen bir para olduğuna dair anlatım bulunmamaktadır.

²⁵⁵ "Yahudi hac bayramlarının ilki olan 'Fısıh Bayramı' (Pesah), İsrailoğullarının Hz. Musa önderliğinde Mısır esaretinden kurtulmaları anısına kutlanmaktadır. Hz. Musa önderliğinde Mısır'dan alelacele çıkan Yahudiler, çölde kırk yıl yaptıkları seyahat boyunca 'Mazzot (Mayasız Ekmek)' yemişlerdir. Bu nedenle Fısıh Bayramı 'Mayasız Ekmek' veya Türkçe'deki kullanımıyla 'Hamursuz' Bayramı olarak da anılmaktadır. Fısıh bayramı, Yahudi takviminin 1. ayı olan Nisan (Mart-Nisan) ayının on beşinci günü başlamakta ve yedi gün sürmektedir. Diasporadaki Yahudiler ise bu bayramı sekiz gün kutlamaktadırlar." Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İsam Yayınları, 2017), 213; Salime Leyla Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik* (İstanbul: İsam Yayınları, 2016), 194-195; Galip Atasağun, "Yahudilikte Dînî Sembol ve Kavramlar", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2001), 144.

²⁵⁶ Matta (26:30,36) ve Markos (14:26,32) İncillerinde İsa ve havarilerin Fısıh yemeğinden sonra ilk olarak Zeytindağı'na gittikleri, daha sonrasında da Getsemani denilen yere geldikleri ve İsa'nın burada tutuklandığı anlatılmaktadır. Luka İncili'nde ise Zeytindağı'na gittikleri anlatılmakta lakin Getsemani denilen yerden bahsedilmemektedir (22:39). Dolayısıyla Luka İncili'ne göre İsa Zeytindağı'nda

İsa ve havarileri, konuşurlarken; başkâhinler, din bilginleri ve ileri gelenlerin gönderdiği kılıçlı sopalı bir kalabalık beraberinde Yahuda çıkageldi. İsa'ya ihanet eden Yahuda, 'Kimi öpersem, İsa O'dur. Onu tutuklayın, güvenlik altına alıp götürün' diye onlarla sözleşmişti.²⁵⁷ Gelir gelmez İsa'ya yaklaştı, 'Rabbî' diyerek Onu öptü. Onlar da İsa'yı yakalayıp tutukladılar. O zaman öğrencilerinin hepsi Onu bırakıp kaçtı. İsa'yı görevli Başkâhin'e götürdüler. Burada İsa Yüksek Yahudi Kurulu olan Sanhedrin'e çıkartılarak Başkâhin ve kurul üyeleri huzurunda sorgulandı. Sorgulamanın nihayetinde İsa, Başkâhin'in "Tanrı'nın oğlu Mesih sen misin?" sorusuna olumlu cevap vermesinden dolayı, dinsel açıdan Yahudi hukukuna aykırı davrandığı gerekçesiyle, küfürle suçlandı ve yargılanması için Vali Pilatus'a teslim edildi. Vali Pilatus'un sorgulaması neticesinde İsa, Yahudilerin kralı olmakla ve Sezar'a karşı ihanet etmekle suçlandı.²⁵⁸ İsa döneminde, Roma'nın adeti olduğu üzere, siyasi suçlulara çarmıh cezası veriliyordu. İsa da Roma İmparatoru Sezar'a karşı gelmekle suçlanarak, çarmıh cezasına çarptırıldı. Sonra valinin askerleri İsa'yı çarmıha germeye götürdüler. Golgota²⁵⁹, yani Kafatası denilen yere vardıklarında içmesi için İsa'ya ödle karışık şarap verdiler. İsa bunu tadınca içmek istemedi.²⁶⁰ "Öğleyin on ikiden üçe kadar bütün ülkenin üzerine karanlık çöktü. Saat üçe doğru İsa yüksek sesle, 'Eli, Eli, lema şevaktani' yani, 'Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?' diye bağırdı. Sonrasında orada bulunanlardan biri koşup bir süngerini ekşi şaraba batırdı, bir kamışın ucuna takarak İsa'ya içirdi ve İsa yüksek sesle bağırarak son nefesini verdi.'²⁶¹

tutuklanmıştır. Yuhanna İncili'nde ise İsa'nın, Kidron Vadisi'nin ötesinde bulunan bir bahçede tutuklandığı anlatılmaktadır (18:1).

²⁵⁷ Yahuda'nın, kimi öperse onun İsa olduğu; Matta (26:48), Markos (14:44) ve Luka (22:47-48) İncillerinde anlatılmaktadır. Yuhanna İncili'nde ise bu tarz bir açıklama bulunmamaktadır.

²⁵⁸ Aydın, "İsa'ya Ne Oldu? İsa'nın Tutuklanması, Yargılanması ve Çarmıha Gerilmesiyle İlgili İncil Rivayetlerinin Tarihîsel Açıdan Değerlendirilmesi", 52-53.

²⁵⁹ Golgotha, 'kafatası' anlamına gelen İbranice bir kelimedir, ancak metin, yerin neden bu adı taşıdığını hiçbir yerde açıklamamaktadır. Bugün Kutsal Toprakları ziyaret edenlere bir kafatası görünümünde olan 'Gordon's Calvary' gösterilmektedir, ancak rehberler ayrıca Kutsal Kabir Kilisesi'ndeki başka bir olası yere işaret etmektedirler. Warren W. Wiersbe, *The Wiersbe Bible Commentary: The Complete New Testament in One Volume* (Colorado Springs, CO: David C. Cook, 2007), 133.

²⁶⁰ Matta 27:33-34.

²⁶¹ Matta 27:45-50.

Pagan münekkîd, İncillerde oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatılan ‘İsa’nın çarmıhı hikayesinde’ bazı tutarsızlıklar olduğunu savunarak dört hususta eleştiride bulunmaktadır.

2.1.1.1) Çarmıh Esnasında İsa’ya Sunulan Şarap²⁶²

Pagan münekkîd, İncil yazarlarının İsa ile ilgili hadiseleri birer tarihçi gibi kaydetmediklerini söylemekte; onları bu olayların mucitleri olarak adlandırmaktadır. Ona göre İncil yazarları, İsa’nın çektiği çile hakkında birbirinden uyumsuz ve çelişkili öyküler kaleme almaktadırlar. Markos, İsa çarmıha gerildiği zaman, bir adamın bir süngerini ekşi şaraba batırıp, kendisine getirdiğini, kaydetmektedir (15:36). Matta ise mezkûr hadiseden “Golgota, yani Kafatası denilen yere vardıklarında içmesi için İsa’ya ödle karışık ekşi şarap verdiler. İsa bunu tadınca içmek istemedi. (27:33)” şeklinde bahsetmektedir. Yine Matta çarmıh hikayesinde, “yaklaşık dokuzuncu saatte İsa’nın yüksek sesle ‘Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?’ diye bağırdığını (27:46)” kaydetmektedir. Yuhanna, şaraba batırılmış bir süngerin mercanköşk dalına takılarak, İsa’nın ağzına uzatıldığını; İsa’nın şarabı tadınca, “Tamamlandı!” dediğini ve başını eğerek ruhunu teslim ettiğini anlatmaktadır (19:29-30). Luka ise İsa’nın son sözlerini anlatırken; yüksek sesle, “Baba, ruhumu ellerine bırakıyorum! (23:46)” diye seslendiğini ve bunu söyledikten sonra da son nefesini verdiğini söylemektedir. Pagan münekkîd, İncil yazarlarının birbirinden farklı mezkûr anlatımlarından hareketle, bu hikayelerin bir kişinin değil de birçok kişinin çektiği acıların ifadesi olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla bu anlatılar, ya çarmıha gerilmiş birçok kişiden bahsetmektedir; ya da orada bulunanlara çektiği çile hakkında net bir fikir veremeyen birine işaret etmektedir.

Macarius’a göre hiç kimse, gerçeklerin mahiyetinde olan hakikati, hecelerden veya harflerden öğrenmeye çalışmamalıdır. Kişi, dilsel farklılıkları göz önünde bulundurarak hakikati aramalıdır. Örneğin bir kimse hakkında, biri basitçe “insan”, bir diğeri “ölümlü”, bir başkası “konuşma yeteneği bahşedilmiş” ve bir başkası da “insan oğlu” olarak bahsederse, aslında pek çok şeyden söz edilmiş olacaktır. Lakin hepsinin altında yatan tek mana, o kişinin “insan”dan başka bir şey olmadığıdır. Benzer bir durum dış kıyafetler konusunda da geçerlidir. Örneğin bir adam, “kolsuz bir manto”dan, bir “pelerin”den, bir

²⁶² Bu eleştiri ikinci kitap on ikinci bölümde; cevabı on yedinci bölümde yer almaktadır.

“cübbe”den ya da “dokuma giysiden” söz etse, o farklı pek çok şeyi kastetmiş olmamaktadır. Ancak isimlerin birbiri yerine kullanılabildiği bir şeyi kastetmektedir. Macarius’a göre böylece, bir zamanlar çarmıha gerilme sırasında yapılanları kaleme alan İncil yazarları, olaylardan şu ya da bu şekilde bahsetmekte, ancak kaydı bozmamaktadırlar.

Macarius, bir insan veya bir nesneden bahsedilirken, farklı tanımlamalar yahut isim değişiklikleri yapılırsa da kastedilen şeyin değişmeyeceğini ifade etmektedir. Yani bir şey, aslına zarar vermeden pek çok farklı yöntemle anlatılabilir. Macarius, Pagan münekkidin eleştirdiği İncil pasajlarını açıklamaya geçmeden önce, insan ve giysi örnekleriyle konuya ön hazırlık yaptıktan sonra, bu metodunu mezkûr İncil pasajlarında da uygulamaktadır. Dolayısıyla bir kimsenin, pasajlarda geçen “ekşi şarap” ifadesi yerine “şarap” kelimesini kullanmasında bir mahzur görmemektedir.²⁶³ Yine ona göre sünger ve mercanköşk dalı konusunda da “bir kâse ekşi şarabı bir mercanköşk dalına bağlayıp, içmesi için ona verdiler” ve yine, “bir sünger ekşi şarap ile doldurup ona getirdiler” dendiğini işittiğimizde, bunun garip olduğunu düşünmemeniz gerekmektedir. Çünkü kamış, sünger ve mercanköşk yabancı birer bitki olmaları ve nihayetinde hepsinin kesilmeleri bakımından kökenlerinde bir yöne işaret ediyor gibi görünmektedirler. Macarius, bu nedenle Yuhanna’nın, “kamış” demek zorunda kaldığında, büyüme ve kesimlerinin benzer seyri nedeniyle “mercanköşk dalı” dediğini ileri sürmektedir. Dahası üzerinde durulması gereken en önemli hususun ise İncil yazarlarının kaydın kurallarına uygun olarak hareket etmeleri ve o karmaşa içerisinde konuşulanların ötesinde tek bir şey bile yazmamaları olduğunu söylemektedir.

Macarius, İsa’nın çarmıha gerildiği sırada yaşanan karmaşık olaylara karşın, İncil yazarlarının çarmıh hikayelerini, yaşanan hadiseler doğrultusunda yazdığını ifade etmektedir. Sonrasında üzeri kapalı bir şekilde bahsettiği, karmaşık olayların ayrıntısına değinmektedir. Macarius, İsa’yı suçlayanların Yahudiler ve yargıçlarının Romalılar

²⁶³ Blondel’in hazırladığı Apocriticus’un Grekçe-Latince edisyonunda çarmıh hadisesinde İsa’ya sunulan içecekten bahsedilirken, Grekçe ‘oxos’ (ὄξος) ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifade Türkçe’ye ‘kötü/ekşi şarap’ olarak tercüme edilebilmektedir. Crafer’in İngilizce edisyonunda ise ‘vinegar’ ifadesi kullanılmaktadır. Günümüz İngilizce İncillerinde bu ifade Türkçe’ye yine ‘ekşi şarap’ şeklinde çevrilmiştir. Μάγνητος, Αποκριτικός η Μονογενής, 29; Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 39-40.

olduğunu söylemekte; onları Helen eğitiminin inceliklerini kavrayamayan barbar bir ırk olarak tanımlamaktadır.²⁶⁴ Macarius'un anlatımına göre, İsa, son nefesini vermek üzereyken, ortalığı bir kargaşa kaplamış, toprak alttan darbe almış gibi titremiş, kayalar yarılmış ve aniden hissedilebilen bir karanlık çökmüştür. Macarius, mezkûr hadiseler yaşanırken, kimsenin aklının başında olmadığını; yer, gök ve yer altı sarsılırken, herkesin bu kargaşadan gözlerinin kamaştığını, kör olduğunu söylemektedir. Macarius, genç ya da yaşlı hiçbir erkek ve kadının, bahsettiği gibi bir ortamda sağlam bir muhakeme yeteneğine sahip olmayacağını söylemektedir. Nitekim ona göre, çarmıh hadisesi esnasında yaşanan dehşet verici olaylara tanık olan kimseler, akıllarını kaybetmişlerdir. Bu sebeple de olayların sırasını, nedenlerini ve ayrıntılarını koruyamamışlardır. Dolayısıyla İncil yazarları, meydana gelen kargaşa ortamını ve garip olayları, her ne kadar görünüşte birbirleriyle uyumsuz bir şekilde anlatsalar da sözlerinde tek bir yalan bulunmamaktadır. Yine Macarius, dil barbarca²⁶⁵(yabancı) da olsa, tarihçinin yapılanların ve söylenenlerin ötesinde bir şey yazmasını caiz görmemektedir. Bu noktada Macarius, Pagan münekkide Heredot'u örnek göstererek, “sende de yabancısı olmadığın, zeki bir tarih yazarı olan Heredot var.” demektedir.²⁶⁶ Nitekim Heredot, barbar/yabancı türde sözleri, hatta bir yerden keşfetmemiş olsaydı adı hiç anılmayacak olan yabancı dağların ve nehirlerin adlarını bile tarihine yerleştirmektedir. Bu nedenle Macarius'a göre, İncil yazarlarının tuhaf olan bazı şeyleri kaydetmeleri şaşırtıcı değildir. Ona göre, İncil yazarlarının söylediklerinin etkili olması onların umurlarında olamamakla birlikte, asıl gayretleri, söylenenlerin doğruluğunu korumaktır. Ayrıca Macarius'a göre, bir kadın yahut bir erkek, tutarlı olmayan veya kuraldışı bir şey söylese bile, tüm arzuları sadece hakikati ortaya koymaktır. Çünkü tarihin yazımı hiçbir şeyden etkilenmemişse ve hiç ayrıntılı değilse, bu şekilde bir kayıt toplum önünde daha şüphe uyandırıcı bir hal arz etmektedir. Nitekim İncil yazarları, eğitilmiş ya da edebiyatta hünerli adamların soyundan gelmemektedirler. Şayet eğitilmiş olsalardı bile yine de tarihi talan edip, olayları dil ustalığıyla süslemeleri münasip olmazdı. Uygun olan söylenenlerin karakterlerini bozmadan söylendiği şekliyle aktarmaktır.

²⁶⁴ Romalıları Yahudilerle birlikte 'barbar ırk (βάρβαρον ἔθνος)' olarak sınıflandıran Helen bakış açısı dikkat çekicidir. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 40 (1. dipnot).

²⁶⁵ Antik Yunanlıların Yunanlı olmayanlara verdiği aşağılayıcı ad.

²⁶⁶ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 41.

Özet olarak Macarius, Pagan münekkidin eleştirilerine dair iki çeşit savunma yapmaktadır. Macarius savunmasının başında, İncillerde yer alan farklılıkları alegorik yöntem kullanarak yaparak, aslında çelişki gibi gözükten bu farklı anlatımların, üslubun özellikleri olduğunu söylemektedir. Ancak Macarius, kısa sürede bu savunmadan vazgeçmiş ve görgü tanıklarının, İsa'nın çarmıhı sırasında yaşanan dehşet verici olaylar nedeniyle korkudan sarhoş olduklarını iddia etmiştir.²⁶⁷

Macarius'un Pagan münekkide verdiği cevaplardan, Pagan münekkidin İncillerde anlatılan mezkûr hadise hususunda üç konu üzerinde durduğu anlaşılmaktadır. İlki, İsa'ya sunulan içeceğin mahiyetinin ne olduğudur. İkincisi, şaraba batırılmış süngerin İsa'ya ne aracılığıyla uzatıldığıdır. Pagan münekkid son olarak İsa'nın ölmeden önce söylediği sözlere dair İncillerde yer alan farklılıklara değinmektedir. Bununla birlikte Pagan münekkidin, İsa'nın çarmıha gerilişi ve ölüm saati hususunda bir eleştiride bulunduğu dair, Macarius'un cevaplarında herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Lakin çarmıhın saatindeki farklı anlatımlar, en az Pagan münekkidin ele aldığı konular kadar önem arz etmektedir. Ayrıca Pagan münekkidin mezkûr pasajları zikrederken Matta İncili'nde geçen "Ve yaklaşık dokuzuncu saatte İsa yüksek sesle "Tanrım, Tanrım, beni niçin terk ettin? diye bağırdı." pasajında ele aldığı üzere sadece İsa'nın ölümü öncesi söylediği sözü vurgulamakla kalmayıp saat konusunu da zikrettiği görülmektedir. Bu husus, onun İncillerde yer alan saat farklılıkları konusunda sessiz kalmayacağına dair bir işaret olarak kabul edilebilir.

İsa'ya sunulan içecek konusunda İncil rivayetleri incelendiğinde, Matta ve Markos İncillerinde İsa'ya ayrı zamanlarda sunulan iki şarap olduğu görülmektedir. Luka ve Yuhanna İncillerinde ise sadece İsa çarmıha gerildikten sonra şarap sunulduğu anlatılmaktadır.

Matta ve Markos İncillerinde açıklandığı üzere, ilki İsa çarmıha gerilmeden ve diğeri İsa çarmıha gerildikten sonra son nefesini vermeden önce olmak üzere iki şarap sunumu söz konusudur. Pagan münekkid mezkûr pasajlar üzerinden İncillere eleştiriler yöneltirken, Matta İncili'nde anlatılan İsa'nın çarmıha gerilmesi öncesi ona sunulan şarap ile Markos

²⁶⁷ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 33 (7. dipnot).

İncili'ndeki çarmlıha gerildikten sonra sunulan şarap anlatımını karşılaştırmaktadır. Halbuki İncil pasajları incelendiğinde İsa'nın çarmlıha gerilmesinden sonra şarap sunulduğunu anlatan pasajlardaki açıklamalar birbirleriyle uyumlu görünmektedir.²⁶⁸ İncillerde farklı anlatımın söz konusu olduğu pasajlar ise İsa'nın çarmlıha gerilmesinden önce gerçekleşen şarap hadisesindedir. Zira Matta İncili'nde, İsa henüz çarmlıha gerilmeden, Golgota, yani Kafatası denilen yere varıldığında, ona ödle karışık şarap verildiği ve İsa'nın bu şarabı tadınca içmek istemediği anlatılmaktadır (27:33-34). Aynı hadise Markos İncili'nde, "İsa'yı Golgota, yani Kafatası denilen yere götürdüler. Ona mürle karışık şarap vermek istediler, ama içmedi. Sonra Onu çarmlıha gerdiler. (15:22-24)" şeklinde açıklanmaktadır. Dolayısıyla biri ödle karışık diğeri mürle karışık olmak üzere iki şarap söz konusudur.

Kutsal Kitap'ta 14 kez geçen "öd"²⁶⁹ ifadesi, zehirli bir bitki, zehir, acı, vücudun salgıladığı safra sıvısı anlamlarında kullanılmaktadır.²⁷⁰ "Mür" ifadesi ise Kutsal Kitap'ta çeşitli kalıplarda 22 kez geçmekte ve laden²⁷¹, mersin ağacı, nadide bir baharat türü, güzellik veren, ilaç ve parfüm olarak kullanılan değerli, hoş kokulu bir yağ anlamlarına gelmektedir.²⁷² Mür yağı, Tevrat'ta kutsal mesh yağını oluşturan yağlar arasında yer almaktadır.²⁷³ Kaynaklarda kahinlerin tapınakta kesilen kurban kanının kötü kokusunu bastırmak ve hastalıkları önlemek için mür, tarçın, safran ve buhur karışımı tutsüler

²⁶⁸ Hem Matta hem de Markos İncili'nin Grekçe nüshasında "ekşi şarap" ifadesi için "ὄξος (oxos)"; kelimesi kullanılmaktadır. Yine "kamuş" ifadesi için her iki İncilde de "κάλαμος (kalamos)" kelimesi kullanılmaktadır.

²⁶⁹ Apocriticus'un İngilizce tercümesinde yer alan pasajda "öd" için "gall" kelimesi kullanılmaktadır. "Gall" ifadesi Kutsal Kitap'ta yukarıda bahsedildiği üzere 14 kez geçmektedir. Bu ifade, Apocriticus'un Grekçe edisyonunda ise "χολή (cholē)" şeklinde ifade edilmektedir. "χολή" ifadesi yine zehirli bir bitki, zehir, acı anlamlarında Yasanın Tekrarı 32:32; Süleyman'ın Özdeyişleri 5:4; Yeremya 8:14, 9:14,15; Ağıtlar 3:5, 19 ve Matta 27:34 pasajlarında kullanılmaktadır.

²⁷⁰ Yasanın Tekrarı 29:18, 32:32; Eyüp 16:13, 20:14, 25; Mezmurlar 69:21; Yeremya 8:14, 9:15, 23:15; Ağıtlar 3:5,19; Amos 6:12; Matta 27:34; Elçilerin İşleri 8:23.

²⁷¹ Bir bitki türüdür.

²⁷² "Mür", Grekçe İncillerde "σμυρνίζω (smurnizō)", "σμύρνα (smurna)" "μύρον (muron)", "θυμίαμα (thumiamma)" ve İngilizce İnciller'de ise "myrrh", "myrr", "myrtle", "myrrhe", "mirre", "mirrhe" kelimeleriyle ifade edilmektedir. Yaratılış 37:25, 43:11; Çıkış 30:23, 34; Ester 2:12; Mezmurlar 45:8; Süleyman'ın Özdeyişleri 7:17; Ezgiler Ezgisi 1:13, 3:6, 4:6, 14, 5:1, 5, 13; Matta 2:11; Markos 15:23 Yuhanna 19:39; Yeşeya 41:19, 55:13; Zekeriya 1:8, 10, 11.

²⁷³ Çıkış 30:23-25.

yaktıkları anlatılmaktadır.²⁷⁴ Aynı zamanda mür yağı ölülerin kefenlenmesinde de kullanılmaktadır. Nitekim Yuhanna İncili'nde Nikodim adlı birinin otuz litre kadar karışık mür ve sarı sabır özü olarak geldiği; Aramatyalı Yusuf ile Nikodim'in, İsa'nın cesedini alıp Yahudilerin gömme geleneğine uygun olarak onu baharatla keten bezlere sardıkları anlatılmaktadır (19:39-40). Bazı İncil yorumcuları “mür” ve “öd”ün acıları dindiren uyuşturucu bir etkisi olduğunu söylemektedirler.²⁷⁵ Onlar, İsa'nın yaşadığı dönemde çarmıha gerilmek üzere olanlara acıyı dindirmeye yarayan bu uyuşturucu içeceğin verilmesinin bir adet olduğunu ileri sürmekte ve bu adeti de Kutsal Kitab'ın “İçkiyi çaresize, şarabı kaygı çekene verin.”²⁷⁶ pasajına dayandırmaktadırlar.²⁷⁷ Ayrıca Talmud'da, Kudüs'teki bazı kadınların, hayırsever olmak adına, suçu kanıtlanmış kişiler için uyuşturucu bir madde sağladıkları anlatılmaktadır.²⁷⁸ Bu noktada bahsi geçen hayırsever kadınların çarmıhta acı çeken kimselere yardım etme istekleri makul karşılanabilir. Lakin bu durumun İsa'nın çarmıhı konusunda bazı çelişkilere yol açabileceği de söylenebilir. Matta, Markos ve Yuhanna İncillerinde İsa'ya bahsi geçen şarabı kimin verdiği dair net bir bilgi verilmemektedir. Luka İncili'nde ise İsa'ya şarap sunan kimselerin onunla dalga geçen askerler olduğu anlatılmaktadır. Bu noktada hükümet askerlerinin çarmıhta acı çeken bir suçlunun acısını dindirmek için bir içecek sunmasıyla, ‘onur kırıcı bir idam şekli’²⁷⁹ olarak kabul edilen ve devlete isyan edenlere uygulanan çarmıh cezasının amacına uygun bir şekilde uygulanabilmesi için, mahkûmun uyuşturulmaması, cezanın tüm acı ve yükünü tam anlamıyla çekiyor olması gerektiği gerçeğinin birbirleriyle çeliştiği düşünülebilir. Mezkûr pasajlar hakkında bir grup İncil yorumcusu da şarap teklifinin ağır kesici görevi sebebiyle bir merhamet eylemi olabilme ihtimalinin yanı sıra; bu eylemin acıyı diri tutmak için olma ihtimalinin olduğunu da ileri sürmektedirler. Zira bir içecek olması sebebiyle şarap, aynı zamanda susuzluğu gideren

²⁷⁴ Reza Aslan, *Zelot: Nasıralı İsa'nın Hayatı ve Dönemi*, çev. Nalan Tümay (İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2014), 45-46.

²⁷⁵ William MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu: Matta- Markos- Luka- Yuhanna* (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2000), 1/172, 252.

²⁷⁶ Süleyman'ın Özdeyişleri 31:6.

²⁷⁷ Wiersbe, *The Wiersbe Bible Commentary*, 133.

²⁷⁸ Donald English, *Markos'un Mesajı*, çev. Burcu Çağın (İstanbul: Haberci, 2017), 304.

²⁷⁹ Günay Tümer, “Çarmıh”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul, 1993), 8/230.

bir maddedir. Dolayısıyla belki de çektiği acı sebebiyle kendinden geçen mahkûma şarap içirerek, yani susuzluğunu giderip, acısını sürdürerek onu canlandırmak için tasarlanmış olabilir.²⁸⁰

Mezkûr pasajlara dair bir diğer farklılık sunulan şarabı İsa'nın içip içmediği meselesidir. Matta İncili'nde bahsi geçen ödle karışık şarabı, İsa'nın tattığı fakat içmek istemediği kaydedilirken; Markos İncili'nde kendisine sunulan mürle karışık şarabı içmediği anlatılmaktadır. Dolayısıyla Markos İncili'nde bir tadım yer almamaktadır. İncil yorumcularının bazıları bu durumun, Mezmurlar'da anlatılan kehanetin vuku bulduğuna ve Tanrı'nın iradesinin gerçekleştiğine dair bir işaret olduğunu öne sürmektedirler. Zira Mezmurlar'daki “Yiyeceğime zehir kattılar, sirke içirdiler susadığımda. (69:21)” pasajıyla ileride gelecek olan kurtarıcının yahut Mesih'in yaşayacağı hadisenin, önceden haber verildiği söylenmektedir.²⁸¹ Yine İsa'nın sunulan şarabı içmemesinin nedeni hakkında, bazı İncil yorumcuları, İsa'nın Fısıh yemeğinde havarilerine söylediği “Size doğrusunu söyleyeyim, Tanrı'nın egemenliğinde tazesini içeceğim o güne dek, asmanın ürününden bir daha içmeyeceğim.” sözünü yerine getirmek için olduğunu ileri sürmektedirler.²⁸²

Matta ve Markos, İsa'nın çarmlıha gerildikten sonra, “Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?” diye bağırdığını ve orada bulunan birinin hemen koşup bir sünger, ekşi şaraba batırıp bir kamışın ucuna takarak İsa'ya içirdiğini anlatmaktadır.²⁸³ Yani mezkûr iki pasaj hakkında hem İngilizce ve Grekçe İnciller hem de Türkçe İnciller incelendiğinde, anlatımların birbirleriyle uyumlu olduğu görülmektedir.²⁸⁴

Luka İncili'nde şarap sadece İsa çarmlıha gerildikten sonra sunulmaktadır. Luka mezkûr hadiseyi “Askerler yaklaşp İsa'yla eğlendiler. Ona ekşi şarap sunarak, ‘Sen Yahudiler’in Kralı’ysan, kurtar kendini!’ dediler. (23:36)” şeklinde açıklamaktadır. Luka İncili'nde yer

²⁸⁰ Craig S. Keener, *The IVP Bible Background Commentary: New Testament* (Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2014), 122.

²⁸¹ Wiersbe, *The Wiersbe Bible Commentary*, 133.

²⁸² English, *Markos'un Mesajı*, 304.

²⁸³ Matta 27: 46-48; Markos 15: 34-36.

²⁸⁴ Hem Matta hem Markos'da geçen “ekşi şarap” kelimesi için Grekçe İncillerde “ὄξος (oxos)” ve İngilizce İncillerde “vinegar” ifadesi kullanılmaktadır.

alan “ekşi şarap” ifadesi Matta ve Markos İncillerinde İsa’nın çarmlıha gerilmesi sonrası anlatılan hadiseyle uyumlu görünmektedir.²⁸⁵

Yuhanna İncili’nde de tıpkı Luka’da olduğu gibi tek bir “şarap sunma” hadisesi vardır. Yuhanna’ya göre, İsa çamlıha gerildikten sonra “her şeyin artık tamamlandığını bilerek Kutsal Yazı yerine gelsin diye, ‘Susadım!’ dedi. Orada ekşi şarap dolu bir kap vardı. Şaraba batırılmış bir sünger mercanköşk dalına takarak Onun ağzına uzattılar. İsa şarabı tadınca, ‘Tamamlandı!’ dedi ve başını eğerek ruhunu teslim etti. (19: 28-30)” Yuhanna İncili’ndeki “ekşi şarap” ifadesi Matta ve Markos İncillerinde İsa’nın çarmlıha gerilmesi sonrası sunulan şarap hadisesi ve Luka’da bahsi geçen anlatımla uyumlu görünmektedir.²⁸⁶ İsa’ya şarabı kimin sunduğuna dair bir ifade bulunmamaktadır. Yine Matta İncili’nde olduğu gibi Yuhanna İncili’nde de İsa’nın şarabı tattığı anlatılmaktadır. Ayrıca Matta, Markos ve Luka’dan farklı olarak Yuhanna, İsa’nın susadığını belirterek, kendisinin şarap istediğini kaydetmektedir. Bu noktada İsa’nın içmek için bir şey istemesi ve sunulan şarabı reddetmemesi ile İsa’nın “Fısıh Yemeği’nde ekmeği kendi bedeni ve şarabı kendi kanı olarak sunduktan sonra, Tanrı’nın egemenliğinde Havarileriyle yenisini içinceye kadar asmanın bu ürününden bir daha içmeyeceğine”²⁸⁷ dair verdiği sözün çelişkili bir tablo arz ettiği söylenebilir.

Pagan münekkidin üzerinde durduğu ikinci husus, mezkûr pasajlarda geçen şaraba batırılmış süngerin İsa’ya ne aracılığıyla uzatıldığıdır. Bu hususta Matta ve Markos İncillerinde “kamış”²⁸⁸, Yuhanna İncili’nde “mercanköşk dalı”²⁸⁹ kelimesi

²⁸⁵ “Ekşi şarap” kelimesi için Grekçe İncillerde “ὄξος (oxos)” ve İngilizce İncillerde “vinegar” ifadesi kullanılmaktadır.

²⁸⁶ Yuhanna İncil’in’de bahsi geçen anlatımda “ekşi şarap”, Matta, Markos ve Luka İncillerinde olduğu gibi Grekçe İncillerde “ὄξος (oxos)” ve İngilizce İncillerde “vinegar” kelimesi ile ifade edilmektedir.

²⁸⁷ Matta 26:26-29; Markos 14:22-25; Luka 22:17-19.

²⁸⁸ Su içinde veya yakınında yetişen içi boş bir gövdeye sahip bir bitki türü olan “kamış”, Matta ve Markos İncillerinin Grekçe edisyonlarında “κάλαμος (kalamos)”, İngilizce edisyonlarında “reed” kelimesi ile ifade edilmektedir.

²⁸⁹ “Bir çalı türü olan ‘mercanköşk’ bitkisi, Grekçe İncillerde ‘ὑσσώπος (hussōpos)’ ve İngilizce İncillerde ‘hyssop’ kelimesi ile ifade edilmektedir. ‘Hyssop’ kelimesi İngilizce literatür üzerinden incelendiğinde, Türkçe karşılığının züfa otu yahut çördük otuna denk gelmektedir. Zira mercanköşk, ‘Lamiaceae’ familyasından ‘Origanum’ cinsine mensup bir bitkidir. Züfa otu yahut çördük otu ise ‘Lamiaceae’ familyasından ‘Hyssopus’ cinsine mensuptur. Grekçe kökeni bakımından züfa otu yahut çördük otu kelimesinin kullanılmasının daha uygun olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Kutsal Kitap’ta

kullanılmaktadır. Luka İncili'nde ise İsa'ya sadece ekşi bir şarap sunulmakta ve diğer İncillerde bahsi geçen sünger, kamış veya mercanköşk dalına atıfta bulunulmamaktadır.

Kaynaklara göre İsa, Şabat yasağının başlamasına az bir süre kala son nefesini vermiştir.²⁹⁰ Lakin İncillerin İsa'nın çarmıhı ve ölüm anına dair açıklamalarına bakıldığında, genel Hristiyan kabulünden ve hatta birbirlerinden farklı anlatımlar görülmektedir. Markos'a göre, İsa üçüncü saatte çarmıha gerilmiş (15:25), altıncı saatte bütün ülkenin üstüne karanlık çökmüş (15:33) ve dokuzuncu saatte ruhunu teslim etmiştir (15:33-34). Matta ve Luka İncilleri, İsa'nın çarmıha gerilme saati hakkında bilgi vermemekle birlikte, Markos gibi, altıncı saatte etrafın karardığını ve dokuzuncu saatte İsa'nın öldüğünü anlatmaktadırlar.²⁹¹ Yuhanna ise, İsa'nın çarmıha gerilme saatini ve ne zaman öldüğünü söylememekle birlikte, Vali Pilatus'un sabahın altıncı saatinde çarmıha gerilmesi için İsa'yı görevlilere teslim ettiğini anlatmaktadır (19:14-16). İsa döneminde Yahudiler ay takvimini kullanmaktaydılar. Bu takvime göre gece ve gündüz 12'şer saatlik iki dilime ayrılmaktadır. Yani akşam 6'dan (18) sabah 6'ya kadarki zaman gece ve sabah 6'dan akşam 6'ya kadar ki vakit gündüzdür.²⁹² Dolayısıyla İncillerde bahsi geçen üçüncü saat sabah dokuza, altıncı saat öğlen on ikiye ve dokuzuncu saat öğleden sonra üçe denk gelmektedir. Bazı İncil araştırmacıları Matta, Markos ve Luka'nın zaman konusunda Yahudi sistemini takip ettiklerini, lakin Yuhanna'nın onlardan farklı olarak Roma saatini kullandığını ileri sürmektedirler. Dolayısıyla bu görüşe göre Yuhanna'nın bahsettiği "altıncı saat", sabah altıya denk gelmektedir.²⁹³

Pagan münekkidin mezkûr pasajlara dair ele aldığı son husus ise İsa'nın ölmeden önceki son sözlerine dair İncillerde yer alan farklılıklardır. İsa'nın son sözlerini; Matta (27:46) ve Markos (15:34) "Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?"; Luka, "Baba, ruhumu ellerine bırakıyorum! (23:46)" ve Yuhanna "Tamamlandı! (19:30)" olarak anlatmaktadır.

12 kez zikredilen Zufa otunun gerçek kimliği hem botanikçiler hem de İncil bilginleri arasında önemli tartışmalara konu olmuştur. Kutsal Kitap'ın atıfta bulunduğu bitki ile günümüzde anlaşılanın aynı bitkiler mi olduğu belirsizdir." R. K. Harrison, "The Biblical Problem of Hyssop", *The Evangelical Quarterly* 26/4 (1954), 218.

²⁹⁰ Mahmut Aydın, *Hiz. İsa'ya Ne Oldu?* (Ankara: OTTO, 2017), 47.

²⁹¹ Matta 27:45-50; Luka 23:44-46.

²⁹² Aydın, *Hiz. İsa'ya Ne Oldu?*, 47.

²⁹³ Wiersbe, *The Wiersbe Bible Commentary*, 132.

Matta ve Markos'un anlatımları, İsa'nın Tanrı'ya seslenişini, "Eli" ve "Elohi" şeklinde kaydetmeleri haricinde, birbirleriyle uyumlu görünmektedir. Luka ve Yuhanna ise İsa'nın son sözleri hakkında Matta ve Markos'tan tamamen farklı bir anlatım benimsemişlerdir. İncil araştırmacılarının bazıları, Matta ve Markos'un, İsa'nın son sözleri hakkında Mezmurlar kitabına başvurduklarını ileri sürmektedirler.²⁹⁴ Zira Matta ve Markos, Mezmurlar kitabındaki "Tanrım Tanrım beni niçin terk ettin? (22:1)" sitemini, İsa'nın beklenen Mesih olduğuna dair bir kehanet olarak kabul etmektedirler. Bu noktada Mezmurlar kitabında bahsi geçen kehanetin, Luka ve Yuhanna İncillerinde gerçekleşmediği söylenilebilir.

2.1.1.2) Çarmıha Gerilmesi²⁹⁵

Pagan münekkidin ele aldığı bir başka husus İsa'nın çarmıha gerilirken buna neden karşı çıkmadığı ve insanların kendisine hareket etmelerine nasıl izin verdiğidir. Bu noktada Pagan münekkid İsa'nın, başkâhinin veya valinin önüne getirildiği zaman, neden bilge ve ilahi bir kişiye layık bir şey söylemediğini, sorgulamaktadır. Ona göre, İsa yargıcına ve onları seyredenlere gerekli açıklamaları yapabilirdi; fakat o kamışla vurulmaya, üzerine tükürülmeye ve dikenlerle taçlandırılmaya katlandı. Pagan münekkid, İsa'nın maruz kaldığı hakaretlere ve eziyetlere, sözleriyle karşı çıkabileceği halde, bunu yapmadığını anlatırken, Tyanalı Apollonios'u örnek vermektedir. Çünkü Tyanalı Apollonios, İsa'nın aksine, onun gibi ihanetle suçlanmasına karşın, yapılanlara boyun eğmeyip cesurca konuşmakta ve mucizevi yollarla kurtulmaktadır. Nitekim Pagan münekkidin Apollonios'u örnek vermesinin nedeni; Hristiyanlarca bilge ve ilahi bir kişilik olarak kabul edilen İsa'nın, Apollonios gibi bir davranış sergilemesinin daha münasip olacağını ifade etmektir. Yani Pagan münekkide göre, İsa, Tanrı'nın emirleri doğrultusunda her ne kadar acı çekmek ve eziyete katlanmak zorunda kalsa bile, en azından çilesine biraz daha cesaretle göğüs germeliydi. Ayrıca kendisiyle bir sokak çocuğu gibi alay edildiğinde, yargıcı Pilatus'a kudretli ve hikmetli sözler söylemeliydi.²⁹⁶

²⁹⁴ Aydın, "İsa'ya Ne Oldu? İsa'nın Tutuklanması, Yargılanması ve Çarmıha Gerilmesiyle İlgili İncil Rivayetlerinin Tarihsel Açıdan Değerlendirilmesi", 79.

²⁹⁵ Bu eleştiri üçüncü kitap, birinci bölümde; cevabı sekizinci bölümde yer almaktadır.

²⁹⁶ Pagan münekkid İsa'ya yöneltilen hakaretleri 'sokak çocuğuyla alay etmeye' benzetmiştir. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 52, 53.

İsa, başkâhinin ve Vali Pilatus'un önüne getirildiğinde neden mucizevi bir eylemde bulunmadı ve Ona layık görünen hiçbir alamet göstermedi yahut bilgece etkileyici bir söz söylemedi? Aksine O, neden mütevazı bir şekilde, ifadeleri ihtiyatlı, özlü ve ağdalı bir üslup benimsedi? Macarius'a göre bu durumun sebebi, Kutsal Kitap'ın gelecekteki Mesih'e dair kehanetlerini geçersiz kılmamak ve İncil yazarlarının, İsa'nın gelişinin hikmetini ve çektiği çileleri anlatırken katlandıkları zahmeti boşa çıkarmamak içindir. Macarius, İsa'nın yargılanması sırasındaki sessizliğini, çarmıh yolundaki ve çarmıhtaki türlü eziyet ve hakaretlere karşı tepkisizliğini, Tanah pasajlarına dayandırarak açıklamaktadır. Nitekim Macarius, İsa'nın sessizliğini Yeşaya kitabındaki "O baskı görüp eziyet çektiyse de ağzını açmadı. Kesime götürülen kuzu gibi, kırkıcıların önünde sessizce duran koyun gibi ağzını açmadı (53:7)", "Bana vuranlara sırtımı açtım, sakalımı yollarla yanaklarımı uzattım. Aşağılamalardan, tükürükten yüzümü gizlemedim. (50:6)" pasajlarına dayandırmaktadır. Macarius'a göre İsa, başrahibin veya valinin önünde dururken sert sözler söylemiş olsaydı, gerçekten de onları ilahi işaretlerle etkileyebilir ve bu adamları tuhaf bir görüntüyle korkutabilirdi. Fakat bu durumda o, bütün kehanet niteliğindeki vahyi bir kenara atmış; eskilerin soylu adamlarının önbilgisini hiçe saymış ve o meşhur kimselerin sözlerinin etkisini azaltmış olurdu. Bu da İsa'nın ilahi vahyini etkisiz hale getirebilirdi. İsa, Tanrılığı sayesinde sözüyle kayayı titretmiş ya da evi sarsmış olsaydı, o zaman valiyi ve başkâhinleri boyun eğdirmekle yanlış yapmış olurdu; kötü kimseleri, iyi olanı kabul etmeye zorlamakla hata ederdi. Böylece İsa, bu olağanüstü şeyleri, sihir aracılığıyla yaptığı şüphesi altında kalacak ve Gorgon'lardan²⁹⁷ biriymiş gibi yargılanacaktı. Ayrıca İsa, Pilatus'u ve rahipleri tuhaf alametler ve türlü kehanetlerle korkutsaydı yahut Yahudi ulusunu bu tür olaylar ile küçük düşürseydi İsa'nın hakla mücadelesi batıl olarak sonuçlanırdı. Çünkü onun yaptığı harika işler sanki yazgıya uygun olarak değil de sadece hayali ve asılsız bir şekilde yapılmış gibi insanlar arasında temel bir şüpheyi meydana verirdi. Bu nedenle, uzun zaman önce ister karada

²⁹⁷ Gorgonlar (gorgos = korkutucu), Eski Yunan mitolojisinde saç yerine başlarında canlı yılanlar asılı, korkunç yüzleri olan ve keskin dişli dehşet verici yaratıklar olarak anlatılmaktadırlar. Onlar, Kurnaz Medusa, güçlü Sthenno ve sıçrayan Euryale diye adlandırılan üç canavar kız kardeşten oluşmaktadırlar. Gorgon kız kardeşlerden en korkulunu ve ünlüsü Medusa'dır. Bir rivayete göre Gorgon kardeşler, uzak batıda yaşamaktaydılar. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 144; David Adams Leeming, *A'dan Z'ye Dünya Mitolojisi*, çev. Nurdan Soysal (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 115.

ister denizde yahut herhangi bir yerde olsun ilahi bir şekilde meydana gelen şeyler asılsız bir rüya olarak karalanır ve yargılanırdı. Eski zaman insanların öngörüsünün gerçekleşmemesi de bu durumun başka bir sonucu olurdu. Yeremya, onu kurban olarak götürülen saf bir kuzu olarak tanımlamakla hata yapmış olurdu (11:19). Şüphesiz buna ek olarak, Tanrı'nın insanlar arasında 'Söz' olarak anılmasının da hiçbir geçerliliği olmazdı. Çünkü insanların tabiatına yabancı şeyler yapan, onların arasında kalamaz ve kendisine ait ayrı bir mevki sahibi olur. Ayrıca İsa "Bana yemek için öd verdiler ve susuzluğumdan dolayı içmek için ekşi şarap verdiler." dediğinde, bu tamamen yalan olurdu."²⁹⁸ Çünkü İsa'nın ziyaretinden dolayı olağanüstü şeyler olsa, kim ekşi şarap yapmaya ve ona öd sunmaya cesaret edebilirdi? onu acımasız ve korkunç bir şekilde görünce, sözleriyle ürkütücü görünüşünü birleştiren, önce konuşup sonra hemen kendini gizlediğinde, yine birdenbire görünüp sonra tekrar görünmediğinde kim ürpermezdi ki? Doğrusu, bu kadar alâmetlerle dolu bir çehreden kim kendini gizlemezdi ki? Ona hâkim olmaya ya da Onu bir insan gibi yakalamaya kim cesaret edebilirdi? Eğer haç yere çakılmasaydı ve hiçbir çivi boynuz gibi keskinleştirilmeseydi, o zaman çile, çarmıhın kefareti ödeyemezdi ve o, kötülükle/günahla delinerek şifa kazanmazdı. Habakkuk, onun elinde boynuzları yani, haçın çivileri olduğuna dair kehanette bulunduğunda da yanılmış olurdu (3:4). Macarius'a göre eğer Kutsal Kitap'ta anlatılan Mesih'e dair kehanetler sadece sözde kalıp, fiiliyatta gerçekleşmeseydi, o zaman başka bir İsa'yı aramak ve beklemek meşru olabilirdi. Çünkü kitaplarda müjdelenen İsa gelmemiş olurdu. Eğer İsa, Apollonius gibi davransaydı ve büyü sanatıyla yaşamını bir oyun haline getirseydi; sarayının ortasında bir yerde İmparator'la ciddi bir şekilde konuşurken, aynı anda bahçıvanlarla birlikte bahçe otlarını kazsaydı, dünya gerçekten kandırılmış olurdu. Macarius, İsa'nın Pagan münnekidin kıyasladığı gibi bir kimse olması durumunda, Onun ne Tanrı ne de Tanrı'nın Oğlu olarak değil, hayatlarını hile yaparak geçiren büyücülerden biri olarak yargılanacağını öne sürmektedir. Macarius'a göre, bahsi geçen sebeplerden dolayı İsa'nın bir insan olarak, hakaretlere dayanması gerekmektedir. Ayrıca Macarius, her ne kadar pek çok küçük düşürücü hakarete maruz kalsa da, İsa'ya hiçbir utancın dokunmadığını düşünmektedir.

²⁹⁸ Mezmurlar 69:21. Bahsi geçen pasaj, günümüz İncillerinde 'Yiyeceğime zehir kattılar, Sirke içirdiler susadığımda.' şeklinde tercüme edilmiştir. Ayrıca Apocriticus'un Blondel ve Crafer edisyonlarında mezkûr pasajın geçtiği yer olarak Mezmurlar 68:22 verilmektedir. Fakat alıntı yapılan pasaj metni Mezmurlar 69:21'e aittir. *Μάγνητος, Αποκριτικός η Μονογενής*, 66; Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 55.

Macarius bu hususu bir örnekle açıklamaktadır: “Nasıl ki, içi ateşle dolu olan bir kap, kendisine dışarıdan getirilen herhangi bir soğukluktan etkilenmeyip, içindeki sıcaklığı sayesinde onu uzağa itiyorsa, aynı şekilde; yok edilemeyen, harcanamayan ilahi bir Ateş olan ve Tanrı’nın ikametgahına sahip olan İsa, hakaretlerin soğukluğunu yok saymış ve bunlardan etkilenmemiştir. O, tıpkı bir çocuk gibi, kendisiyle alay edildiğinde asla utanmamış ve hatta Yahudilerin alaylarından, sanki erkeklerden değil de bebeklerden gelmiş gibi yüzünü çevirmiştir. Böylece İsa bir kaya gibi sağlam ve zarar görmeden kalmıştır.”

Macarius’a göre İsa’nın çilesi boyunca sergilediği duruşun başka bir nedeni daha vardır. İsa’nın, çileden önce ilahi gücünü kontrol altında tutması daha uygundu. Böylece İsa, Hades bağlarını koparıp, yeryüzünü yarıp, ruhları ve bedenleri olan bir grup insanı yeniden canlandırdığında, ‘çile’ye kimin katlandığını ve kendi içerisinde yaşayanın kim olduğunu gösterebilecekti. Çünkü yaratılış bir noktada İsa tarafından sağlanmışsa, şüphesiz dünyayı sarsan ve akılsızların alaylarını²⁹⁹ dindiren, Tanrı ve O’ndaki Yaratıcı’dır. Nitekim gerçekten de Onun nitelikleri, düşmanlarına karşı sonradan görünür hale geldi. Üç gün sonra Hades’ten dönmekten daha büyük ne olabilirdi?

İsa’nın maruz bırakıldığı hakaretler ve eziyetler karşısında, Başkâhin ve vali önünde sergilediği duruş hakkında, İncil pasajları incelendiğinde iki farklı davranış biçimiyle karşılaşılmaktadır. İlk olarak Pagan münekkidin eleştirilerine paralel olarak; Matta, Markos ve Luka İncillerinde, kendisine yöneltilen hakaretlere ve sorulara karşı sessiz kalmayı tercih eden bir İsa söz konusudur.³⁰⁰ Lakin mezkûr hadise hakkında Yuhanna İncili incelendiğinde, Matta, Markos ve Luka’nın aksine kendisine yöneltilen sorular karşısında konuşan ve hatta mevcut durumu sorgulayıp karşı çıkan bir İsa görülmektedir. Zira Yuhanna’ya göre İsa tutuklandıktan sonra Başkâhin karşısına çıkartılınca; “Başkâhin İsa’ya, öğrencileri ve öğretisiyle ilgili sorular sordu. İsa onu şöyle yanıtladı: ‘Ben söylediklerimi dünyaya açıkça söyledim. Her zaman bütün Yahudiler’in toplandıkları havralarda ve tapınakta öğrettim. Gizli hiçbir şey söylemedim. Beni neden sorguya çekiyorsun? Konuştuklarımı işitenlerden sor. Onlar ne söylediğimi biliyorlar.’ İsa bunları

²⁹⁹ Macarius, İsa’yla alay edenlerin, bu durumdan aldıkları zevki, ‘sefahat alemi (orgy)’ olarak tanımlamaktadır. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 57.

³⁰⁰ Matta 26:62-64, 27:11-14; Markos 14:60-62, 15:2-5; Luka 22:66-70, 23:3-12.

söyleyince, yanında duran görevlilerden biri, ‘Başkâhine nasıl böyle karşılık verirsin?’ diyerek Ona bir tokat attı. İsa ona, ‘Eğer yanlış bir şey söyledimse, yanlışımı göster!’ diye yanıtladı. ‘Ama söylediklerim doğruysa, niçin bana vuruyorsun?’ (18:12-23)” Bu noktada Pagan münekkidin sadece İsa’nın maruz kaldığı kötü hadiseler karşısında sessiz kaldığı hususuna vurgu yapması onun Yuhanna İncili’ni göz ardı ettiğini düşündürülebilir. Yine Yuhanna İncili’nde anlatıldığı üzere İsa her ne kadar Başkâhin ve vali önünde mucizevi bir eylemde bulunmasa da tamamen sessiz de kalmamıştır. Bu durumda Yuhanna İncili’ndeki mevcut duruma karşı çıkan ve bu durumu sorgulayan İsa ile Macarius’un ‘İsa’nın sessizliğini’ Tanah’a dayandırarak, kehanetlere sadık kalınması için böyle bir duruş sergilendiği şeklindeki savunusunun birbirleriyle çeliştiği düşünülebilir.

2.1.1.3) Böğrünün Mızrakla Delinmesi³⁰¹

Yuhanna, İsa’nın ruhunu teslim ettikten sonra, Yahudi yetkililerin Pilatus’a gelerek çarmıha gerilenlerin bacaklarının kırılmasını ve cesetlerin kaldırılmasını istediklerini anlatmaktadır (19:31-35). Çünkü İsa’nın öldüğü gün, Hazırlık Günü’ydü³⁰² ve Yahudi yetkililer cesetlerin Şabat Günü³⁰³ çarmıhta kalmasını istemiyorlardı. Bunun üzerine askerler, İsa’yla birlikte çarmıha gerilen iki adamın bacaklarını kırdılar. İsa’ya gelince Onun ölmüş olduğunu gördüler. Bu yüzden bacaklarını kırmadılar. Ama askerlerden biri Onun böğrünü mızrakla deldi. Böğründen hemen kan ve su aktı. Bunun üzerine orada bulunan adamlardan biri, İsa’nın öldüğüne tanıklık etti. Mezkûr durumu Yuhanna, “Bunu gören adam tanıklık etmiştir ve tanıklığı doğrudur. Doğruyu söylediğini bilir. Siz de iman edesiniz diye tanıklık etmiştir. (19:35)” sözleriyle anlatmaktadır.

Çarmıh’a gerilme, oldukça acı verici bir infaz biçimidir. Çarmıha gerilen kişi, zamanla felç belirtileri göstermeye başlar ve organ yetmezliği nedeniyle ölümü gerçekleştirdi. Bu süreç bazen günlerce sürebilirdi.³⁰⁴ Yuhanna’nın anlattığı üzere Yahudi yetkililer, Şabat

³⁰¹ Bu eleştiri ikinci kitap on üçüncü bölümde; cevabı on sekizinci bölümde yer almaktadır.

³⁰² Perşembe gün batımından Cuma günbatımına kadarki süreye Hazırlık Günü denilmektedir. Bu günde Yahudiler, kutsal Şabat günü için hazırlık yaparlar.

³⁰³ Şabat (İbranice שַׁבָּת, (Yahudilikte ibadet ve dinlenme günü olarak kabul edilmektedir. Şabat Günü, Cuma günbatımından Cumartesi günbatımına dek sürmektedir.

³⁰⁴ Jürgen Roloff, *Nasıralı İsa; Tarihi ve Dini Kaynaklarda İsa Peygamber*, çev. Yücel Aksan (İstanbul: Runik Kitap, 2021), 113.

Günü, İsa'nın ve beraberindekilerin çarmıhta kalmalarını istemiyorlardı. Dolayısıyla bu uzun sürecin bir şekilde kısaltılması gerekmekteydi. Lakin bacaklar vücudu taşımaya güç yetirebildiği sürece, çarmıhtaki kişinin ölümü için doğrudan bir neden bulunmazdı. Ancak bacaklar vücudun ağırlığını taşıyamazsa, kişinin bütün ağırlığı kollarına yüklenir ve bunun sonucunda kalbin hareketi dururdu.³⁰⁵ Bundan dolayı Yahudi yetkililerin isteği üzerine askerler, İsa ve beraberinde çarmıha gerilenlerin ölümelerini hızlandırmak için, onların bacaklarını kırmaya geldiler. Fakat İsa'nın zaten ölmüş olduğunu gördüklerinde; onun bacaklarını kırmayıp, sadece ölümünü teyit etmek için böğrünü mızrakla deldiler.

Pagan münekkîd, İsa'nın ölümüyle ilgili rivayetlerin birer varsayım meselesi olduğunu ileri sürmekte ve bu iddiasına Yuhanna İncili'nden deliller getirmektedir. Nitekim İsa'nın böğrünün mızrakla delinmesi hadisesi, Kanonik İnciller arasında, sadece Yuhanna İncili'nde geçmektedir (19:34). Bu nedenle o, Yuhanna'nın; “Bunu gören adam tanıklık etmiştir ve tanıklığı doğrudur. (19:35)” sözleriyle kendi kendine şahitlik ettiğini söylemektedir. Bu noktada, bir kimsenin sadece kendisinin tanık olduğu bir hadiseyi dile getirdiğinde ve bu durumun doğruluğunu da yine kendi tanıklığına bağladığında, anlatılan hadisenin nasıl doğru olabileceğini sorgulamaktadır. Münekkîd, Yuhanna'nın gerçekte olmayan bir hadiseyi dile getirdiğini ileri sürmekte ve bir kimsenin yoktan var edilmiş bir şeye değil, yalnızca gerçekten olmuş bir şeye tanık olabileceğini söylemektedir. Özetle Pagan münekkîd, üç Sinoptik yazarın sessizliğini, Yuhanna'da açıklanan olayların gerçekleşmediğinin kanıtı olarak almakta ve Yuhanna'nın girizgahını veya kendi kendine atıfta bulunan tanıklığını dikkate değer bulmamaktadır.³⁰⁶

Macarius, Pagan münekkîdin, İsa'nın böğrünün mızrakla delinmesi hadisesinin yalnızca Yuhanna İncili'nde geçtiğine dair yönelttiği eleştirilerine karşın, sadece mezkûr pasajın değil aynı zamanda, ‘İsa'nın öldüğü için bacaklarının kırılmadığı’ meselesinin de bir tek Yuhanna İncili'nde yer aldığına vurgu yapmaktadır. Macarius, bahsi geçen meselelerin, diğer İncillerde yer almayıp yalnızca Yuhanna İncili'nde geçmesinden dolayı reddedilmeyi hak etmediklerini söylemektedir. Aksine Yuhanna'nın böyle bir hadiseyi azimle aklında tutmasından dolayı övülmeyi hak ettiğini ileri sürmektedir. Hatta

³⁰⁵ Arthur Weigall, *Hristiyanlığımızdaki Putperestlik: Pavlos Hristiyanlığına Dair Bilimsel Bir Eleştiri* (Ozan Yayıncılık, 2002), 39-40.

³⁰⁶ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 34 (8. dipnot).

Macarius'a göre, Yuhanna bu pasajlarıyla, kaderin gizemini koruyan ve mucize kelimesini ortaya koyan daha büyük bir şey söylemektedir. Çünkü Macarius, İsa'nın yarılan böğrünü, arınmaya/temizlenmeye bir giriş olarak görmektedir. Böylece ona göre, kan ve su bir pınar gibi aktığında, esaret diyarında yaşayanlar (Yahudiler) kanla kurtulabilir, günahlarının izlerini taşıyanlar (gentileler/Yahudi olmayanlar) da suyla arınabilirlerdi. Dolayısıyla Yuhanna, bu sözlerini lüzumsuz yere değil, bu hadisenin altında yatan ilahi bir öngörü kastıyla söylemektedir. Çünkü [ölümün akışı Onun böğründen geldiğine göre] kurtuluş nedeninin de Onun böğründen akması gerekmektedir. Nitekim onun böğründen de bir hayat pınarı akmaktadır.³⁰⁷ Macarius, bu gizemli şeyin tek tanığının Yuhanna olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla ona göre Yuhanna, mezkûr rivayetinde yalnız kalsa da ve bu hadise her ne kadar diğer İncil yazarlarınca zikredilmese de doğruyu söylemektedir.

Pagan münekkidin, çarmıha gerilmeyle ilgili diğer anlatımlarda İsa'nın tutuklandığı vakit havarilerin Onu bırakıp kaçtığına ve dolayısıyla mezkûr hadiseler gerçekleşirken havarilerin orada bulunmadığına değinmiş olması da mümkün görünmektedir.³⁰⁸ Öyleyse, Macarius bu konuyu ele almamıştır. Nitekim Macarius'un usulü, Yuhanna'nın rivayetini alegorik olarak ele almak yönündedir.³⁰⁹

2.1.1.4) Dirilişi ve Görünmesi³¹⁰

Genel Hristiyan kabulüne göre İsa, Cuma günü çarmıha gerilmiş ve Şabat yasakları başlamadan ölmüştür. İncillerde, Yusuf³¹¹ adında zengin bir Aramatyalı'nın İsa'nın cesedini çarmıhtan aldığı, Onu keten bir beze sardığı, kayaya oyulmuş bir mezara yatırdığı ve mezarın girişini bir taş ile kapadığı anlatılmaktadır.³¹² Yine İnciller İsa'nın,

³⁰⁷ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 42.

³⁰⁸ Markos 14:50, 15:40.

³⁰⁹ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 34 (8. dipnot).

³¹⁰ Bu eleştiri ikinci kitap on dördüncü bölümde; cevabı on dokuzuncu bölümde yer almaktadır.

³¹¹ Luka İncili'nde Yusuf, Tanrı'nın Egemenliği'ni umutla bekleyen biri olarak anlatılmaktadır. Luka'ya göre Yusuf, Kurul'un İsa hakkındaki kararını ve eylemini onaylamamıştır.

³¹² Matta 27:57-59; Markos 15:45-46; Luka 23:51-53; Yuhanna 19:38-42: Yuhanna İncili'nde Sinoptik İncillerden farklı olarak, Aramatyalı Yusuf'un yanında İsa'yı kefenleyen Nikodim adında bir kişinin daha olduğu anlatılmaktadır. Yuhanna'ya göre Aramatyalı Yusuf ve Nikodim İsa'nın cesedini

Şabat Günü'nü izleyen haftanın ilk günü, yani Pazar günü, dirildiğini anlatmaktadır. Matta İncili'ne göre İsa, Pazar günü Mecdelli Meryem ve beraberinde bulunan başka bir Meryem'in kaya mezara İsa'yı görmeye gittiklerini, lakin İsa'yı orada bulamadıklarını, sonrasında bir meleğin gelip onlara İsa'nın dirildiğini ve bunu havarilere haber vermelerini söylediğini anlatmaktadır (28:1-7). Bunun üzerine kadınlar korku ve büyük sevinç içinde hemen mezardan ayrılıp; koşarak İsa'nın öğrencilerine haber vermeye giderken, İsa ansızın karşılına çıkmış ve onlara selam vermiştir (28:8, 9). İsa'nın dirildiğini haber alan on bir öğrenci Celile'ye, İsa'nın kendilerine bildirdiği dağa gitmişler ve orada İsa'yı görüp Ona tapınmışlardır (28:16, 17). Markos İncili, İsa'nın Pazar günü sabah erkenden dirildiği zaman önce Mecdelli Meryem'e görüldüğünü (16:9), sonrasında kırlara doğru yürümekte olan öğrencilerinden ikisine değişik bir biçimde görüldüğünü (16:12) ve son olarak sofrada otururlarken Onbirler'e³¹³ görüldüğünü anlatmaktadır (16:14). Luka, İsa'nın Pazar günü dirildikten sonra, Kudüs'ten altmış ok atımı uzaklıkta bulunan ve Emmaus denilen bir köye gitmekte olan iki öğrencisine³¹⁴ görüldüğünü (24:13), sonrasında da Onbirler'e görüldüğünü anlatmaktadır (24:36). Yuhanna ise İsa'nın, Pazar günü dirildikten sonra Meryem³¹⁵ adında bir kadına görüldüğünü (20:14) ve akşam olduğunda da öğrencilerine görüldüğünü anlatmaktadır (20:19).

Pagan münekkidin çarmıh hikayesine dair ele aldığı son husus, İsa'nın dirilişi hakkındaki Yeni Ahit anlatıdır. Münekkid, İsa'nın acı çektikten ve tekrar dirildikten sonra, kendisini cezalandırmasına rağmen ölüme layık hiçbir şey yapmadığını söyleyen Pilatus'a, Yahudilerin Kralı Herodes'e veya Yahudi ırkının Başkâhinine, yahut Romalılar arasında özellikle hem Senato'da hem de halk arasında itibara layık olanlara ve aynı anda

Yahudilerin gömme geleneğine uygun olarak baharatla keten bezlere sarmışlar ve O'nu, çarmıha gerildiği yerde bulunan bahçenin içindeki henüz hiç kimsenin konulmadığı yeni bir kaya mezara koymuşlardır

³¹³ Yahuda'nın ölümünden sonra Havariler bir süreliğine "Onbirler" olarak anılmıştır.

³¹⁴ Öğrencilerden biri Luka 24:18'de Kleopas olarak verilmektedir. İkincisinin ise kimliği belirsizdir. Bazı İncil yorumcuları ikinci kişinin Kleopas'ın karısı olduğunu söylerken; bazıları da ikinci kişinin Luka olduğunu ileri sürmektedirler. Ek olarak bu iki kişinin on iki havari arasında olmadığı bilinmektedir. Çünkü Luka İncili'nde bahsi geçen iki kişinin İsa'yı gördükleri vakit sonra Onbirler'in Kudüs'te olduğu anlatılmaktadır (24:33). MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu: Matta- Markos- Luka- Yuhanna*, 1/415.

³¹⁵ Bazı İncil tefsirlerinde bu kişinin Mecdelli Meryem olduğu anlatılmaktadır. MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu*, 2000, 1 Matta-Markos-Luka-Yuhanna/593.

birçok insana neden görünmediğini sorgulamaktadır. Pagan münekkid, İsa'nın, “bundan sonra İnsanoğlu'nun³¹⁶, Kudretli Olan'ın sağında oturduğunu ve bulutlar üzerinde geldiğini göreceksiniz.”³¹⁷ demesine rağmen, sadece küçük bir köyden gelen ve bir zamanlar yedi Şeytan tarafından ele geçirilmiş kaba bir kadın olan Mecdelli Meryem'e, yine köylü bir kadın olan kimliği tam olarak bilinmeyen başka bir Meryem'e ve hiç tanınmayan birkaç kişiye daha görüldüğüne vurgu yapmaktadır. Çünkü ona göre İsa, kendisini önemli kişilere gösterseydi, onu gören bu kimseler sayesinde herkes İsa'ya inanırdı. Böylece hiçbir yargıç, kimseyi korkunç hikayeler uydurdukları gerekçesiyle cezalandırmazdı. Pagan münekkid bu hususta birçok kişinin, İsa yüzünden en ağır cezalara maruz bırakılmasının ne Tanrı'yı ne de aklı başında bir insanı memnun etmeyeceğini söylemektedir.

Macarius'a göre İsa'nın dirildikten sonra Pilatus'a ve onun çevresinde bulunan önemli adamlara kendisini göstermemesinin sebebi onun çarmıha gerilmesine neden olan kimselerin 'çile' hakkında olup biten tüm hadislerin gerçek olmadığını düşünmelerini engellemek içindir.³¹⁸ Aksi takdirde İsa'ya inanmayan kişilerin, Pilatus'un bir adamı diğerinin yerine çarmıha gerdiğine dair yalan beyanlarda bulunacaklarını ileri sürmektedir. Ayrıca Macarius'a göre İsa'nın çarmıha gerilmesine neden olan bu kimseler, İsa'nın bir entrika sonucu dirildikten sonra Pilatus'a görüldüğünü; hatta İsa'nın, henüz gerçekleşmemiş olan dirilişi Pilatus'un yetkisinden faydalanarak sanki gerçekleşmiş gibi ilan etmek ve böylece bu yalan beyanı da Roma iktidarı tarafından güçlendirmek istediğini söyleyebilirlerdi. Böylece mesele bir alay konusu haline gelebilirdi. Bu durumda, İsa'nın, sanki hiç acı çekmemiş gibi, sadece rol yaparak Praetorium'da ciddiyetle yürüdüğü iddia edilebilirdi. İsa yerine başka bir suçlunun çarmıha gerildiği ve mahkemede bir hile yapılarak, İsa'nın özgürlüğünü bir tür hokkabazlıkla elde ettiği söylenebilirdi. Nitekim İsa'yı görünüşüne göre yargılamış olan Pilatus, artık aynı tavrı sergiliyor gibi görünmüyordu. Çünkü hâlâ sorumlu olan İsa'yı bir arkadaşmış gibi kucaklıyordu. İsa, bu tür olayların olasılığı ve Yahudiler tarafından yapılan 'saçma'

³¹⁶ İsa bu unvanı, İncil'de kendisi için kullanmaktadır.

³¹⁷ Matta 26:64.

³¹⁸ Macarius, İsa'nın çarmıha gerilmesine ve türlü eziyetler çekmesine sebep olanların, aşağılık, ahlaksız ve vicdansız kimseler olduğunu söylemektedir. Aynı şekilde Yahudileri de sinirden kudurup zehirli bir şekilde tıslayan kimseler olarak tanımlamaktadır. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 44.

konuşmalar nedeniyle, doğru yapılmış olanın bir hile olarak değerlendirilmemesi için ölümden dirildiğinde Pilatus’a görünmemiştir. Ayrıca o, diriliş hikayesinin teyidi için insan desteğine ve iş birliğine ihtiyaç varmış gibi görünmesin diye Romalıların cemiyetinin ünlü adamlarına da yaklaşmamıştır. Aksine, yardıma gücü yetmeyen ve “İsa’nın dirilişi” hakkında kimseyi ikna edemeyen kadınlara kendisini gösterdi. Sonra, kendileri de güçsüz olan ve yoksullukları nedeniyle büyük ölçüde tanınmayan havarilere göründü. Bunun sebebi ise diriliş hikayesinin dünya yöneticilerinin gücünün yardımıyla değil de daha aşağı olan ve yaşamlarında hiçbir gösteriş bulunmayan insanlar aracılığıyla güçlendirilip onaylanabilmesi içindi. Böylece, diriliş hikayesi insani değil, ilahi bir şey olabilirdi.

Özetle münekkid, ‘İsa’nın diriliş’ hadisesinin kendi içinde imkânsız olmadığını düşünmektedir. Lakin bunun yanı sıra “yüksek üne sahip” güvenilir tanıklar talep etmektedir.³¹⁹ Halbuki İnciller bu hususta, toplumun en alt tabakalarından gelen ve şüpheli görünen tanıklar sunmaktadır. Paganın argümanına karşı Macarius, gerçeğin üstünün örtülmemesi için, dirilişin Pilatus’a ya da Yahudilere bildirilmediğini; bunun yerine, “yükselişi konusunda kimseyi ikna edemeyen kadınlara görüldüğünü” söyleyerek yanıt vermektedir.

İnciller üzerinden İsa’nın çile hikayesi incelendiğinde, hikâyenin ayrıntılarına dair hususlarda Pagan münekkidin işaret ettiği ve etmediği pek çok farklılık görülmemektedir. Lakin dört Kanonik İncil de İsa’nın Kudüs’e girişi, tapınakta bazı olaylara sebebiyet vermesi, Havarilerle yediği son akşam yemeği, Başkâhin ve adamlarının hakkında komplolar kurması, Yahuda’nın ihaneti, tutuklanması, Yahudi Yüksek Kurulu’nun ve Roma Vali’si Pilatus’un huzuruna çıkarılması, çarmıha gerilmesi, ölümü, kaya mezara defni ve ölümünün üçüncü gününde mezarının boş bulunması gibi çile hikayesine ait ana hatlar hakkında hemfikirdir.

İncil araştırmacıları çile hikayesinin yalnızca dört Kanonik İncilde bahsedildiğine ve diğer Hristiyan kaynaklarında zikredilmediğine dikkat çekmektedirler. Bundan dolayı ilk Hristiyan toplumunun çile öyküsü hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı

³¹⁹ Porphyry, *Porphyry’s Against the Christians*, 35 (10. dipnot).

düşünülmektedir.³²⁰ Yine çarmıh hikayesiyle ilgili rivayetlerin büyük bir bölümünün İncil yazarları tarafından kurgulandığı da mevcut görüşler arasındadır.³²¹ Zira İsa Romalı yetkililer tarafından yakalandığı zaman, havarileri ve takipçileri yakalanma sırasının kendilerine gelmesinden korkarak kaçıp saklanmışlardır. İncillerde rivayet edildiği üzere İsa'nın çarmıhını sadece annesinin de içinde bulunduğu birkaç taraftar izlemiştir. Dolayısıyla kamuoyunun önünde gerçekleşen olayların tanıkları sadece bahsi geçen kadınlardır. İsa'nın Başkâhin Kayafas ve yüksek kurul üyelerince yargılanması, Vali Pontus Pilatus'un huzuruna çıkarılması gibi kamuoyu önünde olmayan olayların ise hiçbir görgü tanığı bulunmamaktadır.

Eski Ahit'in, gelecek hakkında kehanetlere yer veren Mezmurlar, Zekeriya ve İşaya gibi kutsal metinlerinin, İsa'nın çile öyküsünün şekillenmesinde son derece etkili olduğu da ileri sürülen görüşlerdendir.³²² İncil yazarları, Eski Ahit'te İsa'nın tutuklanmasına, yargılanmasına ve çarmıhına dair birtakım işaretler aramışlardır. Bu sebeple Yahudilerin uzun yıllardır beklediği Mesih'in yahut kurtarıcının geldiğini ve o kişinin İsa olduğunu kanıtlamak için, İncil rivayetlerinde sık sık Eski Ahit'e atıflarda bulunmuşlardır. İncil yazarları yaptıkları bu atıflarla çarmıh hadisesinin, Tanrı'nın buyruğuna uygun bir şekilde gerçekleştiğini göstermek istemişlerdir.³²³ Nitekim Matta, "Ama bütün bunlar, peygamberlerin yazdıkları yerine gelsin diye oldu. (26:56)" sözleriyle İsa'nın başına gelen olayların ilahi bir yazgı olduğunu ifade etmektedir.

³²⁰ Aydın, *Hz. İsa'ya Ne Oldu?*, 54.

³²¹ Aydın, *Hz. İsa'ya Ne Oldu?*, 57-58.

³²² Bk. Mezmurlar 2,22, 69; Yeşaya 53; Zekeriya 9-14; II. Samuel 15-17; Süleyman'ın Özdeyişleri 2. ve 5. bölümler bu hususa örnek verilebilir. Mahmut Aydın, "İsa'ya Ne Oldu? İsa'nın Tutuklanması, Yargılanması ve Çarmıha Gerilmesiyle İlgili İncil Rivayetlerinin Tarihsel Açıdan Değerlendirilmesi", *Milel ve Nihal* 1/2 (2004), 62.

³²³ Aydın, *Hz. İsa'ya Ne Oldu?*, 58; Aydın, "İsa'ya Ne Oldu? İsa'nın Tutuklanması, Yargılanması ve Çarmıha Gerilmesiyle İlgili İncil Rivayetlerinin Tarihsel Açıdan Değerlendirilmesi", 62.

2.1.2) Hastaları İyileştirmesi: Sarah'ı Çocuk³²⁴

İncillerde İsa'nın, ölüleri diriltmesi³²⁵, su üzerinde yürümesi³²⁶, hastaları tedavi etmesi³²⁷, cin çıkarması yahut cinleri kovması³²⁸ gibi pek çok mucizesinden bahsedilmektedir. Pagan münekkidin İncillere yönelttiği eleştirilerden biri de Matta İncili'ndeki; İsa'nın cinli bir çocuğu iyileştirme hikayesidir. ³²⁹ Hikâyeye göre, bir adam İsa'ya yaklaşıp önünde diz çöktü ve “Ya Rab, oğlumun haline acı! Sarası³³⁰ var, çok acı çekiyor. Sık sık ateşe, suya düşüyor. Onu senin öğrencilerine getirdim, ama iyileştiremediler.” dedi Bunun üzerine İsa, havarilerine “Ey imansız ve sapmış kuşak! Sizinle daha ne kadar kalacağım? Size daha ne kadar katlanacağım? Çocuğu buraya, bana getirin.” dedi. İsa cini azarlayınca, cin çocuktan çıktı, çocuk o anda iyileşti. Sonra öğrenciler tek başlarına İsa'ya gelip “Biz cini neden kovamadık?” diye sordular. İsa, “İmanınız kıt olduğu için. Size doğrusunu söyleyeyim, bir hardal tanesi kadar imanınız olsa şu dağa, ‘Buradan şuraya göç’ derseniz, göçer; sizin için imkânsız bir şey olmayacaktır.” karşılığını verdi.

Macarius, çocuğa musallat olan ruhtan ejderha ya da İblis olarak bahsetmektedir. İblis doğası gereği kurnaz bir şekilde davranarak, çocuğa ayın çeşitli evrelerinde saldırmaktadır. Böylece insanlar, çocuğun acılarının ayın etkisinden kaynaklandığını düşünmektedir. İblis bu kurnazca tavrıyla hem çocuğa işkence etmekte hem de onu acılar içinde görenlere de küfrü aşlamaktadır. Çünkü insanlar çocuğun acılarının sebebini ayın hareketlerine bağarlarsa, doğal olarak ayı yaratan Tanrı'yı suçlayacaklardı. Şeytan'ın

³²⁴ Bu eleştiri ikinci kitap onuncu bölümde yer almaktadır.

³²⁵ “Matta 9:18-26; Markos 5:21-43; Luka 8:40-56; Yuhanna 11:1-45”; Oniki Havari İncili 22:1-12; 38:7-10; 56:1-18. Ekrem Sarıkçıoğlu, *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2016), 244, 245-270, 271-297, 298.

³²⁶ Matta 14:22-36; Markos 6:45-52; Yuhanna 6:16-25; Oniki Havari İncili 29:1-18 Sarıkçıoğlu, *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*, 256-268.

³²⁷ Matta 4:23-25; Luka 6:17-19; Markos 1:29-39. vb.

³²⁸ Markos 5:1-20; Matta 8:28-34; Luka 8:26-39; Markos 1:21-28. vb.

³²⁹ Matta 17:14-21.

³³⁰ Grekçe ‘selēniazetai’ olarak ifade edilen hastalığa sahip olan kişinin, sara nöbetlerine özgü bir bozukluğu vardır ve hareketlerini kontrol edememektedir. Bu selēniazetai nöbetleri ayın belirli evreleri ile bağlantılı olarak meydana gelmektedir, bu nedenle söz konusu nöbetler, şeytani sanrılar ile ilişkilendirilmektedir. Herbert W. Bassler - Marsha B. Cohen, *The Gospel of Matthew and Judaic Traditions: A Relevance-Based Commentary* (Boston: Brill, 2015), 443.

kurnaz oyununun farkına varan İsa, insanların Şeytan'ın bu oyunundan etkilendiklerini algılayarak, onları, ay hakkındaki fikirlerinden dolayı “inançsız nesil” olarak adlandırmakta ve Şeytanı kovmakla onlara hatalarını göstermektedir.

Matta İncili'ndeki söz konusu hikâye Markos İncili³³¹ ve Luka İncili'nde³³² de geçmektedir. Fakat bu üç İncil'in anlatımında bazı değişiklikler bulunmaktadır. Söz konusu çocuk, Matta İncili'nde “deli” olarak nitelendirilmektedir.³³³ Markos İncili'nde çocuğun “dilsiz bir ruha tutulduğu”; Luka İncili'nde ise çocuğa, bir ruhun musallat olduğu anlatılmaktadır. Markos İncili'nde; baba, hastalığın nedenini, öğrencilerin onu dışarı atamayacağı kadar güçlü bir dilsiz ruh olarak teşhis etmektedir. Matta İncili'nde ise İblisle ilgili herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Macarius'a göre Matta'nın, “deli bir çocuğun” İsa'ya getirildiğini söylemesi, çocuğun gerçekten ayın etkisi altında olduğuna bir delil teşkil etmemektedir.³³⁴

İncil yorumcuları, Matta İncili'ndeki mezkûr pasajı ele alırken, daha çok İsa'nın öğrencilerinin başarısızlıkları ve “Ey imansız kuşak” hitabının kimleri kapsadığı hususu üzerinde durmaktadırlar. Öğrencilerin başarısızlıkları, bu bölüm boyunca tekrarlanmaktadır. Yorumculara göre, saralı çocuğu iyileştiremeyen “öğrenciler”, muhtemelen Petrus, Yakup ve Yuhanna dışındaki dokuz kişidir.³³⁵ Çünkü söz konusu pasajların öncesinde İsa'nın, Petrus, Yakup ve Yuhanna'yı alarak yüksek bir dağa çıktığı anlatılmaktadır.³³⁶ Saralı çocuğun İsa'ya getirilmesi ve babanın çocuğunu iyileştiremeyen öğrencileri şikayet etmesi, İsa ve üç öğrenci, dağdan döndükleri vakit gerçekleşmiş olmalıdır. Öğrencilerin, saralı çocuğu iyileştirme konusundaki başarısızlıkları oldukça garip görünmektedir. Çünkü İsa onlara açıkça cinleri kovabilme ve her hastalığı

³³¹ Markos 9:14-32.

³³² Luka 9:37-45.

³³³ Matta İncili'nin bazı İngilizce nüshalarında, çocuğun sahip olduğu hastalık için “sara” hastalığını ifade eden “epileptic” ifadesi kullanılırken; bazı İngilizce nüshalarda ise “delilik” olarak tanımlayabileceğimiz “lunatic” ifadesi kullanılmaktadır. Grekçe İncillerde “deli” yahut “saralı” olarak ifade edebileceğimiz “selēniazomai (σέληνιάζομαι)” ifadesi kullanılmaktadır. Yine Latince İncillerde de “deli” yahut “saralı” anlamında “lunaticus” ifadesi kullanılmaktadır.

³³⁴ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 37.

³³⁵ D. A. Carson vd., *The Expositor's Bible Commentary*, ed. Frank Ely Gaebelein (Michigan: The Zondervan Corporation Grand Rapids, 1984), 8 (Matthew, Mark, Luke)/390.

³³⁶ Matta 17:1.

iyileştirebilme gücü vermişti.³³⁷ Bu noktada bazı yorumcular İsa'nın, öğrencilerin bu başarısızlıklarının sebebinin iman eksikliğinden kaynaklandığına işaret etmek için onlara, “Ey imansız ve sapmış kuşak!”³³⁸ şeklinde hitap ettiğini öne sürmektedirler.³³⁹ Nitekim öğrenciler, bahsi geçen hususun yanı sıra İsa'nın su üstünde yürümesi³⁴⁰ gibi başka durumlarda da inançsızlık göstermişlerdi. Yine yorumculara göre mezkûr hitap ile orada toplanan kalabalığın yahut çocuğun babasının kastedilmesi de imkân dâhilindedir. Nitekim daha önce ifade edildiği gibi, Macarius, İsa'nın öğrencilerine herhangi bir atıfta bulunmaksızın, orada bulunan kalabalığa işaret ederek, bu sözlerin, Şeytan'ın vesveselerine kanan ve saralı çocuğun acılarının sebebinin ayın hareketlerine bağlayan kimseler için söylendiğini belirtmektedir.

2.1.3) Kötü Ruhları Kovması³⁴¹

İncillerde İsa'nın pek çok mucizesi anlatılmaktadır. Bu mucizelerden birisi de cin çıkarması yahut kötü ruhları kovmasıdır.³⁴² Matta (8:28-34), Markos (5:1-20) ve Luka (8:26-39) İncillerinde anlatıldığı üzere, bir gün İsa Celile'nin karşısında bulunan Gerasalılar'ın³⁴³ memleketine gitmişti. Orada cinlere tutulmuş bir adam onu karşıladı. Bu adam gece gündüz mezarlarda, dağlarda bağırp duruyor, kendini taşlarla yaralıyordu. Uzaktan İsa'yı görünce koşup geldi, Onun önünde yere kapandı. Yüksek sesle haykırarak, “Ey İsa, yüce Tanrı'nın oğlu, benden ne istiyorsun? Tanrı hakkı için sana yalvarırım, bana işkence etme!” dedi. Çünkü İsa, “Ey cin, adamın içinden çık!” demişti. Adam, cinleri o bölgeden çıkarmaması için İsa'ya yalvarıp yakardı. Orada, dağın yamacında otlayan büyük bir domuz sürüsü vardı. Cinler İsa'ya, “Bizi şu domuzlara

³³⁷ Matta 10:1-4.

³³⁸ Matta 17:17.

³³⁹ “Matthew 17:14-20”, Gordon J. Wenham vd. (ed.), *New Bible Commentary* (Leicester, England; Downers Grove, Illionis: IVP Academic, 1994); “Matthew 17:14-21” John MacArthur, *The MacArthur Bible Commentary* (Nashville: Thomas Nelson, 2005); Michael Wilcock, *Luka'nın Mesajı*, çev. Murat Yılmaz (İstanbul: Haberci, 2017), 133.

³⁴⁰ Matta 14: 25-31.

³⁴¹ Bu eleştiri üçüncü kitap, dördüncü bölümde; cevabı on birinci bölümde yer almaktadır.

³⁴² Markos 5:1-20; Matta 8:28-34; Luka 8:26-39; Markos 1:21-28. vb.

³⁴³ Matta İncili'nde (8:28) “gölün karşı yakasındaki Gadaralılar'ın memlekti” olarak anlatılmaktadır.

gönder, onlara girelim” diye yalvardılar. İsa’nın izin vermesi üzerine cinler adamdan çıkıp domuzların içine girdiler. O anda bütün sürü, dik yamaçtan aşağı koşuşarak göle atlayıp boğuldu.

Pagan münekkid, Matta ve Markos’un bahsi geçen hadiseyi farklı şekillerde anlattıklarına işaret etmekte ve birbirleriyle çeliştiklerini ileri sürmektedir. Lakin eleştirisinde Matta İncili’nde (8:28) bahsi geçen İsa’yla buluşan kimseler hakkında “mezarlık mağaralardan çıkan iki cin” ifadesini kullanarak kendisi de bir hataya düşmektedir.³⁴⁴ Pasajın aslında “iki cin”³⁴⁵ değil de “iki cinli”³⁴⁶ ifadesi kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra İnciller incelendiğinde, İsa’nın buluştuğu kimselerin sayısı bakımından aralarında bir çelişki olduğu görülmektedir. Zira Matta’nın hikayesinde İsa’yla buluşan kimselerin iki kişi olduğu anlatılmaktadır. Markos İncili’nde (5:2) ise yalnızca bir kişiden bahsedilmektedir.

Pagan münekkidin üzerinde durduğu bir diğer husus ise İsa’nın kendilerini kovmamaları için yalvaran cinlerin tekliflerini kabul ederek orada bulunan domuz sürüsünün içine girmelerine izin vermesidir. Pagan münekkid bu durum karşısında İsa’nın tehlikeli planlarını gerçekleştirmek için dünyada sinsice kol gezen bu cinlerin arzularını kabul ederek onlarla anlaşmasını büyük bir akılsızlık olarak nitelemektedir. Ayrıca İsa’nın yalnızca kötülük yapmak isteyen bu yaratıklara karşı kalbinin yumuşamasının ve istedikleri yere gitmelerine izin vermesinin ne kadar adil bir davranış olduğunu sorgulamaktadır.

Münekkid pasajların uydurma bir masaldan ibaret olduğunu ileri sürmektedir. Gerçek olması ihtimalinde bile İsa, bahsi geçen adamı iyileştirmek için cinleri kovarken başka zararlara sebebiyet vermektedir. Zira orada bulunan masum domuzlar, gördükleri karşısında canı pahasına kaçışan domuz çobanları ve paniğe kapılan halk İsa’nın cinlere karşı merhametinin yeni kurbanları olmuşlardır. Diğer bir yandan bu pasajlar mevcut tehlikeyi tamamen ortadan kaldırmak yerine geçici çözümler üreten İsa’nın acziyetini de gözler önüne sermektedir. Ona göre İsa, düşmanların başka bir meskene yerleşerek istediklerini yapmalarına izin vermekle barbarları ülkesinden tamamen kovamayan, onları bir yerden diğerine sürerek kötülüğü bir yerden diğerine iten ve kendi krallığını

³⁴⁴ Μάγνητος, *Αποκριτικός η Μονογενής*, 55; Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 62.

³⁴⁵ Two demons.

³⁴⁶ Two demoniacs.

mahveden bir kral gibi davranmaktadır. Pagan münekkid, mantıklı bir insanın, böyle bir hikâyeyi işittiğinde, içgüdüsel olarak aklına şöyle bir soru geleceğini ifade etmektedir: “Eğer İsa iyiliğini, güneşin altındaki her şeyin yararına yapmıyorsa, yalnızca kötülüğü bir yerden bir yere sürerek yerini değiştiriyorsa ve bazılarıyla ilgilenip bazılarını ihmal ediyorsa, o zaman, kurtarıcı olarak ne işe yarar?” Yani o, pasajların Hristiyanların İsa’nın tüm dünyanın kurtarıcısı olduğu inancıyla çeliştiğini ileri sürmekte ve kötülüklere karşı savaşmadaki yeteneksizliğine işaret etmektedir.

Münekkid son olarak, Yahudilerin domuzları her zaman hayvanların en habisi ve en iğrenileni olarak görmelerine rağmen Yahuda tepelerinde böylesine büyük bir domuz sürüsünün ne işi olduğunu ve yine bu devasa sürünün derin bir deniz yahut okyanus olmamasına rağmen yalnızca küçük bir gölde aynı anda nasıl boğulabileceğini sorgulamaktadır.

Macarius eleştirileri ele alırken ilginç bir şekilde Pagan münekkid ile aynı hataya düşmekte ve Matta İncili’ndeki “iki cinli” ifadesini “iki cin” olarak anlamaktadır. Hatta Pagan münekkidin mezkûr itirazlarına da bu yanlış anlama üzerinden cevap vermektedir.

Macarius, Matta’nın iki cinden söz ettiğini, lakin iki adamın onlar tarafından ele geçirildiğini söylemediğini ileri sürmektedir. Markos İncili’nde (5:9) ise bahsi geçen adamın içinde “bir tümen”³⁴⁷ cin olduğu aktarılmaktadır. Macarius, Matta’nın pasajlarına açıklık getirirken iki ihtimal üzerinde durmaktadır. İlk ihtimale göre o, İncilde sözü edilen cinlerin kötü niteliklere sahip iki baş cin olduğunu lakin aslında bu iki cinin beraberinde başka cinlerin de İsa’yla buluşan adama musallat olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla İncildeki iki vurgusunun sebebi temelde iki baş cin olmasıdır. Diğer ihtimale göre Matta, iki adam olduğunu söylediğinde etkilenen kişilerin sayısından bahsetmektedir. Markos ise sayıya bakmadan acı çeken doğayı belirtmektedir. Macarius eğitilmiş kimselerin genellikle ikinci ihtimali savunacaklarını söylemekte ve bunu bir örnekle açıklamaktadır. Örneğin bir çoban, sürüsünü koruduğu bir vakitte bir kimse bu durumu tasvir etmek istese: “Çoban hayvanı özenle korudu.” der. Bunu söylerken de tek bir hayvana atıfta bulunmaz, çünkü sayıları birden fazladır. Yani hayvanlar sayıca çok olmalarına rağmen tek bir fiziksel tabiata sahip olduklarından dolayı “hayvan” demektir. Yine bir kimse,

³⁴⁷ İsa zamanında Roma ordusunun ‘lejyon’ denilen ve yaklaşık altı bin askerden oluşan birliğine tümen denilmektedir. *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)* (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2016), 1365.

“Çoban hayvanları korur.” dediğinde ise onların sayılarına göre konuşmuş olur. Ayrıca kolektif olanın tek başına konuşulamayacağı başka durumlar da vardır. Örneğin, “barbarlar” veya “barbar kabile” yerine “barbar kralla tanıştı”; “askerler” yerine “kral askeri beraberinde getirdi” gibi sayısız benzer ifade bulunabilir. Bu yüzden Macarius’a göre biri “iki cinli” olduğunu söylerken diğeri “bir cinli” dediğinde endişelenmek yersizdir. Çünkü ona göre biri ezilenin insan doğası olduğunu belirterek doğayı gösterirken diğeri kişiye atıfta bulunarak onların bir değil iki tane olduğuna işaret etmektedir.

Cinlerin domuz sürüsünün içine girmesi meselesine gelindiğinde Macarius onların uzun bir süre boyunca sayısız işkenceyle canlılar üzerinde zafer kazanmış olmalarına rağmen İsa’ya kendilerini kovmamaları için yalvarmalarının bir sebebi olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Macarius bu durumun nedenini İsa’nın gözlerinden yayılan ateşin sıcaklığıyla başa çıkamayan cinlerin suya koşarak kendilerini bunaltan bu yanma hissinden kurtulma isteklerine bağlamaktadır. Nitekim cinler cisimsiz bir tabiata sahip olduklarından, suya temas edebilmek için bir bedene ihtiyaç duymaktaydılar. Bu noktada cinler içinde bulundukları bunatıcı sıcaktan kurtulmak için domuz sürüsünü bir aracı olarak görmekteydiler. Sonuç olarak cinler kötülüklerinde başka hayvanlardan değil de Musa kanununun yasakladığı hayvanlardan yardım istemişlerdi.

Macarius, Yahudiye’de büyük bir domuz sürüsünün nasıl bulunduğu hususunda bu hayvanların Yahudilere ait olduğu düşüncesine kapılmamak gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü o dönemde Yahudiye toprakları Roma İmparatorluğu’nun yönetimi altında bulunmaktaydı. Dolayısıyla domuzlar da Romalı yönetici ve efendilere aitti.

Markos, cinli adam hadisesini anlatırken İsa’nın cinli adama adını sorduğunu ve adamın da “Adım Tümen. Çünkü sayımız çok” şeklinde cevap verdiğini kaydetmektedir. Bu anlatım sanki İsa’nın cinden haberi yokmuş da cehaletinden ona adını soruyormuş fikrini akıllara getirebilmektedir. Macarius bu durumun cehaletten kaynaklanmadığını aksine kasıtlı olarak yapıldığını ifade etmektedir. Böylece İsa, cinin Tanrısal Krallık’tan kaçarak işlediği suçu ona kendi sözleriyle kabul ettirmektedir.³⁴⁸ Macarius’a göre cinler aslında “tümen” derken o anki varlıklarına değil de geçmişteki var oluşlarına atıf yaparak, “bir

³⁴⁸ Macarius’un Pagan münekkidin eleştirilerine cevaben kaleme aldığı eserinde, Pagan münekkidin bu hususa dair bir eleştirisine rastlanmamaktadır.

zamanlar bir tümendik” demektedirler. Dahası Macarius, bahsi geçen tümenin Tanrı’nın Krallığı’nda tahakküm ettiğini belirterek, Matta İncili’ndeki (26:53) “Yoksa Babam’dan yardım isteyemez miyim sanıyorsun? İstesem, hemen şu an bana on iki tümenden fazla melek gönderir.” pasajına işaret etmektedir. Lakin o tümen, Tanrı’nın Krallığı’ndan kaçarak günaha bulaşmış ve bundan dolayı da bir adamın içine gizlenmiştir. Böylelikle onlar, Tanrı’nın korumasından uzaklaşarak insanları soyup yağmalayan, tedavi edilemez kederlere tutsak eden birer haydut haline gelmişlerdir. Bu nedenle İsa, tümenin nasıl yüksek bir mertebeden düştüğünü dinleyicilerine öğretmek için, “Adın nedir?” dedi. Yani İsa’nın amacı cinlerin adını öğrenmek değildi, çünkü biliyordu. Sadece dinleyicilerin de öğrenmesini istiyordu. Zor durumda olan cinler de soru karşında, “Bir zamanlar tümendik; senin adil gücünün askerleriydik.” diyerek, eski rütbelerini hatırlatmakta ve yalvarmaktaydılar. Nitekim Macarius, cinlerin ebediyet ülkesinden kovulmayı hak ettikleri için, bir domuz sürüsünün içine girerek ölmek istediklerini ileri sürmektedir. Zira cinler işledikleri günaha vurgu yapmak için, temiz sayılan koyun, at gibi hayvanları değil de kötü kokulu düzensiz bir domuz sürüsünü tercih etmişler ve insanlara ibret olmak istemişlerdir. Böylece akl-ı selim olan herkes cinlerin böyle birini yıkıma sürüklediğini algılayarak domuzlarınki gibi iğrenç bir yaşam biçimini taklit etmekten korkacaktır. Macarius’un cinlerin İsa’ya yalvarmalarının nedenini açıklarken vurgu yaptığı bir diğer husus ise cinlerin İsa’nın buyruğunu talep etmeleridir. Zira bu, cinlere emredilmediği sürece onların küçük şeyleri bile kontrol etme güçlerinin olmadığına dair bir işarettir. Böylece insanlar cinlerin domuzlara karşı bile bir yetki güçlerinin olmadığını anlayarak onları hakir görebileceklerdir. Macarius, İsa’nın cinleri doğrudan yok etmeyip onların domuzların içine girmelerini sağlamasının nedenlerini açıkladıktan sonra İsa’nın bu eylemindeki gayesinin akıllıca olduğunu söylemektedir. Hatta İsa’nın bu eylemiyle cinleri cezalandırmasının yanı sıra insanlara murdar hayvanları arzu etmemeleri için de bir uyarı yaparak iyilikte bulunduğunu ileri sürmektedir.

Pasajlar hakkında münekkidin eleştirileri ve Macarius’un cevapları incelendiğinde “İsa’nın niçin cinlerin, domuzların içine girmelerine izin verdiği” hususu dikkat çekmektedir. Zira münekkidi bu durumu İsa için bir acizyet olarak görmektedir. Çünkü her şeye kadir olan, bir tehlike olması durumunda bunu tamamen ortadan kaldıracabilecek kudrete sahiptir. Lakin İsa onları yok etmek yerine isteklerine izin vermiştir. Macarius ise bu durumu açıklarken cinlerin, İsa’dan buyruk istemelerinin nedenini onun emri olmadan

küçük bir şeyi bile yapamayacaklarına dair bir vurgu olarak kabul etmektedir. Ayrıca cinlerin bu isteklerinin nedenini İsa'nın gözlerinden yayılan ateşin sıcaklığından kurtulmak istemelerine bağlamaktadır. Görüldüğü üzere Macarius'un cevabı tam olarak münekkidin eleştirilerini karşılayamamaktadır. Elbette Macarius'un dediği gibi cinlerin İsa'dan izin istemeleri onların, arzularını yerine getirecek güce sahip olmadıklarını gösterebilir. Lakin İsa'nın bu isteklere izin vermesi de münekkidin iddia ettiği gibi İsa için bir acziyet göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca Macarius'un ileri sürdüğü gibi insanlara bu kadar zulmeden bir topluluk için İsa'nın, yakıcı bakışlarından kurtulmalarına ve rahatlamalarına izin verdiğini düşünmek pek makul bir fikir olarak görünmemektedir. Dahası Macarius'un iddia ettiği bir diğer husus ise cinlerin işledikleri günaha vurgu yapmak için temiz sayılan hayvanları değil de bir domuz sürüsünü tercih etmeleri ve böylece insanlara ibret olmak istemeleridir. Lakin Hristiyan inanışında cinler doğaları gereği kötü ve insanları yanlış sevk etmek için çabalayan varlıklardır. Dolayısıyla hem İsa'nın bakışlarından çekindikleri hem kovulmaktan korktukları kısacası yok olma kaygısı güttükleri bir ortamda bu kötü doğalarını terk ederek insanlara ibret olmak için bir ders verme amacı gütmeleri tartışmaya açıktır. Zira onların doğalarına uygun olan şey var oldukları son ana kadar insanları doğru yoldan şaşırtmaya çalışmaktır.

2.1.4) Denizin Üzerinde Yürümesi³⁴⁹

Matta (14:22-36), Markos (6:45-52) ve Yuhanna (6:16-15) İncillerinde İsa'nın bir gün havarilerine, tekne ile karşı yakada bulunan Beytsayda'ya³⁵⁰ geçmelerini buyurduğu anlatılmaktadır. Rivayetlere göre İsa'nın buyruğunu yerine getirmek isteyen havariler tekne ile denize³⁵¹ açılmışlar, akşam olduğunda ise denizin ortasına varmışlardır. O sırada şiddetli esen rüzgâr nedeniyle tekne dalgalarla boğuşmaya başlamış ve bu durumu gören İsa, gecenin dördüncü nöbetinde / sabaha karşı denizin üstünde yürüyerek havarilere doğru gelmeye başlamıştır. İsa'nın denizin üstünde yürüdüğünü gören havariler dehşete

³⁴⁹ Bu eleştiri üçüncü kitap, altıncı bölümde; cevabı on üçüncü bölümde yer almaktadır.

³⁵⁰ Matta (14:22) İsa'nın havarilerine “gölün karşı yakasına geçmelerini” buyurduğu anlatılırken; Yuhanna'da (6:16) ise havarilerin “gölün karşı yakasındaki Kefernahum'a yol aldıklarını” anlatılmaktadır.

³⁵¹ Türkçe İncillerde “deniz” yerine “göl” kelimesi geçmektedir. Lakin Latince ve İngilizce İncillerde havarilerin tekne ile yolculuk yaptıkları yer “deniz” olarak tanımlanmaktadır.

kapılıp “Bu bir hayalet!” diyerek korkuyla bağışmışlardır. Bunun üzerine İsa onlara “Cesur olun, benim, korkmayın!” diye seslenmiştir. Sonrasında Petrus, İsa’ya “Ya Rab, eğer sen isen, buyruk ver suyun üstünden yürüyerek sana geleyim.” şeklinde karşılık vermiştir. Petrus’un bu isteğine karşın İsa, onu yanına çağırarak ve o da tekneden inip suyun üstünde yürüyerek İsa’ya yaklaşmaya başlamıştır. Fakat sonrasında rüzgârın şiddetinden korkup batmaya başlayınca “Ya Rab, beni kurtar!” diye bağırarak Petrus’un yardım çağırışına karşısında İsa hemen elini uzatıp onu tutmuş ve ona “Ey kıt imanlı, neden kuşku duydun?” demiştir. Sonrasında İsa ve Petrus tekneye binince rüzgâr dinmiş ve teknedekiler “Sen gerçekten Tanrı’nın Oğlu’sun” diyerek Ona tapınmışlardır.

Pagan münekkidin pasajlara dair ele aldığı ilk konu İsa’nın havarilerin yanına geldiği zaman dilimidir. Kutsal kitapta bu zaman dilimi gecenin dördüncü nöbeti olarak bildirilmektedir. Pagan münekkidi hikâyede geçen dördüncü nöbeti³⁵² gecenin onuncu saati olarak tespit etmektedir. Yahudilerin kullandığı ay takvimi göz önünde bulundurulduğunda gece ve gündüz 12’şer saatlik iki dilime ayrılmaktadır. Yani akşam 18.00’den sabah 6’ya kadarki zaman gece ve sabah 6’dan akşam 18.00’a kadarki vakit gündüzdür. Dolayısıyla 12 saatlik gece, üçer saatten dört nöbete ayrılmakta ve dördüncü nöbet onuncu saate denk gelmektedir. Bu duruma göre gecenin dördüncü nöbeti gece saat 3’e tekabül etmektedir ve sonrasında da sabah olmasına üç saat kalmaktadır.³⁵³ Nitekim aynı pasaj Türkçeye tercüme edilirken de saat belirtilmeksizin “sabaha karşı” olarak aktarılmıştır.

Münekkidi hadisenin geçtiği yerde bir deniz olmadığını, yalnızca Taberiye şehrinin yanında, Celile kentindeki tepenin altındaki nehirden gelen küçük bir göl olduğunu bildirmektedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, küçük teknelerin en fazla iki saat içinde karşı yakaya geçmesi beklenmektedir. Lakin havariler tekne yolculuğuna akşamleyin başlamalarına rağmen vakit sabaha yaklaşmaya kadar hâlâ gölün karşı yakasına geçememişlerdir. Ayrıca münekkidi, orada bir fırtına olmasının da kulağa

³⁵² Türkçeye “nöbet” olarak çevirdiğimiz bu kelime Latince İncillerde “vigilia” kelimesi ile ifade edilmekte ve nöbet, nöbet tutma gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Yine Grekçe İncillerde de nöbet anlamına gelen “φυλακή” kelimesi kullanılmaktadır. Aynı kavram İngilizce İncillerde ise “watch” kelimesi ile karşılanmaktadır. Bk. Μάγνητος, *Αποκριτικός η Μονογενής*, 60.

³⁵³ Berchman, *Porphyry against the Christians*, 201; Porphyry, *Porphyry’s against the Christians*, 46; Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 73.

mantıksız geldiğini ve Markos'un bu basit hikâyeyi anlatırken gerçeği oldukça abarttığını söylemektedir. O, Markos'un hikâyede geçen yer için sadece deniz demekle kalmadığını, aynı zamanda fırtınalı ve dalgalı bir deniz olduğunu söylediğini ve hatta bu dalgaların da havarilerin korkmasına neden olacak kadar büyük olduklarını ifade ettiğine dikkat çekmektedir. Bu durumun nedenini de Markos'un, İsa'yı şiddetli ve korkunç fırtınayı durdurarak büyük bir mucize gerçekleştirmiş gibi tanıtmak istemesine bağlamaktadır. Nitekim hikâyeye göre de İsa kısa sürede öğrencilerini büyük bir tehlikeden ve denizden kurtarmaktadır. Pagan münekkid bu tür hikayelerin çocukça olduğunu ifade etmekte ve İncillerin akıllıca örülmüş bir tür ağ, hikâye yahut tiyatro olduğunu ileri sürmektedir.

Macarius, münekkidin İsa'nın havarilerin yanına geliş zamanını yanlış anladığını söylemektedir. Aslında "dördüncü nöbet" ile kastedilenin gecenin dördüncü "saati" olduğunu ileri sürmektedir. Bu da hadisenin gece yarısı (sabaha karşı) 3'ten sonra değil de akşam 10'da gerçekleştiği anlamına gelmektedir.

Macarius zaman konusuna açıklık getirdikten sonra hikâyeye dair pasajın dil bilgisel analizini yapmaya başlamaktadır. İlk olarak hikâyeye konu olan "deniz" kelimesi hakkında dikkat edilmesi gereken üç hususa işaret etmektedir. Bunlardan ilki eğer üzerinde balıkçı tekneleri varsa gölün bir deniz gibi sayılabileceğidir. İkinci olarak ise her bir su birikintisinin genelde deniz olarak kabul edilebileceğini ileri sürmektedir. Son olarak ise gramatik değerlendirmelerin dışında Yaratılış kitabının yazarının, Yaratıcının kendisinin "bir araya gelen su birikintilerini deniz olarak isimlendirdiğini" söylemesinin bizim için yeterli olacağını ifade etmektedir.

Macarius olaylara dair içsel mananın kaçırılmaması gerektiğine dikkat çekmekte ve bu duruma açıklık getirmektedir. Ona göre İsa, insanlara su ve deniz üzerindeki egemenliğini bir mucizeyle göstermektedir. Nitekim doğa olayları da bunu kanıtlamaktadır. Denizde ortaya çıkan fırtınanın alışılmamış şiddeti, insanların Yaratıcıyı tanımakta başarısız olması karşısında, doğanın ne hissettiğini yansıtmaktadır. Ona göre İsa Allah'a dua etmekte ve onları kudreti ile korkuttuktan sonra, yiğitliğiyle onlara acıtmaktadır.

Macarius, İsa'nın deniz üzerinde yürümesiyle, onunla ilgili "bir zemin üzerinde gibi deniz üzerinde yürüyen" kehanetinin gerçekleştiğini ileri sürmektedir.³⁵⁴ Nitekim Petrus'un deniz üzerinde yürüyememesinin sebebini de bu kehanetin tahrif olmaması için olduğuna bağlamaktadır. Bunun yanı sıra Petrus'un İsa'ya "Eğer sen isen, buyruk ver suyun üstünden yürüyerek sana geleyim." dediğinde inancının titrediğini dile getirmektedir. Dolayısıyla İsa Petrus'a "Gel" dediğinde, "İmana gel" demektedir.

İsa'nın yardıma "dördüncü nöbette" gelmesinin sebebi ise, havarilere karşı öfkelenen dört unsur olması sebebiyledir. Macarius bu unsurları aşılmaz atmosfer, hızlı rüzgâr, aysız gece ve kükreyen deniz şeklinde saymaktadır. Sonrasında hikâyenin daha derin bir alegorik yorumu olduğunu ileri sürerek anlatımına devam etmektedir. Ona göre deniz, varoluşun tuzlu su ve acılığını ifade eder; gece insan hayatıdır; tekne dünyadır; bütün gece yelken açanlar insan ırkıdır; ters rüzgâr Şeytan'ın muhalefetidir; dördüncü nöbet ise kurtarıcının gelişidir. Burada özellikle dikkat edilmesi gereken husus ise tıpkı gece gibi insan yaşamında da dört nöbet olduğudur. İlk nöbette patriyarklar nurlarıyla / ilimleriyle hayata yardım etmektedir; ikincisinde, Yasa dünyanın teknesine rehberlik etmektedir; üçüncüsünde, peygamberler bu denizciler (insanlar) için savaşmaktadır; dördüncüsünde, İsa onların korkularını ve hasımlarını kontrol etmekte ve insanlara olan sevgisinin nuruyla geceyi sonlandırmaktadır.

Macarius pasajlara dair yorumunu tamamladıktan sonra böyle bir yorumun benzerinin Kutsal Kitap'ta da yer aldığını söylemekte ve İlyas peygamber hakkındaki pasajları örnek vererek yorumunu güçlendirmeye çalışmaktadır. Kutsal Kitap'ta rivayet edildiğine göre İlyas peygamber bir gün Tanrı'nın rüyetini görmüş ve Rab ona dağa çıkmasını, kendisinin önünde durmasını emretmiş onun yanından geçeceğini söylemiştir. Sonrasında Rabb'in önünde çok güçlü bir rüzgârın dağları yarıp kayaları parçaladığı ancak Rabb'in rüzgârın içinde olmadığı; yine aynı şekilde rüzgârın ardından bir deprem olduğu lakin Rabb'in depremin içinde de olmadığı; son olarak ise depremden sonra bir ateş çıktığı ancak Rabb'in yine ateşin içinde de olmadığı rivayet edilmektedir. Hikâyenin geri kalan kısmında ateşten sonra ince, yumuşak bir ses duyulduğu ve İlyas'ın bu sesi duyunca cüppesiyle yüzünü örttüğü, çıkıp mağaranın girişinde durduğu ve o sırada bir sesin "Burada ne yapıyorsun, İlyas?" dediği anlatılmaktadır. İlyas peygamber ise bu ses

³⁵⁴ Macarius'un bu kehaneti nereden aktardığına dair eserde bir atıf bulunmamaktadır.

karşısında “Rabb’e her şeye egemen Tanrı’ya büyük bir istekle kulluk ettim. Ama İsrail halkı senin antlaşmanı reddetti. Sunaklarını yıktı ve peygamberlerini kılıçtan geçirdi. Yalnız ben kaldım. Beni de öldürmeye çalışıyorlar.” şeklinde cevap vermiştir.³⁵⁵ Macarius yine bu hikâyede de geçen doğa unsurlarının içsel manalarına değinmekte ve İlyas peygamberin bu kıssasının “İsa’nın deniz üstünde yürüdüğüne” dair pasaja yaptığı yorumunu destekler nitelikte olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre rüzgâr ataların güçlü sözünü ifade etmektedir; deprem Musa kanunudur ve ateş de peygamberlerdir. İnce, yumuşak havanın sesi ise ya Cebrail’in mesajı ya da belki yumuşak hava İsa’nın bedeni ve ses de onun içinde konuşan Söz’dür.

İsa’nın denizin üzerinde yürümesi hadisesine dair pasajlar incelendiğinde, İncillerin hem kendi aralarında hem de farklı dillerdeki tercümelerinde çeşitli uyumsuzluklar olduğu göze çarpmaktadır. Matta İncili’nde, İsa’nın havarilerine denizin karşı yakasına geçmelerini buyurduğu ve bu emri dinleyen havarilerin denizi geçerken rüzgâr nedeniyle dalgalarla boğuştukları, bu durumu gören İsa’nın ise sabaha karşı denizin üstünde yürüyerek havarilerin yanına geldiği bildirilmektedir. Buna karşın Markos ise İsa’nın havarilere verdiği emrinde denizin karşı yakasındaki Beytsayda’ya geçmelerini buyurduğunu söylemektedir. Hikâyenin geri kalan kısmında ise Markos’un, Matta ile aynı görüşlere sahip olduğu görülmektedir.

Yuhanna’ya göre İsa öğrencilerine, denizin karşı yakasında bulunan Kefernahum’a gitmelerini emretmiş, bunun üzerine tekne ile denize açılan havariler karanlık bastıktan sonra rüzgâr nedeniyle fırtınaya maruz kalmışlar ve denizde beş kilometre daha bu şekilde ilerledikten sonra; İsa denizin üzerinde yürüyerek yanlarına gelmiştir. Bunun yanı sıra Yuhanna İncili’nin Türkçe tercümesinde İsa’nın, havarilere doğru gelişinin zamanı beş kilometre olarak verilirken; Latincesinde İsa’nın yaklaşık yirmi beş – otuz uzun kürek çekme mesafesinden sonra geldiği; İngilizcesinde ise İsa’nın, havariler yaklaşık yirmi beş – otuz furlong yani beş – altı km yol aldıktan sonra geldiği anlatılmaktadır.

İncil anlatılarında dikkat çeken hususlardan bir diğeri de İsa’nın öğrencilerine gitmelerini buyurduğu yer hususundadır. İsa, havarilerine, Matta’da (14:22) gölün karşı yakasına; Markos’ta (6:45) karşı yakada bulunan Beytsayda’ya geçmelerini söylemiştir.

³⁵⁵ 1. Krallar 19:10-14

Yuhanna'da (6:16) ise havariler, gölün karşı yakasındaki Kefernahum'a yol almışlardır. Kefernahum ve 'balık avı evi' anlamına gelen Beytsayda, Taberiye Gölü kıyısındaki kasaba ve köylerdir. Halklarının çoğunluğunun balıkçılıkla uğraştığı anlatılmaktadır. Ayrıca kaynaklarda İsa'nın öğrencilerinden Petrus, Tomas, Zebedi'nin oğulları ve Natanael'in gölün karşı yakasında yaşadıkları ve Beytsayda'da yahut Kefernahum'da balıkçılık yaptıkları anlatılmaktadır. Bununla birlikte Yuhanna'ya göre, Simun ve Andreas kardeşler ile birlikte üçüncü talebe Philipus da Sayada kasabası ile özdeşleştirilen, Beytsayda'dan gelmektedir.³⁵⁶ Ek olarak Matta ve Luka Beytsayda'nın Filistin Celilesi'nde olduğuna işaret ederken bazı alimler böyle bir yerin Filistin'de tespit edilemediğini ve bu yerin Arabistan Hicazı'nda bulunduğunu ileri sürmektedirler. Onlara göre Beytsayda muhtemelen Vadi-i Celil olarak, Taif'in yaklaşık 115 kilometre güneyindeki, bugünkü Sayada kasabasıdır. Zira Vadi-i Celil'in bugün Celile olarak isimlendirilmesi ve Vadi-i Celil'in sakinlerinin, hâlâ Nasıra ya da "Nazareth" halkı olarak isimlendirilmesi gerçeği göz ardı edilemez bir husustur.³⁵⁷

Münekkidin mezkûr olayın gerçekleştiği yerde fırtına çıkacak kadar büyük bir deniz yahut benzeri bir şeyin bulunmadığı ve yalnızca bir nehirden oluşan küçük bir gölün bulunduğu dair eleştirisine karşı Macarius'un yaptığı açıklama tatmin edici görünmemektedir. Zira Macarius eleştiri karşısında yalnızca burada bulunan su birikintisinin adına takılmakta ve bunun göl yahut deniz olarak adlandırılabilceğini ispat etmeye çalışmaktadır. Halbuki münekkidin eleştirisi orada bir deniz yahut göl bulunmadığı yönünde değildir. Münekkid fırtına arz edecek büyüklükte bir yapıya rastlanmadığına dikkat çekmektedir. Macarius ise bu konuda sessiz kalmaktadır. Halbuki bahsi geçen olay İsa'nın Tanrı olduğunu ispatlayan bir mucize olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla belki de Macarius her şeye kadir olan Tanrı'nın küçük bir su birikintisinde yahut gölde önce normal şartlarda olması pek mümkün görünmeyen bir fırtına çıkardığını daha sonra öğrencilerini kurtarmak için gelirken de su üstünde yürüdüğünü söylese daha makul bir savunma olabilirdi. Macarius her ne kadar buna benzer bir savunma yapsa da o fırtınanın alışılmamış şiddetini Tanrı'ya değil doğaya izafe etmektedir.

³⁵⁶ Bk. Kuşak, *Hristiyanlığın Kurucusu Pavlus ve Hz. İsa'nın Tahrif Edilen Mesajı*, 34, 110; Renan, *Havariler*, 23; Çoban, *Yahudilerden Sonra Hristiyanlardan Önce Hz. İsa*, 42.

³⁵⁷ Salibi- Aydın, *İsa Kimdi?*, 94, 99, 105.

Son olarak münekkidin “İsa’nın denizin üzerinde yürüdüğü” mucizesine dair pasajları zahiri anlamlarıyla yorumladığı; buna karşın Macarius’un ise alegorik bir yorum benimsediği söylenebilir.

2.1.5) İsa ve Şeytan Arasındaki Diyalog³⁵⁸

İncillerde İsa’nın İblis tarafından denenmek için Kutsal Ruh aracılığıyla çöle götürüldüğü anlatılmaktadır. Rivayete göre İsa çölde 40 gece oruç tutmuş ve acıkmıştır. O zaman İblis ona yaklaşarak “Tanrı’nın oğluysan, söyle şu taşlar ekmek olsun” demiştir. İsa ona “İnsan yalnız ekmekle yaşamaz, Tanrı’nın ağzından çıkan her sözle yaşar” diye yazılmıştır.” şeklinde karşılık vermiştir. Sonra İblis, onu Kudüs’e götürmüş ve tapınağın tepesine çıkarıp, “Tanrı’nın oğluysan, kendini aşağı at. Çünkü şöyle yazılmıştır: ‘Tanrı, senin için meleklerine buyruk verecek. Ayağın bir taşa çarpmasın diye seni elleri üzerinde taşıyacaklar.’” demiştir. İsa ise İblis’e “Tanrın Rabb’i denemeyeceksin” diye de yazılmıştır.” şeklinde karşılık vermiştir. İblis bu kez İsa’yı çok yüksek bir dağa çıkarmış ve ona bütün görkemiyle dünya ülkelerini göstererek “Yere kapanıp bana taparsan, bütün bunları sana vereceğim” demiştir. İsa ona “Çekil git, Şeytan! Tanrın Rabb’e tapacak, yalnız Ona kulluk edeceksin, diye yazılmıştır.” şeklinde karşılık vermiştir. Bunun üzerine İblis İsa’yı bırakıp gitmiş ve melekler gelip İsa’ya hizmet etmişlerdir.³⁵⁹

Münekkide, İblis’in İsa’dan tapınaktan aşağı atlamasını istediğinde onun atlamamasının nedenini düşme tehlikesinden korkmasıyla ilişkilendirmektedir. Münekkide göre İsa’nın, eğer anlatıldığı gibi yalnızca çeşitli mucizeler yapmakla kalmayıp ölümleri de bir sözüyle diriltebiliyorsa kendisini yüksekte aşağı atarak başkalarını tehlikeden kurtarabileceğini ve bundan herhangi bir bedensel zarar görmeyeceğini göstermesi gerekirdi. Nitekim Kutsal Kitap “Ayağını bir taşa çarpmayasın diye, seni ellerinde taşıyacaklar.”³⁶⁰ diyerek onun koruma altında olduğunu belirtmekteydi. Dolayısıyla yapılacak en adil şey tapınakta bulunanlara onun Tanrı’nın oğlu olduğunu ve hem kendisini hem de kendisine ait olanları tehlikeden kurtarabileceğini göstermekti.

³⁵⁸ Bu eleştiri üçüncü kitap on sekizinci bölümde; cevabı yirmi altıncı bölümde yer almaktadır.

³⁵⁹ Matta 4:1-11; Luka 4:1-13.

³⁶⁰ Mezmurlar 91:12.

Macarius'a göre İsa'nın kendisini aşağı atmamasının nedeni bunun Şeytan'ın emri olmasıdır. Çünkü İsa onun tavsiyesine uyarak düşmanı ile sulh yapsaydı, mücadeleyi bırakmış olacaktı. Eğer o, Tanrı'nın meleklerle verdiği buyruğun yerine geldiğini kanıtlamak için Şeytan'ın istediği şeyi yapsaydı, onunla uyum ve dostluk içinde hareket etmiş olurdu. Ayrıca Macarius, İsa'nın “meleklerin onu elleri üzerinde taşıyacağına” dair kehaneti yerine getirerek Şeytan'a itaat edip etmeyeceği sorusunu bir ikilem olarak görmektedir. Lakin İsa'nın bunu yapması kendi içinde iyi olsaydı bile İblis'in sonraki istekleri onun kötülüğe yol açacağını açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü İblis mezkûr hadiseden sonra İsa'nın kendisine tapmasını istemektedir.³⁶¹ İblis'in İsa'dan istediği üç husus³⁶² göz önünde bulundurulduğunda her ne kadar ilk iki istek görünüşte zararsız olsa da eğer İsa iki kez onun arzularına boyun eğmiş olsaydı, üçüncü durumda da boyun eğmeye meyilli olurdu. Dolayısıyla İsa, İblis'in isteklerinin altında yatan asıl amacı anlamış ve başından itibaren İblis'in Tanrı'nın sözlerini bir silah olarak kullanmasına engel olmuştur.

2.2) Sözleri

2.2.1) Merhamet Simgesi İsa'ya Karşı Kılıç Getiren İsa³⁶³

İncillerde ve Hristiyanların temel öğretilerinde İsa sevgi dolu, barışsever ve oldukça merhamet sahibi, hatta insanlar arasındaki tek günahsız kişi olarak tasvir edilmektedir.³⁶⁴ Bu tasvirlerin yanı sıra İncillerde yeri geldiğinde kızan, hakaret eden, annesine saygısızca davranan, insanları aşağılayan bir İsa'ya da tanık olmaktadır.³⁶⁵ İsa'nın İncil pasajlarındaki gibi sağ yanağına tokat atana sol yanağın çevrilmesini öğütleyen şiddet karşıtı ve teslimiyetçi bir profil çizen sözlerine karşı “barış getirmeyip kılıç getirdiğini”³⁶⁶ ifade eden sözleri de birbirleriyle oldukça çelişkili gibi görünmektedir.

³⁶¹ Matta 4:9.

³⁶² İblis'in istediği üç husus: taşların ekmeğe dönüşmesi, İsa'nın tapınaktan aşağı atlaması ve İsa'nın kendisine tapmasıdır. Matta 4:1-11; Luka 4:1-13.

³⁶³ Bu eleştiri ikinci kitap yedinci bölümde yer almaktadır.

³⁶⁴ Matta 5:7-9, 21-22, 38-44; 2. Korintliler 13:11; 1. Selanikliler 5:23; 2. Selanikliler 3:16.

³⁶⁵ Matta 23:17-33, 16:23, 15:22-27; Luka 11:40, 24:25; Yuhanna 2:1-4.

³⁶⁶ Matta 10:34.

Macarius'un bu bölümde eleştirilere karşı verdiği yanıtlardan Pagan münekkidin ele aldığı ilk hususun İsa'nın, Matta İncili'ndeki "Yeryüzüne barış getirmeye geldiğimi sanmayın! Barış değil, kılıç getirmeye geldim. Çünkü ben babayla oğulun, anneyle kızın, gelinle kaynananın arasına ayrılık sokmaya geldim. İnsanın düşmanı kendi ev halkı olacak. Annesini ya da babasını beni sevdiğinden çok seven bana layık değildir. Oğlunu ya da kızını beni sevdiğinden çok seven bana layık değildir. Çarmıhını yüklenip ardımdan gelmeyen bana layık değildir (10:34-38)." sözleri olduğunu anlamaktayız. Bu noktada *Apocriticus*'un Pagan münekkidi, İsa'nın bu sözleri ile Hristiyanların İsa hakkında söyleyip durdukları şeylerin birbirleriyle çeliştiğine vurgu yaparak şöyle der: "İsa'nın sözleri Hristiyanların gerçek niyetini yalanlar. Onlar zenginlik ve şan ararlar. Onlar İmparatorluğun dostları olmak şöyle dursun, kontrolü ele geçirmek için fırsat kollayan hainlerdir."³⁶⁷

Paganın argümanlarına karşı Macarius, İsa'nın günahın gücüne karşı ruhsal bir savaştan söz ettiğini ileri sürmektedir.³⁶⁸ Nitekim İsa "kılıç getirmeye geldiğini" söyledikten sonra baba ile oğlun, anne ile kızın ve gelin ile kaynananın ayrılığı gibi birtakım ayrılıklardan bahsetmektedir.³⁶⁹ Bu ayrılıkların gerekliliğini ise insanın en büyük düşmanının dünyevi arzular ve kendi ev halkı olduğuna bağlamaktadır. İsa kendisine duyulan sevginin kişinin anne, baba ve evlatlarına duyduğu sevgiden daha çok olması gerektiğini ifade etmektedir. Aksi takdirde kişi İsa'ya layık bir kul olamaz. Macarius'a göre bahsi geçen bu savaş, dünyevi düşünceleri bir kenara bırakarak insani olan tüm arzulardan vazgeçmektir. Zaferden sonra, dünya hayatında terkedilmiş olan şeylerin boşluğunu "Gökteki Baba" dolduracaktır. Günahı yenmenin tek yolu budur. Dünyevi istek ve hırslarını tercih eden kimse ise bu mücadeleden sağ çıkamaz. Bu noktada Macarius zafere ulaşan kimseleri ele alırken şehitlerin ölümünü örnek vermektedir. Zira şehitler tüm sevdiklerini bırakıp çarmıhlarını yüklenip Mesih'i takip eden kimselerdir.

³⁶⁷ Paganın bu söze yaptığı eleştiriler kayıptır. Fakat Hoffman, Macarius'un cevabından hareketle Paganın bu minvalde bir eleştiride bulunabileceğinden bahseder. Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 29.

³⁶⁸ Crafer, Atina yazmasında, Macarius'un Matta 10:34'e yöneltilen eleştirilere ilişkin cevabının baş kısmının eksik olduğunu ve geri kalan kısmının ise gereksiz ayrıntılara boğulduğunu bildirmekte ve cevabın temel noktalarının özet halini vermektedir.

³⁶⁹ Matta 10:35-39.

Mesih için ölümü göze alanlardan biri Thecla³⁷⁰ isminde bir kadındır. Pavlus'un vaazlarını dinleyen Thecla, Mesih'in yoluna baş koymuş, bu uğurda annesi ve nişanlısından ayrılmış, halkın kınayıcı bakışlarını ve alaycı sözlerini göze almıştı. Hatta bu uğurda kazıkta yakılmak gibi türlü eziyetler çekmeye bile razı olmuştu. Macarius Thecla'nın bu hikayesine atıfta bulunarak bahsi geçen pasajdaki ayrılıklara nisbetle "kılıç" ifadesini bir kez daha açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır.³⁷¹

Bazı İncil yorumcularının söz konusu pasajla ilgili görüşleri de Macarius ile paralellik taşımaktadır. Nitekim onlar da "kılıç" ifadesi ile maddi değil manevi bir mücadelenin kastedildiğini vurgulamaktadırlar. Kılıç, eski (günahkâr) hayat tarzı ile yeni iman hayatı arasındaki ilişkileri kesen bir şey olarak yorumlanmıştır.³⁷² En etkili Kilise babalarından biri olarak sayılan Hilary'e³⁷³ göre otoritenin simgesi olan kılıç ile İncil'in vaaz edilmesine ve dolayısıyla Tanrı'nın sözüne atıfta bulunmaktadır. Nitekim, "Tanrı'nın sözü diri ve etkilidir, iki ağızlı kılıçtan daha keskindir. Canla ruhu, ilikle eklemeleri birbirinden ayıracak kadar derinlere işler; yüreğin düşüncelerini, amaçlarını yargılar."³⁷⁴ pasajı da bunu hatırlatmaktadır.³⁷⁵ Hilary, Macarius'un sözlerini teyit edencesine sözün

³⁷⁰ Thecla erken Hristiyanlık döneminde Hz. Meryem'den sonra en meşhur kadın azize olarak kabul edilmektedir. İkonium'da (Konya) doğduğu ve Seleucia'da (Silifke) öldüğü kabul edilen Thecla efsanesinin orijinal kaynağı, MS ikinci yüzyıla ait olduğu kabul edilen Pavlus ve Thecla'nın İşleri adlı yazmaya dayanmaktadır. Pavlus İsa'nın mesajını vaaz etmek ve Hristiyanlığı yaymak için Anadolu şehirlerinden biri olan İkonium'a (Konya) gelir. O sırada şehrin önemli ailelerinden birine mensup nişanlı bir genç kız olan Thecla, Pavlus'un bekarlığın erdemini vurgulayan vaazına tanık olur ve öylesine etkilenir ki evlenmekten vazgeçer ve kendini Hristiyanlığa adar. Bu uğurda annesine ve nişanlısına karşı gelen, pek çok kez ölümle burun buruna gelip mucizevi bir şekilde kurtulan Thecla'nın hikayesi, Hz. İsa'nın bahsi geçen "anneyle kızın arasına ayrılık sokmaya geldim." (Matta 10:35) pasajına örnek olarak anlatılmaktadır. Stephen J. Davis, "Thecla", *Encyclopedia of Religion (ER)* (Detroit: Thomson & Gale, 2005); Bart D. Ehrman, *Lost Christianities: The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew* (New York: Oxford University Press, 2003), 33-35; Nermin Öztürk, "Hristiyanlığın İlk Yıllarında Akdeniz Ülkelerini Etkisi Altına Alan Kadın: Tekla", *Fe Dergi: Feminist Eleştiri* 1 (15 Haziran 2012), 42-53.

³⁷¹ Kız çocuklar bu kılıcı aldılar ve kendilerini ya şehitlik ya da bakirelik yemini ile annelerinden ayırdılar. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 32.

³⁷² Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 29 (2. Dipnot).

³⁷³ Poitiersli Hilary (MS 315-317) Ariusçuluk'a karşı ortodoksluğun savunucusu olan Gallo-Romen teolog ve episkopostur. Ayrıca Yunan doktrinini Batı Hristiyanlığına tanıtan ilk Latin yazardır.

³⁷⁴ İbraniler 4:12.

³⁷⁵ Daniel H. Williams, *Matthew* (Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1901), 175.

gücüyle vaftiz edilen insanın anne, baba ve köklerinden ona miras kalan kötü huylardan ve günahlardan ayrılıp arınacağını söylemektedir. Sonuç olarak da vaftiz ile yeniden inşa edilen müminin en büyük düşmanları yine kendi hane halkının üyeleri olur. Fakat iman eden kişi onlardan ayrılarak Tanrı'ya karşı teslim olmaktan mutluluk duyar. Tanrı'ya teslim olmaktan mutluluk duyan bu kişiler ise ona layıktırlar. Onlar İsa'nın bahsettiği üzere kendi kusurlarını ve arzularını çarmıha gererek kendi çarmıhlarını yüklenen kişilerdir.

İsa'nın bahsettiği “çarmıh” ve “kendisi uğruna canını feda etme” ifadeleri İncil yorumcuları tarafından birer adanmışlık sembolü olarak kabul edilmiştir.³⁷⁶ Zira İsa zamanında kırbaçlanarak çarmıha gerilme, köleler ve haydutluk suçuyla itham edilenler için uygulanan oldukça şiddetli, acı verici bir ceza türüydü ve bu ceza halk nezdinde utanç verici ve küçük düşürücü bir durum olarak kabul edilirdi.³⁷⁷ Ölüm ile sonuçlanan böyle büyük bir ceza bile Mesih uğruna göze alınıp katlanılacak bir durum olmalıydı.

Kutsal Kitap'taki pasajlarda görüldüğü üzere “sevgi ve esenlik kaynağı olan İsa”³⁷⁸ yeryüzüne kılıç getirmiştir. Bu noktada İncil yorumcuları kılıcı; bedeni ve kalbi, dünyevi ve nefsanî arzulardan arındıran bir aracı ve manevî bir savaş olarak yorumlayarak her ne kadar Tanrı'nın barışçıl yönünü aklamaya çalışsalar da dünyaya barışı getirmek üzere çarmıh gibi kanlı bir hadise üzerine temellendirilen Hristiyan teolojisinin bu yorumlarla çelişkili bir tablo arz ettiği söylenebilir.³⁷⁹ İsa'nın doğduğu gece “yeryüzüne esenlik”³⁸⁰ diye dua eden meleklerle karşı yeryüzüne esenlik getirmek için gelen İsa, İsrailoğulları tarafından kabul görmediği zaman onlara barış değil, kılıç olmuştur.³⁸¹ İsa, “kılıç getirdiğine dair” sözleriyle kendilerine özlem duydukları refahı sağlayacağına inandıkları Mesih'i bekleyen fakat gelen Mesih'i kabul etmeyen Yahudilere, egemenliği altında

³⁷⁶ Wiersbe, *The Wiersbe Bible Commentary*, 33; MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu: Matta- Markos- Luka- Yuhanna*, 1/80.

³⁷⁷ Weigall, *Hristiyanlığımızdaki Putperestlik*, 37; Keener, *The IVP Bible Background Commentary*, 73.

³⁷⁸ 2. Korintliler 13:11; 1. Selanikliler 5:23; 2. Selanikliler 3:16.

³⁷⁹ Koloseliler 1:20: Mesih'in çarmıhta akıtılan kanı aracılığıyla esenliği sağlamış olarak yerdeki ve gökteki her şeyi O'nun aracılığıyla kendisiyle barıştırmaya razı oldu.

³⁸⁰ Luka 2:14.

³⁸¹ Wiersbe, *The Wiersbe Bible Commentary*, 33.

yaşadıkları Roma'dan onları kurtarmak için gelmediğini ima etmiştir.³⁸² Aksine kendisine itaat etmeyen tabiri caizse günaha batmış olan asi bir ulusu kesmek, suçlarını haykırarak yüzlerine vurmak ve intikam almak için gelmiştir.³⁸³

“Dünyaya ateş yağdırmaya gelen”³⁸⁴ İsa'nın barış değil, ayrılıklar getirdiğine dair vurgu yaptığı pasajların sayısı arttırılabilir.³⁸⁵ Hatta Kanonik İnciller'in yanı sıra apokrif kabul edilen Tomas İncili'nde de “İsa dedi: ‘İnsanlar muhtemelen benim bu dünyaya barışı getirmek için geldiğimi düşünüyor ve bilmiyorlar ki, ben dünyaya ayrılık (tohumları) atmaya geldim: ateş, kılıç, savaş.’”³⁸⁶ şeklinde benzer bir pasaja rastlanmaktadır. Mezkûr pasaj her ne kadar kinayeli bir anlatım ifade ettiği yahut İsa'nın asıl amacı olmadığı yönünde anlaşılmasa da gelişinin sebebiyet verdiği sonuç oldukça açıktır. “Kılıç”, Hristiyan bakış açısı göz önünde bulundurularak manevi bir savaş olarak yorumlanmasına karşın, ortada maddi boyutta bir savaş, huzursuzluk, karışıklık ve çekişme olduğu görülmektedir. Nitekim İsa, gelişinin dünyaya herhangi bir barış getirmeyeceğini biliyordu.³⁸⁷ Ayrıca “kılıç”tan nasibini alan kimseler de sadece Mesih'in takipçileri değildi. “Kılıç”ın manası Hristiyan yorumcuların bahsettiği üzere inanırlar grubu için manevi bir savaş olarak kabul edilse bile tokada karşılık sol yanağını çevirecek³⁸⁸ kadar teslimiyetçi, düşmanını sevmeyi ve hatta kendilerine zulmedenler için dua etmeyi³⁸⁹ öğütleyen, sevgi ve esenlik kaynağı olan bir Rabb'in, sırf kendisini kabul etmedikleri için İsrailoğullarının başına gelecekleri haber verirken onlara karşı en ufak

³⁸² Hz. İsa'nın çarmıhı sonrası Yahudileri oldukça zor günler yaşamışlardır. Roma yönetimi altındaki Yahudi halk çeşitli kısıtlamalara tabi tutulmuş, bu kısıtlamalar halkı isyanlara sürüklemiş ve isyanların bastırılması Mabel'din ikinci kez yıkılması (MS 70) ve ilerleyen dönemlerde Yahudilerin Kudüs'ten kovulması ile sonuçlanmıştır. Bahsi geçen hadise Luka 19:41-44'te şu şekilde yer alır: İsa Yerusolim'e yaklaşıp kenti görünce ağladı. ‘Keşke bugün sen de esenliğe giden yolu bilseydin’ dedi. ‘Ama şimdilik bu senin gözlerinden gizlendi. Senin için öyle günler gelecek ki, düşmanların seni setlerle çevirecek, kuşatıp her yandan sıkıştıracaklar. Seni de bağrındaki çocukları da yere çalacaklar. Sende taş üstünde taş bırakmayacaklar. Çünkü Tanrı'nın senin yardımına geldiği zamanı farketmedin.’

³⁸³ Adam Clarke, “Adam Clarke's Commentary of the Bible”, *StudyLight.org* (17 Eylül 2021) (Matta 10:34).

³⁸⁴ Luka 12:49.

³⁸⁵ Luka 12:51 ve dğr.

³⁸⁶ Tomas İncili 16. Sarıçioğlu, *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*, 129.

³⁸⁷ MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu: Matta- Markos- Luka- Yuhanna*, 1/356.

³⁸⁸ Matta 5:39.

³⁸⁹ Matta 5:44.

bir merhamet göstermemesi İncillerde savaş ve barış arasında bir paradoksa işaret etmektedir. Öte yandan tarihi olgular da bu savaşın sadece manevi boyutta kalmadığını göstermiştir.

2.2.2) Kendine Şahitliği³⁹⁰

İsa Yuhanna İncili'nde, bir yandan kendisi için yapacağı tanıklığın geçerli olmadığını (5:31) söylerken, diğer yandan ise aynı İncil'in başka pasajlarında kendisi için tanıklık ederek, "Ben dünyanın ışığıyım (8:12)." demektedir.³⁹¹ Bu noktada, Pagan münekkid mezkûr pasajlara işaret ederek, İsa'nın kendisiyle çeliştiğini ve hatta yalan söylediğini ileri sürmektedir.

Rivayete göre İsa "Şabat günü, Yahudilerin bir bayramı nedeniyle Yerusâlim'e gitti. Orada otuz sekiz yıldır hasta olan bir adamla karşılaştı ve onu iyileştirdi. Bu durumu öğrenen Yahudiler, Şabat günü böyle şeyler yaptığı için İsa'ya zulmetmeye başladılar. Ama İsa onlara şu karşılığı verdi: 'Babam hâlâ çalışmaktadır, ben de çalışıyorum.' İşte bu nedenle Yahudi yetkililer Onu öldürmek için daha çok gayret ettiler. Çünkü yalnız Şabat günü düzenini bozmakla kalmamış, Tanrı'nın kendi Babası olduğunu söyleyerek kendisini Tanrı'ya eşit kılmıştı. İsa sözlerine devam etti: 'Ben kendiliğimden hiçbir şey yapamam. İştittiğim gibi yargılarım ve benim yargım adildir. Çünkü amacım kendi istediğimi değil, beni gönderenin istediğini yapmaktır. Eğer kendim için ben tanıklık edersem, tanıklığım geçerli olmaz. Ama benim için tanıklık eden başka biri vardır.'³⁹² Onun benim için ettiği tanıklığın geçerli olduğunu bilirim."³⁹³ Yuhanna İncili'ndeki bir başka pasajda İsa'nın bir gün halka seslenerek şöyle dediği aktarılmaktadır: 'Ben dünyanın ışığıyım. Benim ardımdan gelen asla karanlıkta yürümez, yaşam ışığına sahip olur.' Ferisiler, 'Sen kendin için tanıklık ediyorsun, tanıklığın geçerli değil' dediler. İsa onlara şu karşılığı verdi: 'Kendim için tanıklık etsem bile tanıklığım geçerlidir. Çünkü

³⁹⁰ Bu eleştiri ikinci kitap on birinci bölümde yer almaktadır.

³⁹¹ İsa'nın kendi hakkında kullandığı 'Ben dünyanın ışığıyım.' ifadesi apokrif Oniki Havari İncili'nde de geçmektedir (50:1-5). Sarıkçıoğlu, *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*, 288.

³⁹² MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu: Matta- Markos- Luka- Yuhanna*, 1/469.

³⁹³ Yuhanna 5:1-32.

nereden geldiğimi ve nereye gideceğimi biliyorum. Oysa siz nereden geldiğimi, nereye gideceğimi bilmiyorsunuz. Siz insan gözüyle yargılıyorsunuz. Ben kimseyi yargılamam. Yargılasam bile benim yargım doğrudur. Çünkü ben yalnız değilim, ben ve beni gönderen Baba, birlikte yargılarız. Yasanızda da ‘İki kişinin tanıklığı geçerlidir’ diye yazılmıştır.³⁹⁴ Kendim için tanıklık eden bir ben varım, bir de beni gönderen Baba benim için tanıklık ediyor.”³⁹⁵

Pagan münekkidin işaret ettiği gibi İsa, mezkûr anlatımlardan ilkinde “Eğer kendim için ben tanıklık edersem, tanıklığım geçerli olmaz.”³⁹⁶ derken; ikinci anlatım da ise önceki sözleriyle çelişecek şekilde “Kendim için tanıklık etsem bile tanıklığım geçerlidir.”³⁹⁷ demektedir.

Macarius, mezkûr pasajları, “İsa’nın insan olması durumunda, kendisi için yapacağı şahitliğin, geçerli olmayacağı; ancak Tanrı olması durumunda geçerli olacağı” şeklinde yorumlamaktadır. Macarius, “Yahudilerin, Mesih’in yalnızca bir insan olduğunu” düşündüklerini söyleyerek, “Mesih’in kendi ilahi eylemleri için, onların hükmünü kabul etmesi ve insanın tanıklığını araması” gibi bir durumun bu dünya için üzücü bir şey olacağını ifade etmektedir. Bu nedenle İsa, bir insan olarak kendisine şahitlik etmediğinde; Tanrı’dan, kendisine şahit olmasını istemektedir. Tanrı olarak konuştuğunda ise aşağıdakilerin³⁹⁸ tanıklığını küçümseyerek kendisinin ıslık, hak vb. olduğunu söylemektedir. Bu nedenle İsa, Yahudilerin kendisi hakkında “O yalnızca bir insandır.” şeklindeki yanlış yargılarına karşı “tanıklığının geçerli olmadığını” kabul etmektedir. Bu durum da kendi sözüyle değil, ancak Yahudilerin onun hakkındaki görüşleri ile çelişmektedir.

³⁹⁴ Oniki Havari İncili’nde “iki kişinin tanıklığı geçerli” olduğu ifade edildikten sonra şahitlik eden üç kişiden bahsedilir: “Ben kendime şahitlik ediyorum. Yahya bana şahitlik etti ve o bir peygamber idi. Ve beni gönderen Hakikat Ruhu, bana şahitlik ediyor.” (50:5) Sarıkçıoğlu, *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*, 288.

³⁹⁵ Yuhanna 8:3-18.

³⁹⁶ Yuhanna 5:31.

³⁹⁷ Yuhanna 8:14.

³⁹⁸ “Aşağı” kelimesi ile İsa’nın, Yuhanna İncili’nde Yahudilere karşı söylediği sözlerine atıfta bulunmaktadır: İsa onlara, “Siz aşağıdansınız, ben yukarıdanım” dedi. “Siz bu dünyadansınız, ben bu dünyadan değilim. İşte bu nedenle size, ‘Günahlarınızın içinde öleceksiniz’ dedim. Benim O olduğuma iman etmezseniz, günahlarınızın içinde öleceksiniz (8:23-24)”.

İncil yorumcuları ‘İsa’nın kendisi için yaptığı tanıklığın geçerli olmadığına’³⁹⁹ dair sözlerinin, tek bir kişinin mahkemedeki tanıklığının yeterli olmayacağına dair var olan genel bir kanıyı ifade ettiğini ileri sürmektedirler. Zira Tanrı’nın buyruğuna göre kanıtların geçerli olabilmesi için en azından iki yahut üç tanığa ihtiyaç vardır. Pasajda geçen “benim için tanıklık eden başka biri var” sözleriyle kastedilen kişinin kim olduğu hususunda ortak bir fikir bulunmamaktadır. Bazı yorumcular bahsedilen kişinin Vaftizci Yahya, bazıları Baba Tanrı ve bazıları da Kutsal Ruh olduğunu ileri sürmektedirler. İncil yorumcuları ‘İsa’nın kendisine yaptığı tanıklığın geçerli olduğuna’⁴⁰⁰ dair pasajı ise onun Tanrı olması ile ilişkilendirmektedirler. Onlar, İsa’nın Tanrı ile bir olduğunu vurguladığına dikkat çekmekte ve İsa’nın Yahudilere karşı sarfettiği “Yasanızda ‘İki kişinin tanıklığı geçerlidir’ diye yazılmıştır. Kendim için tanıklık eden bir ben varım, bir de beni gönderen Baba benim için tanıklık ediyor.”⁴⁰¹ sözlerini örnek vermektedirler. Ayrıca yorumcular Tanrı’nın ona bahsettiği mucizelerle de İsa’ya tanıklık ettiğini ileri sürmektedirler.⁴⁰²

Macarius’un ve İncil yorumcularının pasajlara dair açıklamaları incelendiğinde onların, İsa’nın insan olması halinde tanıklığının geçerli olmadığı lakin Tanrı olması durumunda geçerli olduğu hususunda hemfikir oldukları görülmektedirler. Lakin onların iddia ettiği gibi İsa’nın, Yahudilerin onun hakkında “yalnızca insandır” şeklindeki yanlış fikirlerine meydan okumak için kendisine yaptığı şahitliğin geçerli olacağını söylemesi münekkidin eleştirileri karşısında pek makul bir açıklama olarak görülmeyebilir. Zira “Tanrı’nın bilge ve akıllı kişilerden gizleyip küçük çocuklara açtığı”⁴⁰³ bir kitabın böyle kelime oyunları içermesi ve kendi içinde çelişiyor gibi görünmesi şüphe uyandırıcı bulunabilir. İsa’nın bu durumda çelişkili bir tablo arz etmemesi için ya “kendisine şahitliğinin geçerli olmadığı” ya da “Tanrı olduğu için şahitliğinin geçerli olduğu” hususunda mutabık olması daha makul gelmektedir.

³⁹⁹ Yuhanna 5:31.

⁴⁰⁰ Yuhanna 8:14.

⁴⁰¹ Yuhanna 8:17-18.

⁴⁰² MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu: Matta- Markos- Luka- Yuhanna*, 1/469, 495.

⁴⁰³ Matta 11:25.

2.2.3) İsa'ya İman ile Musa'ya İmanın Birbirlerine Eş Tutulması⁴⁰⁴

Münekkid, İsa'nın "Musa'ya iman etmiş olsaydınız, bana da iman ederdiniz. Çünkü o benim hakkımda yazmıştır."⁴⁰⁵ sözlerinin 'aptallıkla' dolu olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü bu söze rağmen Musa'nın yazdığı hiçbir şey korunmamıştır. Onun tüm yazılarının tapınakla birlikte yok edildiği bildirilmektedir. Gerçekten de Musa'ya atfedilen her şey bin yüz yıl sonra Ezra ve çağdaşları tarafından yazılmıştır. Ayrıca yazının Musa'ya ait olduğu kabul edilse bile, İsa'nın herhangi bir yerde "Tanrı", "Tanrı Sözü" veya "Yaratıcı" olarak adlandırıldığı gösterilemez. Dahası Yahudiler arasında da kimse çarmıha gerilmiş bir Mesih'ten söz etmemiştir.

Macarius, münekkidin eleştirilerine karşın Musa'nın, İsa'nın geleceğini önceden haber verdiğini ileri sürmektedir. Ona göre Musa, kendisi gibi bir peygamber çıkacağını söylediğinde⁴⁰⁶, onun Baba ile birlikte insanı şekillendirdiğinden söz ettiğinde, yine onun çilesini çalılık arazide mistik bir şekilde rivayet ettiğinde⁴⁰⁷, onun çarmihini yazdığında, onu asasıyla onu açığa çıkardığında, altın çömlekten ve benzer binlerce şeyden bahsettiğinde aslında İsa'dan bahsedilmektedir.⁴⁰⁸

Macarius, Musa'nın yazılarının esarete yok olduğunu ve sonrasında Ezra tarafından yanlış bir şekilde yazıldığını söyleyenlere karşı bunların ikinci kez tamamen doğru bir şekilde yazıldığını iddia etmektedir.⁴⁰⁹ Çünkü Kutsal Ruh Yasayı hem Musa'ya hem de Ezra'ya aynı şekilde yazdırmıştır.

Macarius, münekkidin "Yahudiler arasında çarmıha gerilmiş bir Mesih'ten söz edilmediğine" dair eleştirilerine karşın Tevrat'ta çarmıha gerilen bir Tanrı'dan bahsedilmemesine rağmen kehanetin bununla dolu olduğunu ileri sürmektedir. O, mezkûr

⁴⁰⁴ Bu eleştiri üçüncü kitap üçüncü bölümde; cevabı onuncu bölümde yer almaktadır.

⁴⁰⁵ Yuhanna 5:46.

⁴⁰⁶ Tanrınız RAB size aranızdan, kendi kardeşlerinizden benim gibi bir peygamber çıkaracak. Onu dinleyin. (Yasanın Tekrarı 18:15)

⁴⁰⁷ Çıkış 3:1-22.

⁴⁰⁸ Çölde Sayım 24:17; Çıkış 16:33; Elçilerin İşleri 3:22; İbraniler 9:4.

⁴⁰⁹ Macarius, münekkidin eleştirisini yazarken onun "Ezra'nın Yasanın bazı kısımlarını yanlış yazdığına" dair bir eleştirisinden bahsetmemektedir. Lakin verdiği cevapta bu hususta savunma yapması, münekkidin eleştirilerinin eksik bir şekilde verildiği şüphesine mahal verebilmektedir.

iddiasına dair “Rabb’in Mesih’i”⁴¹⁰; “Rabb’in Sözü Yerusâlim’den çıkacak”⁴¹¹; ve “Bu nedenle Rab seni meshetti.” (Mezmurlar, 45:7)⁴¹² pasajlarını örnek vermektedir.⁴¹³ Lakin Macarius’un verdiği örnekler peygamberlerin rivayetlerine aittir. Münekkid ise eleştirisinde Musa’ya ait yazılarda bir çarmıh hikayesi bulunmadığına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Macarius’un cevabı münekkidin eleştirisini tam olarak karşılayamamaktadır. Ayrıca Macarius’un verdiği örneklerde de çarmıh hadisesine dair bir atıf g r lmemektedir.

2.2.4) Dünyanın Hükümdarının Dışarı Atılması⁴¹⁴

 ncillerde İsa’nın çarmıha gerilmeden önce Fısıh Bayramı’nı kutlamak için Yerusâlim’e geldiği anlatılmaktadır.⁴¹⁵ Yuhanna, İsa’nın buradaki bir insan topluluğu ile arasında geçen diyalogdan bahsetmektedir. Rivayete göre İsa, gökten gelen bir sesle konuştuğu vakit “bunu işiten kalabalık ‘Gök gürledi’ dedi. Başkaları, ‘Bir melek Onunla konuştu’ dedi. İsa ‘Bu ses benim için değil, sizin içindi’ dedi. ‘Bu dünya şimdi yargılanıyor. Bu dünyanın egemeni/hükümdarı şimdi dışarı atılacak. Ben yerden yukarı kaldırıldığım zaman bütün insanları kendime çekeceğim.’ İsa bunu nasıl öleceğini belirtmek için söylüyordu. (12: 28-33)”

Pagan münekkid Yuhanna 12:31-32’deki; dünyanın yargılanma zamanının geldiğine ve dünyanın hükümdarının dışarı kovulacağına dair pasajlara dikkat çekmektedir.

⁴¹⁰ Macarius bu pasaj için Mezmurlar 19:7’ye atıfta bulunmaktadır. Lakin bahsi geçen yer ve söz birbirleriyle uyurmamaktadır. Metinde geçen “ σωσε Κ ριος τ ν Χριστ ν α του” ifadeleri Mezmurlar 20:6’da yer almaktadır ve bu pasajda “Rabb’in meshettiği krala” atıfta bulunmaktadır.

⁴¹¹ Yeşaya 2:3.

⁴¹² Macarius eserinde bahsi geçen pasaj için Mezmurlar 44:8’e işaret etmektedir. Lakin Macarius’un alıntı yaptığı metin Mezmurlar 45:7’ye aittir. Μ γγητος, Αποκριτικός η Μονογενής, 75; Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 61.

⁴¹³ Crafer mezkûr pasajları kaleme alırken Macarius’un Yasa’dan değil de Peygamberler’den ve Mezmurlar’dan örnekler sunmasına dikkat çekmekte ve bu hususu “ilginç” olarak nitelemektedir. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 61 (1. dipnot).

⁴¹⁴ Bu eleştiri ikinci kitap, on beşinci bölümde; cevabı yirminci bölümde yer almaktadır.

⁴¹⁵ Matta 21:1-11; Markos 11:1-11; Luka 19:28-40; Yuhanna 12:12-19.

Münekkid, pasajda bahsi geçen yargının ne olduğunu ve dışarı atılacağı söylenen hükümdarın kim olduğunu sorgulamaktadır. Akabinde söz edilen hükümdarın kimliği hakkındaki ihtimalleri değerlendirmektedir. İhtimallerden ilki hükümdarın bir imparator olmasıdır. Pagan münekkid, dünyada tek bir İmparator olmadığını -pek çoklarının iktidara sahip olduğunu- ve hiçbirinin tahttan indirilmediğini ileri sürerek bu olasılığın geçersiz olduğunu iddia etmektedir.⁴¹⁶

Diğeri ise soyut ve manevi bir hükümdardır. İkinci ihtimal karşısında münekkid, bu görünmez hükümdarın nerede olduğunu ve yönettiği dünyadan nereye atılacağını sormaktadır. Münekkidin üzerinde durduğu bir diğer husus ise hükümdarın hangi nedenle dünyadan atılacağı ve hükümdarı kendi iradesi dışında bu dünyadan kovmaya kimin güç yetirebileceğidir.

Pagan, mezkûr pasajı ‘dünyanın hükümdarının dışarı atılması’⁴¹⁷ ve ‘hükümdarın tahttan indirilmesi/ devrilmesi’⁴¹⁸ şeklinde iki türlü okumaktadır. Macarius okumadaki bu farklılığı fark etmekte ve pasajın devamına dikkat çekmektedir. Zira İsa sözlerine şöyle devam etmektedir: “Ben yerden yukarı kaldırıldığım zaman bütün insanları kendime çekeceğim.”⁴¹⁹

Macarius ilk olarak Yuhanna 12:31-32’de yer alan ‘dünya’, ‘insanlar’ ve ‘hükümdar’ kelimelerinin kimlere işaret ettiğini açıklamaktadır. Ona göre “dünyanın hükümdarı” sözündeki “dünya” ile Tanrı’ya tabi olan tüm varlıklar kastedilmemektedir. ‘İnsanlar’ sözüyle kendilerinden başkasına tabi olanlar ima edilmektedir. “Hükümdar” ise Yaradan değil, insanı kurnazlıkla yöneten baş İblis anlamına gelmektedir. Nitekim İblisi, “dünya içinde dünya” olarak adlandırabilmek mümkündür. Ona göre pasaj, İsa’nın insanları İblis’in zulmünden kurtarmak için geldiği ve onu kovduğu anlamına gelmektedir. Sadece

⁴¹⁶ Bu ifade, bu sözlerin Diocletianus’un İmparatorluğu ikiye böldüğü ve hem Doğu’nun hem de Batı’nın bir Augustus’u ve bir Sezar’ı olduğu zaman yazılmış olduğunun göstergelerinden biridir. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 46 (1. dipnot); Diocletianus döneminde devletin daha kolay idare edilebilmesi için dörtlü hükûmet sistemine (tetraşi) geçilmiştir. Bu yönetim şekline göre imparatorluk idarî açıdan iki kısma ayrılmış ve her birinde iki augustus hâkim olmuştur. Her iki augustus da kendilerine birer sezar atamışlardır. Augustusların görev süreleri dolduğunda bu sezarlar, yeni augustuslar olarak idarenin başına geçmişlerdir. Yunus Kaymaz, *Konstantin ve Hristiyanlık* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 11.

⁴¹⁷ Cast out (ἐξω)

⁴¹⁸ Cast down (κάτω)

⁴¹⁹ Yuhanna 12:32.

“insan” kastedilmesine rağmen İblis’in “dünyayı” yönettiği söylenir ve dünyada insandan daha fazlası bulunmaktadır. Bütün ve parça arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için bir uzvu hasta olan kişinin, hasta bir adam olarak tanımlanmasını örnek vermek mümkündür. Pasajdaki dil, benzer şekilde parça yerine bütünü kullanmaktadır. Nitekim İsa tüm dünyayı değil, onun Şeytani ve dünyevi kısmını kastetmektedir. İnsanları aldatıcılarından/Şeytanlarından ayırırken İsa’nın yargısı bu yöndedir. Pasajda da bahsedildiği üzere onların eski hükümdarları olan İblis devrilmiş ancak kendileri İsa tarafından yukarı çekilmiştir. Dünyanın hükümdarının “devrilmesi” harfi harfine değil, mecazidir.

Macarius, pasajlarda mecazi olarak anlatılan İsa’nın Şeytan ile arasında geçen ilişkiyi kralın yetkili bir kimseyi yargılamasına benzetmektedir. Nasıl ki yetkili bir kimse işlediği suç nedeniyle yargılandığında otoritesini kaybederse Şeytan da İsa tarafından yargılanarak dünyadaki otoritesini kaybetmiştir.

Mezkûr pasajların siyak ve sibakı incelendiğinde bahsi geçen hadisenin İsa’nın çarmıha gerilmesinden birkaç gün önce gerçekleştiği görülmektedir. “Dünyanın hükümdarının dışarı atılacağı” sözü bu çerçevede incelendiğinde pasajlar İsa’nın çarmıhtan önce ölümünü haber verdiğine dair işaret olarak kabul edilmektedir. Nitekim pasajlar İncil’de ‘İsa’nın öleceğini önceden bildirdiği’ şeklinde başlıklandırılmakta ve değerlendirilmektedir.⁴²⁰ Bu durumda Pagan münekkidin “dünyanın hükümdar”ı hakkında ileri sürdüğü ‘İmparator’ yahut ‘soyut ve manevi bir hükümdar’ tezlerinin geçerliliği tartışmalı görülmektedir. Aynı şekilde Macarius’un, Pagan münekkidin eleştirilerine hitaben hükümdarın ‘İblis’ olduğuna dair çıkarımları da tartışmaya açıktır. Zira pasajların genel çerçevesi göz önünde bulundurulduğunda İblis’e dair herhangi bir işarete rastlanmamaktadır. İsa’nın mezkûr sözlerinin devamında söylediği “Ben yerden yukarı kaldırıldığım zaman bütün insanları kendime çekeceğim.”⁴²¹ sözleri göz önünde bulundurulduğunda “dünyanın dışına atılan hükümdar” sözleriyle kendisini kastetmiş olması da ihtimal dâhilindedir. Çünkü İsa çarmıha gerilerek bu dünyadan zorla koparılmakta ve Tanrı tarafından göğe yükseltilmektedir. Ayrıca “dünyanın hükümdarı”

⁴²⁰ Yuhanna 12:20-36.

⁴²¹ Yuhanna 12:32.

olmak gibi kapsamlı ve yüce bir sıfatın İblis'e verilmesindense İsa'yı kastediyor olması daha makul görülebilir.

2.2.5) İblis'in Yahudilerin Babası Olarak Sunulması⁴²²

Yuhanna İncili'nde İsa ile Yahudiler arasında geçen bir diyalogda İsa, Yahudilere eğer kendisine inanır ve sözüne bağlı kalırlarsa, hakikati bileceklerini ve hakikatin de onları özgür kılacağını anlatmaktadır. Bunun üzerine Yahudiler, İsa'ya kendilerinin İbrahim soyundan geldiklerini ve kimseye kölelik yapmadıklarını söylemekte ve niçin özgür oldukları halde özgürlük vaadinde bulunduğunu sormaktadırlar. İsa, günah işleyen herkesin günahın kölesi olduğunu söyleyerek onların kendisini öldürmek istediklerini ve İbrahim'in yolundan şaşıklarını ileri sürmektedir. Yahudiler, İsa'nın öğütlerine rağmen ona inanmayı reddederek onun zinadan doğduğunu ve kendilerinin tek babalarının Tanrı olduğunu iddia etmişlerdir. Bunun üzerine İsa, onların Tanrı'nın değil İblis'in oğulları olduklarını ima ederek şu sözlerle karşılık vermiştir: "Tanrı Babanız olsaydı, beni severdiniz. Çünkü ben Tanrı'dan çıkıp geldim. Kendiliğimden gelmedim, beni O gönderdi. Söylediklerimi neden anlamıyorsunuz? Benim sözümü dinlemeye dayanamıyorsunuz da ondan. Siz babanız İblis'tensiniz ve babanızın arzularını yerine getirmek istiyorsunuz. O başlangıçtan beri katildi. Gerçeğe bağlı kalmadı. Çünkü onda gerçek yoktur. Yalan söylemesi doğaldır. Çünkü o yalancıdır ve yalanın babasıdır. Ama ben gerçeği söylüyorum. İşte bunun için bana iman etmiyorsunuz."⁴²³

Pagan münekkid, İsa'nın Yahudilere hitaben "siz babanız (iftiracı) İblis'tensiniz." derken neyi kastettiğini sormaktadır. O pasajda bahsi geçen 'iftiracı'nın ve Yahudilerin babasının kim olduğunun açıklamasını istemektedir. Zira Yahudiler, "Bizim bir babamız var ve o Tanrı'dır." Dedikleri zaman İsa "Siz iftiracı olan babanızdansınız." diyerek onların sözlerini görmezden gelmektedir. O halde Yahudilerin İsa'yı dinlemesini engelleyen bu baba kimdir ve nerededir? O, 'İftiracı' sıfatını kime iftira ederek almıştır? Zira bu sıfatı alabilmesi için bir hadisenin vuku bulmuş olması gerekmektedir. Ayrıca normal koşullarda babasının dediğini yapan kişi, saygısından dolayı ana-babaya itaat etmekle

⁴²² Bu eleştiri ikinci kitap, on altıncı bölümde; cevabı yirmi birinci bölümde yer almaktadır.

⁴²³ Yuhanna 8:31-47.

doğru hareket etmiş olur. Bir baba kötüyse o zaman babanın günahları çocuklarına atfedilmemelidir.

Macarius, Paganın eleştirilerini cevaplarken mezkûr İncil pasajını kabul edilemeyecek bir tercümeyle orijinalinden farklı okuyarak cevaplamakta ve pasajı savunmasına uygun hale getirmektedir. Ona göre İsa, “Siz babanız İblis’tensiniz (iftiracı).” değil; “Siz İblis’in (iftiracının) babasındansınız.” demektedir. Macarius, münekkidin eleştirilerine şu şekilde karşılık vermektedir: İftira, İblis’in kendisinden değil babasının telkinlerinden kaynaklanmaktadır. Aslında onların ilişkisi ilahi oğul ve babaninkiyile/Tanrıyla karşılaştırılabilir. Oğula inananların, babaya mirasçı olarak atfedilmeleri gibi iftiracıya inananlar, onun tarafından gerçek babalarından uzaklaştırılır ve Tanrı’nın zıddı olan babaya getirilirler. Macarius, iftiracının babasının kim ve iftiranın ne olduğu hususunda Âdem ve Havva’nın cennetten kovulmalarını anlatan Tevrat pasajlarına atıfta bulunmaktadır: “İnsanın cennetten düştüğünü ve yılanın iftirasını işitmiştiniz.”⁴²⁴ Ona göre iftiracı ve babası korkunçluklarını işte buradan almışlardır. Yılan, insanları Tanrı’ya, Tanrı’yı da insanlara kötülemiştir. “Baba” kelimesi ise onu ele geçiren manevi bir güce ithafen kullanılmaktadır. Macarius, bu aldatma meleğinin (babanın) yılanı bulduğunu ve ona iftira tohumunu ekerek iftiracının babası olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle Yahudiler, İsa’nın sözlerini reddedip babasından yüz çevirdiklerinde, isyanlarıyla yılanın asi babasına dönmüşlerdir. İsa da bu yüzden mezkûr sözleri söylemiştir.

Pagan münekkid ve Macarius pasaj üzerinden Yahudilerin babaları olarak nitelenen İblis’in kimliğini tartışmaktadırlar. Münekkid, Şeytan’ın iftiracı olarak tanımlanmasına dikkat çekerek bu çıkarımın neye göre yapıldığını sorgulamaktadır. Ayrıca hakkında iftira olan bir konuda sadece iftirayı atan kişinin değil aynı zamanda bu duruma mahal veren kişinin de suçlu olduğunu iddia etmektedir. O, iftiraya konu olan kişiyi bir adamın yolunu kesmek niyetiyle yola engel koyan kimseye benzetmektedir. Nasıl ki birisi karanlıkta gelip engelin üzerinden geçerse düşüşün sorumlusu düşen adam değil, onu koyandır; aynı şekilde kendisi hakkında iftiraya sebep olan da tıpkı engeli yola koyan kişi gibi suçludur. İftiracı ise gerçekte var olmayan olumsuz bir durumu bilerek muhatabına yükleyen

⁴²⁴ Rivayetlere göre bir yılan Âdem ve Havva’yı Tanrı’nın yasakladığı ağaçtan yemelerinde bir sakınca olmadığı hususunda kandırmış ve onlar da Tanrı’nın buyruğunu çiğneyerek cennetten kovulmuşlardır (Yaratılış 3:1-24).

kimsedir. Olmayan bir şeyi varmış gibi aksettiren bir kimsenin de ne kadar masum olabileceği tartışmalıdır. Diğer bir husus Macarius'un pasajı “Siz İblis’in (iftiracının) babasındansınız.” şeklinde okumasıdır. Zira kötülüğün babası olarak bilinen kimse İblis’tir. Kaynaklarda ayrıca İblis’in kötü olmasına neden olan bir baba figürü anlatılmamaktadır. Ayrıca İnciller göz önünde bulundurulduğunda “baba” kavramının yaratıcıyı/Tanrı’yı nitelediği aşikârdır. Dolayısıyla yaratıcısı olması bakımından İblis’in babasının Tanrı olması gerekmektedir. Bu durumda Tanrı, iftiracı olmadığı için İblis’in kötülüğünün kaynağının babası olduğunu söylemek de mümkün görünmemektedir.

2.2.6) Müminlerin Hasletleri⁴²⁵

Markos’un anlattığı üzere İsa yeniden dirildikten sonra havarilerine görüldüğünde iman edenlerin hasletlerini sıralamıştır. “İman edenlerle birlikte görülecek belirtiler şunlardır: Benim adımla cinleri kovacaklar, yeni dillerle konuşacaklar, yılanları elleriyle tutacaklar. Öldürücü bir zehir içseler bile, zarar görmeyecekler. Ellerini hastaların üzerine koyacaklar ve hastalar iyileşecek.”⁴²⁶

Pagan münekkid, İsa’nın mümin kimselerin işaretleri olarak saydığı bu özelliklerin rahip, piskopos ya da Kilise görevlisi olmak isteyenler için bir ölçüt olarak kullanılabileceğini söylemektedir. Ona göre bu kimselerin önlerine ölümcül bir ilaç konulmalı ve sadece onu içerek hayatta kalanlar Kilisenin saflarında yükseltilmelidir. Eğer böyle bir sınava girmeyi reddederlerse, onlar İsa’nın söylediklerine inanmadıklarını itiraf etmelidirler. Zira zehrin şerrini yenmek ve hastanın acısını dindirmek imanın bir özelliği ise bunları yapamayan mümin de gerçek bir mümin değildir ya da inancı gerçek olsa da imanı yeterince güçlü değil, zayıftır.

Macarius “hastalık” ve “ölümcül ilaç” hakkındaki kelimelerin gerçek anlamlarıyla düşünülmemesi gerektiğini söylemektedir. Aksi takdirde, bunların iki gerçeğe çeliştiğini ileri sürmektedir. Birincisi, inanmayanlar da aynı şekilde zehir gibi ölümcül ilaçlardan kurtulabilirler. Çünkü iyileşmek yahut kurtulmak insanların mümin olup olmamasına değil, ilacın etki gücüne bağlıdır. İkincisi, birçok kâfir hastalığın ilk belirtisinde kaçır.

⁴²⁵ Bu eleştiri üçüncü kitap on altıncı bölümde; cevabı yirmi dördüncü bölümde yer almaktadır.

⁴²⁶ Markos 16:17-18.

Ama bu nedenle hastalara bakmak için kalanların sadece müminler olduğunu iddia etmek de pek mümkün değildir. Bu tür gerçek ve insanî testler işe yaramayacaktır, ya da sırf hemşirelik becerileri olduğu için inançlarıyla övünen insanlar ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla Macarius’a göre “ölümcül ilaç” daha çok mecazi manada anlaşılmalıdır ve bu “ölüm”, Pavlus’un “vaftiz yoluyla Onunla birlikte gömüldük.”⁴²⁷ dediği şeye benzemektedir. Burada aslında insanları günahın zulmünden kurtaran “ölümcül bir ilaç” vardır. Çünkü bunu imanla içmek, içindeki zalim doğanın hiçbir zarar görmeden ölmesi demektir. Yani kafirlere zarar veren müminlere zarar vermemektedir.

Macarius’a göre “hastalara el uzatmak” da benzer bir manevi açıklamaya sahiptir. Müminlerin “elleri” pratik enerjileridir. “Hasta” mevsimlerdeki değişimlerdir ve mevsimler fırtınalar veya yağmur eksikliği gibi şeyler yüzünden sık sık hastalanmaktadır. O bu hususta Kilise babası Polykarpos’ı örnek vermektedir. Rivayete göre Polykarpos Smyrna’da piskoposluk görevini yürütürken, ekin/mahsul mevsimi⁴²⁸ çok hastaydı/sorunluydu. Çünkü kuraklık toprakları vurmuş ve gökyüzünde en küçük bir bulut parçası bile görünmemekteydi. Sonra Aziz Polykarpos geldi ve orada yaşayanların böyle dertli olduğunu görünce, bir bakıma ellerini yanan mevsime dua ederek uzattı ve aniden her şeyi yoluna koydu. Bunun üzerine toprak yağmura doydu hatta taşkınlar olmaya başladı. Orada yaşayanlar acınacak bir durumdayken Polykarpos yine ellerini havaya kaldırdı ve bu durumu iyileştirerek felaketi ortadan kaldırdı. Ayrıca o, piskopos olmadan önce de imanla elini nereye koyarsa koysun, her şey yoluna girerdi.

Macarius son olarak “hastaları iyileştirme” hususunda müminlere yüklenen sorumluluğu ele almaktadır. Bu konuda sözlerine birtakım sorular sorarak başlamaktadır: Kaç kişi, insanların ruhlarına ağır bir şekilde baskı yapan görünmez ıstırap dolu hastalıkları için ellerini Tanrı’ya dua ile uzatarak, onları bilmediğimiz yöntemlerle gizli bir şekilde iyileştirdi? Kaç kişi, ellerini uzatarak daha önce günah veya hastalık ateşi içinde olan

⁴²⁷ Romalılar 6:4. Macarius mezkûr pasajı kısaltarak alıntılanmaktadır. Pasajın tamamı; “Baba’nın yüceliği sayesinde Mesih nasıl ölümden dirildiyse, biz de yeni bir yaşam sürmek üzere vaftiz yoluyla O’nunla birlikte ölüme gömüldük.” şeklindedir.

⁴²⁸ Season of standing crops. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 87.

katekümenlerin⁴²⁹ iyi olmasını sağladı? Aslında mümine yüklenen sorumluluk, bedenin ağrılarını ortadan kaldırma gayretinden ziyade (çünkü bu şeylerin, ruhunun yönetimine zarar vermek yerine, insanı eğittiğini bilir) ruha zarar veren şeyleri faydalı öğütler ve eylemlerle ortadan kaldırma çabasıdır.⁴³⁰

2.2.7) İmanın Dereceleri⁴³¹

Matta, hasta oğlunu iyileştirmesi için İsa'dan yardım isteyen bir adamın hikayesini anlatmaktadır (17:16-20). Rivayete göre adam, öncesinde havarilerden yardım istemiş lakin onlar çocuğu iyileştirmeyi başaramamışlardır. İsa, adamın yakarışları üzerine çocuğu sıhhatine kavuşturmuştur. Bu durum karşısında havariler İsa'ya kendilerinin neden başarısız olduklarını sorunca onlara “İmanınız kıt olduğu için” şeklinde karşılık vermiş ve sözlerine devam etmiştir: “Size doğrusunu söyleyeyim, bir hardal tanesi kadar imanınız olsa şu dağa, ‘Buradan şuraya göç’ dersiniz, göçer; sizin için imkânsız bir şey olmayacaktır.”⁴³²

Münekkid mezkûr pasajı aslından farklı olarak “Eğer bir hardal tanesi kadar imanınız varsa, doğrusu size derim ki, bu dağa, ‘Kalk ve denize atıl’ dersiniz, sizin için imkansız bir şey olmayacaktır.” şeklinde zikretmektedir. Münekkid, ‘Kalk ve denize atıl’ sözlerini Matta 21:21’den alıntılanarak iki İncil pasajını birleştirmektedir. Bu da onun, pasajı İncil’e dayanarak değil de hafızasında kaldığı kadarıyla alıntılanadığını göstermektedir. Münekkid, İsa’nın söylediği yönergeleri takip ederek bir dağı yerinden oynatamayan kimsenin, hatta piskoposlar ve rahiplerin bile müminler arasında sayılmaya layık olmayacağını ileri sürmektedir.

⁴²⁹ Katolik Kilisesi’ne girmek isteyen kişi vaftizden önce Hristiyan dininin temel öğretilerini, buyruklarını, dualarını öğrendiği 2-3 senelik bir hazırlık devresinden geçmektedir. İşte bu süre içerisinde Hristiyan olmaya hazırlanan yetişkinlere Katekümen denilmektedir. Xavier Jacob, *Hristiyan Terimler Sözlüğü Bir Deneme* (İstanbul: Ohan Matbaacılık - Sent Antuan Kilisesi, 2004), 110.

⁴³⁰ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 87-88.

⁴³¹ Bu eleştiri üçüncü kitap on yedinci bölümde; cevabı yirmi beşinci bölümde yer almaktadır.

⁴³² Matta 16:20.

Macarius, münekkidin iddialarının aksine kelimelerde başka bir anlam olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre öğretmenlerin görevi öğrencilerine sadece kendilerinin yaptıkları şeyleri tavsiye etmektir. Nitekim İsa Filistin'deki hiçbir dağı yerinden kaldırmamıştır. Ayrıca mümin kimsenin böyle bir şeye gücü yetse bile o, Kutsal Kitap'ın "Dünyayı sarsılmaz bir şekilde sağlam yarattı."⁴³³ sözleriyle engellenirdi.

Macarius havarilerin inançlarının dünyayı kendi güçleri altına alacak kadar güçlü ve bir hardal tohumuyla kıyaslanamayacak kadar büyük olduğunu ileri sürmektedir. Nitekim havariler ancak güçlü imanları sayesinde İsa'nın mesajlarını uluslara aktarabilir ve şehirleri fethedebilirlerdi. Ayrıca onlar da Parnassus, Ida, Gargarus, Toros ve Sina gibi hakiki dağları yerinden oynatmamışlardı. Lakin insanlara baskı yapan Şeytanları uzaklaştırarak birçok mecazi dağı sallamışlardı. Yeremya'nın sözleri bu tür dağlara atıfta bulunmaktadır: "Ey yıkıcı dağ, sana karşıyım, Ey bütün dünyayı yıkan" diyor Rab (51:25)."⁴³⁴

Macarius yaptığı açıklamanın bağlam tarafından doğrulandığını ileri sürmektedir. Bu hususta Matta 17:14-21'deki İsa'nın cinli/saralı çocuğu iyileştirdiğine dair pasajları örnek vermektedir. Tartışılan sözler de İsa'nın öğrencilerinin, çocuğu iyileştiremeyeceklerine dair inançsızlıkları karşısında söylenmiştir. Bu yüzden İsa, "şu dağa, 'Buradan şuraya göç' dersiniz" sözlerindeki "şu dağ" ile kendisi tarafından sarsılan çocuktan uzaklaştırılan şeyi (cini) kastetmektedir. Macarius'a göre İsa sadece "bir dağ" demiş olsaydı, kelimenin tam anlamıyla hakiki bir dağdan bahsediyor olabilirdi. Lakin "şu dağ" diyerek İblisi/cini kastettiğini göstermektedir.

Macarius son olarak Luka 8:26-39 pasajlarına atıfta bulunmaktadır. Mezkûr pasajlarda İsa'nın cinli bir adamı iyileştirmesi anlatılmaktadır. Rivayete göre İsa, adama adını sormuş ve o da "Tümen" diye yanıtlamıştır. Çünkü onun içine bir sürü cin girmiştir.⁴³⁵ İsa, kendilerini 'Tümen' olarak adlandıran cinleri domuzlarla göle sürerken, bu türden

⁴³³ Macarius mezkûr pasaj için Mezmurlar 92:1'e atıfta bulunmaktadır. Lakin alıntıladığı pasaj Mezmurlar 93:1'de yer almaktadır: "Ἐσπερέωσε τὴν οἰκουμένην ἥτις οὐ σαλευθήσεται". Μάγνητος, *Αποκριτικός η Μονογενής*, 111.

⁴³⁴ Crafer edisyonunda pasajın numarasını 51:24 şeklinde yanlış kaydetmiştir. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 89.

⁴³⁵ Bu pasajlar "İsa'nın Kötü Ruhları Kovması" başlığı altında ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

birçok dağı insan yerleşim yerlerinden denize atmıştır. Yani ona göre bahsi geçen her iki yerde de kelimelerin alegorik olarak anlaşılması gerekmektedir.

Macarius, münekkidin pasajlardaki mecazi manayı yanlış okuduğundan memnun gibi görünmektedir. Hatta alaycı bir şekilde, İsa'nın kendisinin dağları yerinden oynattığının bilinmediğini ve bir müminin böyle bir şey yapmasının Mezmurlar 93:1'deki "Dünyayı sarsılmaz bir şekilde sağlam yarattı" sözleriyle çelişeceğini belirtmektedir. Aslında, münekkidin amacı tam olarak Macarius'un yanıtında yer alan şeydir. Nitekim tabii düzen, onu yaratan güç tarafından geçersiz kılınamaz.⁴³⁶

2.2.8) Günahkâr İnsanlara Karşı Tutumu⁴³⁷

İncillerde İsa ve öğrencilerinin günahkâr insanlarla aynı masada oturup yemek yiyip içtiği anlatılmaktadır. Bu durumdan rahatsız olan Ferisiler, onlara neden böyle yaptıklarını sorunca İsa onlara "Sağlıklı olanların değil, hastaların hekime ihtiyacı var. Ben doğru kişileri değil, günahkârları tövbeye çağırmaya geldim." şeklinde karşılık vermiştir.⁴³⁸

Münekkid mezkûr sözlerden hareketle İsa'nın, yeryüzüne geliş sebebiyle ilgili açıklama yaptığını söylemektedir. Ayrıca İsa'nın dediği gibi o zayıf kimseler uğruna günahla yüzleşmek için geldiyse o halde atalarının durumunun ne olacağını sorgulamaktadır. Çünkü onlar da aynı şekilde günahtan hastalanıp zayıf düşmüşlerdir. Ayrıca gerçekten sağlıklı olanların bir hekime ihtiyacı yoksa o, bu durumda salihleri değil günahkârları tövbe etmeye çağırmaya gelmiştir. Çünkü eğer sapkınların ve günahkarların çağrıldığı, hasta olanların iyileştirildiği ve doğruların çağrılmadığı doğruysa, o halde, Hristiyanlar arasında çağrılmayan ve şifaya ihtiyacı olmayan kişi, yoldan çıkmamış salih bir adam olacaktır. Nitekim Pavlus da bunu "Mesih İsa günahkârları kurtarmak için dünyaya geldi" sözü, güvenilir ve her bakımdan kabule layık bir sözdür. Günahkârların en kötüsü benim."⁴³⁹ diyerek tasdik etmektedir.

⁴³⁶ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 51 (30. dipnot).

⁴³⁷ Bu eleştiri dördüncü kitap onuncu bölümde; cevabı on sekizinci bölümde yer almaktadır.

⁴³⁸ Matta 9:10-12; Luka 5:29-31.

⁴³⁹ 1. Timoteos 1:15.

Macarius, İsa'nın hasta ve sağlıklıları, doğru ve günahkarları ayırarak iki kısım atıfta bulunduğunu ileri sürmektedir. "Sağlıklı" ve "doğru" olanlar, saf ve dürüst bir doğaya sahip tövbe çağrısı gerektirmeyen meleklerdir. "Hastalar" ve "günahkârlar", önceleri meleklerle eşit olan ancak sonrasında günah hastalığına düşen insan neslidir. Macarius bu yüzden merhamet timsali olan İsa'nın "Bak, iyi oldun. Artık günah işleme de başına daha kötü bir şey gelmesin."⁴⁴⁰ sözlerini örnek vererek onun günahkarları tövbe etmeye çağırmak ve iyileştirmek için geldiğini vurgulamaktadır. Macarius, İsa'nın davetinin insanın yeryüzüne düşmesiyle birlikte "Adem, neredesin?" diye seslenerek başladığını sonrasında Kabil, Hanok, Nuh, İbrahim, Musa ve diğer peygamberlere kadar genişletildiğini söylemektedir. Ayrıca meleklerin ona yakın oldukları için böyle bir çağrıya ihtiyacı olmadıklarını ve yalnızca ondan uzak düşen insanların çağrıldığını ifade etmektedir. Ona göre insanlar, Tanrı'nın ilk emirlerine uymuş olsaydı, İsa bir hekim olmayacak ve onları itaatsizlikten döndürmek için aşağı inmeyecekti. Macarius, İsa'nın yalnızca dünyevi yaşamı boyunca insanları çağırdığını varsaymanın da bir hata olacağını söylemektedir. Çünkü öyle olsaydı "Ben şimdi salihleri çağırmak için burada değilim" vb. derdi. Macarius son olarak İsa'nın davetini reddedenlerin hata yaptıklarını ve bu hatalarının kaynağının da kendi seçimleri olduğunu vurgulamaktadır.

Matta 9:12, İsa ile Ferisiler arasında, Yahudi arınma yasalarının ve sofrta paydaşlığının açıkça ihlali üzerine bir çatışmaya atıfta bulunmaktadır. Özellikle Yahudilikte, sofrta paydaşlığı, Tanrı'nın önünde dostluk anlamına gelmektedir. Çünkü yemeği paylaşan kişilerin, ev sahibinin sözleriyle kutsadığı ekmekten bir parça yemeleri hepsinin ortak olduğunun bir göstergesidir. Sofra arkadaşlığı, misafir ve ev sahibi arasında bir birlik duygusu yaratırken, yemeğe davet edilenler ve dışlananlar arasında bir sınır yaratma potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla masa kardeşliği hem sınırın içinde hem de dışında kimin olduğunu gösteren sosyal bir sınır işlevi görmektedir.⁴⁴¹ Yani birlikte yemek yemek, yiyenler arasında bir bağ oluşturduğu için konuk seçimi önemli görülmektedir. Lakin İsa⁴⁴² ve daha sonra öğrencileri⁴⁴³ birlikte yemek yemeyi seçtikleri kişiler konusunda yeterince seçici olmadıkları hususunda Yahudilerce eleştirilmektedir.

⁴⁴⁰ Yuhanna 5:14

⁴⁴¹ Sarah Sahu, "Life in the Kingdom: Meal as Symbol of Jesus' Mission", 2007, 2.

⁴⁴² Matta 11:18-19.

⁴⁴³ Elçilerin İşleri 11:3; Galatyalılar 2:12.

2.2.9) Dua⁴⁴⁴

İncillerde İsa'nın öğrencileriyle birlikte son akşam yemeğinden sonra Getsemani denen yere geldiği anlatılmaktadır.⁴⁴⁵ Rivayetlere göre İsa burada kederli bir vaziyettedir ve öğrencilerinden kendisiyle birlikte dua etmelerini ister. Kendisi de yüzüstü yere kapanıp dua etmeye başlar: “Baba, mümkünse bu kâse benden uzaklaştırılsın. Yine de benim değil, senin istediğin olsun.” Sonrasında öğrencilerine döndüğünde onları uyur vaziyette bulur ve onları “Uyanık durup dua edin ki, ayartılmayasınız. Ruh isteklidir, ama beden güçsüzdür.” şeklinde uyarır.

Münekkid, İsa'nın “Bedeni öldüren, ama canı öldüremeyenlerden korkmayın.”⁴⁴⁶ demesine rağmen ölümünü bekleyerek ıstırap çektiğini ve çektiği azabın ortadan kalkması için de dua ettiğini ileri sürmektedir. Dahası sadece kendisi değil öğrencilerinden de dua etmelerini isteyerek onları “Uyanık durup dua edin ki, ayartılmayasınız.”⁴⁴⁷ sözleriyle uyarmaktadır. O, böyle sözlerin bir Tanrı oğluna yahut ölümü küçümseyen bir bilgeye yakışmayacağını ifade etmektedir.

Macarius, İsa'nın mezkûr sözlerini anlayabilmek için hadisenin iç yüzüne vakıf olmak gerektiğini söylemekte ve İsa'nın Getsemani'deki davranışını şu şekilde açıklamaktadır: Şeytan, İsa'nın kudretli işlerini görmüş ve onun Tanrılığına o kadar inanmıştı ki ona karşı gelmekten korktu ve tahmin edilen çileyi getirmekte yavaş hareket etti. Eğer o, çilenin gelişini büsbütün engelleseydi yani bunu yapmakta başarısız olsaydı İsa'nın günahı ortadan kaldırmak için gelmesi boşuna olacaktı ve dünyanın son hali ilkinden beter olacaktı. Dolayısıyla İsa bu talihsizliği önlemek için, mertliğini ortaya koyar ve bir insanın gürültü yaparak vahşi bir hayvanı kışkırtması gibi ölümden korkar gibi görünür. Çünkü insan cennetten düşüşünü bir ağaç ve o ağaçtan yemek olmak üzere iki şeye borçludur. İkinci husus için İsa zaten oruç tutarak zaferi geri kazanmıştır. İlki için ise korkuyormuş gibi yaparak Şeytanı ikinci bir çatışmaya kışkırtmıştır. Öyle ki, bir ağacın yol açtığı aldatmacayı ancak kendi ağacı dikildiğinde bir ağaç aracılığıyla etkisiz hale

⁴⁴⁴ Bu eleştiri üçüncü kitap ikinci bölümde; cevabı dokuzuncu bölümde yer almaktadır.

⁴⁴⁵ Matta 26:36-46; Markos 14:32-42; Luka 22:39-46.

⁴⁴⁶ Matta 10:28.

⁴⁴⁷ Matta 26:41.

getirebilirdi. Yani kâsenin geçip gitmesini değil, çabuk gelmesini istemiştir. Ona “ızdırap/dert” değil, “kâse” dediğine dikkat edin, çünkü bir fincan neşeyi temsil eder. Bu yüzden o, müminlere hayat verecek olan bitki özünü yudumlamıştır.⁴⁴⁸ Böylece Şeytan, kancaya takılmış bir ejderha gibi sonunda tuzağa düşürülecekti. Deneyimli bir balıkçının derinden ağır bir balık çekmek istediğinde sıklıkla yaptığı şey budur. Kancaya küçük bir solucan takarak oburluğuyla onu kandırır ve onu yukarı çeker. Böylece İsa, yaşam denizinde gizlenen ve tüm kötülüklerin kaynağı olan kurnaz ve düzenbaz ejderhayı boğazından çekmek istediğinde, bedenini bir solucan gibi Tanrı’nın kancasına dolamış ve onun aracılığıyla konuşarak ruhlar dünyasının mecazi yılanını kandırmıştır. Bu nedenle, çok önceleri bir mezmurda insan olarak konuşurken, “Ben bir solucanım, insan değilim”⁴⁴⁹ diyerek bunu açıklamıştır. Mistik kanca, bu solucan aracılığıyla Eyüp’ün “Ejderhayı kancayla çekebilir misin?” (41:1) kehanetine uygun olarak ejderhayı çekmiştir. Macarius son olarak aslında İsa’nın dünyanın kaderi uğruna Çilesini küçümsediğini ve bunun da oldukça açık olduğunu ileri sürmektedir.

Kısacası Macarius’a göre “kâse”, çarmıh esnasında İsa’ya verilen bitki özüne işaret ettiği için çarmıhın gelişini simgelemektedir. Bu yüzden o, İsa’nın sadece “çileyi” daha çabuk ortaya çıkarmak için bir hile olarak ölümden korkuyormuş gibi davrandığını savunmaktadır. Yani kâsenin geçip gitmesini değil, bir an önce gelmesini istemektedir. Burada tasavvur edilen mantık; yani İsa’nın Şeytanı, Tanrı’nın kancasına takmak için insanlığını “yem” olarak ortaya koyduğunu varsayan düşünce Kilise babalarının argümanlarında daha kapsamlı bir şekilde araştırılabilir.⁴⁵⁰ Ayrıca Macarius’un savunması ne kadar ustaca olursa olsun, münekkidin itirazıyla çok az ilgisi var gibi görünmektedir.

⁴⁴⁸ Macarius, İsa’ya çarmıh esnasında sunulan içeceğe atıfta bulunmaktadır. Matta 27:48; Markos 15:36; Luka 23:36-37; Yuhanna 19:29.

⁴⁴⁹ Macarius mezkûr pasaj için Mezmurlar 21:17’ye atıfta bulunmaktadır. Lakin pasaj Mezmurlar 22:6’da yer almaktadır.

⁴⁵⁰ Porphyry, *Porphyry’s Against the Christians*, 40 (16. dipnot).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

HIRİSTİYAN TEOLOJİSİNE DAİR TARTIŞMALAR

3.1) İsa'nın Tanrısallığı Doktrinine Karşı Eleştiriler

3.1.1) Annesi ve Kardeşleri⁴⁵¹

Pagan münekkidin ele aldığı bir başka husus ise Hz. İsa'nın Matta İncili'ne dayanan “Kardeşlerim kimdir?”⁴⁵² (12:48) sözü ve öğrencilerine işaret ederken eklediği “İşte kardeşlerim ve annem” (12:49) sözleridir. Münekkid, İsa'nın tanrısallığı doktrinine karşı neden onun Tanrı'nın biricik oğlu olarak adlandırıldığını ve neden İncil'de sürekli ona kardeşler atfedildiğini sorgulamaktadır. Aynı zamanda İncillerin anne-babayı ihmal etmeyi yasaklamasına⁴⁵³ ve yasakları takip edenlerin günahkâr olarak adlandırılmasına rağmen anne-babasını azarlayan⁴⁵⁴ İsa'nın, nasıl günahsız olarak adlandırılabilmesine dikkat çekmektedir. Bir başka husus İsa'nın, Tanrı'nın isteklerini yerine getirenleri anne ve kardeşleri olarak isimlendirmesidir. Görüldüğü üzere İsa, kendi annesine İncillerin emrettiği gibi gerekli hürmeti göstermemekle birlikte kendi takipçilerinin arkadaşlığını da annesi ve kardeşlerinininkine tercih etmektedir.⁴⁵⁵ İsa, Tanrı'nın buyruğunu yerine getiren kimseler ile kendi arasında kardeşlik bağı kurmak suretiyle onlara bir değer atfetmektedir. Söz konusu tüm bu hususların birbirleriyle çelişkili bir tablo çizdiği düşünülmektedir.

Macarius, İsa'nın sözlerini onu yalnızca bir insan olarak gören Yahudiler için birer azarlama olarak görmektedir. Ona göre İsa, Yahudilere kızgın bir edayla, “Eğer ben ‘tek-

⁴⁵¹ Bu eleştiri ikinci kitap sekizinci bölümde yer almaktadır.

⁴⁵² *Apocriticus*'un Blondel edisyonunda mezkûr kısım, Latince olarak “kardeşlerim kimdir?” şeklinde geçerken; eserin Crafer edisyonunda ise “kız ve erkek kardeşlerim kimdir?” şeklinde geçmektedir. Günümüzdeki İngilizce İncillerde de bu pasajda kız- erkek kardeş ayrımına işaret eden bir kavram bulunmamaktadır.

⁴⁵³ Yasanın Tekrarı 27:16; Efesliler 6:1-2; Koloseliler 3:20; 1. Timoteos 1:9.

⁴⁵⁴ Yuhanna 2:1-4.

⁴⁵⁵ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 30.

biricik oğul'⁴⁵⁶ isem, benim kardeşim kimdir? Her şeyi ben yarattıysam annem kimdir?", diye sormaktadır. Sonrasında İsa, Yahudiler nezdinde anne ve kardeşi olan sıradan bir insanın, nasıl kendisinin yaptığı gibi mucizeler yapabileceğini sorgulamaktadır. Böyle bir adamın kendisinin benzeri mucizeler yapamayacağını dile getirmektedir. Ayrıca Yahudilerin, kendisini kardeşleri olan sıradan bir adam olarak tanımlamalarına da karşı çıkmaktadır. İsa, kendisini sıradan bir insan olarak gören Yahudilere karşı tavrını açıkça ortaya koyduktan sonra "asıl kardeşlerinin ve annesinin göklerdeki Baba'nın isteğini yerine getiren kimseler"⁴⁵⁷ olduğunu söylemektedir. Baba'nın isteklerini yerine getiren kimse ise Mesih'i paydaş kılmak suretiyle onu, yapmış olduğu eylemde meydana getirip doğurmakta ve kendisi de onunla birlikte doğmaktadır.⁴⁵⁸ Bu doğum eylemi somut bir varlık doğurma değildir. Yani bir bakıma Mesih'in Tanrı'nın biricik oğlu olduğuna inanan kimse onu, fiziken değil, inançla doğduğuna inanmaktadır.⁴⁵⁹

İsa'nın annesi, kardeşleri ve akrabaları hususu Matta İncili dışında Kanonik kabul edilen Markos⁴⁶⁰ ve Luka⁴⁶¹ İncilleri ile apokrif kabul edilen Tomas İncili⁴⁶², Oniki Havari İncili⁴⁶³ ve Ebionitler İncili'nde⁴⁶⁴ de yer almaktadır. Bahsi geçen konu, İncil yorumcuları tarafından çeşitli şekillerde açıklanmaktadır.

İncil yorumcularının bir kısmı İsa'nın müjdesinin kapsamı üzerinde durmaktadır. Yorumcular bahsi geçen pasajı, İsa ile Tanrı'nın mesajını kabul etmeyen İsrailoğulları'nın birbirlerinden manevi olarak kopmaları, şeklinde yorumlamaktadırlar. Ayrıca Tanrı'nın buyruğunu yerine getirenleri annesi ve kardeşleri olarak addetmesi ve

⁴⁵⁶ İngilizcesi "only begotten" olarak geçen "tek-biricik oğul" ifadesinin Grekçesi olan "Monogenes", Macarius'un eserinin alternatif başlığı olarak yer almaktadır. "Monogenes" kavramı eserde ilk olarak burada yer almakta ve bölümde toplam üç kez geçmektedir. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 33 (6. dipnot).

⁴⁵⁷ Matta 12:50.

⁴⁵⁸ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 34.

⁴⁵⁹ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 30 (3. Dipnot: ouk en hipostasei ousias genomenos).

⁴⁶⁰ Markos 3:31-35.

⁴⁶¹ Luka 8:19-21.

⁴⁶² Tomas İncili 99. Sarıkçıoğlu, *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*, 138.

⁴⁶³ Oniki Havari İncili 45:8-10. Sarıkçıoğlu, *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*, 280.

⁴⁶⁴ Ebionitler İncili 5. Sarıkçıoğlu, *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*, 92.

söz konusu pasajdaki “her kim”⁴⁶⁵ ifadesinin kapsayıcı manası sebebiyle, İsa’nın getirdiği müjdenin sadece İsrailoğullarının koyunlarıyla sınırlı kalmayacağına dair bir işaret kabul edilmektedir.⁴⁶⁶

Pasajda geçen kardeşler ifadesi için farklı teoriler bulunmaktadır.⁴⁶⁷ Hristiyanlığın ilk yıllarından itibaren “İsa’nın kardeşleri”, “Meryem’in bakireliği” ile bağlantılı olarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu hususta, dördüncü yüzyıldan bu yana genelde bahsi geçen; İsa’nın erkek ve kız kardeşlerinin Yusuf ve Meryem’in çocukları olduğunu ileri süren Helvidian görüş, İsa’nın kardeşlerinden kastın Yusuf’un bir önceki evliliğinden olan çocukları olduklarını savunan Epiphanian görüş ve “kardeşler” ile söz edilenlerin Yusuf ya da Meryem’in çocukları değil, İsa’nın kuzenleri olduğunu iddia eden Hieronymian görüş olmak üzere üç görüş vardır.⁴⁶⁸

Meryem’in İsa’nın doğumundan önce ve doğumundan sonra da ölünceye kadar bakire olduğunu savunanların tezleri, Hieronymian görüş olarak anılmaktadır. Hieronymian görüşün, İsa’nın kardeşleri hakkında ileri sürdüğü tezler, Kilise babası ve Kutsal Kitap bilgini Aziz Jerome’a⁴⁶⁹ dayandırılmaktadır. Jerome’un batıdaki Marioloji çalışmalarına önemli katkıları bulunmaktadır. Nitekim batıda, İsa’nın “kardeşleri”nin, Marangoz Yusuf’un veya Meryem’in çocukları değil de onun kuzenleri olduğu, Meryem kadar

⁴⁶⁵ Matta 12:50.

⁴⁶⁶ MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu: Matta- Markos- Luka- Yuhanna*, 1/95, 96; Wiersbe, *The Wiersbe Bible Commentary*, 37.

⁴⁶⁷ Bk. Matthew Black- H. H. Rowley, *Peake’s Commentary on the Bible* (Hong Kong: Thomas Nelson and Sons Ltd., 1962), 805.

⁴⁶⁸ Richard Bauckham, “The Brothers and Sisters of Jesus: An Epiphanian Response to John P. Meier”, *The Catholic Biblical Quarterly* 56/4 (Ekim 1994), 686, 687.

⁴⁶⁹ Jerome, Latince adı Eusebius Hieronymus, yaklaşık MS 347’de Dalmaçya ve Pannonia’nın sınırlarında bir kasaba olan, günümüzdeyse kuzeydoğu İtalya’da bulunan Stridon’da, müreffeh bir Hristiyan ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Grekçe ve İbranice okumuştur. Bir süre keşiş olarak yaşamış, sonrasında rahip olmuş ve Papa I. Damasus’un sekreterliğini yapmıştır. 1298 yılında Papa Bonifacius VIII tarafından Kilise Doktoru ilan edilmiştir. Pek çok eseri ve çevirisi olan Hieronymus’un en bilinen eseri İncil’in IV. yüzyıl versiyonu Latince çevirisi olan Vulgate’dır. Yazılı çalışmaları Latin kilisesinin sonraki seyrini etkilemiştir. Hieronymus’un 420’de Beytüllahim yakınlarında vefat ettiği kaydedilmiştir. F. X. Murphy, “Jerome, ST”, *New Catholic Encyclopedia* (Detroit: Thomson/Gale, 2003), 7/757-758; G. Grützmacher, “Jerome”, *Encyclopaedia of Religion and Ethics (ERE)* (Edinburgh: T. and T. Clark Ltd., 1915), 7/497-498; John Buckler, “Jerome”, *Encyclopaedia of Religion (ER)* (Detroit: Thomson & Gale, 2005), 7/4832-4834.

Yusuf'un da hayatı boyunca bakir (virgin) kaldığı şeklindeki teori ona dayandırılmaktadır.⁴⁷⁰

Meryem'in daimî bekaretini reddederek İsa'nın kardeşlerinin, Marangoz Yusuf ve Meryem'in ortak çocukları olduğuna inanlar, Helvidian görüş altında toplanmaktadırlar.⁴⁷¹ Bu görüş, 383'ten önce 'Meryem'in ebedi bekaretine' olan inanca karşı yazılmış bir eserin yazarı olan Helvidius'un ismine atfen oluşturulmuştur. Helvidius, İsa'nın "kızkardeşleri" ve "kardeşleri"nden İncil'de söz edilmesinin, Meryem'in İsa'nın doğumundan sonra Marangoz Yusuf ile normal evlilik ilişkisine sahip olduğuna dair sağlam bir kanıt oluşturduğunu ileri sürmüştür. Aynı zamanda Helvidius Meryem'in Yusuf'la evliliğinden de çocukları olduğunu savunmaktadır. Helvidius görüşünü, Kilise babası Tertullian ve Aziz Victorinus'un yazılarıyla desteklemektedir.

Jerome, Helvidius'un Meryem'in daimî bekaretini reddeden görüşlerine karşı, "*Adversus Helvidium De Mariae Virginitate Perpetua* (Helvidius'a Karşı Meryem'in Daimî Bekareti)" başlıklı bir eser kaleme almıştır.⁴⁷² Jerome mezkûr eserinde İsa'nın "kız kardeşleri" ve "kardeşleri"nden kastın üvey kardeşler, Yusuf'un eski evliliğinden olan çocukları, İsa'nın ilk kuzenleri veya Meryem'in akrabası Elizabeth'in çocukları yahut Vaftizci Yahya'nın kardeşleri olduğunu savunmaktadır. Jerome'un yazdığı reddiyeye karşı Helvidius ise Jerome'u Vulgate'i bozuk Grekçe el yazmalarından tercüme etmekle suçlamıştır. Lakin Helvidius'un tüm eserleri kaybolduğu için görüşlerine ayrıntılı olarak ulaşılamamaktadır. Helvidius'un Meryem'in daimî bekaretine olan inanca karşı yazdığı risalesi hakkındaki bilgiler ise Jerome'un ona cevaben yazdığı risaleden elde edilmektedir. Jerome'un Helvidius'a karşı kazandığı zafer, Latin Kilisesinin Marioloji ve bakireliğe ilişkin ortodoks görüşlerinin yerleşmesine yardımcı olmuştur.⁴⁷³ Ayrıca Helvidius'dan sonra doğu ve batı kiliselerinin devamlı öğretisi, Meryem'in her zaman bakire kaldığı yolunda olmuştur.⁴⁷⁴

⁴⁷⁰ Günay Tümer, *Hristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 48.

⁴⁷¹ Henry Chadwick, *The Early Church* (Penguin Books, 1993), 1/233.

⁴⁷² Murphy, "Jerome, ST", 7/757.

⁴⁷³ Buckler, "Jerome", 7/4833.

⁴⁷⁴ Tümer, *Hristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem*, 108-109.

Bir diğer görüş olan Epiphonian Kilise babası Salamisli Epiphanius'a⁴⁷⁵, atfedilmektedir. Epiphanius, İsa'nın hem insan hem de Tanrı olduğu görüşünü savunmakta ve dolayısıyla Meryem'in de hem insan hem de Tanrı annesi olduğunu onaylamaktadır. Epiphanius, Yeremya'nın⁴⁷⁶ ve Yeşaya'nın (7:14) kehanetlerinin İsa'da vuku bulduğunu ve böylece İsa'nın, Kutsal Ruh aracılığıyla bakire Meryem'den doğduğunu ileri sürmektedir.⁴⁷⁷ Epiphanius, Marangoz Yusuf'un ise Tanrı'nın, koruyucusu ve itibarının garantörü olarak, genç Meryem'in yanında durmasını istediği yaşlı bir dul olduğunu söylemektedir. Dahası, İsa'nın annesini havari Yuhanna'ya emanet etme kararını, Meryem'in Yusuf'tan çocuğu olmadığına ve hayatı boyunca bakire olarak yaşadığına dair bir işaret kabul etmektedir.⁴⁷⁸

Katolik Kilisesi, kardeşler ifadesiyle, İsa'nın manevi kardeşlerinin veya Meryem'in yeğenlerinin yahut Yusuf'un Meryem'den önceki hanımından olan çocuklarının kastedildiğini ileri sürmektedir. Protestan Kiliseler ise İsa'nın doğumundan sonra Meryem'in Yusuf'tan çocukları olduğunu ve dolayısıyla İsa'nın biyolojik kardeşlerinin varlığını kabul etmektedirler. Çünkü Yusuf'un ilk karısından olan oğullarından, Meryem'in oğulları olarak İbrani Tomas İncili dışında (16:1) hiçbir yerde söz edilmemektedir.⁴⁷⁹ Yine Kanonik Luka İncili⁴⁸⁰ ile apokrif Oniki Havari İncili⁴⁸¹ ve Yahuda İncili'nde⁴⁸² İsa'nın doğumundan bahsedilirken, Meryem'in ilk oğlunu doğurduğu açıklanmaktadır. Bu da Meryem'in daha sonra başka oğulları olduğunu

⁴⁷⁵ “Aziz Epiphanius, 315 civarında Filistin'de Gazze yakınlarındaki bir köyde doğmuş ve 403'de ölmüştür. Girit Adası'ndaki Constantia (eski Salamis) piskoposudur. Epiphanius'un Meryem hakkındaki tezleri her ne kadar eserlerine dağılmış olsa da özellikle Hristiyan doktrininin bir tür özeti olan 'Ancoratus' ve 80 sapkın doktrini kapsamlı bir şekilde inceleyip çürütmeye çalıştığı 'Panarion' adlı iki ana eserinde yer almaktadır.” P. Canivet, “Epiphanius of Salamis, St.”, *New Catholic Encyclopedia*. 5: Ead- Fre (Detroit: Thomson/Gale, 2003), 5/292, 293.

⁴⁷⁶ Epiphanius mezkûr hususta Yeremya 17:9 pasajına işaret etmekte ve pasajı “ve o bir erkek. Ve onu kim tanıyacaktı?” şeklinde açıklamaktadır. Lakin günümüz İncillerinde bahsi geçen pasaj Epiphanius'un bize bildirdiği içerikle uyuşmamaktadır.

⁴⁷⁷ Epiphanius, *Ancoratus*, çev. Young Richard Kim (Washington, D.C.: Catholic University of America Press, 2014), 128/105, 106; Luigi Gambero, *Mary and the Fathers of the Church: The Blessed Virgin Mary in Patristic Thought* (San Francisco: Ignatius Press, 1999), 123.

⁴⁷⁸ Gambero, *Mary and The Fathers of The Church*, 123, 124.

⁴⁷⁹ Sarıkçıoğlu, *Kanonik - Apokrif İncillere Göre Hz. İsa: Hayatı ve Mesajı*, 49.

⁴⁸⁰ Luka 2:6-7.

⁴⁸¹ Oniki Havari İncili 4:3. Sarıkçıoğlu, *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*, 218.

⁴⁸² Sarıkçıoğlu, *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*, 23.

göstermektedir. Yine Matta İncili⁴⁸³ ve Markos İncili'nde⁴⁸⁴ geçtiği üzere İsa havrada öğretilerini anlattığı bir vakit, bilgeliği ve mucizelerine şaşırarak halk “Meryem’in oğlu, Yakup, Yose, Yahuda ve Simun’un kardeşi olan marangoz değil mi bu? Kız kardeşleri burada, aramızda yaşamıyor mu?” sözleriyle şaşkınlıklarını ifade etmektedirler. İsa’nın kardeşlerine işaret eden bir başka pasaj ise Elçilerin İşleri kitabında geçmektedir: “Bundan sonra elçiler, Yerus alim’den yaklaşık bir kilometre uzaklıktaki Zeytin Dağı’ndan Yerus alim’e döndüler. Kente girince kaldıkları evin üst katındaki odaya çıktılar. Petrus, Yuhanna, Yakup, Andreas, Filipus, Tomas, Bartalmay, Matta, Alfay oğlu Yakup, Yurtsever Simun ve Yakup oğlu Yahuda oradaydı. Bunlar İsa’nın annesi Meryem, öbür kadınlar ve İsa’nın kardeşleriyle tam bir birlik içinde sürekli dua ediyordu (1:12-14).” Yine Matta İncili’nde Meryem’in İsa’yı doğuruncaya dek Yusuf’un ona dokunmadığı geçmektedir (1:25). Mezkûr pasajlardan da anlaşılacağı üzere İsa’nın doğumundan sonra Meryem ve Yusuf gerçek bir evlilik hayatı yaşamışlardır. Bu noktada Meryem’in yaşamı boyunca bakire kaldığı öğretisi de zayıflamış görünmektedir.

Pavlus’un Galatyalılara Mektubu’nda da İsa’nın kardeşi Yakub’un bahsi geçmektedir. Pavlus mektubunda, “Öbür elçilerden hiçbirini görmedim, yalnız Rab İsa’nın kardeşi Yakup’u gördüm. (1:19)” demektedir. Rab İsa’nın kardeşi olan Yakub, İsa’nın vefatından sonra Kudüs Cemaati’nin başına geçmiş ve şehit edilinceye kadar Kudüs Cemaati’nin başında kalmıştır. İsa’nın diğer kardeşleri hakkında ise kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu da onların cemaat içinde pek iz bırakan bir faaliyetlerinin olmadığını göstermektedir. Nitekim Yuhanna da İsa’nın kardeşlerinin onun ul hiyetine inanmadığını söylemektedir.⁴⁸⁵ Ayrıca kaynaklarda, kardeş Yakub’un da İsa’nın ulûhiyetini iddia eden Pavlus’a karşı çıktığı ve onun İsa’ya bir peygamber olarak inandığı, Pavlus’un ul hiyet ve şeriatın kalktığı iddialarına karşı mücadele ettiği bilinmektedir.⁴⁸⁶

İsa’nın Matta İncili’nde (12:48-50) bahsi geçen sözlerinin bir açıklaması da apokrif Tomas İncili’nde mevcuttur. İsa “Benim yolumda babasını ve annesini benim gibi

⁴⁸³ Matta 13:55-56.

⁴⁸⁴ Markos 6:3.

⁴⁸⁵ Yuhanna 7:5.

⁴⁸⁶ Sarık o lu, *Kanonik- Apokrif İncillere Göre Hz. İsa Hayatı ve Mesajı*, 50-51 (ayr. Bk. 212-215).

sevmeyen de bana şakirt olamaz. Çünkü annem beni doğurdu, ama benim gerçek annem bana hayat verendir.”⁴⁸⁷ diyerek kendini doğuran bir anne ve kendisine hayat veren bir anne olarak iki anneden bahsetmektedir.⁴⁸⁸ Yani bir fiziki anne bir de manevi anne söz konusudur. Macarius’un da dikkat çektiği üzere eylemlerine paydaş kılmak suretiyle Mesih’i eylemlerinde doğuran, yani ona itaatiyle hayat veren kişiye manevi bir annelik atfedilirken; Mesih’i fiziken doğuran başka bir anne de mevcuttur. Kardeşler bahsine de benzeri bir düşünme biçimiyle yaklaşılabilmektedir. İsa’nın hem manevi hem biyolojik kardeşleri bulunmaktadır. İsa’nın müjdesine ortak olan ve onun çizdiği yolda ilerleyerek, Tanrı’nın (Baba’nın) buyruğunu yerine getiren kimseler, Onun manevi kardeşleri iken; bir de ona kan bağıyla bağlı biyolojik kardeşleri vardır. Biyolojik kardeşlerin varlığı manevi kardeşlerin varlığına engel teşkil etmemektedir. Bu noktada Matta İncili’nde yer alan “İsa daha halka konuşurken, annesiyle kardeşleri geldi. Dışarıda durmuş, Onunla konuşmak istiyorlardı. Birisi İsa’ya, ‘Bak, annenle kardeşlerin dışarıda duruyor, seninle görüşmek istiyorlar.’ dedi. (12:46-47)” pasajı örnek verilmektedir. Mezkûr pasajda İsa ile görüşmeye gelen fakat ona ulaşamadıkları için bekleyen, anne ve kardeşlerden söz edilmektedir. Gelen bu kişiler birisi tarafından fark edilip, İsa’ya haber verilmektedir. Bu esnada İsa, gelen kardeşlere gösterilen dikkat ve önemi, işaret ettiği başka kardeşlere yöneltmektedir. Görüleceği üzere bu pasajlarda bahsi geçen iki kardeş topluluğu bulunmaktadır. Birincisi İsa’ya gelen ve kalabalıktan dolayı ona ulaşamadıkları için geldikleri haber verilen biyolojik kardeşlerdir. İkinci grup ise İsa’nın, kendisini takip etmelerinden dolayı, manevi bir bağlılıkla, işaret ettiği din kardeşleridir.⁴⁸⁹ Çünkü İsa, biyolojik kardeşlikten ziyade asıl kardeşliğin din kardeşliği olduğunu vurgulamaktadır.

⁴⁸⁷ Tomas İncili 101. Sarıkçıoğlu, *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*, 138.

⁴⁸⁸ Sarıkçıoğlu, *Kanonik- Apokrif İncillere Göre Hz. İsa Hayatı ve Mesajı*, 49-50.

⁴⁸⁹ Günümüze ulaşan en eski İncil nüshalarının Grekçe olarak kaleme alındığı göz önünde bulundurularak; “kardeş” kavramı için kullanılan kelimeler incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda Grekçe “ἀδελφός (adelphos)” kelimesinin kullanıldığı görülmüştür. Yine Latince İncillerde de “fratre” kelimesi kullanılmıştır. Mezkûr İncillerde kan bağıyla kardeşlik ve din kardeşliği olarak bir ayrıma gidilmeyerek iki kardeşlik türünün de aynı kelimeler ile ifade edildiği tespit edilmiştir. İngilizce İnciller incelediğinde ise kan bağıyla kardeşliği ifade etmek için “brother” ve “sister” kavramları kullanılırken din kardeşi için “brethren” ifadesi kullanılmıştır. Fakat bu noktada bir istisna bulunmaktadır. Matta 12:50’deki pasajda din kardeşi kastedilmesine rağmen kan bağıyla kardeşliği ifade eden “brother” kelimesi kullanılmaktadır. Kardeş kelimesi için söz konusu dillerde kullanılan kavramlar incelenmeye devam edilmektedir.

Böylece din kardeşliğini, kan bağıyla kardeşlikten daha makbul bir konuma yükseltmektedir. Dolayısıyla geldiği haber verilen kardeşler, İsa'nın din kardeşleri olsalardı, "Kimdir benim kardeşlerim?" diyerek onları yok saymaması hem geldiği haber verilen kimselerin hem de karşısında işaret ettiği kimselerin, kendisinin din kardeşi olduğuna dair bir açıklama yapması gerekirdi.

3.1.2) Tanrı'dan Başka Kimsenin İyi Olmaması⁴⁹⁰

İncillerde, zengin bir adamın İsa'ya gelerek ondan sonsuz yaşamın sırrını öğrenmek istediğine dair bir kıssa anlatılmaktadır.⁴⁹¹ Bu kıssaya göre; "İsa yola çıkarken, biri koşarak yanına geldi. Önünde diz çöküp Ona, 'İyi öğretmenim, sonsuz yaşama kavuşmak için ne yapmalıyım?' diye sordu. İsa, 'Bana neden iyi diyorsun?' dedi. 'İyi olan yalnız biri var, O da Tanrı'dır. Onun buyruklarını biliyorsun: Adam öldürmeyeceksin, zina etmeyeceksin, çalmayacaksın, yalan yere tanıklık etmeyeceksin, kimsenin hakkını yemeyeceksin, annene babana saygı göstereceksin.' Adam, 'Öğretmenim, bunların hepsini gençliğimden beri yerine getiriyorum.' dedi. Ona sevgiyle bakan İsa, 'Bir eksiğin var.' dedi. 'Git neyin varsa sat, parasını yoksullara ver; böylece gökte hazinen olur. Sonra gel, beni izle.' Bu sözler üzerine adamın yüzü asıldı, üzüntü içinde oradan uzaklaştı. Çünkü çok malı vardı. İsa çevresine göz gezdirdikten sonra öğrencilerine, 'Varlıklı kişilerin Tanrı Egemenliği'ne girmesi ne güç olacak!' dedi. Öğrenciler Onun sözlerine şaşıldılar. Ama İsa onlara yine, 'Çocuklar' dedi, 'Tanrı'nın Egemenliği'ne girmek ne güçtür! Devenin iğne deliğinden geçmesi, zenginin Tanrı Egemenliği'ne girmesinden daha kolaydır.' Öğrenciler büsbütün şaşırmışlardı. Birbirlerine, 'Öyleyse kim kurtulabilir?' diyorlardı. İsa onlara bakarak, 'İnsanlar için bu imkânsız, ama Tanrı için değil. Tanrı için her şey mümkündür.' dedi. Petrus Ona, 'Bak, biz her şeyi bırakıp senin ardından geldik.' demeye başladı. 'Size doğrusunu söyleyeyim.' dedi İsa, 'Benim ve Müjde'nin uğruna evini, kardeşlerini, anne ya da babasını, çocuklarını ya da topraklarını bırakıp da şimdi, bu çağda çekeceği zulümlerle birlikte yüz kat daha fazla eve, kardeşe, anneye, çocuğa, toprağa ve gelecek çağda sonsuz yaşama kavuşmayacak hiç kimse

⁴⁹⁰ Bu eleştiri ikinci kitap dokuzuncu bölümde yer almaktadır.

⁴⁹¹ Matta 19:16-30; Markos 10:17-31; Luka 18:18-30.

yoktur. Ne var ki, birincilerin birçoğu sonuncu, sonuncuların birçoğu da birinci olacak.”⁴⁹² Aynı hikâye apokrif kabul edilen Nasaralılar İncili’nde⁴⁹³ de geçmektedir. Fakat Nasaralılar İncili’ndeki anlatıma göre; hikâyede bahsi geçen zengin adam, İsa’ya gelerek; ebedi yaşama erişebilmek için öğütler istediği zaman İsa, iyilik yahut iyi olanın yalnız Tanrı olduğuna dair bir konuşma yapmadan tavsiyelerini açıklamaktadır.

Pagan münekkîd, söz konusu hikâyede özellikle, İsa’nın “Bana neden iyi diyorsun? İyi olan yalnız biri var, O da Tanrı’dır.”⁴⁹⁴ sözüne dikkat çekmektedir. Çünkü ona göre bu pasaj, İsa’nın yalnızca bir insan olduğunun kanıtıdır. Aslında İsa, kendisini iyi olarak tanımlayan adama karşı “iyi olanın yalnızca Tanrı olduğunu” söyleyerek kendisinin Tanrı olmadığına işaret etmektedir.

Macarius, İsa’nın genç ve zengin adama verdiği cevabı bir azarlama olarak görmektedir. Ona göre İsa mezkûr sözleriyle Tanrılığını inkâr etmemektedir. Aksine kendisinin, yalnızca bir insan olmadığını ifade etmektedir. Macarius, İsa’nın Tanrılığı konusunda herhangi bir şüphe olmadığını söyleyerek; Yuhanna İncili’ndeki “Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı’yla birlikteydi ve Söz Tanrı’ydı. (1:1)” pasajını hatırlatmaktadır Ayrıca ona göre İsa, “Ben ve Baba biriz.”⁴⁹⁵ sözüyle de kendisinin Tanrı olduğunu vurgulamaktadır.

Macarius, İsa’nın huzuruna gelen genç adamın, her ne kadar sonsuz yaşama kavuşmanın yollarını aramak gibi erdemli bir çaba içerisinde resmedilse de aslında bir sahtekâr olduğunu düşünmektedir. Çünkü o, İsa’yı diğer insanlar gibi ölümlü, sıradan biri olarak görmektedir. Bu yüzden de İsa’ya Tanrı olarak değil de sıradan bir insan olarak yaklaştığında, Ona, “İyi Efendi” diye hitap etmektedir. Macarius’a göre; İsa, kendisi hakkında böyle bir kanaate sahip olan genç adama, “Beni sıradan bir insan sandığınız halde neden bana iyi diyorsunuz? Benim ölümlü olduğumu düşünmenize rağmen bana iyi diye hitap etmekle yanılıyorsunuz, genç adam. Çünkü insanlar arasında özünde iyi olan hiçbir şey yoktur, iyilik yalnızca Tanrı’dadır - ölümlüler arasında değil. Yani ben, en azından size göre, iyi olduğumu inkâr ediyorum. Çünkü eğer Tanrı’nın bende olduğuna ve Tanrılığın saf doğasına inansaydınız, ‘iyi’nin doğasıyla olan ilişkimi anlar ve hiç şüphe

⁴⁹² Markos 10:17-31.

⁴⁹³ Nasaralılar İncili 16. Sarıkçıoğlu, *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*, 87.

⁴⁹⁴ Markos 10:18.

⁴⁹⁵ Yuhanna 10:30.

duymazdınız. ‘İyi’ kelimesini hiç düşünmeden kullandığımı sanmayın. Çünkü, ‘İyi insan, iyi hazineden iyi olanı çıkarır’ desem bile, insana mutlak olarak değil, iyi olana ortak olarak iyi bir iş yaptığında göreceli olarak iyi derim. Bir örnek vereyim mi; Ateş sıcaktır ve ateşin yanına getirilene de sıcak denir. Ancak birine mutlak sıcak, diğerine nispeten (görece) sıcak denir. Dolayısıyla insan da kendi doğasında olmasından ziyade, bu meziyeti dolaylı olarak elde ettiği için iyidir. Diğer yandan Tanrı ise doğası gereği yani mutlak iyidir; bu erdemi herhangi bir şekilde kazanmış değildir.”⁴⁹⁶ diye karşılık vermektedir.

Macarius, İsa’nın ağzından konuşarak, “iyi” kavramının mahiyetini açıklamaya çalışmaktadır. Bu açıklamaya göre İsa’nın sözlerini tam olarak anlayabilmemiz için, neyin “iyi” olduğuna ilişkin zihnimizde bir ayrıma gitmemiz gerekmektedir. Macarius, bu ayrımı ateş metaforu üzerinden mutlak ve göreceli kavramlarıyla açıklamaktadır. Bu metafordan hareketle Yaratıcının da bizzatı iyi olduğunu, yaratılanın ise Ona nispetle iyi olduğunu ifade etmektedir. Zira mutlak iyi, yani öz itibarıyla doğuştan iyi, gözle görülmez ve değişmezdir. Bu tür iyi olma hali yalnızca Tanrı’ya aittir. Ancak göreceli (nisbi), sabit kalmayan, değişime uğrayabilen iyi ise yaratılmış olana aittir.

Kutsal Kitap yorumcuları zengin adamın; “İyi öğretmenim, sonsuz yaşama kavuşmak⁴⁹⁷ için ne yapmalıyım?” sorusunu iki açıdan ele almaktadırlar. İlki, adamın İsa’ya “iyi öğretmenim” olarak hitabıdır. Diğerisi ise “sonsuz yaşamın” bir armağan olmasından ziyade; kişinin, kendi başarısıyla kazanabileceği bir şey olarak bahsetmesidir.

Zengin adamın “iyi öğretmenim” hitabına karşı İsa, Tanrı’dan başka kimsenin iyi olmadığını söylemektedir. Bazı yorumcular, bu hususu İsa’nın iki doğaya (insanî ve ilâhî) sahip olduğu öğretisiyle açıklamaktadır.⁴⁹⁸ Yorumculara göre mezkûr pasajın, İsa’nın ulûhiyetini reddettiğine dair delil olarak kullanılması; İsa’nın sahip olduğu iki doğa

⁴⁹⁶ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 35; Porphyry, *Porphyry’s against the Christians*, 30 (4. dipnot).

⁴⁹⁷ ‘Sonsuz yaşama kavuşmak’ ifadesi ‘krallığa girmek’ anlamına gelmektedir.”, Bernard Orchard-Edmund F. Sutcliffe (ed.), *A Catholic Commentary on Holy Scripture* (Edinburgh: Thomas Nelson and Sons Ltd., 1953), 921.

⁴⁹⁸ Josh McDowell- Bart Larson, *Mesih İsa’nın Tanrılığı*, çev. Fikret Böcek (İstanbul: Zirve, 2011), 90-91.

öğretisinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla İsa'nın zengin adama karşı takındığı tavrın nedeni; bu adamın, Mesih'in kim olduğunun derinliğini anlamasına yardımcı olmaktır. Yani İsa "iyi olan yalnızca Tanrıdır" diyerek tanrısallığını reddetmemektedir. Aksine zengin adama, "Sana bunun için iyi diyorum, çünkü sen Tanrı'sın." deme fırsatını vermektedir.⁴⁹⁹

İsa "Bana neden iyi diyorsun?" diyerek, aslında genç adamın gerçekten ne söylediğini bildiğinden ve ilgili sorumlulukları kabul etmeye istekli olduğundan emin olmak istemektedir. Bu, İsa'nın ebedi yaşamı isteyen zengin adamı niçin Musa'nın Yasası'na yönlendirdiğini de açıklamaktadır.⁵⁰⁰ Çünkü Yasa insanlara ne kadar kirli olduğunu gösteren bir ayna vazifesi görmektedir.⁵⁰¹ Nitekim insanlar, Mesih'in gelişine dek Yasanın denetimi altındaydılar.⁵⁰² Mesih'in gelişiyile birlikte Yasanın amacı, tıpkı bu adamın durumundaki gibi, günahkarı Mesih'e getirmek oldu. Doğrusu İsa da sonsuz yaşamı arzulayan zengin adamın kendisini, kutsal Tanrı'nın önünde eğilmiş bir günahkâr olarak görmesini istiyordu.⁵⁰³ Mesih'in gelişiyile Yasanın denetiminden kurtulan insanlar imanla aklanmışlardı.⁵⁰⁴ Yasa günahkârı Mesih'e getirebilirdi; ancak kişi Yasanın gereklerini yaparak günahattan kurtulamazdı. Kişi ancak "Mesih'e iman ile aklanabilir"⁵⁰⁵ ve "lütufla kurtulabilirdi"⁵⁰⁶. Dolayısıyla "sonsuz yaşam", zengin adamın bahsettiği gibi, kişinin kendi başarısıyla kazanacağı bir şey değildir. Aksine kişi, buna sadece Tanrı'nın lütfuyla ulaşabilmektedir.

⁴⁹⁹ MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu: Matta- Markos- Luka- Yuhanna*, 1/129 (Matta 19:17).

⁵⁰⁰ İsa zengin adamın "Sonsuz yaşama kavuşmak için ne yapmalıyım?" sorusuna karşı Tanrı'nın buyruklarını yerine getirmesini söylemektedir. Bu buyruklardan ise, özellikle On Emir'in ikinci yarısından alıntı yaparak, insan ilişkilerini ilgilendiren emirlere odaklanmaktadır. Zengin adamın "Bunların hepsini yerine getirdim" şeklindeki yanıtı yasanın sözüne uymanın yeterli olmadığını anladığını göstermektedir. Ancak daha sonraki, "Daha ne yapmalıyım?", sorusu belki de hâlâ ölçülebilir bir insan başarısı açısından düşündüğünü göstermektedir. John Barton - John Muddiman (ed.), *The Oxford Bible Commentary* (Oxford ; New York: Oxford University Press, 2001), 907.

⁵⁰¹ Wiersbe, *The Wiersbe Bible Commentary*, 118.

⁵⁰² Galatyalılar 3:24.

⁵⁰³ Wiersbe, *The Wiersbe Bible Commentary*, 118.

⁵⁰⁴ Galatyalılar 3:25.

⁵⁰⁵ Galatyalılar 2:16.

⁵⁰⁶ Efesliler 2:8.

3.1.3) İlahi Monarşisi⁵⁰⁷

Münekkid bu itirazında tek Tanrı'nın monarşisi⁵⁰⁸ ve birçok Tanrı'nın poliarşisi⁵⁰⁹ meselesini tartışmaktadır. O muhataplarının monarşi hakkındaki fikirlerinin yanlış olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü ikinci ve üçüncü yüzyıllarda monarşi terimi, Tanrı'nın birliği ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Batılı teologlar, monarşiyi bir yanda çoktanrıçılık suçlamasına, diğer yanda ateizme (yani, resmi kültlerde saygı duyulan tanrıları tanımayı reddetmeye) karşı bir savunma olarak vurgulama eğiliminde olmuşlardır. Ayrıca bazı Hristiyan yazarlar, özellikle Noetus, Praxeas ve Sabellius, "Baba", "oğul" ve "ruh" olarak adlandırılan Tanrı'nın "içindeki" ayrımları, ilahi birliğin biçimlerinin veya işleyişinin birbirinin yerine geçmesi olarak savunmuşlardır.⁵¹⁰ Lakin monarşide hükümdar, varlığında yalnız olan değil, yönetiminde yalnız olandır. Yani gücünü paylaşmaz ve kimse onu devirmeye muktedir değildir. Bununla birlikte, onun yönetimi, monarşisi dışında kendi gibi başka monarşilerin var olabileceğini de bilir ve bu ihtimali yok saymaz. Ayrıca akrabaları ve kendisi gibi olanlar üzerinde hüküm sürer. Münekkid bu hususu İmparator Hadrianus'u örnek vererek somutlaştırmaya çalışmaktadır: Onun, fakir bir çobanın yapabileceği gibi bir yerlerde tek başına var olduğundan veya öküzlere ve koyunlara hükmettiği için değil de ırkı ve doğası gereği kendisine benzeyenleri yönettiği için bir hükümdar olduğunu söyler. Münekkid bu durumun Tanrılar için de geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre bir Tanrı, diğer tanrılara hükmetmedikçe üstün olamaz. Yalnızca bu türden bir güç, Tanrı'nın büyüklüğünün hakkını verebilir ve Onun onurunu yüceltebilir. Bu nedenle Tanrı, tıpkı dünyevi bir kralın tebaası üzerinde yapacağı gibi, yalnızca ilahi varlıkların üzerinde yüksek yetkiye sahip olduğu bir düzen kurabilirse monarşıktır.

Macarius, münekkidin eleştirilerine karşı "bir Tanrı'nın birçokları üzerindeki egemenliğini ifade etmek için yaptığınız benzetme gibi, cevabımdaki ilk nokta, isim benzerliği meselesi olmalı." diyerek sözlerine başlamaktadır. Ona göre, şeylerin aynı adı taşımaları nedeniyle gerçekte aynı olmaları gerektiğini varsaymak oldukça yanlıştır.

⁵⁰⁷ Bu eleştiri dördüncü kitap yirminci bölümde; cevabı yirmi altıncı bölümde yer almaktadır.

⁵⁰⁸ İdare gücünün tek bir kişinin elinde bulunduğu yönetim biçimidir.

⁵⁰⁹ İdare gücünün birden çok kişinin elinde bulunduğu yönetim biçimidir.

⁵¹⁰ Porphyry, *Porphyry's against the Christians*, 83 (63. dipnot).

Örneğin, “sıcak” adı hem ateşe hem de onunla ısınan insana verilir, ancak doğası gereği böyle olan yalnızca ateştir. Kendini ısıtmış olan kişi de sıcaktır, ancak yalnızca görecelidir. Yani yalnızca Tanrı mutlak bir tanrıdır; “Tanrı” adı “birçok tanrıya ve çok sayıda efendiye” verilebilmesine rağmen, diğerleri yalnızca görecelidir. Tanrı, diğer tanrılarla aynı isme sahip olsa da onlardan biri olarak değil, üstün olarak ve onlardan biri olmaksızın hükmeder. Tanrı yaratılmamıştır, ezeli ve ebedidir, tanrı olarak isimlendirilen diğerleri de O’nun yarattığı mahlûklardır ve Tanrı, onlara böyle hükmeder. Yani Macarius, mutlak Tanrı’nın eşi ve benzerinin olmadığını dolayısıyla yönettiği tebaanın da O’na benzer nitelik taşınamasının gayet doğal olduğunu beyan etmektedir.

Macarius Tanrı’yı güneşe benzetmektedir; nitekim güneş, her şeye kendinden bir ışık ve güzellik verir, ama onlardan hiçbir şey geri almaz. Tanrı da yarattığı her şeye kendinden bir parça vermektedir. Lakin bu durum ne Tanrı’dan bir şey eksiltmektedir ne de ondan bir parça taşıyanı ilah yapmaktadır. Bu yüzden yapılacak en doğru şey, mutlak suretle Tanrı’ya ibadet etmektir. Mutlak Tanrı dışındaki göreceli tanrılara tapınmak, ısıyı ve ışığı ateşten değil de kızgın bir demirden almayı ummak kadar büyük bir hatadır. Çünkü metal yakında kendi doğasına geri dönecektir. Gerçek Tanrı dışında bir meleğe veya başka bir ruhani varlığa tapan adamın durumu da böyledir. Güneşin herkese ışık verip hiçbir şey kaybetmemesi ve öğretmenin öğretisini aktarıp yine de bilgeliğini kaybetmemesi gibi, aynı şekilde Tanrı her şeyi verir ve yine de ondan hiçbir şey eksilmez.

3.1.4) Enkarnasyon⁵¹¹

Münekkidin Hıristiyan Tanrı inancına karşı yönelttiği eleştirilerden biri Hıristiyanlarca Tanrı olarak kabul edilen İsa’nın Meryem’in rahminde insan bedenine bürünerek insan tabiatına sahip olduğu yönündeki “Enkarnasyon” inancı hakkındadır. O, ilahi bir varlığın kendisini bakirenin rahmine yerleştirdiği, zamanla bir insan olarak doğduğu, kundaklandığı, yaşadığı ve öldüğü şeklindeki bir inancın “saçma ve aptalca” olduğunu ileri sürmektedir. Böyle bir inançtansa Yunanlılar gibi Tanrı’nın heykellerde yaşadığını düşünmenin daha makul olduğunu belirtmektedir.

⁵¹¹ Bu eleştiri dördüncü kitap yirmi ikinci bölümde; cevabı yirmi sekizinci bölümde yer almaktadır.

Macarius, münekkidin aksine İsa'nın bir insan rahminde enkarne olmasını “Her şeye kadir ve yaratıcı Tanrı, büyük, kudretli ve duygudan uzak olmasına rağmen, aramızda utanç kaynağı olan her şeyle yüzleşmekten nasıl da korkmadı! Çünkü O, hissizdir, hislere tabi insanlar gibi doğmaktan utanmaz.” sözleriyle methetmektedir. O, İsa'nın yaptığı şeyin tam da onun şanına yaraşır bir şey olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca, İsa'nın tamamen lekesiz olduğunu ve insan bedenine bürünmesine rağmen ona hiçbir kötülüğün bulaşamayacağını söylemektedir. Bu bakımdan İsa'yı güneşe benzetmiştir: Çünkü güneş, ıslak bir şeye alçaldığında ıslaklık hissi duymaz ve çamurlu bulunmaz. Hatta çamurun ıslaklığını kurutur, suyu tamamen kendinden uzaklaştırır. İşte akıl/idrak dünyasının güneşi olan İsa da bir bedene inmesine/bürünmesine rağmen ondan ne bir hastalık kapar ne arzularına yenik düşer ne de doğasına bir kötülük bulaşır. Bilakis o, bedeni musibetlerden çekip çıkarır ve kendisine nispet edilen ilâhî bir nimete kavuşturur. Macarius'a göre İsa'nın bir bedende enkarne olmasının nedeni onu karşı konulamaz, yenilmez kılmak ve zaaflarına karşı güçlü hale getirmektir. Böylece beden doğasını koruyabilecek ve doğasının içerdiği suçlamayı reddedebilecekti; yine sınırlarını koruyabilecek ve bu sınırların sebep olduğu karışıklığın üstesinden gelebilecekti. Bu, onun günahların affını başka şeyler yerine bedende gerçekleştirmesinin nedenidir. Ayrıca bunu benzersiz türden bir bedende de yapmamış, insan bedeninde ve dahası bir bakirenin bedeninde yapmıştır. Macarius, İsa'nın bakire bir bedene girmesinin nedenini “insan eline ve sanatına ihtiyaç duymadığını göstermek içindi.” şeklinde açıklamaktadır.

Macarius son olarak Yunan mitlerinden örnek vermektedir: “Hikâyesi aranızda çok iyi bilinen Prometheus insanı şekillendirir ve bunda utanılacak bir şey yoktur. Dahası Zeus, Athena'da canlanan bir kadın yapar ve siz bu efsaneyi onaylar, içinde utanç verici bir şey görmeden, onu bir talihsizlik olarak saymadan, gizli kalan kısımları araştırmadan bu olayı methedersiniz.”⁵¹² Örnekler göz önünde bulundurulduğunda İsa'nın yaptığı şeyin bu

⁵¹² Yunan mitolojisine göre Prometheus, Titanların soyundan gelmektedir. Prometheus'un adı “ileriye düşünen kişi” anlamındadır. Prometheus, dünyanın efsanevi gelişiminde ve insanın yaratılışında önemli bir figürdür. Rivayetlere göre Prometheus ve kardeşine dünyanın ilk sakinlerinin yaratılışını tamamlama görevi verilmiştir. Çünkü Prometheus mükemmel bir çömlekçi ve heykeltıraştır. Ayrıca iyi bir hayal gücü vardır. Efsaneye göre Prometheus eline biraz balçık alır ve balçığa insan şekli verir. Bu henüz cansız bir şekildir. O sırada oradan geçmekte olan Tanrıça Athena, Prometheus'un eserine hayran kalır ve Prometheus'u göğsüne çıkarır. Prometheus, gök yüzünde her şeye can veren şeyin ateş olduğunu görür. Bu ateşten bir parça çalar, onu yer yüzüne indirir ve çamurdan yaptığı eserini

mitlere nazaran gayet makul olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü bir bina yapan, sonra dönüp içinde oturmayı reddeden kişi kendini suçlamış ve emek verdiği işi oturmaya uygun bulmayarak kendi emeğinin sonucunu kötölemiş olur. Dolayısıyla İsa da bunu yaparken herhangi bir utanç söz konusu olduğunu düşünmemiştir. Nitekim Tanrı, insanı yaratırken, eğer onda yaşamaktan utanırsa ve ondan payına düşeni almayı reddederse, adaletsizlikle suçlanmış ve kendi emeğini hiçe saymış olur. Çünkü kendi ihtişamının bir temsilini yaptığı ve sonra onda yaşamanın utanç verici olduğuna karar verdiği için, onu görmezden gelerek tüm bilgeliğini küçümsemiş sayılır.

3.1.5) Ölümünden Sonra Bedenin Dirilişi⁵¹³

Münekkid bedenin tekrar dirilmesi hususunda, Tanrı'nın koyduğu doğa yasalarına neden aykırı davrandığını sorgulamaktadır. Nitekim Tanrı'nın kurduğu düzene göre varlıklar doğar, yaşar ve ölürlür. Bu olaylar birbiri ardına cereyan eder ve bir nizam içindedirler. Peki Tanrı'nın bu nizamı bozmasının nedeni nedir? O neden neslin korunmasını ve sona ermemesini emretmektedir? Münekkide göre Tanrı tarafından kurulan ve çağlar boyunca koruna gelmiş doğa yasası, tabiatı gereği değişmezdir ve bu nedenle onu şekillendiren Tanrı tarafından bozulmamalıdır. Yahut bu yasalar kendi sınırlı amaçlarına hizmet etmek için sıradan bir ölümlü tarafından icat edilmiş gibi yıkılmamalıdır. Münekkid, bütün varlığın yok olduktan sonra tekrar dirilmesinin akıl almaz bir şey olduğunu ileri sürmektedir. O, Tanrı'nın, İsa'nın dirilişinden üç yıl önce ölmüş bir adamı ve bin yıl önce yaşamış kimseleri (Priamos ve Nestor gibi), insan soyunun o zamanki yaşayanlarıyla birlikte diriltilmesinin 'saçma' olduğunu söylemektedir. Çünkü bu kimselerin birçoğu denizde ölmüş; vücutları leş yiyen balıklar tarafından yenmiştir. Dahası, pek çok avcı da avladıkları vahşi hayvanlar ve kuşlar tarafından

canlandırır. Sonrasında Zeus, ateşi çalarak tanrıların kurmuş olduğu düzene karşı geldiği için ceza olarak Prometheus'u bir kayaya zincirler ve her gün karaciğerinin bir kısmını bir kartala yedirir. Bk. Michelle M. Houle, *Gods and Goddesses in Greek Mythology* (Berkeley Heights, NJ: Enslow Publishers, 2001), 39-50; Azra Erhat, "Prometheus", *Mitoloji Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996), 328-331; Aiskhylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, çev. Azra Erhat - Sabahattin Eyuboğlu (İstanbul: İş Bankası, 2000), 5-9; Kathleen Sears, *Mitoloji 101*, çev. Ekin Duru (İstanbul: Say Yayınları, 2020), 25; Cahit Beğenç, *Anadolu Mitolojisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1974), 17; Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 150-151.

⁵¹³ Bu eleştiri dördüncü kitap yirmi dördüncü bölümde; cevabı otuzuncu bölümde yer almaktadır.

yenmiştir. Bu durumda onların bedenleri nasıl tekrardan ayaklanabilir? Münekkid bu hususu bir örnekle açıklamaktadır: “Diyelim ki bir adam gemi kazası geçirdi. Aç bir balık da kaza sonrası ölen adamın bedeniyle ziyafet çekti. Bu balıklar, balıkçılar tarafından yakalanıp pişirildi ve yenildi. Sonrasında balıkçılar, aç yaban köpekleriyle karşılaştılar. Köpekler balıkçıları öldürüp yedi. Köpekler ölünce de akbabalar gelip onlarla ziyafet çekti. Dolayısıyla kazazedenin bedeninin, çeşitli türden başka varlıklar tarafından tüketildiği düşünülürse nasıl yeniden bir araya getirilecek? Ya da ateşin yakıp kül ettiği bir bedeni yahut solucanlara yem olan bir bedeni ele alalım: Bu bedenler orijinal hallerine nasıl geri döndürülebilirler? ‘Tanrı için her şey mümkündür’ diyorsunuz ama bu doğru değildir. Örneğin Tanrı Homeros’un şair olmamasını sağlayamaz. Tanrı, Truva’nın düşmemesini sağlayamaz. 4 yerine ‘ $2 \times 2 = 100$ ’ yapmayı tercih etse de yapamaz. Yahut istese de kötü olamaz. Çünkü doğası gereği iyi olduğu için günah işleyemez. Lakin bu şeyleri yapamaması, günah işlememesi veya kötü olmaması onun açısından bir zayıflık değildir. Ölümlüler ise belirli bir şeyi yapma eğilimine ve hatta yeteneğine sahiptirler. Bir şey onları bunu yapmaktan alıkoyarsa, bunun sebebi onların zayıflıklarıdır.” Münekkid son olarak evrenin yok oluşuna dair şu satırları kaleme almaktadır: “Son bir nokta daha var: Yaratıcı Tanrı çaresizce durup göklerin bir ateş fırtınasında eridiğini, yıldızların düştüğünü, dünyanın yok olduğunu görseydi ne kadar korkunç olurdu. Çünkü hiç kimse göklerin güzelliğinden daha görkemli bir şey hayal etmemiştir. Lakin siz yine de ‘O, insanların çürümüş ve kokuşmuş cesetlerini diriltecek’ diyorsunuz, bunların bir kısmı şüphesiz değerli insanlara aittir. Ancak diğerlerinin ölümden önce hiçbir fazileti veya değeri yoktur. Bu çok tatsız bir manzaradır. Ayrıca Tanrı ölü bedenleri eskisinden daha katlanılabilir hale getirerek yeniden şekillendirse bile, yine de şu var: Eğer ölümden dirilitilirlse dünyanın, varlığın başlangıcından beri ölmüş olanların hepsini barındırması imkânsızdır.”

Macarius, münekkidin eleştirilerine karşı ilk olarak varlığın yoktan mı yahut vardan mı yaratıldığı hususuna değinmek istediğini belirtmektedir: Yaratılmış bir şey var olandan mı var oldu yahut var olmayandan mı var oldu? Eğer varlığı olan bir şeyden geliyorsa, ona bir başlangıç izafe etmenin anlamı yoktur. Lakin böyle bir başlangıcın izafe edilmesi gerekiyorsa, nedeni oldukça açıktır ki; o varlığın yoktan yaratılmış olması gerekmektedir. Eğer Tanrı ona hiçlikten varlık vermişse, daha önce olmayan bir şeye nasıl bir öz bahşetmiştir? Yoktan var edenin, var olmuş olanı, yok olduğunda bile muhafaza etme ve

daha iyi bir sonucu hak ettiğini düşünme olasılığı daha yüksek olacaktır. Çünkü var olanların varlığını iyiye doğru değiştirmek ve yarattığı şeylerin zamanla yenilenmesini sağlamak, kötülüğün zehriyle lekelenmiş şeyleri lütufla silmek, tükenenleri ikinci bir başlangıca ve bir nevi yeniden yaratmaya layık görmek, “kendi kendine var olan” tabiatın bir özelliğidir. Çünkü dünya, yeniden daha güzel bir surete kavuştuktan sonra, varlığını bozmaz, bilakis eskisinden daha hoş bir güzelliğe bürünmenin sevincini yaşar. Her şeyin değişime uğraması insan içindir, aynı zamanda en başından bir başlangıca layık görülmesi de onun iyiliği içindir. İnsan başka hiçbir varlık nedeniyle değil, yalnızca kendi için yaratılmıştır; gök, yer ve onlara ait olan şeyler insan yararına yaratılmıştır ve bir değişikliğe yahut başkalaşıma uğradığında, onunla birlikte bütünü değiştirilmesi ve silinmesi gerekmektedir. Bir mimar düşünün ki, önce bir ev inşa eder, ev zamanla zayıflayıp yıkılınca, onu yeniden ayağa kaldırır ve sonra onu daha iyi bir işçiliğe ve güzelliğe layık görür. Aynı şekilde Tanrı da ev yapan bir mimar gibi akıl sahibi varlıkların yaratıcısı oldu, ilk olarak insanı yarattı ve onu, ilahi kudretin kutsal meskeni olarak, taşlar gibi pek çok benzer türden oluşan bir bina olarak inşa etti. Tıpkı mimarın zamanla zayıflayan binasını daha iyi bir işçilikle yeniden inşa etmesi gibi Tanrı da çağlar ve mevsimler geçtikten sonra insan birçok günah deneyimiyle düştükten ve sonunda tamamen bozulup tahrip olduktan sonra, onu yeniden diriltecek ve doğayı bir araya getirerek dağılmış olanları bir araya toplayacak ve düşenlerin hiçbirisinin yok olmasına izin vermeyecektir.

Macarius, münekkidin İsa’dan yıllar önce ölmüş kimselerle o zamanda yaşamakta olan kimselerin nasıl birlikte diriltilebileceği hususundaki eleştirisine de değinmektedir. Ona göre bir kimse Priamos ya da Nestor gibi İsa’dan bin yıl önce ölmüş olsa da yahut başka biri dirilişten üç gün önce ölse bile, hiçbirini dirildiğinde bundan ne ölçüsüz bir keder ne de büyük bir sevinç duyacaktır. Lakin her biri kendi kaderine göre kendisine uygun olanı alacak ve dirilişin çabukluğundan yahut gecikmesinden dolayı ne kınanacak ne de övülecektir. Çünkü “Rabb’in gözünde bir gün bin yıl, bin yıl bir gün gibidir.”⁵¹⁴ Bu nedenle ona göre “Üç gün önce ölen bir adamı bin sene önceki insan gibi diriltecekse çok büyük haksızlık etmiş olur.” gibi ‘lakırdılar’ küçük insanların sözleridir. Nitekim eski zamanlarda insanlar beş yüz ya da daha fazla yıl yaşardı lakin dirilişten hemen önce ölen

⁵¹⁴ Petrus’un 2. Mektubu 3:8; ayr. Bk. Mezmurlar 90:4.

bir adam belki mutsuz ve daha kısa bir hayat yaşamış olabilir. İlkinin uzun süre uyuması ve ikincisinin daha çabuk teselli bulması şüphesiz ilahi bir plana göredir.

Macarius, münekkidin “kazazedeyi balıkların, balıkları insanların, insanları köpeklerin, köpekleri akbabaların yemesine ve ateşin yok ettiği bir bedenın nasıl dirileceğine dair” eleştirisini çocukça bulmakta ve bu sözleri sarhoşken rüya gören bir adamın sözlerine benzetmektedir: “Ateşi yaratanın, dirilişi meydana getirmek için ateşin sahip olduğu gibi bir çalışma gücüne sahip olamayacağını öne sürüyorsunuz. Çünkü toprakta gümüş, altın, kurşun, kalay, tunç ve demir gibi gizlenmiş pek çok maden vardır ve ateş, toprağı yakıp malzemeyi ısıtarak gümüşü, altını vb. ortaya çıkarır. Dahası içlerinde yok olmaya izin veren herhangi dünyevi bir şey olmadıkça hiçbirinin özlerini kaybetmesine izin vermez. Eğer ateş, altın sonsuz parçalara bölünerek çamura, kile, toprağa veya gübre yığınlarına dağılsa bile bunların içinden saf maddeyi ortaya çıkararak her birinin özünü bozulmadan koruyacak kadar güçlüyse ve o kadar şiddetli bir etkiye sahipse ateşin tabiatını takdir eden Tanrı’ya ne diyeceksiniz? O, çeşitli maddelerde saklı olanları, karada, denizde, ırmaklarda veya göllerde helak olanları, vahşi hayvanlar veya kuşlar tarafından yenilenleri, suda çözünenleri, ölçülemeyecek kadar ince bir toza dönüşenleri kendi huzuruna sağ salım çıkaracak ve insanı çaba göstermeden değiştirebilecek kudrete sahip olamaz mı?”

Macarius, münekkidin “Tanrı’nın her şeye kadir olamayacağına” dair düşüncesini “tuhaf bir hayal” olarak nitelendirmektedir. Bu konuya bir örnekle açıklık getirmeye çalışmaktadır: Örneğin, Tanrı’nın yaratılmamış olan şeyi yaratmaya gücü yetiyorsa zorunlu olarak o şey, yaratılmamış olana dönüşerek yaratılmış demektir. Eğer bunu kabul edersek, yaratılmamış iki şey olduğunu öne sürebileceğimiz bir durum ortaya çıkar ya da yokluğun yaratılmış ve varlığın ise yaratılmamış olduğunu iddia edebiliriz. Çünkü bu şekilde yapılan istidlale göre yaratılmamış olan bile yaratılacaktır. Ama yaratılmamış olan şey yaratılmış olanın kapsamı altına girince, yaratılmış hakkındaki argüman geçerliliğini yitirir. Yaratılmamış olan mevcut bir şey değilse o halde yaratılanın yaratıcısı (muhtedi) kim olacaktır? Buna benzer bir başka mesele de yaratılmamış bir varlık olan Tanrı’nın kendisini yaratıp yaratamayacağı sorusudur. Bazılarının dediğı gibi, yaratılmamış bir varlığın yaratılmış olması imkansızdır. Dolayısıyla Tanrı kendini yaratamaz. Macarius konuya açıklık getirdikten sonra Tanrı’nın adaleti üzerinde durmakta ve onun mazlumun intikamını alarak adaleti sağlayacağını ileri sürmektedir.

Ayrıca eğer Tanrı böyle yapmazsa yani eğer yarattıklarını hor görür, kötülerini yargılamaz, iyileri mükâfatlandırmazsa bunun Tanrı'nın şanına yakışmayacağını ve böyle bir şeyin ilahi tabiata uygun olmayacağını belirtmektedir. Macarius bu noktadan hareketle Tanrı'nın her şeyi dirilteceği ve onlara ikinci bir varlık bahşedeceği sonucuna varılabileceğini iddia etmektedir.

Bedenin tekrar dirilişine karşı bu eleştiri, yalnızca akıl ve ruhun Tanrı'yı bilebileceği inancından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla çürümüş etin yeniden oluşturulması hiçbir amaca hizmet etmemektedir. Athenagoras'dan⁵¹⁵ (2. yüzyıldan) itibaren Hristiyan öğretmenlerin de bildiği üzere Platoncu şemada beden, Tanrı'yı arayan ruhun başlıca engelidir. Athenagoras, "On the Resurrection of the Dead (Ölülerin Dirilişi Üzerine)" adlı incelemesinde "dirilişin imkânsız olmadığına, dünyayı yaratan Tanrı'nın ölüleri diriltebileceğine, dirilen bedenin fiziksel bedenden farklı olduğuna dikkat çeker ve dünyanın yargısı, insanlığın Tanrı'nın önünde bedensel bir biçimde durmasını gerektirir, çünkü iyi ve kötü eylemlerin hesabı, bunları gerçekleştiren aracıya atıfta bulunmalıdır" der.⁵¹⁶ Athenagoras ikinci yüzyılda geçerli olan doktrine yönelik itirazları ele alırken hayvanların yiyeceği haline gelen (ve gömülmekten mahrum bırakılan), veba, deniz kazası ve savaş kurbanlarının doğal ayrışma sürecinden geçmesini engelleyen sindirim süreçlerini tartışmıştır. Tartışması onu, insan etinin hayvanlar tarafından yutulması ve sindirilmesinin, hayvanın doğasına zararlı, yararsız ve incitici olan her şeyin (yani özünde insan olan her şeyin) dışkı veya kusma yoluyla atıldığı bir "arıtma" süreci olduğu sonucuna götürmüştür. Celsus, Hristiyanların Platon'un reenkarnasyon teorisini yanlış anladıklarını ve "maddi bedenin Tanrı tarafından diriltip yeniden oluşturulacağına, Tanrı'yı ölümlü gözleriyle göreceklerine, kulaklarıyla duyacaklarına ve elleriyle ona

⁵¹⁵ Athenagoras MS 2. yüzyılda yaşamıştır. Putperest bir aile içinde dünyaya gelmiş ve daha sonra Hristiyanlığı kabul etmiştir. Apolojistlerin en belagatlisi olarak bilinmektedir. Dönemin imparatoru M. Aurelius'la oğlu Commodus'a hitaben Legatio Pro Christianis (Hristiyanlar için Elçilik) adlı bir Hristiyanlık savunusu kaleme aldığı bilinmektedir. Eserinde Hristiyanlara yönelik mantıksız ve haksız ayrımcılıktan ve maruz kaldıkları iftiralarından şikâyet etmiştir. Athenagoras'ın bunun dışında On the Resurrection of the Dead (Ölülerin Dirilmesi Üzerine) adlı bir eseri daha vardır. Cyril Charles Richardson, "Plea Regarding Christians by Athenagoras, the Philosopher", *Early Christian Fathers* (Londra: Westminster John Knox Press, 2006), 291; Ahmet Arslan, "Athenagoras", *İlkçağ Felsefe Tarihi 5: Plotinos, Yeni Platonculuk ve Erken Dönem Hristiyan Felsefesi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2010), 5/292.

⁵¹⁶ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 92 (70. dipnot).

dokunabileceklerine dair saçma bir fikre inandıklarını” iddia etmiştir. İkinci yüzyılda Justinus Martyr⁵¹⁷ gibi ilk apolojistler, diriliş savunmalarını neredeyse tamamen kutsal metinlerdeki pasajlara dayandırmışlardır. Bu konuda Hristiyanların görüşleri ikiye bölünmüştür: İyi bir Tanrı, insanoğlunu yarattığı ve onu kurtarmayı üstlendiği ölçüde beden, ruhun bir tapınağı olarak kurtuluş için “donatılmıştır”. Kendini inkâr etme, cinsel perhiz, bekârlık ve insanın günahkarlığının sürekliliğinde bedenin rolü göz önüne alındığında ne tür bir bedenin yükseltileceğine dair daha temel soru, bedensel diriliş doktrinine yönelik Pagan itirazlarına çeşitli ustaca cevaplar üretmek için bir araya getirilmiştir.⁵¹⁸

3.1.6) İsa’nın Varlığının Zamanla Kısıtlanması⁵¹⁹

İncillerde İsa’nın çarmıh gerildiği Fısıh Bayramı’ndan altı gün önce Beytanya’ya geldiği anlatılmaktadır.⁵²⁰ Rivayetlere göre İsa, Beytanya’da cüzzamlı Simun’un evindeyken yanına bir kadın geldi. Kadın kaymaktaşından bir kap içinde çok değerli, güzel kokulu yağ getirmişti.⁵²¹ İsa sofrada otururken, kadın yağı onun başına döktü.⁵²² Öğrenciler bunu görünce kızdılar.⁵²³ “Nedir bu savurganlık? Bu yağ pahalıya satılabilir, parası yoksullara verilebilirdi.” dediler. Söylenenleri fark eden İsa, öğrencilerine, “Kadını neden üzüyorsunuz? Benim için güzel bir şey yaptı. Yoksullar her zaman aranızdadır, ama ben her zaman aranızda olmayacağım. Kadın bu güzel kokulu yağı, beni gömülmeye

⁵¹⁷ Justinus Martyr (MS 100-165) ikinci yüzyılın en önemli Hristiyan apolojisti olarak kabul edilmektedir. Yahudi ortamında yetişmiş bir Pagan olan Justinus, Stoacı, Platoncu ve diğer Pagan felsefeleri okumuş ve ardından 132’de, muhtemelen Efes’te Hristiyan olmuştur. Onunla birlikte Hristiyanlık, esas olarak sınırlı eğitim ve kültüre sahip insanları cezbeden popüler Helenistik gizem kültürleriyle rekabetten yüksek öğrenim ve kültüre sahip kişilere hitap eden felsefelerle rekabete geçmiştir. E. Glenn Hinson, “Justin Martyr”, *Encyclopaedia of Religion (ER)* (Detroit: Thomson & Gale, 1987), 7/5043; The Editors of Encyclopaedia, “St. Justin Martyr”, *Encyclopedia Britannica*, 2021.

⁵¹⁸ Porphyry, *Porphyry’s Against the Christians*, 92 (70. dipnot).

⁵¹⁹ Bu eleştiri üçüncü kitap yedinci bölümde; cevabı on dördüncü bölümde yer almaktadır.

⁵²⁰ Matta 26:6-13; Markos 14:3-9; Yuhanna 12:1-8.

⁵²¹ Markos (14:3) ve Yuhanna (12:3) bahsi geçen yağın saf hint sümbülü yağı olduğunu bildirmektedirler.

⁵²² Matta (26:6-7) ve Markos (14:3) İsa’nın yanına gelen kişinin bir kadın olduğunu ve yanında getirdiği yağı İsa’nın başına döktüğünü anlatmaktadır. Yuhanna (12:3) ise gelen kişinin Meryem isimli bir kadın olduğunu, yanında getirdiği yağı İsa’nın ayaklarına sürdüğünü ve saçlarıyla ayaklarını kuruladığını anlatmaktadır.

⁵²³ Yuhanna, kadına kızan kişinin Yahuda olduğunu söylemektedir (12:4-5).

hazırlamak için bedenimin üzerine boşalttı. Size doğrusunu söyleyeyim, bu Müjde dünyanın neresinde duyurulursa, bu kadının yaptığı da onun anılması için anlatılacak.” dedi.

Pagan münekkîd Matta İncili’nde geçen “Yoksullar her zaman aranızdadır, ama ben her zaman aranızda olmayacağım.” sözüne dikkat çekmektedir. Bu ifadenin İsa’nın ölümden dirildikten sonra öğrencilerine görüldüğünde söylediği “dünyanın sonuna dek her an sizinle birlikteyim.” sözleriyle çeliştiğini ileri sürmektedir.

Macarius birbiriyle çelişki gibi görünen bu ifadeler arasındaki farklılığın, sözlerin değişik zamanlarda söylenmiş olması ve bu süreçte konuşmacının kendisinde bir değişiklik olması ile açıklanabileceğini söylemektedir. İsa çileden önce ölmek üzere olduğunu görünce kendisinin her zaman öğrencilerinin yanında olamayacağını söylemektedir. Ama çileden sonra ölümü ve beden sınırlılıklarını yenmiş insani bedenden sıyrılıp ilahi bedene bürünmüştür. Bu nedenle, dirilişinden sonra Tanrı olarak konuşmuş, onlara gücünün zaman ve mekân tarafından sınırlandırılmadığını, her zaman ve her yerde mevcut olduğunu söylemiştir. Yani İsa’nın ‘her zaman öğrencilerinin yanında olamayacağına’⁵²⁴ dair sözleri onun insani doğasına ve çilesine işaret etmektedir. ‘Dünyanın sonuna dek her an onların yanında olacağına’⁵²⁵ dair sözleri ise ilahi doğasını anlatmaktadır.

3.1.7) Evharistiya⁵²⁶

Pagan münekkîdin ele aldığı pasajlardan biri, İsa’nın Yuhanna İncili’nde anlatılan “Bedenimi yiyenin, kanımı içenin sonsuz yaşamı vardır ve ben onu son günde dirilteceğim. (6:54)” sözleridir. Bu çerçevede Hristiyanların evharistiya pratiğine yönelik eleştirilerde bulunmaktadır.

Münekkîd, bir kimsenin insan eti yiyerek veya kendi ailesinin yahut halkının bir üyesinin kanını içerek sonsuz yaşamı elde etmesinin vahşice bir eylem olduğunu ileri sürmekte ve bu kimseleri yamyamlara benzetmektedir. Hatta bu tür yamyamlığın dahi yalnızca

⁵²⁴ Matta 26:11.

⁵²⁵ Matta 28:20.

⁵²⁶ Bu eleştiri üçüncü kitap on beşinci bölümde; cevabı yirmi üçüncü bölümde yer almaktadır.

zorunlu zamanlarda ya da hile yoluyla uygulandığına dikkat çekmektedir. Bu hususta MÖ 600 yıllarında Makedonya ile ticaret yapmak için kurulmuş bir Korint kolonisinin vatandaşları olan Potidealıları örnek vermektedir. Rivayete göre Potidealılar, sömürgeciler tarafından yapılan bir dizi kuşatmaya karşı limanlarını savunmuş ve hayatta kalmak için ölülerini yemek zorunda kalmışlardır. Ayrıca Yunan mitlerinde bahsi geçen, kardeşi Atreus tarafından öldürülen çocuklarının etini yiyen Mykene Kralı Thyestes⁵²⁷, intikam almak isteyen karısı tarafından öldürülen oğlunun etini yiyen Trakya kralı Tereus⁵²⁸ ve Med İmparatoru Astyages tarafından öldürülen oğlunun etini yiyen Harpagus gibi çeşitli isimleri örnek vermektedir. Münekkid son olarak örneklerde bahsi geçen kişilerin iradeleri dışında böyle bir şey yaptıklarına dikkat çekmekte ve aklı başında olan hiç kimsenin insan eti yemeyeceğine vurgu yapmaktadır.

Pagan münekkid, insan eti yemenin insanları hayvanlardan daha aşağı bir seviyeye düşürdüğünü belirttikten sonra bahsi geçen İncil pasajının alegorik olarak yorumlanma ihtimaline de değinmektedir. Bu noktada pasajların çeşitli gizli anlamlar barındırması durumunda bile mazur görülemeyecek kadar zalimce olduğunu belirtmektedir. Ayrıca pasajları okuyan eğitimsiz halkın, kelimeleri manevi ve mistik anlamda anlayamayacaklarından şikâyet etmektedir. Sonrasında mezkûr pasajın Matta, Markos ve Luka İncillerinde bulunmadığına dikkat çekerek onların, böyle bir durumu tuhaf, çelişkili ve medeni yaşamdan çok uzak gördükleri için kitaplarında zikretmediklerini ileri sürmektedir.

Macarius sonsuz yaşama dair mezkûr pasajları iki farklı örnek üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. İlk örnek olarak yeni doğan bir bebeği ele almaktadır. O, bir bebeğin annesinin etinden ve sütünden faydalanmadıkça yaşamını sürdüremeyeceğini söylemektedir. Bebek annesinden yeterli derecede beslenebilirse yaşama devam eder, büyür, gelişir, insanlar arasında belli makam ve mevkilere gelebilir ve yaşamı boyunca pek çok nimetten nasibini alır. Bütün bu nimetlere ulaşmasını sağlayan ise annesinin ona sağladığı gıdadır. Macarius, bebeğin annesinin sütüyle beslense de sütün aslında kanla aynı olduğunu ileri sürmektedir. Sütün kana nazaran daha açık renkte olmasının sebebini

⁵²⁷ Robert Graves - Uğur Akpur, "Atreus ile Thyestes", *Yunan Mitleri - Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler* (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 549-557.

⁵²⁸ Robert Graves - Uğur Akpur, "Tereus", *Yunan Mitleri - Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler* (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 210-212.

ise onun havaya olan yakınlığı ile açıklamaktadır. Ona göre, tıpkı Tanrı uçurumun pis sularını berrak bir pınara dönüştürdüğü gibi kadınların göğüsleri de özenle hazırlanmış bir mekanizma ile damarlardan kanı toplar ve lezzetli bir şekilde dışarı göndermektedir. Yani aslında bebeği besleyen annesinin eti ve kanıdır. O, İsa'nın anlatmak istediği şeyin de bu husus olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü İsa'ya iman edenler Tanrı'nın çocukları olma şerefine nail olmaktadır. Tıpkı bir bebeğin annesinin etinden ve kanından beslendiği gibi Tanrı'nın çocukları da onu doğuranın mistik etini yiyerek ve kanını içerek beslenmektedirler. Dolayısıyla İsa "Etimi yiyenin, kanımı içenin sonsuz yaşamı vardır."⁵²⁹ derken tuhaf ya da korkunç bir şey söylememektedir.

Macarius'a göre eti ve sütüyle kendi zürriyeti için gıdayı hazırlayan anneleri yaratan, Tanrı'nın hikmetinden başkası değildir. Onun hikmeti tıpkı sütün iki göğüsten olduğu gibi iki Ahit'ten de bol bol dökülmüştür. Hikmet İsa'dır. Onun etiyle kanı Eski ve Yeni Ahit'in sözleridir. İnsanların bu sözleri dikkatle kavraması ve onlardan sonsuz yaşamı kazanması gerekmektedir. Nitekim Yeremya'nın "Sözlerini bulur bulmaz yuttum, bana neşe, yüreğime sevinç oldu."⁵³⁰ sözü ve Tanrı'nın "Ey insanoğlu, sana verileni ye. Bu tomarı yedikten sonra git, İsrail halkına seslen" emri üzerine tomarı yiyen Hezekiel bu duruma örnek teşkil etmektedir.⁵³¹ Böylece azizler, hikmetin/İsa'nın etini yiyip kanını içerek, yani onun bilgisini ve vahyini kendi içlerinde özümseyerek asla bitmeyecek bir hayat yaşamışlardır. Ayrıca İsa kendi etini yemelerini ve aynı şekilde kendi kanını içmelerini yalnızca öğrencilerine hitaben söylememiştir. O, bu yiyecek kaynağını iman eden tüm insanlara alegorik olarak vermiştir. Fakat son akşam yemeğinde havarilerine ekmek ve bir kâse vererek "Bu benim bedenim ve benim kanım" demiştir.⁵³²

Macarius'un mezkûr pasajlara dair diğer örneği ise yemenin fizyolojik yapısı üzerinedir. O bu hususta şöyle demiştir: biz insanlar topraktan yaratıldık. Ayrıca toprağı değil etini yiyerek ve kanını içerek yaşamımızı sürdürmekteyiz. Çünkü yeryüzünün kuru ve ıslak ürünleri onun eti ve kanıdır. Bunları yiyip içerek doyasya yaşıyoruz. Lakin etini ve kanını

⁵²⁹ Yuhanna 6:54.

⁵³⁰ Yeremya 15:16.

⁵³¹ Hezekiel 3:1-3.

⁵³² Matta 26:26-27; Luka 22:19-20.

tükettiğimizde yeryüzüne hiçbir zarar vermiyoruz. Diyebiliriz ki başlangıçta, Tanrı'nın biricik oğlu dünyayı yarattı. Sonra toprağı alıp onu işledi, insan bedenini yarattı ve insan bedenini alarak enkarne oldu. Dolayısıyla ekmeğı ve kâseyi aldığında, İsa'nın "Bu benim bedenim ve kanımdır" demesi doğaldı. Bu sadece bir beden veya kan sembolü değildir, gerçekte İsa'nın bedeni ve kanıdır çünkü beden topraktandır, ekmek ve şarap da aynı şekilde topraktandır.⁵³³

Macarius, münekkidin "mezkûr pasajların niçin yalnızca Yuhanna İncili'nde zikredildiğine" dair eleştirisine ise, münekkidin eleştirisinin üzerinde birtakım değişiklikler yaparak yanıt vermektedir. O bahsi geçen pasajların neden diğer İncillerde yer almadığı değil de niçin daha önceden kimsenin "etinin yeneceğı ve kanının içileceğıne" dair bir söz söylemeye cesaret edemediğini sormakta ve cevaplamaktadır. Bunun nedenini ise yaratıcı olarak başka hiç kimsenin tecelli etmemesine ve yeryüzünün tek yaratıcısının Tanrı'nın oğlu olmasına bağlamaktadır. Nitekim İsa sözleriyle şunu kastetmektedir: "Yeryüzünü yaratan benim. Dünyayı yarattıktan sonra insanlara beden bahşeden de benim. Ama ben dünya yaratılmadan önce bir bedene bürünmemiştim. Dünyayı yarattıktan sonra yarattıklarımın birinden beden alarak enkarne oldum; sana nimetimi kendimden sunuyorum. Çünkü ekmek size yiyecek olarak topraktandır. Beden de aynı şekilde topraktan gelir ve toprağı yaratan benim. Bu nedenle, ben Kutsal olanın dünyevi olanla bağlantılı olduğu birliğin sonucu olarak sana ekmeğı ve kâseyi veriyorum ve bunun benim etim ve kanım olduğunu ilan ediyorum."

Macarius, İbrahim veya başka bir salih adamın tıpkı İsa gibi "Benim bedenim ettir, kanım içkidir" demeleri durumunda onların, başkasına ait olanı kendilerininmiş gibi sunarak büyük bir yalan söylemiş olacaklarını ileri sürmektedir. Çünkü o, onun değildir, onu yaratana aittir. Ayrıca bu durumda yenen şeyler de yiyenlere hayat veremezdi; çünkü İsa'nın onlarla birleşimi bulunmuyordu. Lakin Tanrı'nın bedeni olarak adlandırılan dünyevi beden, yiyenleri sonsuz yaşama yönlendirebilir. Bu nedenle İsa, etten ekmek, kandan da şarap olarak bahsettiğinde beden ve kanın topraktan olduğunu, her ikisinin de aynı öze sahip olduğunu açıkça öğretmektedir. Yeryüzünde işlenen sıradan ekmek ise yeryüzünün eti olsa bile sonsuz yaşamı içerdiğine dair hiçbir vaatte bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu sıradan ekmek, onu yiyenlere sadece geçici bir tatmin sağlar ve ilahi

⁵³³ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 82-83.

ruhtan pay almadığı için kısa sürede ortadan kaybolur. Ama İsa'nın kutsanmış topraklarında işlenen ekmek, Kutsal Ruh'un gücüyle birleştiğinde, bir kerede insana ölümsüzlük verir. Yani yalnızca Kurtarıcı'nın adını alan, onun bedenine ve kanına bahşedilen mistik ekmek, onu yiyeni İsa'nın bedenine katar ve onu Kurtarıcı'nın bir parçası yapar.

3.1.8) Vaftiz⁵³⁴

Münekkid, Pavlus'un Korintliler'e 1. Mektubu'ndaki "Günahkârların, Tanrı Egemenliği'ni miras almayacağını bilmiyor musunuz? Aldanmayın! Ne fuhuş yapanlar Tanrı'nın Egemenliği'ni miras alacaktır, ne puta tapanlar, ne zina edenler, ne oğlanlar, ne oğlancılar, ne hırsızlar, ne açgözlüler, ne ayyaşlar, ne sövücüler, ne de soyguncular. Bazılarınız böyleydiniz; ama yıkandınız, kutsal kıldınız, Rab İsa Mesih adıyla ve Tanrımız'ın Ruhü aracılığıyla aklandınız." (6:9-11) sözleri üzerinden Hristiyanların vaftiz uygulamasına değinmektedir.

Münekkid, Pavlus'un "bazılarınız böyleydiniz" derken, ne demek istediğini sormaktadır. Sonrasında "Yıkandınız, kutsal kıldınız, Rab İsa Mesih'in adıyla ve Tanrımızın Ruhuyla aklandınız." sözlerine dikkat çekerek bir insanın bu kadar kirliyen ve manevi bir çöküş yaşarken birdenbire arınabilmesi fikrinin rahatsız edici olduğunu ileri sürmektedir. O, cinsel ahlaksızlık, zina, sarhoşluk gibi bir ömür boyu süren ahlaksızlıkların lekelerinin sadece İsa'nın adını anarak kolayca silinmesini, bir yılanın eski derisini değiştirmesine benzetmekte ve "tuhaf" bir şey olarak tanımlamaktadır. Ayrıca vaftiz olduğunda işlediği her türlü suçun affedileceğini işiten insanların, bu vaatlerin gücüne dayanarak ahlaksız bir yaşama yöneleceklerini ileri sürmektedir. O, bu vaatlerin günah işlemeye teşvik edeceğini ve böyle bir doktrinin öğretilmesinin bir itaatsizlik tavrı doğuracağını düşünmektedir. Münekkid son olarak Hristiyanların, vaftiz uygulaması aracılığıyla, yani her türlü yanlışın sadece vaftiz edilerek ortadan kaldırılabileceğini iddia ederek kanunsuz bir toplum getireceklerini, dahası insanları tanrılardan korkmamaya teşvik edeceklerini ileri sürmektedir.

⁵³⁴ Bu eleştiri dördüncü kitap on dokuzuncu bölümde; cevabı yirmi beşinci bölümde yer almaktadır.

Macarius, günahkâr bir yaratığın Yaratıcısı tarafından karşılıksız bağışlanmasının yalnızca insanlara has bir durum olduğunu söylemektedir. O bu durumu şöyle izah etmektedir: Kanun, bir suçlunun cezalandırılmasına karar verebilir, ancak kanunun sahibi olan kral, suçlu bunu hak etmese bile, bağışlayıcı lütfuyla cezayı geçersiz kılabilir. Örneğin ölüm cezasının ertelenmesi genellikle bu şekildedir. Böyle bir lütuf, yasanın işleyişine uymaz; çünkü uysaydı lütuf olmazdı. Tanrı'nın lütfunun bize verdiği, hak etmediğimiz pek çok şey vardır. O halde Tanrı'nın, çocuklarına acıyan bir baba gibi günahkarları günahlarından özgür kılması da gayet muhtemeldir. Yasa, efendisinin lütuf armağanına katılmaz; ancak günahı cezalandırır ve Rab yasanın düzeyine tenezzül etmez; sadece onu affeder. Macarius bir önceki gün bahsettiği bu duruma örnek teşkil edecek bir olayın yaşadığını söyleyerek hadiseyi kısaca anlatmaktadır: Bazı aşikâr suçlular, kraliyet gezisi sırasında krala yalvararak cezalarının geri alınmasını sağladılar ve herhangi bir ceza almadan serbest bırakıldılar, buna karşın bazıları ise apaçık bir şekilde masum olmalarına rağmen mahkûm edildiler. O halde, “yıkılmış” ve yasa uyarınca kendilerine ait olan cezadan kurtulmuş olanlara söylediği sözlerde elçi neden suçlansın?

Macarius Pavlus'un “Yıkandınız” sözüne “Rabb'in adıyla” şeklinde ilavede bulunduğunu ve buna dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre nasıl ki kralın elinden çıkan bir mührün yahut imzanın mahkemede bir ağırlığı varsa su da aynı şekilde sadece İsa'nın adıyla damgalandığında kötülüğün lekesinden arındırma gücüne sahiptir. Kurtarıcı İsa'nın su üzerinde mistik bir şekilde anılması onu artık sıradan bir su olmaktan çıkarır ve ayrı tutulmasına neden olur. Artık bu su sadece bedende görüneni değil, aynı zamanda vicdanın en gizli kısmını da temizleme konusunda tarif edilemeyecek kadar güçlü hale gelir. Ayrıca Pavlus hemen “kutsandınız” demez, ilk olarak “yıkandınız” der; çünkü insan önce yıkanır, sonra arınır, yani kutsal kılınır. Soda suya konduğunda kiri nasıl silerse, İsa'nın adı da sulara sarılınca onlara gelen kişiyi manevi düşüşünden arındırır.

Macarius, kutsal üçlünün her şahsının bireysel olarak Kutsal Ruh'a atfedilen kutsallaştırmayı sağlayabileceğini savunmaktadır. Bu hususta İncilde havarilere “Gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla

vaftiz edin.”⁵³⁵ şeklinde bir talimat verildiğini hatırlatmaktadır. Pavlus’un “Rab İsa Mesih adıyla ve Tanrımız’ın Ruhu aracılığıyla aklandınız.”⁵³⁶ diyerek bu talimata atıfta bulunduğunu söylemektedir. Macarius son olarak vaftiz edilen bir kimsenin, bundan sonra günah işlemesi durumunda ne olacağı hususuna değinmektedir: Nasıl ki misafirlerin yemekte sarhoş olması yemek verenin suçu değilse insanların bu lütfu günah işlemek için bir fırsat olarak kullanmaları durumunda da lütfu verenin bir suçu yoktur. Yani insanlar yine kötü yollarında devam ederlerse vaftizlerinin getirdiği kutsamalardan kendilerini mahrum bırakırlar ve merhamet görmezler.

Münekkidin zamanında, Hristiyan vaftizinden sonra işlenen günahları telafi eden tövbe sistemi henüz gelişmemiştir. “Klinik” vaftiz uygulaması yani günaha karşı etkinliği açısından vaftizin yaşlılığa veya hastalığa kadar ertelenmesi, dördüncü yüzyılda yaygındı. Klinik vaftiz, “normal” vaftizden daha aşağı kabul ediliyordu ve bu şekilde vaftiz edilenler hastalıklarından kurtulurlarsa onları rahiplikten alıkoyan bir engelle karşılaşıyorlardı. Nitekim münekkid de bazı Hristiyanların günah ve bağışlanmaya karşı sergilediği özensiz tutuma itiraz ediyor gibi görünmektedir. O, Pavlus’un ahlaki sorumluluktan vazgeçmeyi savunuyor gibi görüldüğünü ileri sürmektedir. Aslında Pavlus vaftizi, Tanrı’nın lütfunun kısıtlama ve yasadan ziyade sorumlu bir şekilde uygulanan bir ahlaki özgürlüğü ve yeni bir yaşamın “teminatı” olarak görmekteydi.⁵³⁷ Macarius, vaftizde bahsedilen lütfu; suçu ve günahı affetme yetkisine sahip olan monarşik bir Tanrı tarafından verilen “ölümden bir kurtuluş” olarak görmektedir. Ona göre bu bağışlama, hükümdarın yardımseverliğinin, merhametinin, bilgeliğinin veya “asil erdeminin” bir örneği olarak kabul edilmekte ve günahkâr birinin eyleminin veya ricasının gerektirdiği bir zorunluluk olarak görülmemektedir. Macarius cevabında, münekkidin itirazının ana noktasına yani vaftiz teolojisinin ahlaki yorgunluğu teşvik edebileceğine dair eleştirisine karşı hiçbir şey söylememektedir. Ayrıca münekkid, Tanrı’ya karşı nankörlüğü ahlaki bir yanlış olarak gördüğü için şükür dualarının önemini kabul etmektedir. Bununla birlikte, dua ve kurbanın (evharistiya) Tanrı’yı duaya belirli

⁵³⁵ Matta 28:19.

⁵³⁶ 1. Korintliler 6:11.

⁵³⁷ Bk. 1. Korintliler 6:12.

bir şekilde yanıt vermeye zorlayabileceği şeklindeki Hristiyan fikrini kusurlu bulmaktadır.⁵³⁸

3.2) Gökteki Krallık ve Hristiyan Kıyamet Umutları

3.2.1) İncil'in Tüm Dünyada Vaaz Edilmesi⁵³⁹

Pagan münekkide Matta İncili'nde geçen “Göksel egemenliğin bu Müjdesi (İncil) tüm dünyada vaaz edilecek ve son o zaman gelecek. (24:14)”⁵⁴⁰ pasajına dikkat çekmektedir. Macarius, münekkidin bu pasaja dair ne eleştiri getirdiği hususunda oldukça kısıtlı bilgiler vermektedir. Zira münekkide Matta'daki pasajı zikrettikten sonra İncil'in, dünyanın dört bir yanına vaaz edildiğini lakin hiçbir şekilde sonun gelmediğini ve gelmeyeceğini ileri sürmektedir.

Macarius, münekkidin argümanları karşısında sözlerine ilk olarak “son” (τέλος – telos) kelimesinin ne anlama geldiğini yahut gelebileceğini açıklayarak başlamaktadır. O “son” kelimesinin “savaşın sonu barıştır”, “cehaletin sonu bilgidir” gibi birden fazla anlamda kullanılabileceğini söylemektedir. Buradan hareketle de günahkarlığın sonunun da dindarlık olduğunu ifade etmektedir. İncil'in vaaz edilmesiyle ortaya çıkan son da tam olarak budur. Öyle ki, bir zamanlar cehalet içinde putlara tapınan kimseler, şimdi ilmin nuru ile Tanrı'ya kulluk etmektedirler. Pasajda kastedilen anlam da bu minvaldedir. Yani İsa dünyanın korkunç yanına bir “son” geldiğini anlatmaktadır.

Macarius “son” kelimesi ile kastedilmek istenileni açıkladıktan sonra durumun Pagan münekkidin anladığı gibi ele alınması halinde dahi İncil'in henüz her yerde vaaz edilmediğine dikkat çekmektedir. Hatta sonrasında güneydoğudaki çölde yaşayan Hintlilerin yedi kavmi ve güneybatıda okyanusun kıyısında yaşayan Macrobian denilen

⁵³⁸ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 80 (60.dipnot).

⁵³⁹ Bu eleştiri dördüncü kitap, üçüncü bölümde; cevabı on üçüncü bölümde yer almaktadır.

⁵⁴⁰ Pagan münekkide Matta'da geçen pasajı eksik alıntılanmıştır. Pasajın orijinali “Göksel egemenliğin bu Müjdesi bütün uluslara tanıklık olmak üzere dünyanın her yerinde duyurulacak. İşte o zaman son gelecektir.” şeklindedir.

Etiyopyalılar da dâhil olmak üzere İncil'in henüz ulaşmadığını kişilerin bir listesini sunmaktadır.⁵⁴¹

Macarius son olarak İncil'in, "son" gelmeden önce bütün (milletlere) bir tanık olarak vaaz edilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Bütün insanlar onu işittiğinde ise onu inkâr edenlerin cezası büyük olacaktır. Bu yüzden de Tanrı merhametiyle, sonu getiren zamanın deveranını geciktirmektedir. Ve bunu kendi iradesinde bir değişiklik olmaksızın yapacaktır. Zira Tanrı zamanın toplamını değiştirmeden bir günü bin yıl, bin yılı da bir gün yapmaya kadirdir.⁵⁴² Ayrıca, bu sürenin uzamasında hiçbir zorluk görülmemesi gerekir. Çünkü sonun henüz gelmemiş olması insanlık yararınadır.

Pagan münekkidin eleştirilerinde neyi kastettiği hakkında iki görüş bulunmaktadır. İlk görüşe göre münekkidin bu sözlerle kastettiği şeyin gerçek manada bütün dünya olduğudur. Bu görüşü benimseyenler için; münekkidin, Hristiyanlığı yasal bir din haline gelmeden önce bile evrensel olarak yayılmış olduğunu görmesi çok önemlidir. Ayrıca Tertullian'ın ikinci yüzyılın sonunda Kilisenin büyümesi için abartılı iddialarda bulunduğu dikkate alındığında, münekkidin yazılarını tarihlendirme noktasında da birtakım şüpheler ortaya çıkmaktadır. Diğer görüşe göre ise münekkid bu sözleriyle doğu ve batı arasında bölünmüş Roma dünyasını kastetmektedir.⁵⁴³ Buna karşın Macarius, İncil'in 'henüz vaaz edilmediği' kabilelerin listesini sunarken Herodot'a başvurmaktadır.⁵⁴⁴ Münekkidin 300 civarında yaşadığı düşünüldüğünde; bu dönemdeki bir yazarın Hristiyanlığın evrenselliğini konu almasından ziyade; Hristiyanlığın çekiciliği, başarısı hakkında yorum yaptığını düşünmek ve bu yeni dine artan siyasi itimadı anlatılan kıyamet senaryosuna karşı bir tezat olarak kullanmasını beklemek daha makul görülebilir.

⁵⁴¹ Macarius'un bu ırkları konumlandırma şekli, eserin yazıldığı yer hakkında bir ipucu olarak görülmektedir. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 125 (1. dipnot).

⁵⁴² Burada Macarius'un "Sevgili kardeşlerim, şunu unutmayın ki, Rabb'in gözünde bir gün bin yıl, bin yıl bir gün gibidir. (Petrus'un 2. Mektubu 3:8)" yahut "Çünkü senin gözünde bin yıl Geçmiş bir gün, dün gibi, Bir gece nöbeti gibidir. (Mezmurlar 90:4)" pasajlarına atıfta bulunduğu düşünülmektedir. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 125 (3. dipnot).

⁵⁴³ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 71, 72 (52. dipnot).

⁵⁴⁴ Μάγνητος, *Αποκριτικός η Μονογενής*, 179.

Macarius'un savunmasından hareketle, onun "son" kelimesinin münekkidin kullandığı şekliyle anlaşılmasına itiraz ettiği ve daha felsefî bir açıklama benimsediği söylenebilir. Zira ona göre Tanrı'nın istediği "son" İncil'in vaaz edilmesi yoluyla kötülüğün sona ermesidir. Teorik olarak herkes için kötülüğe karşı zafer kazanıldığı gösterilene kadar da gerçek bir son yoktur. Yani bu gerçekleşene kadar eskatolojik anlamda "son" gelemaz. Macarius tarafından temsil edilen bu mantık, nihai olarak dördüncü yüzyılda hâkim olan eklesiyolojik mantığın bir tezahürü olarak görölmektedir.⁵⁴⁵

3.2.2) Zenginlerin Tanrı Egemenliğı'ne Girmesi⁵⁴⁶

İsa zenginlik ve sonsuz yaşam hakkındaki sohbetlerinden birinde öğrencilerine, "bir devenin iğne deliğinden geçmesinin, zenginin Tanrı Egemenliğı'ne girmesinden daha kolay"⁵⁴⁷ olacağını söylemektedir.

Pagan münekkid bu sözlerin İsa'ya ait olmasının pek mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Ayrıca eleştirilerine başlamadan önce pasajı alıntılarken, mevcut İncillerden farklı olarak "iğne deliğinden geçmek" deyimini "iğneden geçmek" şeklinde zikretmektedir.

Münekkid, İsa'nın sözlerinin mahiyetini irdeleyerek, zengin bir adamın cenneti hak etmesi için kendisini cinayet, hırsızlık, zina, hile, yalan ve küfür gibi günahlardan alıkoymasının neden yeterli olmadığını sorgulamaktadır. Şayet zengin bir kimse ne kadar iyi olursa olsun cennete giremeyecekse, onun adil olmasının bir önemi de kalmamaktadır. Buna karşın yoksul kimsenin suç işlemede ise herhangi bir beis görölmemektedir. Zira bir insanı cennete götüren erdem değil yoksulluk ve maldan yoksunluktur. Çünkü zengini cennetten alıkoyan onun zenginliğıyse aksine fakir bir adamın yoksulluğı da onu cennete ulaştırır. Pagan münekkid, İsa'ya atfedilen bu sözlerin zenginleri mülklerinden mahrum etmek isteyen yoksulların sözleri olabileceğini ileri sürmektedir. Bu noktada onların, İsa'nın "git, varını yoğunu sat, parasını yoksullara ver; böylece göklerde hazinen olur."⁵⁴⁸ sözünü alıntılararak soylu kadınları sahip oldukları mal ve mülklerini fakirlere vermeye

⁵⁴⁵ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 72 (52. dipnot).

⁵⁴⁶ Bu eleştiri üçüncü kitap, beşinci bölümde; cevabı on ikinci bölümde yer almaktadır.

⁵⁴⁷ Matta 19:29, Markos 10:25, Luka 18:25.

⁵⁴⁸ Matta 19:21, Markos 10:21, Luka 18:22.

ikna ettiklerine dikkat çekmektedir. Böylece bu varlıklı insanlar yoksullaşmaya başlamışlar ve özgürlükten köleliğe, varlıklı olmaktan acınacak bir hale gelmeye mahkûm edilmişlerdir. Sonunda aynı kadınlar dilencilik yapmak için kapı kapı dolaşıp zenginlerin evlerine gitmeye başlamışlardır. Bu son derece onur kırıcı ve itibar zedeleyici bir durumdur. Çünkü kendilerine ait olanı “takva” adına kaybetmişler ve bunun sonucunda başkalarının malına tamah etmek zorunda kalmışlardır. Özetle diyebiliriz İsa’ya atfedilen sözler aslında sıkıntı içindeki bu kadınların sözleridir.

Macarius, münekkidin argümanlarına karşı durumun onun anladığı gibi olmadığını dile getirmekte ve hatta zengin kimsenin malını aklı başında bir şekilde iyi idare etmesi halinde cenneti kazanabileceğini ileri sürmektedir. Ayrıca zengin bir adamın yalnızca malını kötüye kullanması durumunda cennetten dışlanacağını ve bunu da servetinin değil, adiliğinin bir sonucu olarak yaşayacağını söylemektedir. Yani zengine zarar veren onun serveti değildir; aksine İsa’nın cümleleri, zengine, uygun olmayan yaşam tarzını ve zenginliğinin faydasız ve beyhude olduğunu göstermektedir. Yoksul kimse sırf yoksulluğu sebebiyle cennete gitmez. Onu cennete götüren şey tecrübeleri ve onurlu yaşamıdır. Macarius bu hususu aynı ilacın çeşitli insanları farklı şekilde etkilemesine benzetmektedir. Nasıl ki bir ilaç farklı kişilerde farklı etkiler yaratabiliyorsa zenginlik ve yoksulluk da bir insanı farklı şekillerde etkileyerek onları iyi ya da kötü yapabilir. Bunun yanı sıra Macarius cenneti kazanmak uğruna servetini kaybeden kimseleri de unutmamakta ve bir kimsenin bu uğurda servetini kaybetmesi durumunda öteki dünyada utandırılmayacağını belirtmektedir. Çünkü ona göre zengin adam bu dünyada sahip olduklarını vererek öteki dünyada sahip olmadığı şeyleri almaktadır. Yani taşınması ağır olan dünyevi yükleri bir kenara bırakarak hafif ve zahmetsiz bir mükafat kazanmaktadır.

Macarius’un argümanlarından bir insanın cenneti kazanmasının yahut kaybetmesinin sebebinin zenginlik ya da yoksulluk olmadığı, asıl etkenin onurlu bir yaşam olduğu anlaşılmaktadır. O, bu hususta dünyada zengin olmasına rağmen cennete gitmeye hak kazanan Eyüp peygamberi örnek vererek argümanlarını güçlendirmeye çalışmaktadır. Zira Eyüp peygamber zengin bir adam olarak açları doyurmakta, çıplakları giydirmekte ve zamanı gelince de yoksulluğu hemen kabul etmektedir. Onun zenginliğinde her zaman fazilet, fakirliğinde ise Yaraticısının sevgisi vardır. Dolayısıyla Tanrı “Bir devenin iğne deliğinden geçmesi, zengin bir adamın cennetin krallığına girmesinden daha kolaydır” dediği zaman mutlak bir beyanda bulunduğu düşünülmemelidir. Çünkü cennette zengin

olan birçok kişi bulunmaktadır. Tanrı'nın bahsettiği kimseler ise mal ve mülke sahip olup bunu insanlarla paylaşmayan, servetlerini yalnızca kişisel zevkleri için harcayan, yoksullara dostça davranmayan, darda kalanların ihtiyaçlarını gidermeyen; aksine onları hor görüp onlardan yüz çeviren kimselerdir. Böyle kimseler cennete yabancılardır. Fakirler ise zenginlerin savunucuları olarak var olurlar ve zenginlik, fakirler olmadan, Tanrı katında faydasızdır. Kısacası malın muhafazası ağır bir yükür ve kişinin bu yükü üzerinden atması ve engelsiz olarak cennetteki semavi mertebelere yükselmesi çok daha iyidir.

Pagan münekkîd İsa'nın sözlerini zahirî manada anlayarak bir kimsenin cennete girip girememesinin nedenini o kimsenin servetine bağlamaktadır. Bu durumda zengin bir kimsenin dünyada her ne kadar faziletli bir yaşam sürse de cennete giremeyeceğine ve yoksul kimsenin de her ne kadar rezil bir yaşam sürse dahi yoksulluğu sebebiyle cennete girmeye hak kazanacağına dikkat çekmektedir. Macarius ise durumun böyle olmadığını aksine servetin varlığı ya da yokluğunun insanları farklı şekillerde etkilediğini ve cennete girmekte asıl olanın onurlu bir yaşam sürmek olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca Pagan münekkîdin eleştirilerine karşı cennete girmeye hak kazanan kimselere örnekler vererek Paganın argümanlarını çürütmeye çalışmaktadır.

Münekkîdin İncil'in yoksulluk etiğine yönelik eleştirisi geniş kapsamlı olarak görülmektedir. Zira o, İsa'nın sözlerinin eleştirel değerlendirmelerinin, Sinoptik İnciller tarihinde çok daha sonra gelişmiş olan bazı biçimlerini öngörmektedir. Yine İsa'nın bazı sözlerinin genellikle yoksul Hristiyan topluluklarından kaynaklanan tutumları yansıttığına inanmaktadır. Bu tür tutumların da ilahi mükafatlar için bir ölçüt olarak kabul edilmesini yahut İsa'nın zenginliği kurtuluşa bir engel haline getirmesini gülünç bulmaktadır. Bununla birlikte eleştiri felsefî olmaktan çok sosyal/toplumsal olarak yapılandırılmaktadır. Dördüncü yüzyılın birçok Platoncu Hristiyan yazarı, İncillerin bu şekilde yorumlanmasını destekleme eğilimindedirler. Özellikle İsa'nın zenginliği kınamasının örtük anti-materyalizmini vurgulayan Matta 19:24, Markos 10:17 ve Luka 12:13 gibi bölümler, İncillerin toplumsal koşullara bağlı yoksulluk etiğini idealist veya Platoncu bir tarzda yorumlama eğilimini desteklemiştir. Dolayısıyla Macarius'un yanıtı, İncillerin toplumsal koşullara bağlı yoksulluk etiğini idealist veya Platoncu bir tarzda yorumlama eğilimine karşı olarak değerlendirilmelidir: "Zenginlik yükü, insanlıkta bir

hastalık olarak kendini gösterir... ve yükten kurtulup engelsiz bir şekilde göksel sıralara yükselmek çok daha iyidir.”⁵⁴⁹

Bir diğer açıdan İncillerde eleştiriye konu olan deyim hakkında düşünüldüğünde; “İsa ‘zenginlik’ ile neyi kastediyordu?” şeklinde bir sorunun akıllara gelmesi mümkündür. Zira insanoğlu için yeryüzünde maddi ve manevi zenginlik çeşitleri bulunmaktadır. İsa zenginlik ile bunlardan sadece birini mi, yoksa her ikisini de mi kastetmekteydi? Mezkûr hadise İnciller üzerinden incelendiğinde İsa’nın zenginlik hakkındaki sözlerine “ Benim adım uğruna evlerini, kardeşlerini, anne ya da babasını, çocuklarını ya da topraklarını bırakan herkes, bunların yüz katını elde edecek ve sonsuz yaşamı miras alacak.”⁵⁵⁰ şeklinde devam ettiği görülmektedir.⁵⁵¹ Dolayısıyla İsa’nın ev, kardeşler, anne, baba ve çocuklar gibi manevi zenginlik unsurlarını ilk sırada zikretmesi sebebiyle onun asıl kastettiği şeyin mal mülk gibi maddi unsurlar olmadığı düşünülebilmektedir. Nitekim bu noktada İslam peygamberi Hz. Muhammed’in (sav) de “Sizden biriniz, beni anne-babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe (tam anlamıyla) iman etmiş olmaz.”⁵⁵² şeklinde benzer bir sözü olduğu akıllara gelebilir. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında İsa’nın sözü ile Hz. Muhammed’in (sav) sözlerinin paralellik gösterdiği düşünülebilir.

3.2.3) Ahir Zamanda Birçok Kişinin Mesihlik İddiasıyla Ortaya Çıkması⁵⁵³

İsa bir gün öğrencileriyle sohbet ettiği sırada birçok kimsenin ahir zamanda Mesihlik iddiasıyla ortaya çıkacağını ve birçok kişiyi aldatacağını haber vermektedir. Ayrıca böyle

⁵⁴⁹ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 45, 46 (23. dipnot).

⁵⁵⁰ Matta 19:29.

⁵⁵¹ Matta İncili’nde bahsi geçen pasajda İsa, insanların evlerini, kardeşlerini, anne, babasını, çocuklarını ya da topraklarını kendi adı uğruna bırakmasını öğütlerken; Markos İncili’nde (10:29) hem kendisi hem de Müjde’si uğruna; Luka İncili’nde ise (18:29) Tanrı’nın Egemenliği uğruna bırakmalarını tavsiye etmektedir.

⁵⁵² B15 Buhârî, İmân, 8 Mehmet Emin Özafşar - Mehmet Görmez (ed.), *Hadislerle İslâm: Hadislerin Hadislerle Yorumu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013), 6/433.

⁵⁵³ Bu eleştiri dördüncü kitap beşinci bölümde; cevabı on beşinci bölümde yer almaktadır.

bir durum karşısında öğrencilerini “Sakın kimse sizi saptırmasin!” şeklinde uyarmaktadır.⁵⁵⁴

Münekkid, İsa’nın ahir zamanla ilgili sözlerinin üzerinden üç yüz yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen hiçbir yerde bu türden bir kimsenin ortaya çıkmadığına dikkat çekmektedir. Bu noktada meşhur filozoflardan Tyanalı Apollonius’u bir istisna olarak zikretmektedir. Çünkü Apollonios, özellikle 2. yüzyıldan itibaren çok tanrılı Roma dinî için ciddi bir tehlike oluşturmaya başlayan Hristiyanlığın yayılmasını önlemek amacıyla, İsa’nın karşısında tanrıların yeryüzündeki temsilcisi ve güçlerinin tezahürü gibi tanıtılmaya çalışılmıştır. Ölümünden sonra kaleme alınan eserlerde ondan mucizeler yaratan olağanüstü biri olarak bahsedilmektedir.⁵⁵⁵ Münekkid, Apollonios’un sayılması durumunda bile ondan başka Mesihlik iddiasında bulunan bir kimse olmadığını ileri sürmektedir. Bu durumda İsa’nın kehaneti yine geçersiz olmaktadır. Çünkü İsa birçok kimsenin Mesihlik iddiasıyla ortaya çıkacağını söylemektedir.

Macarius, münekkidin eleştirilerinin yersiz olduğunu ve insanları Mesih’in adıyla aldatan birçok kişiden bahsedebileceğini söylemektedir. Nitekim bu hususta Persli Manes’ten, Frigyalı Montanus, Marcion, Cerinthus, Simon, Bardesanes ve Kilikya’lı Dositheus’a kadar sahte Mesih olarak anılan geniş bir isim yelpazesi sunmaktadır.

Matta İncili’ndeki bahsi geçen pasajlar incelendiğinde asıl meselenin sahte Mesihleri gerçek Mesih’ten ayırt etmek olduğu görülmektedir. Bu noktada münekkidin sözün bağlamını tam olarak anlayıp anlamadığı açık değildir. Her halükârda münekkid, tarihsel kanıtlarla doğrulanmadığı için bu söze itibar etmemektedir. Ona göre, eğer hiçbir sahte Mesih ortaya çıkmadıysa (Tyanalı Apollonius istisnadır), o zaman ahir zamanda Mesihlerin çoğalmasına ilişkin Hristiyan inançları aklanamaz. Macarius, münekkidin eleştirilerini çürütmek için Mesihlik iddiasıyla ortaya çıkanlar hakkında geniş bir isim yelpazesi sunmaktadır. Onun, sahte Mesihlerin gelişinin İsa’nın ikinci gelişinin yakınlığı ve dünyanın yargılanması ile bağlantılı olduğu noktasını ele alıp almadığı ise açık değildir. Her halükârda münekkid, hiç kimsenin tam olarak İsa gibi Mesihlik iddiasında bulunmadığını öne sürmektedir.⁵⁵⁶

⁵⁵⁴ Matta 21:4-5; Markos 13:5; Luka 21:8.

⁵⁵⁵ Erdem, “Tyanalı Apollonios”, 3/240.

⁵⁵⁶ Porphyry, *Porphyry’s Against the Christians*, 73 (54. dipnot).

3.2.4) Dünyanın Şimdiki Halinin Geçici Olması⁵⁵⁷

Pavlus, Korintililere Birinci Mektup’unda İsa’nın geliş zamanının yaklaştığını bu yüzden dünyevi istek, arzu ve ihtiyaçların ikinci sıraya atılarak asıl öncelikleri gereken şeyin Tanrı’ya duyulan bağlılık olduğunu söylemektedir: “Kardeşler, şunu demek istiyorum: Zaman daralmıştır. Bundan böyle, karısı olanlar karıları yokmuş gibi, yas tutanlar yas tutmuyormuş gibi, sevinenler sevinmiyormuş gibi, mal alanlar malları yokmuş gibi, dünyadan yararlananlar alabildiğine yararlanmıyormuş gibi olsun. Çünkü dünyanın şimdiki hali geçicidir.”⁵⁵⁸ Bu noktada münekkid, malı olan bir kimsenin nasıl hiçbir şeyi yokmuş gibi davranabileceğini yahut sevinçli kimsenin nasıl sevinmiyormuş gibi yapabileceğini sorgulamaktadır. Ayrıca “bu dünyanın hali nasıl geçicidir ya da daha doğrusu, geçip giden nedir ve neden böyle oluyor?” diye sormaktadır. Çünkü eğer yaratıcı onun geçici olmasının sebebiyse güvenli bir şekilde kurulmuş bir şeyin değişmesine neden olmaktan suçlu durumuna düşecektir. Eğer onun biçimini daha iyiye doğru değiştiriyorsa bile yaratılış anında dünyaya kalıcı ve münasip bir biçim sağlayamamakla; bunun yerine kusurlu bir karmaşa yaratmak ve daha iyisini yapmaktan aciz olmakla suçlanacaktır. O halde görünür dünyanın kasvetli halinin, ıstırapın ve kederin bütün kaynağı Tanrı’dır. Ayrıca doğanın rasyonelliğini ihlal eden, işleri yüzüne gözüne bulaştırdığı için tövbe etmesi ve kendi yarattığı şeylerdeki noksanlıkları gidermesi gereken kişi Tanrı’dır.

Münekkid son olarak Pavlus’un sözleriyle neyi ima ettiği hususunda birtakım çıkarımlarda bulunmaktadır. Belki de Pavlus, Tanrı dünyayı sona doğru hızlandırırken sanki ona kendi mülkü değilmiş gibi davrandığı için zenginlerin paralarının hiçbir değeri yokmuş gibi davranması gerektiğini söylemektedir. Pavlus’un sevinenlerin sevinmiyormuş gibi davranmalarını istemesinin nedeni ise belki de Tanrı’nın kendi yarattığı şeyin güzelliğine baktığında tatmin olmamış gibi görünmesi ve bunun yerine sanki güzel değilmiş gibi üzülmekten kaynaklanmaktadır.

⁵⁵⁷ Bu eleştiri dördüncü kitap birinci bölümde; cevabı on birinci bölümde yer almaktadır.

⁵⁵⁸ 1. Korintliler 7:29-31.

Münekkidin eleştirilerinde ön plana çıkan tema evrenin eşsizliği ve kusursuz düzeninin varlığı yahut yokluğu hususundadır. Çünkü Tanrı, yarattıklarında noksansız bir düzen kurmakla mükelleftir ve bunu yapmaktan aciz bir tanrı tasavvur edilemez. Onun yaratılan düzenin rasyonelitesine verdiği önem Plotinus’tan gelmektedir.⁵⁵⁹ Plotinus kâinatı şöyle tanımlamaktadır: “Evren organize, etkili, karmaşık, her şeyi kapsayan, akıl almaz bir bilgelik sergileyen bir yaşamdır.”⁵⁶⁰

Macarius “dünyanın hali” kavramını farklı açılardan yorumlamaktadır. Örneğin bu söz, geçici yaşamımız veya farklı yaşlardaki insanların bedensel değişimi anlamına gelebilir. Ya da yine “hal”, “görünüş” anlamına geldiği için bir insanın kaybolan gölgesi için kullanılabilir. Hatta “dünyanın hali” gelip geçici bir görünümdür. “Dünyanın hali” aynı zamanda onur, krallık ya da insani şeylerin aldatıcılığını ifade edebilir. Bir günde bir adam saraydan zindana düşebilir ve bu anlamda, sahip olan ve sevinen, olmayan gibi olmalıdır. Bunun örnekleri bir zamanlar çok güzel ve muazzam büyüklükte olan sonrasında Persler tarafından kimsesiz bırakılan ve şimdi eski büyüklüğünden iz kalmayan Asur’un başkenti Babil’de ya da bir zamanlar çok güçlü bir ulus olan şimdi ise Roma İmparatorluğu’na dâhil olan Makedonlarda bulunabilir. “Dünyanın hali”ndeki değişim mevsimlerde de açıkça görülmektedir. Bahar tüm güzelliğiyle yerini kavurucu bir yaza bırakır. Sonrasında olgun meyvelerin zamanı olan sonbahar ve ardından kış gelir. Her şey sürekli bir değişim içindedir. Deniz bile sürekli sakin kalamaz. Macarius, bir kimsenin bir şeyin değişmediğini iddia etmesi durumunda onun yaratılmamış olduğunu da göstermesi gerektiğini vurgulamaktadır. Zira sadece başlangıcı ve sonu olmayan şeyler sabit kalabilir. Yani insani varlıkların yahut şeylerin “geçip gitmediğinin” düşünülmesi, onları zorunlu olarak ebedi kılar. Bu noktada Macarius, uygar olmayan bir insanın bile yaratılmamış ve kalıcı olan ile yaratılmış ve geçip giden arasındaki farkı kavrayabileceğini ileri sürmektedir.⁵⁶¹ Bu nedenle ona göre Pavlus’un mezkûr sözleriyle kastettiği şey şudur: “Sevinmesin” çünkü sevinme sebebi yakında son bulacaktır.

⁵⁵⁹ Porphyry, *Porphyry’s Against the Christians*, 67 (47. dipnot).

⁵⁶⁰ Plotinus Plotinus, *Psychic and Physical Treatises; Comprising the Second and Third Enneads*, çev. Stephen Mackenna (Boston: Charles T. Branford, ts.), 225. II. 9. 8.

⁵⁶¹ Macarius uygar olmayan insanlar olarak İskitler’i örnek vermektedir. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 120.

Macarius, Pavlus'un mezkûr sözlerini yaratılmış şeylerin sonluluğu ve ezeli yahut ebedi olandan farklılıkları bakımından açıklamaktadır. Halbuki Pavlus'un sözleri ve münekkidin eleştirisi daha çok eskatolojik bir mahiyet içermektedir. Pavlus sözleriyle ahir zamanın yaklaştığını bu yüzden üzüntülere, sevinçlere, maddi değerlere aşırı derece önem verilmemesi ve bunların Tanrı'ya hizmet etmek için kullanılan birer araç olarak ikinci sırada gelmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁵⁶²

3.2.5) Müminlerin Tekrar Diriltilmeleri ve Bulutlar İçinde Göğe Yükseltilmeleri⁵⁶³

Pavlus, Selaniklilere Birinci Mektubu'nda ahir zamandan bahsederken; İsa'nın baş meleşin seslenmesiyle ve Tanrı'nın borazanıyla gökten ineceğini, beraberinde ona bağlı olarak ölenlerin de tekrar diriltileceklerini, sonrasında İsa'ya iman ederek yaşamakta olanların diriltilemlerle birlikte Rabb'i havada karşılamak üzere bulutlar içinde alınıp götürüleceğini ve sonsuza dek Rab'le birlikte olacaklarını söylemektedir.⁵⁶⁴

Münekkid "insanların bulutlar içinde göğe yükselmesi" fikrinin mantıksız olduğunu söylemektedir. Ayrıca Tanrı'nın, koyduğu doğa kanunlarını çiğnemesini hoş karşılamamaktadır. Zira her şeyde başlangıçtan beri var olan doğa ve o şeyi kendine özgün kılan yapı, bunlara kâinat nizamında belirli bir konum ve sınıf tahsis eder. Örneğin deniz, suda gelişen canlılara; arazi, yerde büyüyen varlıklara; hava, kanatlı canlılara ve göğün uzandığı yerler ise gök cisimlerine tahsis edilmiştir. Bir canlıyı ona tahsis edilen alandan başka bir yere taşıdığınızda orada ölecektir. Örneğin bir balığı sudan çıkaramazsınız. Çünkü kuru toprakta ölecektir. Aynı şekilde kara hayvanlarını deniz canlıları haline getirmeyi umamazsınız. Zira suda boğulacaklardır. Dahası bir kuş havadaki yaşam alanından mahrum kalırsa ölür ve göksel bir cismi de dünyevi yapamazsınız. Tanrı'nın gücü yaratılmış şeylerin kaderini etkileyebilse bile ilahi ve faal Lagos'u hiçbir zaman şeylerin doğasını değiştirmemiştir ve hiçbir tanrı da bu doğayı asla değiştirmeyecektir. Tanrı doğaya aykırı bir iş yapmaz. Aksine o doğal düzeni korumak için varlıkların çevrelerine uygunluğunu önemser. Tanrı muktedir olsa bile gemileri

⁵⁶² Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 67 (47. dipnot); William MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu: Elçilerin İşleri - Filipililer* (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2002), 2/294-295.

⁵⁶³ Bu eleştiri dördüncü kitap ikinci bölümde; cevabı on ikinci bölümde yer almaktadır.

⁵⁶⁴ 1. Selanikliler 4:14-17.

kıtalar arasında dolaştırmaz veya çiftçilerin denizi ekip biçmesine neden olmaz. Aynı şekilde gücünü kötülüğü iyilik yapmak için kullanmaz; hayırları da kötülüğe çevirmez. Kollarımızı kanatlara çevirmez ve dünyayı yıldızların üzerine yerleştirmez.

Münekkid, Pavlus'un sadece insanlara uçma eylemi izafe etmekle kalmayıp başka bir yalan beyanda daha bulunduğunu iddia etmektedir. Zira o mektubunda "Biz yaşamakta olanlar" ifadesini kullanarak bu kimselerin de göğe yükseltileceğini iddia etmektedir. Lakin buna karşın münekkid, Pavlus'un bunu söylemesinden üç yüz yıl geçmesine rağmen kimsenin -ne Pavlus ne de başka biri- havada yakalanmadığını söylemektedir. Münekkid son olarak ironik bir tavırla Pavlus'un kafa karışıklıklarının huzur içinde yatmasını dilemektedir.

Pavlus gibi Hristiyan yazarlar ölümlerin eskatolojik dirilişine ilişkin tutarlı bir görüşe ulaşmak için çeşitli Helenistik örneklerden yararlanmışlardır.⁵⁶⁵ Zira Yunanlılar ruhun ölümsüzlüğünü tasavvur etmekte hiç zorlanmazken göğe yükseltilmiş bir beden fikrini ise makul karşılamamışlardır. Bu hususta Pavlus'un Korintlilere Birinci Mektubu'ndaki "ölülerin nasıl dirileceğine ve nasıl bir bedenle geleceklerine" dair sözlerini örnek verebiliriz. O bedenleri birer tohuma benzetmektedir. Ekilen tohumun bitki olarak yaşama kavuşması için ölmesi gerektiğini söylemektedir. İnsan bir bitki tohumu eker ve Tanrı ona dilediği bedeni -her birine kendine özgü bedeni- verir. Tıpkı bitki bedenlerinin çeşitli olduğu gibi her canlının eti de farklılık arz etmektedir. İnsan eti başka, hayvan eti başka, kuş eti, balık eti başka başkadır. Ölümlerin dirilişi de böyledir. Beden çürümeye mahkûm olarak gömülür, çürümez olarak dirilitir. Pavlus, et ve kanın Tanrı'nın Egemenliği'ni miras alamayacağını vurgulamaktadır. Zira çürüyen bir şey çürümemezliği miras alamaz. O bütün varlıkların ölmeyeceğini; son borazan çalınınca bazılarının bir anda, göz açıp kapayana dek değiştirileceğini, ölümlerin çürümez olarak diriltileceğini ve yaşayanların da değiştirileceğini söylemektedir. Çünkü çürüyen bir beden çürümemezliğe ve ölümlü bir beden de ölümsüzlüğe kavuşmalıdır. Nihayetinde "Ölüm yok edildi, zafer kazanıldı!" diye yazılmış olan söz yerine gelmiş olacaktır.⁵⁶⁶ Pavlus dirilişin, içinde çeşitli beden türleri barındıran doğal düzene saygı göstereceğini

⁵⁶⁵ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 68 (48. dipnot).

⁵⁶⁶ 1. Korintliler 15:35-54.

söyleyerek bir uzlaşma sağlamaya çalışmaktadır. O, bu nedenle diriltilen bedeninin yeni ve bozulmaz bir beden olacağını ileri sürmektedir. Münekkidin eleştirisi de Pavlus'un bu önermesine yöneliktir.⁵⁶⁷ Zira ruhların girdiği bedenlerin çeşitliliği şöyle değerlendirilebilir: Bedenler ait oldukları türün yaşam kodlarına ve doğalarına göre hayatlarını idame ettirirler. Bu kodlar akıl ilkeleriyle örülü, evrende hüküm süren ve Tanrı tarafından konan kanunlardır. Nitekim Pavlus bedenleri tohuma benzeterek tohumun ölümüyle bitkinin oluştuğunu bedeninin ölümüyle de başkalaşmış bir bedeninin diriltildiğini söylemektedir. Lakin ilaveten bazı bedenlerin henüz ölmeden başkalaşım geçireceğini söyleyerek doğal düzenle kurmaya çalıştığı uzlaşma sözlerine ters düşmektedir.

Macarius, Pavlus'un sözlerinde mistik bir anlam aranması gerektiğini vurgulamaktadır. O insanın göğe yükselmesini çeşitli örneklerle anlatmaktadır. Denizdeki su nasıl ağırsa ve yine de bulutlar halinde havaya çekiliyorsa, insan da meleklerin gücü tarafından yukarı çekilecektir. Zira bazen yüksekte bazen de yere yakın olan "bulut", hizmetlerinde hem göğe yükselen hem de yeryüzüne inen melekleri ifade etmektedir. Bunun için bir bulut tarafından saçlarından yakalanarak Yahudiye'den Babil'deki aslanlar çukurunun yanına taşınan ve indirilen Habbakkuk'u⁵⁶⁸ örnek vererek Habakkuk'u taşıyan bulutların aslında melekler olduğunu ileri sürmektedir. Bu noktada peygamberlerin de melekleri bulut olarak gösterdiklerini söyleyerek Yeşaya'nın "Üzerine yağmur yağdırmasını diye bulutlara buyruk vereceğim. (5:6)"⁵⁶⁹ sözlerini örnek vermektedir. Aynı şekilde Daniel, "İnsanoğluna benzer birinin göğün bulutlarıyla geldiğini gördüm. (7:13)" sözleriyle İsa'nın gelişini müjdelirken İsa da bütün melekleriyle birlikte geleceğini söylemektedir.⁵⁷⁰ Ayrıca Markos, İsa'nın bulutlar içinde büyük güç ve görkemle geleceğini ve meleklerini göndereceğini, dahası onların İsa'nın seçtiği insanları yeryüzünün bir ucundan göğün öbür ucuna dek, dünyanın dört bucağından toplayacaklarını bildirmektedir (13:26-27). Macarius örneklerini zikrettikten sonra

⁵⁶⁷ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 69 (49. dipnot).

⁵⁶⁸ Habakkuk, MÖ VII. asır ile VI. asrın başlarında yaşayan peygamberlerdendir. Mezkûr hikâye için Bk. Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar Bel ve Ejderha 33-42. *Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003), 180-182.

⁵⁶⁹ Macarius mezkûr pasajın Yeşaya 15:6'da olduğuna işaret etmektedir. Lakin bahsettiği pasaj Yeşaya 5:6'da yer almaktadır. *Μάγνητος, Αποκριτικός η Μονογενής*, 174.

⁵⁷⁰ Matta 25:31.

havarilerin alegori yapma gibi bir alışkanları olduğunu, bunların örneklerden anlaşılacağını ve mezkûr pasajların da bu çerçevede anlaşılması gerektiğini ileri sürmektedir. O, dünyanın sonunda çalacak olan borazanın tıpkı “İlyas’ın aslında melek olan ateşten bir atlı araba ve kasırgayla göklere alınması”⁵⁷¹ gibi insanlara yükselme gücü vereceğini söylemektedir.

Macarius, münekkidin her şeyin kendi türünde ve doğasında kalması gerektiğine dair eleştirilerine karşı yaratılmış şeylerin kendi cinslerinde değil, farklı bir şeyde kalarak korunduğunu söylemektedir. Bu hususta ateşin ateş içinde değil de havada korunacağını, bunun gibi kaptaki su gibi ıslak olan bir şeyin de kuru olanın içinde tutulacağını örnek vermektedir. Ayrıca aynı şeyin ruh ve beden için de geçerli olduğunu söylemektedir. O, bir şeyin yalnızca başka bir şeye nispetle var olabileceğini söylemektedir. Örneğin, doğruluk olmasaydı, adaletsiz bir adam sınanmazdı. Bu nedenle bulutların suyu taşıması gibi meleklerin de insanları taşımasının garip olmadığını ileri sürmektedir. Ayrıca insanların suyla özleştirilebileceğine dair Yeşaya 17:12-13 pasajlarına dikkat çekmektedir. Son olarak Pavlus’un kendi zamanında yeniden dirilme gerçekleşmemesine rağmen “yaşamakta olanların alınıp götürüleceğine” dair sözlerinde herhangi bir yalanın olmadığını vurgulamaktadır. O, bu sözlerin söyleniş sebebini Pavlus’un kendisini diğer insanlarla özdeşleştirmeye çok düşkün olmasına bağlamaktadır.

3.2.6) Göksel Krallıkla İlgili Benzetmeler⁵⁷²

İncillerde İsa’nın halkla konuşurken benzetmelerden yararlandığı anlatılmaktadır.⁵⁷³ Rivayetlere göre bunun nedenini merak eden havariilere, İsa, Göksel Krallığın sırlarını bilme ayrıcalığının kendilerine verildiğini, ama halktan kimselere verilmediğini, bu yüzden onlarla benzetmeler yaparak konuştuğunu söylemiştir. “İsa onlara: ‘Göklerin Egemenliği, bir adamın tarlasına ektiği hardal tanesine benzer’ dedi. Hardal, tohumların en küçüğü olduğu halde gelişince bahçe bitkilerinin boyunu aşar, ağaç olur. Böylece kuşlar gelip dallarında barınır. İsa onlara başka bir benzetme anlattı: ‘Göklerin

⁵⁷¹ 2. Korintliler 2:11.

⁵⁷² Macarius dördüncü kitap sekizinci ve dokuzuncu bölümlerde yer alan bu eleştirilere karşı on yedinci bölümde ortak bir cevap vermektedir.

⁵⁷³ Matta 13:1-52; Markos 4:1-20, 26-34; Luka 8:4-15.

Egemenliği, bir kadının üç ölçek una karıştırdığı mayaya benzer. Sonunda bütün hamur kabarıp.’ İsa bütün bunları halka benzetmelerle anlattı. Benzetme kullanmadan onlara hiçbir şey anlatmazdı... ‘Göklerin Egemenliği, tarlada saklı bir defineye benzer. Onu bulan yeniden sakladı, sevinçle koşup gitti, varını yoğunu satıp tarlayı satın aldı. Yine Göklerin Egemenliği, güzel inciler arayan bir tüccara benzer. Tüccar, çok değerli bir inci bulunca gitti, varını yoğunu satıp o inciye satın aldı. Yine Göklerin Egemenliği, denize atılan ve her çeşit balığı toplayan ağa benzer. Ağ dolunca onu kıyıya çekerler. Oturup işe yarayan balıkları kaplara koyar, yaramayanları atarlar. Çağın sonunda da böyle olacak. Melekler gelecek, kötü kişileri doğruların arasından ayırıp kızgın fırına atacaktlar. Orada ağlayış ve diş gıcirtısı olacaktır.”⁵⁷⁴

Münekkid İsa’nın “Göklerin krallığı bir hardal tanesi gibidir”, “Göklerin krallığı maya gibidir” ve “Göklerin krallığı değerli incileri arayan bir tüccar gibidir.” sözlerinden hareketle yapılan benzetmeleri ele almaktadır. O ne bilgelerin ne de kâhin kadınların bu tür tasavvurlarda bulunmadığına dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra bir kimsenin ilahi alem hakkında bir şey söylemek istediğinde onun anlamını açıklığa kavuşturmak için insanlarla ilgili ortak şeylerden veya günlük benzetmelerden yararlanmak zorunda olduğunu da kabul etmektedir. Ancak İsa’nın yaptığı benzetmelerin olağan-sıradan benzetmeler olmadığını bilakis kalitesiz ve anlaşılmaz olduklarını ileri sürmektedir. Yani bu benzetmeleri amaçlanan mukayeseyi anlaşılır kılmak için uygun görmemektedir. Dahası onların hiçbir anlam ifade etmediklerini iddia etmektedir. Münekkid mezkûr sözlerin anlaşılmaz olduğunu söyledikten sonra İsa’nın “Baba, yerin ve göğün Rabbi! Bu gerçekleri bilge ve akıllı kişilerden gizleyip küçük çocuklara açtığın için sana şükrederim.”⁵⁷⁵ sözüne dikkat çekmektedir. Bu söz dikkate alındığında İsa’nın yaptığı benzetmelerin anlaşılır ve net olmaları gerektiğini, çünkü bu sözlerin bilgiler veya akıllı kimseler için değil de küçük çocuklar için söylendiklerini vurgulamaktadır.

Münekkid sözlerine Tesniye kitabından bir örnekle devam etmektedir: “Gizli şeyler Tanrımız Rabb’e aittir, ama açığa çıkarılanlar bize aittir (29:29).” O, bu sözün, küçük çocuklar ve cahiller için söylenenlerin anlaşılır olması ve sırlarla/muammalarla örtülmemesi gerektiğine işaret ettiğini vurgulamaktadır. Lakin İsa bu sözle çelişir bir

⁵⁷⁴ Matta 13:31-49.

⁵⁷⁵ Matta 11:25.

şekilde Tanrı'ya ait gizli şeylerin akıllı kimselerden saklanırken küçük çocuklara ifşa edildiğini, yani insan toplumunun bir kısmının sırlara vakıf olduğunu bir diğer kısmının da bunlardan mahrum bırakıldığını söylemektedir. Münekkid bu durumda cahil ve akılsız olmanın daha iyi görüldüğünü ileri sürmektedir. Ayrıca bu sırları bilge kimselerden gizleyerek onları akılsızlara ve küçük çocuklara göstermeyi de İsa'nın hikmetinin büyük bir başarısı olarak görmektedir.

Macarius, soyut konularda günlük hayattan somut örnekler getirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Nitekim filozofların yaptığı şey tam da budur. Çünkü onlar da dünyanın Göksel Krallıkla olan ilişkisini anlamak için onu bir darı tanesiyle karşılaştırmaktadırlar. Macarius bu noktada Kilikyalı bir astronom olan Aratus'u örnek vermektedir. Aratus gökyüzünü, küçük bir daire gibi çok basit bir benzetmeyle açıklamıştır. Macarius, hal böyleyken İsa'nın da benzer şekilde Göksel Krallığı "maya" ile karşılaştırmasının neden garip karşılandığını sorgulamaktadır. Çünkü küçücük bir maya sayesinde kocaman bir hamur elde edilir. Krallığın insan toplumunu etkileme şekli de böyledir. Ona göre, unu ölçen kadın âlemdir. "Üç ölçü" ya şimdiki, geçmiş ve gelecek zaman; ya insanın bedeni, canı ve ruhu; ya da üç boyuttur. "Hardal tohumu tanesi" taze ve keskin kokuludur. O hem temizlik için hem de yiyecekleri baharatlandırmak için faydalıdır ve ayrıca şaşırtıcı bir büyüme sağlar. Krallığın tüm bunlarda bir karşılığı vardır, çünkü o kötülükten arındırır, kavrayışı hararetlendirir ve dünyaya ekildiğinde insanları kutsallığa yükseltir. Bu nedenle İsa, krallığın arındırıcı gücünü göstermek için Yunanlılar⁵⁷⁶ gibi kutsal bir fasulyeyi değil, hardal tohumunu seçmiştir.⁵⁷⁷ "İnci" de Krallığın değerliliğini göstermek için seçilmiştir.

⁵⁷⁶ Macarius, Pisagorculara gönderme yapmaktadır. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 135 (2. dipnot).

⁵⁷⁷ Kaynaklarda Eski Mısırlılar ve Romalıların baklayı (fava fasulyesi olarak da bilinir) ölümün doğaüstü bir sembolü olarak kabul ettikleri anlatılmaktadır. Ayrıca tarihte ilk ekilen ürünlerden biri olmasına rağmen, birçok kültürde fasulyeler hakkında farklı izlenimler bulunmaktaydı. Bunlardan biri de Pisagor ve taraftarlarının tutumudur. Zira Pisagorculukta Hint dinlerindeki gibi reenarnasyon inancı bulunmaktadır. Bu inanca göre ölümsüz olan ruh sürekli olarak ete kemiğe bürünerek farklı tezahürlerde yaşamakta ve uzun bir arınma sürecinden geçmektedir. Bunun için Pisagorcular hayvan öldürmemeyi, kurban kesmemeyi ve et yememeyi kesin bir yasa olarak benimsemişlerdir. Zira kesilen hayvanın bu kılığa girmiş bir akraba ruhu olma olasılığı bulunmaktadır. Böylece bilmeyerek bir akrabanın kanına girilmemiş olunur. Pisagorculukta hayvan etinin yanı sıra fasulye yemek de yasaklanmıştır. Bunun nedeni Pisagor'un insanların ve fasulyelerin aynı kaynaktan doğduğuna inanması ve bunu kanıtlamak için bilimsel bir deney yapmasıdır. O bir miktar fasulyeyi çamura gömmüş, birkaç hafta sonra çamurda bulunan fasulyeyi incelemiş ve insan fetüslerine benzediğini

Bu nedenle sözler, sırları bilmede değil, yalnızca kötülük işlemede küçük çocuk gibi olanlar için oldukça açıktır. İsa'nın göksel öğretilerini gizlemesi dünyanın hikmetine aykırıdır.

belirlemiştir. Böylece fasulye ve insanlar arasında yakın bir ilişki olduğuna kani olmuştur. Bu nedenle fasulye yemeyi, insan eti yemeye benzer görmüştür. Çünkü ete benzer oldukları için onların, ölümlerinin ruhlarını içerebileceğini düşünmüştür. Aynı şekilde, bir fasulyeyi ezmeyi ve parçalamayı da bir insana zarar vermek olarak kabul etmiştir. Ayrıca bazı taraftarlar siyah benekli çiçekleri ve içi boş gövdeleri nedeniyle, fasulye bitkilerinin toprak ve cehennemine birbirine bağladığını ve insan ruhları için merdivenler sağladığını düşünmüşlerdir. Dolayısıyla fasulyenin reenkarnasyon ve ruhla ilişkisi, onu yemeyi yamyamlığa yakın hale getirmiştir. Bu nedenle Pisagorculukta fasulyeden uzak durmak katı bir kural olarak kabul edilmiştir. Bkz: Anne Ewbank, “Why Beans Were an Ancient Emblem of Death?”, *Atlas Obscura*, 2018; Bruce Pennington, “The Death of Pythagoras”, *Philosophy Now*, 2010; Hans Joachim (F) Störig, *İlkçağ Felsefesi: Hint Çin Yunan*, çev. Ömer Cemal Güngören (İstanbul: Yol Yayınları, 2000), 196; Ernst Von Aster, *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, çev. Vural Okur (İstanbul: İm Yayın Tasarım, 2005), 80.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

HAVARİLERE DAİR TARTIŞMALAR

4.1) Petrus

4.1.1) İsa'nın Petrus'a Karşı Tavrı⁵⁷⁸

Matta, Markos ve Luka İncilleri'nde İsa'nın kimliği hakkında İsa ile havari Petrus'un arasında geçen bir sohbet anlatılmaktadır.⁵⁷⁹ Rivayetlere göre İsa bir seyahat esnasında öğrencilerine, “Halk benim kim olduğumu söylüyor?” diye sordu. Öğrencileri şu karşılığı verdiler: “Kimi Vaftizci Yahya, kimi İlyas, kimi de Yeremya ya da peygamberlerden biridir diyor.” İsa onlara, “Siz ne dersiniz? Sizce ben kimim?” dedi. Simun Petrus, “Sen, yaşayan Tanrı'nın Oğlu Mesih'sin”⁵⁸⁰ yanıtını verdi. Petrus'un verdiği cevaptan memnun olan İsa ona hitaben “Sen Petrus'sun ve ben Kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım. Ölüler diyarının kapıları ona karşı direnemeyecek. Göklerin Egemenliği'nin anahtarlarını sana vereceğim. Yeryüzünde bağlayacağın her şey göklerde de bağlanmış olacak; yeryüzünde çözeceğin her şey göklerde de çözülmüş olacak.” şeklinde methiyede bulunmuştur.⁵⁸¹ İsa bu sözlerinin ardından kendisinin Mesih olduğunu kimseye söylememeleri için öğrencilerini uyarmıştır. Sonrasında İsa kendisinin Yeruşalim'e gitmesi, ileri gelenler, başkâhinler ve din bilginlerinin elinden çok acı çekmesi, öldürülmesi ve üçüncü gün dirilmesi gerektiğini öğrencilerine anlatmıştır.⁵⁸² Bunun üzerine Petrus İsa'yı bir kenara çekip azarlamaya başlamış ve “Tanrı korusun, ya Rab! Senin başına asla böyle bir şey gelmeyecek!” demiştir. İsa Petrus'a dönüp, “Çekil

⁵⁷⁸ Bu eleştiriler üçüncü kitap on dokuzuncu ve yirminci bölümlerde; cevapları ise yirmi yedinci bölümde yer almaktadır.

⁵⁷⁹ Matta 16:13-20; Markos 8:27-30; Luka 9:18-21.

⁵⁸⁰ Matta, Petrus'un İsa hakkındaki tanımında Markos'dan farklı olarak “Tanrı'nın oğlu” ibaresini eklemektedir. Oysaki Markos'ta İsa için sadece “sen Mesih'sin” ifadesi yer almaktadır. Luka'ya göre ise Petrus'un cevabı “sen Tanrı'nın Mesih'i'sin” şeklindedir.

⁵⁸¹ Markos ve Luka İncilleri'nde bu veya benzeri bir methiyeden bahsedilmemektedir.

⁵⁸² Matta 16:21; Markos 8:31; Luka 9:22.

önümden, Şeytan! Bana engel oluyorsun. Düşüncelerin Tanrı'ya değil, insana özgüdür.” şeklinde karşılık vermiştir.⁵⁸³

Münekkid mezkûr rivayetleri inceleyen ve İsa'nın sanki Petrus'u kınadığını unutmuş gibi “Sen Petrus'sun ve ben Kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım”⁵⁸⁴ dediğini işiten herkesin mecali kalmayınca dek kahkahalarla güleceğini ileri sürmektedir. Münekkid, İsa'nın Petrus'a “Şeytan” derken ya şaraptan sarhoş olduğunu ve net bir şekilde düşünemediğini ya da Petrus'a cennetin anahtarlarını vaat ettiğinde aklını kaçırdığını söylemektedir. Ayrıca Petrus'u pek çok durumda muhakemesi zayıf biri olarak tanımlamakta ve böyle bir kimsenin nasıl bir Kilisenin temeli olarak hizmet edebileceğini sorgulamaktadır. İlâveten Petrus'ta ne tür makul bir akıl yürütme görüldüğünü yahut kendisini nerede kararlı bir adam olarak gösterdiğini sormaktadır. Ardından alaycı bir dille Petrus'un “İsa'nın takipçisi olduğunu söyleyen genç bir hizmetçi kızıdan korkarak tıpkı efendisinin yapacağını söylediği gibi üç kez mürit olmadığına yemin ettiğinde”⁵⁸⁵ mi tutarlı bir tavır sergilediğini sormaktadır. Son olarak İsa'nın Petrus'u “Şeytan”, yani erdemin tüm belirtilerinden yoksun biri olarak adlandırarak aşağılamakta haklı olması durumunda ona Kilisenin liderliğini teklif ederek tutarsız ve öngöründen yoksun bir portre çizdiğini ileri sürmektedir.

Macarius, Petrus'un “Şeytan” yahut “engel” olarak adlandırılması ve affedilemeyecek bir günah işlediği için hüküm giymesi durumunda havariler topluluğunun tamamının hedef alınacağını ve inancın köklerinin neredeyse tamamen yok edilebileceğini düşünmektedir. Bu nedenle, meselenin değerlendirilmesi ve ne anlama geldiğinin kavranabilmesi için İsa'nın sözlerinin zamanının ve yerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini ileri sürmektedir. Macarius'a göre Petrus'un kutsanması, onun “Sen, yaşayan Tanrı'nın Oğlu Mesih'sin. (Matta16:16)” sözlerine bir yanıttır. Çünkü İsa, Petrus'un bu gerçeği “et ve kandan” yahut meleklerden değil, bilakis doğrudan Tanrı'nın kendisinden gelen bir vahiy olarak aldığını görmüştür. Bu nedenle Macarius'a göre İsa ona “bu lütfâ layık bir soyadı al ve tüm dünyaya yenilmez ve dayanıklı bir kayayı gösteren Petrus (Kaya-adam) ol.

⁵⁸³ Petrus'un İsa'yı azarladığı ve İsa'nın “Çekil önümden, Şeytan!...” şeklinde karşılık verdiğine dair anlatım Matta (16:22-23) ve Markos'a (8:32-33) aittir. Luka böyle bir husustan bahsetmemektedir.

⁵⁸⁴ Matta 16:18.

⁵⁸⁵ Markos 14:69-72.

Çünkü sen sarsılmaz bir bilgi ile muhakeme gücüne sahipsin ve bugün kutsanmış ruha tanıklık ettin” demek istemiştir. Bu sözlerini işiten İblis ise muhtemelen Petrus’un faziletini elinden almak, İsa’ya olan tanıklığını boşa çıkarmak ve “çile”nin yazgısını değiştirmek için her türlü şevkle kurnazca çalışmıştır. Çünkü o, İsa’nın “çilesinin” günahkarlığın zulmünden bir kurtuluş aracı olduğunu açıkça bilmektedir ve bu nedenle çarmıha engel olmayı arzulamıştır. Bu yüzden de İblis, Petrus’tan “Senin başına asla böyle bir şey gelmeyecek. (Matta 16:22)” demesini istemiştir. Lakin İsa gerçek konuşmacıyı tanımış ve “Çekil önümden, Şeytan!” diyerek Petrus’a değil, Şeytan’a hitap etmiştir. Sonra Petrus’a dönerek Şeytan’ın telkinine uyduğu için onu “Bana engel oluyorsun” vb. sözlerle azarlamıştır. Macarius, Petrus’un Şeytan’ın vesveselerine kulak vererek böyle bir azarlamayı hak ettiğini ileri sürmektedir. Ayrıca ona göre İsa, bu tepkisiyle aynı zamanda müritlerine tanrısal kader hakkında boş konuşmamaları gerektiğini de öğretmiştir. Nitekim diğer kimseler, Petrus gibi İsa’yı yeryüzünde görmüş olsalardı ve sonra Petrus’un onun takipçilerini kötülükten kurtarmak için kendini feda ettiği “çile”sini ertelemeye çalıştığını ve onu dünyevi şeyler arasında kalmaya ikna ettiğini duysalardı nasıl ikna olabilirlerdi? Dolayısıyla Petrus gibi oldukça imanlı bir kimsenin inancı ölçüsünde büyük bir azar işitmesi gerekmekteydi. Sonrasında Macarius, Petrus’un “Sen Mesih’sin” vb. sözlerine dikkat çekmektedir: O artık tahtındaki hükümdarı tanıyordu. Ayrıca bilgisini kendisine gelenlere açma ve kutsal vizyona uygun olmayanlara kapalı tutma gücüne sahipti. Bu nedenle, Göklerin Egemenliği’nin anahtarlarına sahip olduğu, onu açıp kapama ve insanları cennete sokma veya cennetten çıkarma gücüne sahip olduğu söylendi. Petrus’un sözlerinin kesinliğine de dikkat edin. Petrus basitçe, “Sen meshedilmişsin, yaşayan bir Tanrı’nın oğlusun” demiyor. Çünkü birçok meshedilmiş, birçok oğul (meleklerle “Tanrı’nın oğulları” denir), yaşayan birçok kişi ve “birçok tanrı, birçok efendi” vardır. Ancak onun sözleri tartışılmaz bir hakikati ve her birinin benzersiz doğasını ortaya koyuyor. Kutsal Ruh aracılığıyla konuşan Petrus böylece dayanıklı kayayı ortaya çıkarır ve sonuç olarak “Petrus (Rock-man)” adını alır. Macarius, “petros (πέτρος)” ve “petra (πέτρα)” arasındaki farkı vurgulayarak burada Petrus’un Kilisenin kayasıyla özdeşleştirilmediğine açıklık getirmeye çalışmaktadır. “Kaya” ile anlatılmak istenen şey İsa’nın tanrı olduğu hakikatidir ve Kilisenin bu hakikat

üzerine kurulduğudur.⁵⁸⁶ Şeytan ise onu bu kadar sağlam bastığı kayadan, vaadine uygun olmayan sözler söyleterek ve gereksiz bir sempati aşıl原因arak düşürmeye çalışmıştır. Yani onu İsa'nın Tanrı olduğu hakikatinden uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Bu nedenle İsa onu sert bir şekilde azarlamıştır.

Ayrıca Macarius, münekkidin bir sonraki eleştirisinin de aynı çerçevede değerlendirilebileceğini söylemektedir. Bu nedenle Matta 16:23'e dair kaleme aldığı bu cevabın sonunda bir sonraki eleştiriye de bir cümleyle açıklık getirmektedir.

Matta İncili'nde rivayet edildiğine göre Petrus bir gün İsa'ya gelerek “Ya Rab, kardeşim bana karşı kaç kez günah işlerse onu bağışlamalıyım? Yedi kez mi?” diye sormuştur. Bunun üzerine İsa, “Yedi kez değil. Yetmiş kere yedi kez” şeklinde cevap vermiştir (18: 21-22). Münekkid bu olay üzerine İsa'nın Petrus'u “Şeytan”⁵⁸⁷ olarak tanımlamasına atıfta bulunarak onun pek çok kez kınandığına işaret etmektedir. Zira o, İsa'nın “Sana yedi kereye kadar demiyorum, ama yetmiş kere yediye kadar zalimin günahını bağışlayacaksın.” diyerek Petrus'u hor gördüğünü ileri sürmektedir. Ancak Petrus bu emri ve uyarıyı almasına rağmen, başkâhının kendisine kötülük etmeyen ve ona zarar vermeyen hizmetkarının kulağını hiçbir günah işlemediği halde kesmiştir.⁵⁸⁸ Burada münekkidin bahsettiği hizmetkar, başkâhının İsa'yı yakalamaları için gönderdiği askerlerden biridir. Matta, Markos ve Luka bu askerin kulağını kesenin kimliği hakkında sadece İsa'nın yanında bulunanlardan biri olduğunu bildirmektedir. Yuhanna ise bu kimsenin Petrus olduğunu söylemektedir. İsa, Petrus'un bu hareketi karşısında onu, kılıcını kınına koymasını söyleyerek azarlamaktadır. Macarius'a göre bu durum da Şeytan'ın vesveselerinden biridir ve Petrus bu vesveseye kapıldığı için azarlanmıştır. Ayrıca askerler İsa'yı yakalamak için gelmişlerdir. Dolayısıyla Petrus'un Tanrı'ya karşı yapılan bu saldırıyı merhametle karşılamasını beklemek pek mümkün değildir. Çünkü yapılan yanlış kendisine karşı değildir; Tanrı'yı hedef almaktadır.⁵⁸⁹

⁵⁸⁶ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 93 (2. dipnot).

⁵⁸⁷ Matta 16:23.

⁵⁸⁸ Yuhanna 18:10.

⁵⁸⁹ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 96 (2. dipnot).

Özet olarak Macarius, münekkidi Petrus hakkındaki pasajları bağlam dışı ve ters sırayla alıntılarla suçlamaktadır. Petrus'un kutsaması Matta 16:17-19'da geçer ve azarlamadan (16:22-23) ayırdır.⁵⁹⁰ O, İsa'nın Petrus'u Kilisenin temeli veya kayası (Su ei Petros) olarak tanımlamadığını yalnızca onu Kilisenin üzerine inşa edildiği ilahi öğretinin kayasından (petra) ayırdığını öne sürmektedir. Azarlamanın kendisine gelince, Macarius, İsa'nın, Petrus'un kendi isteğiyle konuşmasından ziyade Şeytan'ın Petrus aracılığıyla konuştuğunu fark ettiğini öne sürmektedir. Çünkü ona göre Şeytan "İsa'nın çilesinin", kötülüğün prangalarından bir kurtuluş olacağını bilerek onun çarmıha gerilmesini engellemeyi amaçlamıştır. Bununla birlikte münekkidin 'İncil'de Petrus'un portresinin tutarlı olmadığı ve bu nedenle liderlik için seçilmiş birine bu durumun yakışmadığı' yönündeki eleştirisine ise değinmemiştir.

4.1.2) Hananya ve Safira'ya Muamelesi⁵⁹¹

Elçilerin İşleri kitabında Safira ve Hananya adında bir karı kocanın hikayesi anlatılmaktadır (5:1-10). Rivayete göre Hananya adında bir adam, karısı Safira'nın onayıyla bir mülk satmış ve paranın bir kısmını kendine saklayarak gerisini elçilerin buyruğuna vermiştir. Bu durum karşısında Petrus ona, neden Şeytan'a uyduğunu ve Kutsal Ruh'a yalan söyleyerek tarlanın parasının bir kısmını kendine sakladığını sorar: "Tarla satılmadan önce sana ait değil miydi? Sen onu sattıktan sonra da parayı dilediğin gibi kullanamaz mıydın? Neden yüreğinde böyle bir düzen kurdun? Sen insanlara değil, Tanrı'ya yalan söylemiş oldun." Bu sözleri işiten Hananya yere yığılır ve can verir. Sonrasında Hananya'nın ölüsü kefenlenir ve gömülür. Bundan yaklaşık üç saat sonra Hananya'nın karısı, olanlardan habersiz Petrus'un yanına gelir. Petrus, ona tarlayı ne kadara sattıklarını sorar. Safira kocası ile aynı cevabı verir. Bunun üzerine Petrus ona "Rabb'in Ruhunu sınamak için nasıl oldu da sözbirliği ettiniz? İşte, kocanı gömenlerin ayak sesleri kapıda, seni de dışarı taşıyacaklar." şeklinde karşılık verir. Kadın o anda Petrus'un ayakları dibine yıkılıp can verir ve kocasının yanına gömülür.

⁵⁹⁰ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 54 (32. dipnot).

⁵⁹¹ Bu eleştiri üçüncü kitap yirmi birinci bölümde; cevabı yirmi sekizinci bölümde yer almaktadır.

Münekkid mezkûr hikâyeye atıfta bulunarak Petrus'un yaptığı hataların sayısının arttırılabileceğini söylemektedir. Hananya ve karısı Safıra'nın durumunda Petrus'un onları, yanlış bir şey yapmadıkları halde topraklarının satışından elde edilen bütün parayı vermedikleri ve kendi ihtiyaçlarında kullanmak üzere bir miktar ayırdıkları için öldürdüğünü iddia etmektedir. Ayrıca kendilerine ait olan her şeyi vermek yerine birazını almalarının niçin yanlış olabileceğini sormaktadır. Ona göre Petrus'un, onların davranışlarının yanlış olduğunu düşünmesi durumunda bile İsa'nın, kendilerine karşı 490 günaha katlanmalarını emrettiğini hatırlaması gerekirdi.⁵⁹² O zaman en azından birini affedebilirdi. Münekkid bu eleştirilerinden sonra Petrus'un da masum olmadığını vurgulayarak onun, İsa'yı tanımadığına dair yemin ettiğini; dolayısıyla yargı ve dirilmeyi tamamen hor gördüğünü gösteren bir yalan söylediğini hatırlatmaktadır.⁵⁹³

Macarius, Hananya'nın yanlış yaptığını ve genel iyilik için cezalandırıldığını ileri sürmektedir. O bu durumu şöyle açıklamaktadır: İncil'in vaaz edilmesi ve harikaları ilk Hristiyanları göğe yükseltti ve insanlar lütuf pınarından içmek için her yönden geldiler. Bireysel mülklerinden vazgeçtiler ve böylece bu ruhani toplumda zenginlik yok oldu. Diğerlerinin yanı sıra Hananya ve karısı da mülklerini ortak sermayeye sundular. Bu nedenle, paranın bir kısmını alıkoymak yanlıştı. Petrus, hastalığın tüm inananlara yayılmaması için bu kötülüğü hemen kesip attı. Eylem, Petrus'a yapılan bir yanlış değildi ve bu nedenle onu merhametle karşılamadı. Çünkü bu yanlış Tanrı'ya yapılmıştı ve inanca karşı bir saldırıydı. Ayrıca dikkat edilmeseydi gizli eylemlerinin İsa'nın gözünden kaçtığını düşünecekler; böylece azarlanmadan daha kötü günahlara doğru ilerleyecekler ve bir veba gibi başkalarına da aynı fikirleri bulaştıracaklardı. Bunu önlemek için Petrus hastalığı kontrol etmiş ve yabancı otları tarlaya yayılmadan önce kaldırmıştır. Nitekim bu durum Petrus'un şu sorusuyla kanıtlanmıştır: 'Neden Kutsal Ruh'u denemeye karar verdin?' Bu nedenle Petrus, diğer inananlara bir uyarı olarak gönderilen bu iki kişinin ölümünden sorumlu değildir.⁵⁹⁴

⁵⁹² Matta 18:22.

⁵⁹³ Matta 26:70, 72, 74.

⁵⁹⁴ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 96-97.

Macarius itiraz hakkında, yapılan yanlışın bireye değil de Tanrı'ya ve inanca karşı işlendiği için affedilmediğini söylemekle yetinmektedir. Münekkidin 'Petrus'un İsa'yı inkâr ederek yalan söylediğine' dair eleştirisine karşı ise sessiz kalmaktadır.

4.1.3) Hapisten Kaçması⁵⁹⁵

Yuhanna, dirilişinden sonra İsa ile Petrus arasında geçen bir sohbeti anlatmaktadır. Buna göre İsa, kuzularını otlatması ve koyunlarını gütmesi için Petrus'u görevlendirmiştir.⁵⁹⁶ Bu sözler Petrus'un havariler arasında lider olarak görevlendirildiğine dair bir delil kabul edilmiştir. Nitekim münekkid de Petrus'a dair sözlerinde onun öğrenciler arasında ilk sırada yer aldığını vurgulamaktadır. Petrus'un İsa'dan sonraki hayatı hakkındaki bilgilerimizin bir kısmı Elçilerin İşleri kitabına dayanmaktadır. Rivayete göre Kral Herodes bir Fısıh Bayramı'nda Petrus'u tutuklatıp hapse attırmış ve bayram sonrası onu halkın önünde yargılayıncaya kadar askerlerin gözetimine bırakmıştır. Petrus, Herodes'in kendisini yargılayacağı günden önceki gece çift zincirle bağlı olarak iki askerin arasında uyuduğu bir vakit birdenbire Rabb'in bir meleği görünmüş ve onu zincirlerinden kurtararak tutulduğu zindandan çıkmasına yardım etmiştir. Sabah olunca Petrus'un yokluğu fark edilmiş lakin tüm aramalara rağmen bulunamamıştır. Bunun üzerine Herodes, Petrus'u bekleyen askerleri sorgulatmış ve idam edilmelerini emretmiştir.⁵⁹⁷ Elçilerin İşleri kitabındaki bu pasajlar Petrus'un Kutsal Kitap'taki son önemli görünüşüdür. Petrus'un bundan sonraki yaşamı ve ölümü hakkındaki bilgiler, Suriye'de yazılan "Petrus'un İşleri" dâhil olmak üzere bir dizi apokrif kitaba dayanmaktadır.⁵⁹⁸ Kaynaklarda Petrus, Roma ile ilişkilendirilmekte ve burada öldüğü anlatılmaktadır. Bununla birlikte Roma'ya ne zaman geldiği ve burada ne kadar süre yaşadığı hakkında net bir bilgi yoktur.⁵⁹⁹ Kilise Tarihçisi Eusebius, Petrus'u Roma ile ilişkilendiren Romalı Gaius, Korintlî Dionysius ve Origenes'den alıntı yapmaktadır. Bu

⁵⁹⁵ Bu eleştiri üçüncü kitap yirmi ikinci bölümde; cevabı yirmi dokuzuncu bölümde yer almaktadır.

⁵⁹⁶ Yuhanna 21:15-16.

⁵⁹⁷ Elçilerin İşleri 12:1-19.

⁵⁹⁸ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 56 (35. dipnot).

⁵⁹⁹ Muammer Ulutürk, *Hristiyanlık'ta Havarilik* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 71-72.

kaynaklara göre Petrus, Yahudilerin yayılım alanı olan Pontus, Galatia, Bithynia, Kapadokya ve Asya'da görev yapmıştır. Daha sonra Roma'ya gelmiş ve Nero (54-68) zamanında burada baş aşağı çarmıha gerilmiştir.⁶⁰⁰ Aziz Jerome ise Petrus'un şehit edilmeden önceki yirmi beş yıllık sürede piskoposluk yaptığını bildirmektedir. Ancak bu bilgi gelenek tarafından pek desteklenmemektedir.⁶⁰¹

Münekkid, Petrus'un hapisten kaçışı hakkında ilk olarak onun ölümden yana bir korkusu olmaması hususunda güvence aldığını hatırlatmaktadır.⁶⁰² Lakin Petrus bu güvenceye rağmen Herodes tarafından yakalandıktan sonra kaçmış ve onu tutsak edenler için bir ceza sebebi olmuştur. Çünkü gece kaçtıktan sonra, gün doğunca askerler arasında Petrus'un nasıl dışarı çıktığı konusunda bir kargaşa çıkmış ve Herodes, onu arayıp da bulamayınca muhafızları sorgulatmış sonrasında herhangi bir bilgi alamayınca "götürülmelerini" yani öldürülmelerini emretmiştir. Münekkid İsa'nın krallığın anahtarlarını Petrus gibi bir adama vermiş olmasını şaşırtıcı bulmaktadır. Çünkü İsa'nın korkuya bu kadar çabuk yenilen, zorluklar karşısında bu kadar kafası karışan bir adamı niçin "kuzularını beslemek ve koyunlarını gütmekle"⁶⁰³ görevlendirdiğine anlam verememektedir. Ayrıca onu, Petrus'a böyle bir idari görev emanet ettiği için hatalı bulmaktadır. Münekkid, "koyunlarla" kastedilen kişilerin iman bakımından üst seviyelere ulaşmış kimseler olduğunu düşünmektedir. Kuzular ise iman esaslarını öğrenmekte olan henüz Hristiyanlığa kabul edilmemiş katekümen topluluğunu simgelemektedir. Lakin İsa'nın Petrus'a bu görevi vermesi ve "ölüler diyarının kapılarının ona karşı direnemeyeceğini"⁶⁰⁴ söylemesine rağmen onun, kuzuları sadece birkaç ay besledikten sonra çarmıha gerildiği kaydedilmektedir.

Münekkid, Petrus'un ilahi vaade rağmen "korkakça" davranarak hapisten kaçtığını söyledikten sonra onun bulunduğu konuma layık olmadığına dair Kutsal Kitap'tan başka

⁶⁰⁰ Eusebius, *Ecclesiastical History*, çev. Roy J. Deferrari (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 1969), 2/191 (3.1); Eusebius, *Kilise Tarihi*, çev. Furkan Akderin (İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2011), 65 (3.1).

⁶⁰¹ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 56 (35. dipnot).

⁶⁰² Matta 16:18.

⁶⁰³ Yuhanna 21:15-16.

⁶⁰⁴ Matta 16:18.

deliller getirmeye çalışmaktadır. Pavlus, Petrus'u şu sözlerle kınamaktadır: “Çünkü Yakup’un yanından bazı adamlar gelmeden önce Kefas⁶⁰⁵ öteki uluslardan olanlarla birlikte yemek yedi. Ama o adamlar gelince sünnet yanlılarından korkarak sünnetsizlerden uzaklaştı, onlarla yemek yemez oldu. Öbür Yahudiler de onun gibi ikiyüzlülük ettiler.”⁶⁰⁶ Münekkid bu sözlerde ilahi vahyin tercümanı, yorumlayıcısı olmuş bir adamın başkalarına iyi görünmek için ikiyüzlü davrandığına dair önemli bir suçlama ve kınama olduğuna işaret etmektedir. Aynı şey Pavlus’un “Öbür elçiler gibi, Rabb’in kardeşleri ve Kefas gibi, yanımızda imanlı bir eş gezdirmeye hakkımız yok mu?”⁶⁰⁷ sözleriyle işaret ettiği gibi Petrus’un yanında bir eş taşıması için de söylenebilir. Sonrasında Pavlus sözlerine şunu ekler “Bu tür adamlar sahte elçiler, düzenbaz işçiler, kendilerine Mesih’in elçisi süsü verenlerdir.”⁶⁰⁸

Münekkid, Galatyalılara Mektup 2:13’te yer alan “ikiyüzlülük” suçlamasının altını çizmek için Korintililere Birinci Mektup 9:5 ve Korintililere İkinci Mektup 11:13’teki pasajları birleştirmiştir. Bunu yapmasındaki sebep, Petrus’un hem Yahudi olmayan inananlarla olan ilişkilerinde hem de Markos 6:6-11’de yer alan talimatın aksine üzerinde ısrar ettiği görüldüğü evlilik hakları konusunda ikiyüzlü davrandığını göstermektir.⁶⁰⁹ Çünkü İsa rivayete göre bir gün on iki öğrencisini yanına çağırarak ve onları ikişer ikişer halk arasına göndermeye başlamıştır. Ayrıca yaptıkları bu yolculuk için yanlarına değnekten başka bir şey almamalarını söylemiştir.⁶¹⁰ Lakin Petrus bu emre itaat etmemiştir.

Macarius’a göre Petrus hapisten korku içinde kaçmamıştır; daha ziyade Roma’da Mesih’i vaaz etmeyi ve ardından şanlı haçı karşılamayı beklemiştir. Ayrıca Kral Herodes’in kötülüğünün, Yahudi olmayanlar arasında yakılacak olan Müjde (İncil) meşalesinin bu şekilde tutuşmasını engellemesi uygun değildir. İlâveten Herodes’in vahşeti de Petrus’un suçu değildir. Ona göre Petrus’un sürekli olarak düşündüğü amaç; en karlı olanı yapmak ve söylemektir. Ayrıca tutarsızlıklarının nedeni kendi iyiliği için değil hem Yahudileri

⁶⁰⁵ “Kaya” anlamına gelen Petrus adının Aramice’sidir.

⁶⁰⁶ Galatyalılar 2:12-13.

⁶⁰⁷ 1. Korintliler 9:5.

⁶⁰⁸ 2. Korintliler 11:13.

⁶⁰⁹ Porphyry, *Porphyry’s Against the Christians*, 57 (36. dipnot).

⁶¹⁰ Markos 6:7-8.

hem de Yahudi olmayanları kurtarmak içindir. Çünkü Yahudileri uygun şekilde etkilemenin tek yolu, Musa Yasası'na saygı göstermektir. Eğer Petrus, onları İncil lehine reddetmiş olsaydı doğal olarak ondan yüz çevirirlerdi. Bu yüzden Yahudilerin olay çıkarma ihtimali varken Yahudi olmayanların masasından ustalıkla kaçınmış ve zaman içinde Musa Yasası yerine İncil yasalarına göre yürümeye ikna etmeyi ummuştur. Öte yandan Yahudi olmayanları cezbetmek için Yahudiler yokken onlarla yemek yemiştir. Macarius, Petrus'un bu davranışlarının sonucunun her iki taraf için de kârlı olduğunu ileri sürmüştür. Son olarak ona göre Pavlus, “sahte havariler”den söz ederken Petrus'tan değil, Yahudiler tarafından düzenlenmiş mektuplarla dünyaya gönderilenlerden bahsetmektedir.

4.2) Pavlus

4.2.1) Sünnet⁶¹¹

Sünnet genelde İbrahimî dinlerle özdeşleştirilmekle birlikte tarih öncesi dönemlere kadar uzanmaktadır. Tevrat'ta Tanrı'nın İbrahim ve soyuyla bir antlaşma yaptığı ve bu antlaşmanın belirtisinin de sünnet olduğu bildirilmektedir.⁶¹² Bu antlaşmaya göre İbrahim soyundaki bütün erkeklerin sünnet olması gerekmektedir. İncillerde İsa'nın da bu geleneğe uyarak sekiz günlükken sünnet edildiği aktarılmaktadır.⁶¹³ Sonrasında Pavlus, sünneti fizikî olmaktan ziyade mânevî bir durum olarak tanımlayıp yürekle ilişkilendirmiş ve Yahudi soyundan olmayan Hristiyanların sünnet edilmesine karşı çıkmıştır.⁶¹⁴ Bununla birlikte Yahudi soyundan gelen kimselerin sünnet edilmesine ise karşı çıkmamıştır.⁶¹⁵ Pavlus “Yeni Ahit”le birlikte vaftizin sünnetin yerini aldığını söylemektedir.⁶¹⁶

⁶¹¹ Bu eleştiri üçüncü kitap otuzuncu bölümde; cevabı otuz yedinci bölümde yer almaktadır.

⁶¹² Yaratılış 17:10-11.

⁶¹³ Luka, 1/59; 2/21.

⁶¹⁴ Romalılar 2:25-29; 1. Korintliler 7:18-19; Galatyalılar 2:3-4; 3:3-13, 28; 5:2-12; 6:12-16; 2. Filipililer 3:2-4. Bk. Salime Leyla Gürkan, “Sünnet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul, 210M.S.).

⁶¹⁵ Resullerin İşleri, 16:1-3; Romalılar 3:1-2.

⁶¹⁶ Koloseliler 2:11-12.

Elçilerin İşleri kitabında Pavlus'un İsa'nın öğrencilerden Timoteos'u sünnet ettirdiği anlatılmaktadır.⁶¹⁷ Rivayete göre Pavlus bir gün Timeteos'un yaşadığı Listra'ya uğramıştır. Timoteos'un annesi imanlı bir Yahudi, babası ise Grek'tir. Din kardeşleri ondan övgüyle söz etmişlerdir. Bunun üzerine Pavlus, onu kendisiyle birlikte götürmek istemiştir. Ayrıca gidecekleri yerlerde bulunan Yahudiler yüzünden onu sünnet ettirmiştir. Çünkü sünnetsiz olması Yahudiler tarafından hoş karşılanmayabilirdi.

Münekkid, Pavlus'un sünnete karşı tutumunu ve onun "Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum."⁶¹⁸ sözlerini birlikte değerlendirerek bir eleştiride bulunmaktadır. O, bu rivayetlerin "ahmakça" olduğunu söylemektedir. Bu hususta Pavlus'un sünneti, bedeni bir "sakatlanma" olarak görmesine rağmen Timoteos'u neden sünnet ettirdiğini sorgulamaktadır.⁶¹⁹ Ayrıca herkesin kölesi olan bir insanın nasıl özgür olabileceğini ve yine her şeyi taklit eden bir adamın nasıl kazanabileceğini sormaktadır. Çünkü Pavlus Yasaya sahip olmayanları kazanmak için Yasaya sahip değilmiş gibi⁶²⁰, Yahudileri kazanmak için Yahudilere Yahudi gibi⁶²¹ ve diğerlerine de benzer şekilde onlardan biriymiş gibi davranmıştır. Ona göre bu durumda Pavlus, türlü türlü "adiliklerin" kölesi ve özgürlüğün yabancısı olmuştur. Çünkü o, Yasa tanımayan insanlara hizmet ederek sürekli kendini heba etmiş veya onların davranışlarını kendisinininki gibi kabul ederek zararlı şeylerin savunucusu olmuştur. Münekkide göre bunlar sağlıklı bir zihnin öğretileri değildir ve aklî olarak zayıf, muhakeme gücünden yoksun birini çağrıştırmaktadır. O, Pavlus'un Yasadan yoksun kimseler arasında yaşaması, Yahudilerin dinini açık yüreklilikle kabul etmesi ve her birinden birer parça alması durumunda kafasının karışacağını ileri sürmektedir. Son olarak Pavlus'un sünneti, müminler ile yabancılar arasında bir ayrım çizgisi haline getirdiğini lakin sonrasında bu ritüeli kendisinin gerçekleştirdiğini vurgulayarak onun kendi kendisini suçlu çıkardığını

⁶¹⁷ Elçilerin İşleri 16:1-3.

⁶¹⁸ 1. Korintliler 9:19.

⁶¹⁹ Elçilerin İşleri'nin 16:3.

⁶²⁰ 1. Korintliler 9:21.

⁶²¹ 1. Korintliler 9:20.

ileri sürmektedir. Bu noktada da Pavlus'un şu sözlerini hatırlatmaktadır: "Yıktığımı yeniden kurarsam, Yasayı çiğnediğimi kanıtlamış olurum."⁶²²

Münekkide göre, Pavlus'un Korintliler'e Birinci Mektup 9:19'daki sözleri, Yasadan bağımsızlığın beyanı değildir. Ona göre bu sözler ikna ihtiyacının gerektirdiği üzere, din değiştirenlerle dürüst olmayan bir şekilde başa çıkmak için bir yetki gibi görünmektedir. Dahası Pavlus'un Yahudi olmayanların Yasadan muaf olmalarına ilişkin müphem yorumlarını, ahlaki kuralsızlık/dışlanmışlık anlamında "yasasızlık"la bir tutma eğilimindedir.⁶²³

Macarius, büyük bir adamın acemi müminler karşısında bir hoca, bir doktor veya bir general gibi davrandığı için eleştirilmesinin doğru olmadığını ileri sürmektedir. Çünkü ona göre bir öğretmen, öğrencisinin kekeleyen sesini taklit ederek eğitir; bir doktor kendisini hastanın yerine koyarak tedavi eder ve bir general, barbar bir reisin sevgisini silah zoruyla değil, geleneklerini benimseyerek kazanır. Pavlus da tüm insanlar için her şey olarak benzer bir iyilik yapmıştır. O bazen Yahudi olmayanları İncil'e göre eğitmek için onları taklit eden öğretmendir; bazen doktordur ve bazen stratejisiyle insanların önyargılarını yumuşatan bir generaldir. Bu nedenle kendisini gerçekten onlar gibi hissetmese bile hem Yasa tanımayanlarla hem de Yahudilerle buluşmuştur. Ayrıca o, sadece bir noktada taviz vererek kanunu İncil ile güçlendirmek için sünneti benimsemiştir. Nitekim iyi bir doktor, belli bir ilacı zararlı diye yasaklayabilir. Ancak kötü bir durumda hastalığı yenmek için onu başka ilaçlarla birleştirerek kullanabilir. Pavlus da aynı şekilde sünneti reddetmiş lakin yine de bir kriz anında onu İncil'in öğretileriyle birleştirmiştir.

Özet olarak münekkid, Pavlus'un insanları Hıristiyanlığa davet ederken dürüst bir şekilde davranmayarak sırf onları ikna edebilmek için farklı kimliklere büründüğünü ve bazen kendi sözleriyle çelişen uygulamalarda bulunduğunu ileri sürmektedir. Buna karşılık Macarius ise Pavlus'un İncil'i yayma ihtiyacının bazen istisnai stratejiler gerektirdiğini, dolayısıyla Timoteos'un sünnetini gerektirdiğini kabul ederek onun iyi bir öğretmen veya doktor gibi davrandığını savunmaktadır. Yani Macarius, Pavlus'un sünnetle ilgili ifade

⁶²² Galatyalılar 2:18.

⁶²³ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 59 (39. dipnot).

ettiği görüşler ile Elçilerin İşleri 16:3'teki Timoteos'un sünnetiyle ilgili anlatım arasında herhangi bir çelişki görmemektedir.⁶²⁴

4.2.2) Yahudi ve Romalı Olduğunu İddia Etmesi⁶²⁵

Elçilerin İşleri kitabında Pavlus'un kendisini insanlara bir Yahudi⁶²⁶ olarak tanıttığından bahsedilmektedir. Başka bir pasajda ise Pavlus'un bir komutan tarafından sorguya çekildiğinde kendisinin doğuştan Roma vatandaşı olduğunu söyleyerek onu sorguya çekenlere korku saldığı ifade edilmektedir.⁶²⁷ Münekkide göre hem “Ben bir Yahudiyim” hem de “Ben bir Romalıyım” diyen biri istese bile ikisi de değildir. O, ikiyüzlü bir şekilde olmadığı gibi davranan bir adamın, yaptığı her işte kendisini yalancı konumuna düşüreceğini ifade etmektedir. Nitekim böyle kimseler kendilerini bir maske içinde gizlerler ve hakikati duymaya hakkı olanları aldatırlar. Münekkid hayatında böyle bir ilkeyi benimseyen bir adamın, ikiyüzlülüğüyle kendi sınırları dışındakilerin zihinlerini köleleştiren ve onları insanlık dışı bir şekilde esir alan amansız, acımasız bir düşmandan hiçbir farkı olmadığını söylemektedir. Bu nedenle ona göre Pavlus bir zaman Yahudi ve hemen ardından bir Romalı yahut bazen Yahudi Yasasının öğrencisi, ancak başka bir zamanda Yasanın düşmanı gibi davranıyorsa, kısacası onlardan bir parça çalıp yahut onlardan birine dâhil olup sonrasında canının istediği zaman düşman olabiliyorsa o zaman açıkça her geleneğin yararlılığını geçersiz kılmıştır. Çünkü onların değerli ayrımlarını “dalkavukluğuyla” sınırlamıştır. Münekkid bu noktada Pavlus'un yalancı olduğu sonucuna varılabileceğini ileri sürmektedir. Ona göre Pavlus, sahte olan her şeyin üvey kardeşidir ve “Mesih'e ait biri olarak gerçeği söylüyorum, yalan söylemiyorum.”⁶²⁸ demesi de boşunadır. Çünkü ona göre, bir gün Yasayı kendi prensibi olarak kullanan ve ertesi gün İncili kullanan bir adam hem özel hem de kamusal yaşamda “uçkağıtçı” ve “aptal” olarak kabul edilir.⁶²⁹

⁶²⁴ Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 59 (39. dipnot).

⁶²⁵ Bu eleştiri üçüncü kitap otuz birinci bölümde; cevabı otuz sekizinci bölümde yer almaktadır.

⁶²⁶ Elçilerin İşleri 22:3.

⁶²⁷ Elçilerin İşleri 22:22-29.

⁶²⁸ Romalılar 9:1.

⁶²⁹ Hristiyan öğretmenlerin ikiyüzlülüğü meselesi Celsus zamanından beri Pagan polemiğinin bir özelliğiydi. Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 61 (41. dipnot).

Macarius pasajları bir generali örnek vererek açıklamaya çalışmaktadır. Örneğin bir general kendi vatandaşları tarafından kovulursa artık kendisini onlardan biri olarak göremez; ancak başka birine katılarak onların hakkından gelir. Nitekim Pavlus da Yahudiler tarafından Romalıların eline böyle sürülmüştür. Bu nedenle de kendisinin bir Yahudi değil bir Romalı olduğunu söylemesinde hiçbir beis yoktur. Macarius’a göre Pavlus kendisini Romalı olarak adlandırmakta haksız değildir. Çünkü Ruh’un Roma’sı (ῥώμη - Roma = kudret) aracılığıyla Roma ulusu arasında öğretmenlik yapmaktadır. Ona göre nasıl Galatya ırkından birisine Asya’da yaşadığı için Asyalı deniyorsa, Pavlus da Romalı olabilir ve yine de Yahudi kalabilir. Ayrıca Pavlus kendisine Yahudi diyerek yurttaşlarını onurlandırmış; kendisine Romalı dediğinde de soyluluğunu beyan etmiştir.

Pavlus mektuplarının hiçbir yerinde Roma vatandaşlığı iddiasında bulunmadığından ve Roma dışında yaşayan Yahudilerin vatandaşlık derecesi tartışmalı bir husus olduğundan Elçilerin İşleri Kitabı’ndaki anlatım her zaman sorunlu olmuştur. Ancak burada ne münekkid ne de Macarius çürütmesinde vatandaşlığı sorun olarak görmemektedir. Bu mesele daha çok etnik bir sorun olarak ele alınmaktadır. Çünkü münekkid, Pavlus’un Yahudi olma iddiasını onun bir Romalı olamayacağının kanıtı olarak görürken Macarius ise Pavlus’un Yahudiler tarafından reddedilmesinin onu “fahri” bir Romalı yaptığını söylemektedir.⁶³⁰

4.2.3) Kanunu Kendi Çıkarı İçin Kullanması⁶³¹

Münekkid, Pavlus’un İncili yanlış anlattığını ve Yasayı kendi çıkarı için kullandığını ileri sürmektedir. Bu iddiasını Pavlus’un Korintlilere Birinci Mektubu’ndaki “Kim kendi parasıyla askerlik yapar? Kim sürüyü güder de sütünden içmez?” (9:7)⁶³² sözlerine dayandırmaktadır. Ayrıca onun payına düşeni alma arzusuyla açgözlülüğünün bir destekçisi olarak Yasaya başvurduğunu iddia etmekte ve “İnsansal açıdan mı söylüyorum bunları? Kutsal Yasa da aynı şeyleri söylemiyor mu? Musa’nın Yasası’nda, ‘Harman döven öküzün ağzını bağlamayacaksın’ diye yazılmıştır.” (9:8-9) sözleriyle iddiasını

⁶³⁰ Porphyry, *Porphyry’s Against the Christians*, 60 (40. dipnot).

⁶³¹ Bu eleştiri üçüncü kitap otuz ikinci bölümde; cevabı otuz dokuzuncu bölümde yer almaktadır.

⁶³² Münekkid pasajın başı ve sonunu alıntılamış ve arada geçen “Kim bağ diker de ürünü yemez?” sözlerini atlamıştır.

güçlendirmeye çalışmaktadır. Sonrasında Pavlus'un, mezkûr pasajların devamındaki "Tanrı'nın kaygısı öküzler mi, yoksa bunu özellikle bizim için mi söylüyor? Kuşkusuz, bizim için yazılmıştır bu." sözlerine dikkat çekmektedir. Münekkid bu sözlerin müphem ve saçmalıklarla dolu olduğunu ileri sürmekte ve Pavlus'un asırlar önce bu yaratıkları var eden yaratıcıyı sanki yarattığıyla hiç ilgilenmiyormuş gibi gülünç bir duruma düşürdüğünü söylemektedir. O, Tanrı'nın öküzlerle hiç ilgilenmediği imasına karşı neden Kutsal Yazının, Tanrı'nın "koyunları, öküzleri, hayvanları, kuşları ve balıkları kendisine tabi kıldığını"⁶³³ söylediğini sormaktadır. Son olarak Pavlus gibi böylesine sahtekâr bir adamın kendisine tabi olanlardan yeterli katkıyı alabilmek adına Yasaya bu kadar ciddi saygı göstermesine hayret ettiğini ifade etmektedir.

Macarius, Pavlus'un asker ve çoban karşılaştırmasıyla kendisi için bir şey elde etmediğini, bunu yalnızca Korintlileri müteşekkik kılmak için yaptığını ileri sürmektedir. Çünkü ona göre bir asker ancak devlet kendisine ödeme yaptığı sürece işini sadakatle yapar. Aynı şekilde bir elçi ancak dinleyicileri ona yanıt verdiğinde elinden gelenin en iyisini yapar. Manevi çobanı cesaretlendiren şey ise koyunlarını semiz ve bol sütlü görmektir; yine emekçi, işitenlerin kalplerine Tanrı bilgisinin tohumunu eker ve meyve vermezse üzülür.⁶³⁴ Bu nedenle Pavlus, dinleyicilerine fayda sağlamak için bu şeyleri sunmaktadır ve şükranlarını göstereyim diye onları Yasanın tanıklığıyla desteklemektedir. Çünkü ilahi lütuf hiçbir eksiği olmamasına rağmen zenginleştirdiği kişilerden karşılık olarak biraz saygı beklemektedir. Son olarak Macarius, münekkidin "Tanrı'nın öküzlerle hiç ilgilenmediğine" dair eleştirilerine karşı herhangi bir yanıt vermemektedir.

4.2.4) Kutsal Yasa'ya Tabi Olanların Lanetlenmesi⁶³⁵

Münekkid Galatyalılara Mektup 5:3'ü referans göstererek "Ben, Pavlus, bir kişinin Yasanın herhangi bir parçasını yerine getirmesi halinde, tüm Yasaya borçlu olduğuna

⁶³³ Mezmurlar 8:6-8.

⁶³⁴ Macarius, rakibinin 1. Korintliler 9:7'deki atladığı "Kim bağ diker de ürününü yemez?" sözlerine atıfta bulunmaktadır.

⁶³⁵ Bu eleştiri üçüncü kitap otuz üçüncü bölümde; cevabı kırkinci bölümde yer almaktadır.

tanıklık ederim.” sözlerine atıfta bulunmaktadır.⁶³⁶ O, Pavlus’un açıkça Yasada belirtilen emirlere uymanın yanlış olduğunu iddia etmek yerine bu sözleri sarfettiğini ileri sürmektedir. Münekkid akli ve zekâsı yerinde olan, atalarının Yasanın ayrıntılarıyla eğitilmiş ve sık sık Musa’nın otoritesine başvuran bu adamın, akli onu terk edecek kadar şarapla sıırıslık sarhoş olmuş gibi görüldüğünü söylemektedir. Çünkü ona göre Pavlus “Sizi kim büyüledi? Nasıl oluyor da hakikate (İncil’e) uymuyorsunuz?”⁶³⁷ diyerek Galatyalılar uğruna Yasanın düzenini ortadan kaldıran bir iddiada bulunmaktadır. Ayrıca sanki bir kimsenin kanuna uymasını suç saymak ve baskı yapmak istercesine, “Kanuna tabi olanlar lanet altındadır.”⁶³⁸ demektedir. O, Romalıları “Yasa ruhanidir”⁶³⁹ ve “Yasa gerçekten kutsaldır. Buyruk da kutsal, doğru ve iyidir.”⁶⁴⁰ diyen bir adamın, kutsal olana itaat edenleri nasıl lanetleyebildiğini sorgulamaktadır. Münekkid, Pavlus’un konuyu daha da karıştırmak istercesine her şeyi bulanıklaştırdığını ve onu takip etmeye çalışanların da kaçınılmaz olarak kaybolduğunu iddia etmektedir. Ayrıca Pavlus’u takip edenlerin durumlarını “ellerinden tutan kılavuzun nereye gittiği hakkında hiçbir fikirleri olmadıkları için onlar, bir yanda İncil’e diğer bir yanda Yasaya çarpar, Yasaya karşı tökezler ve İncil’e takılıp düşerler” sözleriyle açıklamaktadır.

Macarius’a göre Pavlus Yasadaki bir şeyi yapmanın insanı her şeyi yapmaya mecbur ettiğini söyleyerek yasayı kötüye kullanmamaktadır. Aksine onun inceliğine ve İsa’nın insanları kurtardığı bu yasayı yerine getirmenin zorluğuna işaret etmektedir. Çünkü Yasanın tamamını yerine getiremeyip de bir kısmına uyan bir kimse, pratiği dışında kalan yasayı önemsememekle suçlanabilir. Macarius böyle bir kimseyi bir şehre ulaşmak için gitmesi gereken yüz fersah varken, doksan beş fersah giden birine benzetmektedir ki bu durumda o kişi hâlâ istediği yere ulaşamamıştır. Ona göre bir adamın sayısız emri yerine getirirken bir tanesini yapmaması bir şehrin otuz beş kapısından bir tanesini savunmasız bırakmak kadar kötüdür. Macarius Yasanın tamamını yerine getirmenin zorluğuna örnek

⁶³⁶ Aslında münekkidin atıf yaptığı sözler, referans gösterilen pasajlardan oldukça farklıdır. Belki de sözler Yakup 2:10’dan alıntılanmaktadır. Macarius rakibinin alıntısını olduğu gibi kabul ederek bu sözler üzerinden cevap vermektedir. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 105 (3. dipnot).

⁶³⁷ Galatyalılar 3:1.

⁶³⁸ Galatyalılar 3:10.

⁶³⁹ Romalıları 7:14.

⁶⁴⁰ Romalıları 7:12.

olarak Şabat ve sünnetle ilgili iki yasayı ele almaktadır. Bu noktada o, Şabat günü doğan bir bebeğe doğumundan sonraki sekizinci günde ne yapılması gerektiğini sorarak İsa'nın "Musa size sünneti buyurduğu için aslında bu, Musa'dan değil, atalarınızdan kalmadır Şabat Günü birini sünnet edersiniz."⁶⁴¹ sözlerine atıfta bulunmakta ve Şabat yasağı ile sünnet emrinin birbirleriyle çeliştiklerini söylemektedir. Bu iki hususa bile aynı anda riayet etmek bu kadar zorken bütün Yasayı yerine getirmenin ne kadar zor olabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca kurban, temizlik vb. hükümlerle ilgili hatırlanamayacak kadar çok kural vardır ve böyle bir yük Yahudiler için çok fazladır. Ona göre sadece İsa, Yasayı tam anlamıyla yerine getirebilirdi. Dolayısıyla yasa, artık kimsenin ona tabi olmasına gerek kalmayacak şekilde iptal edilmiştir. Macarius bu hususu boyutları ölçmek için kullanılan bir ölçek sistemini örnek göstererek açıklamaya çalışmaktadır. O, bu ölçek sisteminin yalnızca onu yapan mucit tarafından ayarlanabileceğine dikkat çekerek yaşamın ölçüsü olan yasanın da yalnızca onu yapan ve sonunda İncil'in daha iyi ölçüsünü yanına koyarak tasdik eden İsa tarafından uygulanabileceğini ileri sürmektedir. Son olarak Macarius, İsa'nın Yasayı yerine getirmesine ithafen Pavlus'un onu "kutsal" vb. olarak adlandırdığını ileri sürmektedir. Çünkü Yasa, İsa'nın gelişinin ışığında yorumlandığı şekliyle "manevi" veya "kutsal"dır.⁶⁴²

4.2.5) Kutsal Yasa'nın Suçu Çoğaltması⁶⁴³

Münekkid, Pavlus'un görüşlerini desteklemek için Yasa'ya yaptığı atıflardan⁶⁴⁴ sonra "Kutsal Yasa suç çoğalsın diye araya girdi; ama günahın çoğaldığı yerde Tanrı'nın lütfu daha da çoğaldı." ve "Ölümün üvendiresi"⁶⁴⁵ gūnahtır. Gūnah ise gücünü Kutsal Yasa'dan alır."⁶⁴⁶ diyerek kendisiyle çeliştğini ileri sürmektedir. O, Pavlus'un bir yandan Yasayı yerine getirme eğiliminde olduğunu ve onun emirlerine itaat etmeyi erdemli bulduğunu

⁶⁴¹ Yuhanna 7:22.

⁶⁴² Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 62 (42. dipnot).

⁶⁴³ Bu eleştiri üçüncü kitap otuz dördüncü bölümde; cevabı kırk birinci bölümde yer almaktadır.

⁶⁴⁴ Romalılar 7:7, 12, 14; 1. Korintliler 9:8-9, 14:21, 34 vb.

⁶⁴⁵ Bu kelime İnciller'de "sting" kelimesi ile ifade edilmekte ve "diken" olarak tercüme edilmektedir. Münekkid ve Macarius yorumlarında bu kelimeyi "goad" olarak zikretmektedirler. Bu kelime Türkçeye "üvendire" şeklinde tercüme edilmekle birlikte mecazi olarak "ilahi dürtüyü" ifade etmektedir.

⁶⁴⁶ 1. Korintliler 15:56.

lakin diğerk bir yandan da kılıç kadar keskin bir dille kanunu acımasızca küçük parçalara ayırdığını ifade etmektedir.

Macarius, hayatta doğal olarak pek çok kötülüğün bulunduğunu ve Yasa onları ortaya çıkarmadıkça bunların düzeltilemeyeceğini vurgulamaktadır. Çünkü doğru ve yanlış standartları oluşturulana kadar iyi ve kötü ayırt edilemezdir. Ona göre Yasa, böylesine cehalet ve günahla dolu bir yaşamdan insanları aydınlık bir yaşama yönlendirmiştir. Ancak onun kanunları daha önce bu şekilde anlaşılmayan şeyleri günah olarak ortaya çıkardığı için bu anlamda “suçun çoğalmasını sağlamıştır”⁶⁴⁷. Günah, insanları gerçek yaşamdan uzaklaştırmak için bir “ölüm üvendiyesidir” ve “gücünü” yasadan alır, çünkü yasa günahkarları cezalandırmaktadır.⁶⁴⁸ Ayrıca bir üvendiyeinin ölümcül olması için de birinin onu kullanması gerekmektedir. Bu nedenle Yasa, günahı kullanmıştır. Dolayısıyla Pavlus insanlara ondan, yasaya değil, yasanın Efendisi olan İsa’ya kaçmalarını emretmiştir. O, yasayı ortadan kaldırmamıştır, ancak “öğretmen” olarak yasanın işi, insanları İsa’ya getirdiğinde bitmiştir. Macarius son olarak Yasayı aya benzetmektedir. Nitekim ay, ışığını güneşin daha ihtişamlı olan ışığından alır ve güneş görkemini ortaya çıkardıkça solmaya mahkumdur. Ona göre Yasanın da aynı şekilde ay gibi evrenin düzenindeki yeri garanti olmasına rağmen kendi başına bir gücü yoktur.

4.2.6) Putperestlerin Kestiğı Hayvanlar⁶⁴⁹

Pavlus Korintlilere Birinci Mektubu’nda onlara Putperestlikten kaçınmalarını vaaz etmektedir (10:14). O, Putperestlerin kurbanlarını Tanrı’ya değil de cinlere sunduklarını belirtmekte ve kardeşlerinin cinlerle paydaş olmalarını engellemeye çalışmaktadır (10:20). Mektubunun devamında ise putlara sunulan kurban etinin yenmesi hususunda dünyada putun bir hiç olduğunu ve birden fazla Tanrı olmadığını dile getirmektedir (8:4). Ayrıca yiyeceklerin insanları Tanrı’ya yaklaştırmadığını, onları yememeleri durumunda herhangi bir kayıpları olmayacaklarını yahut yemeleri durumunda da herhangi bir kazanç sağlamadıklarını kasaplar çarşısında satılan her etin sorgusuz sualsiz yenebileceğini söylemektedir (10:25). Kısacası Pavlus, hem putlara sunulan kurban etinin

⁶⁴⁷ Romalılar 5:20.

⁶⁴⁸ 1. Korintliler 15:56.

⁶⁴⁹ Bu eleştiri üçüncü kitap otuz beşinci bölümde; cevabı kırk ikinci bölümde yer almaktadır.

yenmesinin herhangi bir kayba yol açmayacağını yahut kurban olduğu kendilerine bildirilmediği sürece sorgulamadan yenilebileceğini söyleyerek bir nevi etin yenmesinde bir beis görmemekte hem de bu etlerin yenmesi durumunda cinlerle paydaş olunacağını ileri sürerek yenmesine karşı çıkmaktadır. Münekkid, Pavlus'un sözlerinin birbirleriyle çelişki halinde olduğunu ileri sürerek bu tutarsızlığı "maskaralık" olarak adlandırmaktadır.

Macarius, Pavlus'un putlara sunulan şeylerin yenmesini yasakladığını lakin o dönemde kesimlerin çoğunu Yunanlıların yaptığı iyi bilinmesine rağmen kasapta satılanların alınmasını ise yasaklamadığını vurgulamaktadır. Bunun sebebini de o zamanlarda dünyanın çeşitli yerlerinde hayvanların kurban edilme nedenlerinin farklılık arz etmesine bağlamaktadır. Nitekim o dönemde havadaki ruhlar için bir tür, yerdekiler için başka bir tür ve yine yer altındakiler için başka tür kurbanlar vardı. Örneğin bir adam denizi aşılırsa bir kurban verirdi; karada yolculuk ediyorsa dört ayaklı hayvanları kurban ederdi, bir mağarayı yahut bir toprak parçasını kazıyorsa aşağıdaki güçlere bir kurban atardı. İnsan kurbanı uygulaması da yapıldı. Mesela, Kral Xerxes'in karısı Amistra, dünyadaki cinleri yatıştırmak için her yıl on dört çocuğu kendi adına bir toprak yığınıyla örterek canlı olarak cehenneme göndermiştir.

Macarius çıkarıcılığın, tuzakların, üçkağıtçılığın ve karanlık bir cehalet perdesinin dünyayı kuşattığını lakin ne hava ne kara ne ada ne de denizin bu tür kumpaslara uygun olmadığını ve bir insanın böyle bir ortamda dertsiz ve korkusuz yaşamasının mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Bu yüzden Pavlus, dünya bu derece düzensizlikle dolu olduğu ve yaşamın büyük bir kısmı cinlere adandığı için takipçilerine, cinlerin masasından nefret etmeleri gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca o yine, ete bürünmüş bir insanın günlük bedenî arzularından vazgeçmesinin ne kadar imkânsız olduğunu anlayarak onları birtakım şeylerden muaf kılmıştır. Bu noktada onlara erzaklarını kasaplar çarşısından almalarını tavsiye etmiştir.⁶⁵⁰ Macarius'a göre Pavlus, kasaplık işini üstlenenlerin halkın beslenmesinden sorumlu olduklarını ve bu tür şeylerle uğraşmanın hiçbir suç teşkil etmediğini ifade etmektedir. Yani ona göre kasapta yiyecek satanlar cinler için değil, insanların ortak yaşamı için kasaplık yaparlar. Dolayısıyla bu etler yiyeni yozlaştırmaz. Mistik ritüellerle heykellere kurban sunan bazı tapınak hizmetkarlarını ise

⁶⁵⁰ 1. Korintliler 10:25.

bu kimselerden ayrı tutmakta ve bu kimselerin sundukları kurbanlardan uzak durulmasını emretmektedir.

Macarius, Pavlus'un "Put dünyada bir hiçtir."⁶⁵¹ derken Grek inancının cahil sınırlarını yıktığını, öğretilerini paramparça ettiğini ve yargılarını geçersiz kıldığını ileri sürmektedir. Macarius bu noktada put ve heykelleri birbirinden ayırmakta ve birbirlerine karıştırılmaması gerektiğini söylemektedir. O heykellerin altın, gümüş, bronz ve demirden yapılan figürler olduğunu ve bunların da put olarak değil heykel yahut suret olarak adlandırılması gerektiğini ileri sürmektedir. Ayrıca o dönemde put olarak adlandırılan şeylere açıklık getirmektedir: Canlıların ölü bedenleri, put olarak değil, ölü beden olarak var olurlar. Bedenlerden kurtulan ruhlar yalnızca birer ruhtur, put değildirler. Kahraman denilen kişilerin heykellerindeki tasvirler put değil, simge/heykeldir. Ustalıkla renklendirilmiş levhalar, bedenlerin tasviridir, ama kesinlikle put değildir. Ve rüyet denilen şeyler, rüyaların hayaletleri ve gölgeleridir, yani onlar da put değildir. Bu yüzden Macarius'a göre büyük Havari Pavlus, "Put dünyada bir hiçtir" derken doğruyu söylemektedir. Ayrıca Greklerin elementlere put demek isteyecek kadar "çılgın" kimseler olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü ona göre ateş, su, hava ve toprak birer put değil, tam anlamıyla ateş, su, hava ve topraktır.

Münekkid, Pavlus'un kurban etleriyle ilgili tutumunu sadece onun Korintlilere Birinci Mektubu üzerinden ele almaktadır. Aslında Elçilerin İşleri kitabında müminlerin putlara sunulan etleri yemekten kaçınmaları yönünde havarilere ait bir ferman bulunmaktadır.⁶⁵² Her ne kadar münekkid, bu fermana dair herhangi bir atıfta bulunmasa da konu hakkında önemli bir mahiyet içermektedir. Zira Pavlus'un mektubundaki sözlerinin bu havari fermanyla paralellik arz etmediği görülmektedir. Elçilerin İşleri 15'te halk içinde dinî hususlarda yaşanan sorunlar üzerine halkın ileri gelenleri ve elçilerin bu konuları konuşmak için toplandıkları anlatılmaktadır. Toplantıda öteki uluslardan Tanrı'ya dönenlere güçlük çıkarılmadan yaklaşılmaması; ancak putlara sunulup murdar hale gelen etlerden, fuhuştan, boğularak öldürülen hayvanların etinden ve kandan sakınmaları gerektiğinin de onlara yazılması hususu gündeme gelmiştir. Bunun üzerine elçiler ve halkın ileri gelenleri, kendi aralarından seçtikleri adamları Pavlus ve Barnaba'yla birlikte

⁶⁵¹ 1. Korintliler 8:4.

⁶⁵² Porphyry, *Porphyry's Against the Christians*, 64 (44. dipnot).

Antakya, Suriye ve Kilikya'daki Yahudi olmayan nüfusa elçi olarak göndermeye karar vermişlerdir. Ayrıca onların eliyle şu mektubu yollamışlardır: "... Kutsal Ruh ve bizler, gerekli olan şu kuralların dışında size herhangi bir şey yüklememeyi uygun gördük: Putlara sunulan kurbanların etinden, kandan, boğularak öldürülen hayvanların etinden ve fuhuştan sakınmalısınız. Bunlardan kaçınırsanız, iyi edersiniz. Esen kalın. (15:28)"

4.2.7) Bekaret⁶⁵³

Münekkid, Pavlus'un, yazdığı mektuplarla insanların bekaretin övülecek bir şey olduğuna inanmalarını sağladığını ileri sürmektedir. Sonrasında Pavlus'un Timoteos'a yazdığı Birinci Mektub'undaki "Son zamanlarda bazıları yalancıların ikiyüzlülüğü nedeniyle aldatıcı ruhlara ve cinlerin öğretilerine kulak vererek imandan dönecek. Vicdanları adeta kızgın bir demirle dağlanmış bu yalancılar evlenmeyi yasaklayacak, iman edip gerçeği bilenlerin şükranla yemesi için Tanrı'nın yarattığı yiyeceklerden çekinmek gerektiğini buyuracaklar." (4:1-3) sözlerini hatırlatmaktadır. Lakin Pavlus bu sözlerinden sonra Korintlilere yazdığı Birinci Mektubu'nda, "Kızlara gelince, Rab'den onlarla ilgili bir buyruk almış değilim." (7:25) demiştir. Bu nedenle münekkide göre, bekâr kalan kimse doğru şeyi yapmıyor demektir ve kötü bir şeymiş gibi evlenmekten kaçınan kişi İsa'nın emirlerine uygun hareket etmiyor demektir. Çünkü İsa'nın bekâretle⁶⁵⁴ ilgili sözlerine dair bir kayıt yoktur. Son olarak münekkid sözlerini "Nasıl oluyor da bazı insanlar bekâretleriyle övünüyorlar ve İsa'nın annesi olan kıza benzer şekilde Kutsal Ruh'la dolu olduklarını söylüyorlar?" sorusuyla bitirmektedir.

Macarius, bekâretin zor ve doğal olmayan bir durum olduğunu ve bu nedenle onun kişinin seçimine bırakıldığını ifade etmektedir. O münekkidin "bir kimsenin nasıl bekaretiyle övünebildiği" sorusu karşısında İsa'nın hırsızlık, zina, iftira vb. gibi daha basit konularda Pavlus aracılığıyla emir verdiğini iddia etmektedir. Çünkü İsa'nın böyle bir şeyi emrederek zorlaması halinde insanlar, eğer bu durum manevi bir çöküşe yahut düşüşe yol açarsa hatanın İsa'ya ait olduğunu söyleyebilirlerdi. Macarius tüm bunların hikmetinin apaçık ortada olduğunu ve bekâreti özgür bir seçim haline getirmenin, onun konumunu

⁶⁵³ Bu eleştiri üçüncü kitap otuz altıncı bölümde; cevabı kırk üçüncü bölümde yer almaktadır.

⁶⁵⁴ Sözcük kadınlar için olduğu kadar erkekler için de geçerlidir. Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 113 (1. dipnot).

yalnızca yücelteceğini ileri sürmektedir. Macarius, kendisine emredilen şeyi yapan bir kimsenin övüleceğini lakin zorunluluk hali dışında kendi hür iradesiyle bu eylemi yapanın ise daha yüksek bir methe mazhar olacağını beyan etmektedir. Bu noktada Macarius, bekâreti bir “fazilet” nedeni olarak görme konusunda çağının tavrını yansıtmaktadır.⁶⁵⁵

4.2.8) Pavlus ve Petrus’un Öldürülmesi⁶⁵⁶

Elçilerin İşleri kitabında Tanrı’nın Pavlus’u koruma altına aldığı anlatılmaktadır: “Bir gece Rab bir görümde Pavlus’a, ‘Korkma, konuş, susma! Ben seninle birlikteyim; hiç kimse sana dokunmayacak, kötülük yapmayacak. Çünkü bu kentte benim halkım çoktur (18: 9-10).’ Münekkid, mezkûr pasaja karşı Tanrı’nın korumasına rağmen Pavlus’un Roma’da yakalanır yakalanmaz kafasının kesildiğini hatırlatmaktadır. Aynı şekilde kuzuları besleme yetkisi verilen Petrus yine bir çarmıha gerilmiş ve kazığa oturtulmuştur.⁶⁵⁷ Dahası kendileri gibi görüşlere sahip sayısız kişi ya yakılmış ya bir tür ceza ya da kötü muamele görerek öldürülmüştür. Münekkid son olarak beklenen dirilişin yahut gelişin henüz bilinmezken çok sayıda insanın İsa’nın lütfu ve imanı ile olan ilişkileri nedeniyle acımasızca cezalandırılmasının ne Tanrı’nın ne de tanrısal bir insanın iradesine uygun olmayacağını ifade etmektedir.

Macarius, Pavlus ve Petrus’un şehit edildiğini ve bunun onların yaşam mücadelesinin sona ermesinden ve birçok ülkede insanları İsa’ya getirmeleri gibi büyük bir işin tamamlanmasından sonra meydana geldiğini vurgulamaktadır. Ayrıca onların hayatlarının bu şekilde sona ermesinin daha yüksek bir şöhret anlamına geldiğini ileri sürmektedir. Nitekim en büyük şeref vatanını düşmana karşı ölümüne savunan askerler içindir. Böylece onlar dünyanın her yerindeki müminleri İsa’nın safına katarak değerini asla yitirmeyecek bir taht kazanmışlar ve birçok kişiyi de aynı şekilde onu kazanmaya teşvik etmişlerdir. Macarius’a göre onların şiddetli ölümleri, yaşamları üzerinde bir mühürdür ve gayretlerinin büyüklüğünü kanıtlamaktadır. Çünkü hem Petrus hem de Pavlus çalışmaları sırasında birçok kez Rableri tarafından Yahudilerin tuzaklarından

⁶⁵⁵ Crafer, *The Apocriticus of Macarius Magnes*, 114 (1. dipnot).

⁶⁵⁶ Bu eleştiri dördüncü kitap dördüncü bölümde; cevabı on dördüncü bölümde yer almaktadır.

⁶⁵⁷ Yuhanna 21:15.

korunmuşlardır. İnançlarının tohumları kök saldıığında onlara şehitlik mertebesi verilmiştir. Macarius, Tanrı'nın bu şekilde davranmasının bilgece bir hareket olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Pavlus ve Petrus sıradan bir şekilde ölseydiler yahut mahkeme önünde birden ortadan kaybolsaydılar işleri büyüye atfedilebilirdi. Bu yüzden onların yapılan eziyetlere sonuna kadar katlanmalarının bu ihtimallere karşı en güzel cevap olacağını ileri sürmektedir.

Macarius ayrıca başka muhaliflerin eleştirilerine de değinmektedir. Onlara göre Tanrı, Pavlus ve Petrus'u koruması altına almıştır. Aksi takdirde Pavlus ve Petrus'un yalnızca imanlarından aldıkları güç ile yapılan eziyetlere asla sonuna kadar dayanamayacaklarını iddia etmişlerdir. Bu durumu da iki havarinin doğru insanlar olmadıklarına dair bir kanıt olarak görmüşlerdir. Macarius mezkûr eleştirilere karşı Tanrı'nın azizlerine olan sevgisiyle, Daniel ve üç çocuğun durumunda olduğu gibi⁶⁵⁸ bazen onları ölümden kurtaracağını ve bazen Petrus ve Pavlus örneğinde olduğu gibi ne korkak ne de ikiyüzlü olmadıklarına ölümleriyle tanıklık etmelerine izin vereceğini söylemektedir.

⁶⁵⁸ Daniel 6:1-28.

SONUÇ

Apocriticus, Pagan bir münekkidin Hristiyan inancına ve kutsal metinlerine yönelttiği eleştiriler ve Macarius Magnes'in bu eleştirilere verdiği cevaplardan oluşan diyalog tarzında bir eserdir.

Apocriticus, yazarının adı, tarihi, yazıldığı yer, eserdeki Pagan münekkidin kimliği ve hatta eserin tam başlığının ne olduğu gibi pek çok konuda belirsizlik taşıyan bir eserdir. Bu noktada araştırmacıların özellikle eserin yazıldığı tarih ve münekkidin kimliği hususlarına daha çok ehemmiyet verdikleri ve çalışmalarını bu doğrultuda şekillendirdikleri görülmektedir.

Eserin yazıldığı tarihe dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu hususta argümanlarını ortaya koyma açısından Crafer ve Harnack'ın iddiaları ön plana çıkmaktadır. Söz konusu araştırmacılar, tarihlendirme hakkındaki iddialarına Pagan münekkidin kimliğini tespit etmeye çalışarak başlamışlar; sonrasında Macarius'un argümanlarını göz önünde bulundurarak bir tarihlendirme çalışması yapmışlardır. Crafer münekkidin Bithynia valisi Hierocles olduğunu ileri sürerken Harnack ise Yeni Eflatuncu filozof Porphyry olduğunu iddia etmiştir. Lakin münekkidin kimliği hakkındaki tartışmalar bir kenara bırakılarak Macarius'un üslubundan hareketle eserin hangi tarihte yazıldığını tespit etmeye çalışmak daha makul olacaktır. Bu noktada dikkate değer hususları şu şekilde maddeleştirebiliriz:

- Macarius'un münekkid karşısındaki ürkek ve çekingen tavrı eserin, Kilise'nin Paganizme karşı üstünlük elde ettiği MS 400 dolaylarında yazılamayacağına işaret etmektedir.
- Macarius'un İncil'in vaazını henüz duymamış halkları listelerken Etiyopya'nın adını zikretmesi, bu bölgede Kilise'nin tamamıyla kurulduğu MS 403 gibi bir tarihte eserin yazılmış olamayacağını göstermektedir.
- Macarius'un heretik gruplardan birkaçına örnek verirken Arius'un veya onun takipçilerinden herhangi birinin adını zikretmemesi de dikkate değerdir.
- Eser, İznik Konsili'nden (MS 325) sonra tüm Hristiyanlığın dikkatini çeken tartışmalardan arınmış durumdadır.
- Macarius'un "dünyanın pek çok hükümdarı olduğuna yani hem doğunun hem de batının Augustus ve sezarı olduğuna dair sözleri ve bir hükümdar olarak

Hadrianus'u örnek vermesi eserin MS 292 yılından sonra yazıldığını göstermektedir.

- Macarius'un İznik Konsili sonrasına dayandırdığı teslis formülünün, eserin geri kalanından farklı bir üsluba sahip olması ve yalnızca yirmi iki satırlık bir alıntıyla sınırlı olması nedeniyle bir enterpolasyon olarak kabul edilmesi daha makul görülmektedir.

Macarius'un tarihe dair atıfları dikkate alındığında eserin en erken MS 293'ten sonra ve Hristiyanlığın Pagan dinlerine karşı belirgin bir üstünlük elde etmesinden yani MS 400'den önce yazıldığı söylenebilir. Hatta İznik Konsili'nin Hristiyan teolojisi açısından önemi göz önünde bulundurulduğunda eserin tarihi, MS 325 öncesine kadar sınırlandırılabilir. Ayrıca Macarius'un çekingen tavrı düşünüldüğünde eserin tarihine ilişkin iki ihtimal söz konusudur. İlki eserin, Diocletianus'ın Hristiyan toplantılarının yasa dışı ilan edilmesine dair yayımladığı 303 fermanı öncesinde kaleme alındığıdır. Zira zulüm döneminde bir Hristiyan'ın bir Pagana meydan okuması pek mümkün görülmemektedir. İkincisi genel dinsel hoşgörünün ilan edildiği ve Hristiyanlığın Roma'nın meşru dinleri kapsamına alındığı 313 Milan Fermanı'ndan sonra yazıldığıdır. Bu noktada hoşgörü politikasına rağmen Hristiyanların büyük bir zulüm döneminden çıkmış olmaları, Macarius'un o korku dönemini henüz atlatamamış olmasını mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla eserin MS 293-303 yahut MS 313-325 tarihleri arasında yazılması muhtemeldir. Bu görüş Crafer'ın tarihlendirme hususundaki iddialarıyla benzer eğilimdedir.

Tarihlendirmeye dair deliller incelenirken göz önünde bulundurulması gereken bir husus daha vardır ki, o da eserin yüz yüze bir diyaloga mı dayandığı; yoksa münekkidin yazılı eserinden alıntılar yapılmak suretiyle kurgusal bir diyalog mu oluşturulduğudur. Yüz yüze bir diyalog olması halinde yapılmış olan tespitlerin geçerliliği devam etmektedir. Bunun yanı sıra kurgu olması durumunda da eserin gizlice kaleme alındığı ve korunduğu ihtimali düşünüldüğünde MS 293-325 tarihlendirmesi geçerli olacaktır. Zira Macarius'un zulüm döneminde yazdığı eser nedeniyle katledildiğine yahut eserinin yakıldığına dair bir veriye rastlanılmamıştır.

Apocriticus'u araştırmacılar nezdinde önemli kılan bir diğer husus, eserdeki Pagan münekkidin kimliğidir. Bu noktada araştırmacılar, *Contra Christianos* adlı eserin yazarı

Porphry ve *Philalethes Logos* adlı eserin yazarı Sossianus Hierocles olmak üzere iki şahıs üzerinde durmaktadırlar. Eserin yazıldığı tarihi arka plan dikkate alındığında her iki ismin de münekkîd olma ihtimali bulunmaktadır. Bu konuda kesin bir sonuca ulaşamamıştır. Lakin bahsi geçen eserler günümüze ulaşamadığı için araştırmacılar, seçtikleri münekkîdin kayıp eserini *Apocriticus*'daki eleştiriler üzerinden yeniden inşa etmeye çalışmışlardır.

Münekkîdin eleştirileri genellikle İncillerden, Elçilerin İşleri'nden ve Pavlus'un Mektupları'ndan seçilmiş pasajlara yöneliktir. Buna karşılık Macarius ise apokrif literatüre ve efsanevi hikayelere de başvurmuştur. Argümanların niteliğine bakıldığında Macarius'un cevaplarının çoğu zaman tatmin edici olmadığı ve hatta kimi zaman eleştirinin asıl amacını kaçırdığı görülmektedir. Bu noktada münekkîdin dili daha kısa, öz ve tutarlıdır. Ayrıca münekkîd, bazı konularda felsefi değerlendirmelerde de bulunmuştur. Örneğin, Tanrı'yı bilme hususunda aklın ve ruhun rolünü, yoksulluk etiğini Platoncu bir tarzda yorumlamış, Platon'un reenkarnasyon teorisine atıflar yapmıştır. Macarius ise daha çok retoriksel tartışma, alegorik yorumlama yöntemlerini kullanmış ve bol bol benzetmelerle dolu örneklendirmeler yapmıştır. Bunun yanı sıra Macarius'un kimi zaman yaptığı yorumlarla, münekkîdin eleştirilerini savuşturmaya çalışması ve kimi zaman da cevaplarında başka konulara değinerek tartışmanın ana fikrinden uzaklaşması dikkat çekmektedir. Münekkîdin yaptığı eleştirilerde ise genel olarak Hıristiyan inançları ve İnciller hakkında sağlam bir birikime ve keskin bir zihne sahip olduğu görülmektedir.

Macarius'un savunuları göz önünde bulundurulduğunda onun İncil pasajlarına yaptığı atıfların bazılarının günümüz İncil pasajlarıyla uyuşmadığı görülmektedir. Bu da Macarius'un bugün kullanılan başka bir Kitab-ı Mukaddes metnini kullandığı sorusunu akıllara getirmektedir. Pagan münekkîdin de kimi zaman pasajlara dair yanlış atıflarda bulunduğu gözlemlenmiştir. Macarius bu yanlış atıflara kimi zaman sessiz kalmış kimi zaman da yapılan yanlış alıntı üzerinden cevap vermiştir. Hem Macarius'un hem de Paganın yaptığı yanlış atıfların birbirleriyle tam olarak denk düşmemesi ise pasajlara dair alıntıların ezberden ve gelişmiş güzel bir şekilde yapıldığını düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

- Aiskhylos. *Zincire Vurulmuş Prometheus*. çev. Azra Erhat - Sabahattin Eyuboğlu. İstanbul: İş Bankası, 3. Basım, 2000.
- Altındal, Aytunç. *Yoksul Tanrı Tyanalı Apollonius*. İstanbul: Alfa, 2005.
- Arditi, Klara - Asayas, Eda. *Yahudilikte Kavram ve Değerler Dinsel Bayramlar - Dinsel Kavramlar - Dinsel Gereçler*. ed. Suzan Alalu. İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 1996.
- Arslan, Ahmet. "Athenagoras". *İlkçağ Felsefe Tarihi 5: Plotinos, Yeni Platonculuk ve Erken Dönem Hristiyan Felsefesi*. 5/291-298. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2010.
- Aslan, Reza. *Zelot: Nasıralı İsa'nın Hayatı ve Dönemi*. çev. Nalan Tümay. İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2014.
- Aster, Ernst Von. *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*. çev. Vural Okur. İstanbul: İm Yayın Tasarım, 3. Basım, 2005.
- Atasağun, Galip. "Yahudilikte Dînî Sembol ve Kavramlar". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2001), 125-156.
- Atiya, Aziz Suryal. *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*. çev. Nurettin Hiçyılmaz. İstanbul: Doz Yayınları, 2005.
- Aydın, Mahmut. *Hiz. İsa'ya Ne Oldu?* Ankara: OTTO, 2017.
- Aydın, Mahmut. "İsa'ya Ne Oldu? İsa'nın Tutuklanması, Yargılanması ve Çarmıha Gerilmesiyle İlgili İncil Rivayetlerinin Tarihsel Açısından Değerlendirilmesi". *Milel ve Nihal* 1/2 (2004), 41-93.
- Barnes. "Porphyry 'Against the Christians': Date and the Attribution of Fragments". *The Journal of Theological Studies* 24/2 (1973), 424-442.
- Barnes, T. D. "Sossianus Hierocles and the Antecedents of the 'Great Persecution'". *Harvard Studies in Classical Philology* 80 (1976), 239-252.
- Barton, John - John Muddiman (ed.). *The Oxford Bible Commentary*. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2001.
- Basser, Herbert W. - Cohen, Marsha B. *The Gospel of Matthew and Judaic Traditions: A Relevance-Based Commentary*. Boston: Brill, 2015.
- Baş, Bilal. "Hristiyan Manastırcılığının Doğuşu". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2013), 183-204.
- Batuk, Cengiz. "Millenarianist Bir Hareket Olarak Montanizm". *Milel ve Nihal* 1 (2003), 41-71.
- Bauckham, Richard. "The Brothers and Sisters of Jesus: An Epiphanian Response to John P. Meier". *The Catholic Biblical Quarterly* 56/4 (Ekim 1994), 686-700.
- Beğenç, Cahit. *Anadolu Mitolojisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2. Basım, 1974.

- Berchman, Robert M. *Porphyry Against the Christians*. Leiden; Boston: Brill, 2005.
- Berg, Bruce L - Lune, Howard. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. çev. Asım Arı. Konya: Eğitim Yayınevi, 4. Basım, 2019.
- Bihlmeyer, K. - Tuchle, H. *I ve IV ncü Yüzyıllarda Hristiyanlık (Roma İmparatorluğunda Tek Tanrıcılığın Zaferi)*. çev. Antun Göral. İstanbul: Güler Matbaası, 1972.
- Black, Matthew - Rowley, H. H. *Peake's Commentary on the Bible*. Hong Kong: Thomas Nelson and Sons Ltd., 1962.
- Boer, W. Den. "A Pagan Historian and His Enemies: Porphyry Against the Christians". *Classical Philology* 69/3 (1974), 198-208.
- Buckler, John. "Jerome". *Encyclopaedia of Religion (ER)*. 7/4832-4834. Detroit: Thomson & Gale, 2005.
- Caesarea, Eusebius of. *The Book of Eusebius (Contra Hierocles)*. çev. Arne Horn. New Apostolic Bible Covenant, 2016.
<https://books.google.com.tr/books?id=VskkDAAAQBAJ>
- Canivet, P. "Epiphanius of Salamis, St." *New Catholic Encyclopedia*. 5/292-293. Detroit: Thomson/Gale, 2003.
- Carriker, Andrew. *The Library of Eusebius of Caesarea*. Leiden; Boston: Brill, 2003.
- Carson, D. A. vd. *The Expositor's Bible Commentary*. ed. Frank Ely Gaebelein. 20 Cilt. Michigan: The Zondervan Corporation Grand Rapids, 1984.
- Chadwick, Henry. *The Early Church*. Penguin Books, 1993.
- Clarke, Adam. "Adam Clarke's Commentary of the Bible". *StudyLight.org*. 17 Eylül 2021. <https://www.studylight.org/commentaries/eng/acc.html>
- Crafer, Thomas. "Macarius Magnes: A Neglected Apologist". *The Journal of Theological Studies* 8/31 (1907), 401-423.
- Crafer, Thomas. "Macarius Magnes: A Neglected Apologist II". *The Journal of Theological Studies* 8/32 (1907), 546-571.
- Crafer, Thomas. *The Apocriticus of Macarius Magnes*. Londra: Society for Promoting Christian Knowledge, 1919.
- Crafer, Thomas. "The Work of Porphyry Against the Christians, and Its Reconstruction". *The Journal of Theological Studies* 15/59 (1914), 360-395.
- Çoban, Bekir Zakir. *Yahudilerden Sonra Hristiyanlardan Önce Hz. İsa*. İnsan Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Davis, Stephen J. "Thecla". *Encyclopedia of Religion (ER)*. 13/9101-9102. Detroit: Thomson & Gale, 2005.
- Di Berardino, Angelo (ed.). *Encyclopedia of Ancient Christianity*. Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2014.
- Digester, Elizabeth DePalma. "Porphyry, Julian, or Hierokles? The Anonymous Hellene in Makarios Magnēs' 'Apokritikos'". *The Journal of Theological Studies* 53/2 (2002), 466-502.

- Duchesne, Louis. *De Macario Magnete et Scriptis Eius*. Paris: Klincksieck, 1877.
- Duygu, Zafer. *İnciller Güvenilir Metinler Midir? Metodolojik ve Karşılaştırmalı Analizler*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020.
- Eastman, David L. *The Ancient Martyrdom Accounts of Peter and Paul*. Atlanta: SBL Press, 2015.
- Edwards, Mark. "Porphyry and the Christians". *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 98 (2007), 111-126.
- Ehrman, Bart D. *Lost Christianities: The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew*. New York: Oxford University Press, 2003.
- English, Donald. *Markos'un Mesajı*. çev. Burcu Çağın. İstanbul: Haberci, 2017.
- Epiphanius. *Ancoratus*. çev. Young Richard Kim. Washington, D.C.: Catholic University of America Press, 2014.
- Erdem, Sargon. "Tyanalı Apollonios". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 3/240-242. İstanbul, 1991.
- Erhat, Azra. "Prometheus". *Mitoloji Sözlüğü*. 328-331. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996.
- Eusebius. *Ecclesiastical History*. çev. Roy J. Deferrari. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 1969.
- Eusebius. *Kilise Tarihi*. çev. Furkan Akderin. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2011.
- Ewbank, Anne. "Why Beans Were an Ancient Emblem of Death?" *Atlas Obscura*, 2018. <https://www.atlasobscura.com/articles/favism-fava-beans>
- Gambero, Luigi. *Mary and the Fathers of the Church: The Blessed Virgin Mary in Patristic Thought*. San Francisco: Ignatius Press, 1999.
- Gilmore, Alec. *A Dictionary of the English Bible and Its Origins*. Sheffield, England: Sheffield Academic Press, 2000.
- Graves, Robert - Akpur, Uğur. "Atreus ile Thyestes". *Yunan Mitleri - Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler*. 549-557. İstanbul: Say Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Graves, Robert - Akpur, Uğur. "Tereus". *Yunan Mitleri - Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler*. 210-212. İstanbul: Say Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Grützmacher, G. "Jerome". *Encyclopaedia of Religion and Ethics (ERE)*. 7/497-500. Edinburgh: T. and T. Clark Ltd., 1915.
- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- Gürkan, Salime Leyla. *Anahatlarıyla Yahudilik*. İstanbul: İsam Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Gürkan, Salime Leyla. "Sünnet". *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 38/155-157. İstanbul, 210M.S.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İsam Yayınları, 6. Basım, 2017.
- Harrison, R. K. "The Biblical Problem of Hyssop". *The Evangelical Quarterly* 26/4 (1954), 218-224.
- Hinson, E. Glenn. "Justin Martyr". *Encyclopaedia of Religion (ER)*. 7/5043-5045. Detroit: Thomson & Gale, 1987.

- Horbury, William. *Jews and Christians in Contact and Controversy*. Edinburgh: T & T Clark, 1998.
- Houle, Michelle M. *Gods and Goddesses in Greek Mythology*. Berkeley Heights, NJ: Enslow Publishers, 2001.
- Jacob, Xavier. *Hristiyan Terimler Sözlüğü Bir Deneme*. İstanbul: Ohan Matbaacılık - Sent Antuan Kilisesi, 2004.
- Johnson, Aaron P. "The Author of the 'Against Hierocles': A Response to Borzi and Jones". *The Journal of Theological Studies* 64/2 (2013), 574-594.
- Kaymaz, Yunus. *Konstantin ve Hristiyanlık*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Keener, Craig S. *The IVP Bible Background Commentary: New Testament*. Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2. Basım, 2014.
- Kıral, Bilgen. "Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi". *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/15 (2020), 170-189.
- Koester, Helmut. *Introduction to The New Testament*. Berlin: Walter de Gruyter, 2. Basım, 1982.
- Kuşak, Mehmet. *Hristiyanlığın Kurucusu Pavlus ve Hz. İsa'nın Tahrif Edilen Mesajı*. İstanbul: eKitap Projesi, 2016.
- Kutch, Ernst. "Sukkot". *Encyclopaedia Judaica* (2nd ed). 19/299-302. Detroit: Thomson & Gale, 2007.
- Lactantius. *Divine Institutes*. çev. Anthony Bowen - Peter Garnsey. Liverpool: Liverpool University Press, 2003.
- Lactantius, Lucius Caecilius Firmianus. *De Mortibus Persecutorum*. Finlaudia: Winter, 1684. <https://books.google.com.tr/books?id=HqxRAAAAcAAJ>
- Leeming, David Adams. *A'dan Z'ye Dünya Mitolojisi*. çev. Nurdan Soysal. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Lloyd, A. C. "Porphyry". *Encyclopedia of Philosophy*. 7/705-707. Detroit: Thomson Gale, 2006.
- MacArthur, John. *The MacArthur Bible Commentary*. Nashville: Thomas Nelson, 2005.
- MacDonald, William. *Kutsal Kitap Yorumu: Elçilerin İşleri - Filipililer*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2002.
- MacDonald, William. *Kutsal Kitap Yorumu: Matta- Markos- Luka- Yuhanna*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2000.
- McDowell, Josh - Larson, Bart. *Mesih İsa'nın Tanrılığı*. çev. Fikret Böcek. İstanbul: Zirve, 6. Basım, 2011.
- Murphy, F. X. "Jerome, ST". *New Catholic Encyclopedia*. 7/757-760. Detroit: Thomson/Gale, 2003.
- Odahl, Charles Matson. *Constantine and the Christian Empire*. Londra: Routledge, 2004.

- Orchard, Bernard - Edmund F. Sutcliffe (ed.). *A Catholic Commentary on Holy Scripture*. Edinburgh: Thomas Nelson and Sons Ltd., 1953.
- Origen. *Contra Celsum*. çev. Henry Chadwick. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.
- Özaşar, Mehmet Emin - Mehmet Görmez (ed.). *Hadislerle İslâm: Hadislerin Hadislerle Yorumu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2013.
- Öztürk, Nermin. “Hristiyanlığın İlk Yıllarında Akdeniz Ülkelerini Etkisi Altına Alan Kadın: Tekla”. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri* 1 (15 Haziran 2012), 42-53.
- Parker, D. C. *The Living Text of the Gospels*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Pennington, Bruce. “The Death of Pythagoras”. *Philosophy Now*, 2010. https://philosophynow.org/issues/78/The_Death_of_Pythagoras
- Plotinus, Plotinus. *Psychic and Physical Treatises; Comprising the Second and Third Enneads*. çev. Stephen Mackenna. Boston: Charles T. Branford, ts.
- Porphry. *Porphry's Against the Christians: The Literary Remains*. ed. R. Joseph Hoffmann. Amherst, N.Y.: Prometheus Books, 1994.
- Ramage, Craufurd Tait. *Great Thoughts from Greek Authors*. New York: John B. Alden, 2. Basım, 1885.
- Renan, Ernst. *Havariler*. çev. Zeki İşhan. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1948.
- Richardson, Cyril Charles. “Plea Regarding Christians by Athenagoras, the Philosopher”. *Early Christian Fathers*. 290-340. Londra: Westminster John Knox Press, 2006.
- Roloff, Jürgen. *Nasıralı İsa; Tarihi ve Dinî Kaynaklarda İsa Peygamber*. çev. Yücel Aksan. İstanbul: Runik Kitap, 2021.
- Sahu, Sarah. “Life in the Kingdom: Meal as Symbol of Jesus' Mission”. 1-15, 2007. https://www.academia.edu/5318226/Life_in_the_Kingdom_Meal_as_Symbol_of_Jesus_Mission
- Salibi, Kemal S. - Aydın, Fuat. *İsa Kimdi? Kudüs Komplosu*. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2017.
- Salmon, George. “Macarius Magnes”. *A Dictionary of Christian Biography, Literature, Sects and Doctrines: Being a Continuation of "The Dictionary of the Bible"*. 3/766-771. Londra: John Murray, 1882.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 3. Basım, 2016.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. *Kanonik - Apokrif İncillere Göre Hz. İsa: Hayatı ve Mesajı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Schalkhauser, Georg. *Zu den Schriften des Makarios von Magnesia*. Leipzig: Hinrichs, 1907.
- Sears, Kathleen. *Mitoloji 101*. çev. Ekin Duru. İstanbul: Say Yayınları, 10. Basım, 2020.
- Seggie, Fatma Nevra - Yasemin Bayyurt (ed.). *Nitel Araştırma: Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2. Basım, 2017.

- Sheehy, Benedict Cornelius. *The Arguments of the Apocriticus: A Re-Evaluation of the Apology of Macarius Magnes*. Ottawa, Canada: Wilfrid Laurier University, Master Of Arts, 1989.
- Shipley, Orby (ed.). *A Glossary of Ecclesiastical Terms*. Londra: Ribingtons, 1872.
- Smith, William - Henry Wace (ed.). *A Dictionary of Christian Biography, Literature, Sects and Doctrines: Being a Continuation of "The Dictionary of the Bible"*. Londra: John Murray, 1882.
- Stern, Menahem. *Greek and Latin Authors on Jews and Judaism*. Kudüs: Israel Academy of Sciences and Humanities, 1984.
- Störig, Hans Joachim (F). *İlkçağ Felsefesi: Hint Çin Yunan*. çev. Ömer Cemal Güngören. İstanbul: Yol Yayınları, 2. Basım, 2000.
- The Editors of Encyclopaedia. "St. Justin Martyr". *Encyclopedia Britannica*, 2021. <https://www.britannica.com/biography/Saint-Justin-Martyr>
- Tümer, Günay. "Çarmıh". *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 8/230. İstanbul, 1993.
- Tümer, Günay. *Hristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 4. Basım, 2011.
- Türer, Celal. "Porphyrios". *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni Antikçağ Yunan & Ortaçağ Düşüncesi*. 2/508-520. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Ulutürk, Muammer. *Hristiyanlık'ta Havarilik*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Von Harnack, Adolf. *Kritik des Neuen Testaments von einem griechischen Philosophen des 3. Jahrhunderts: Die im Apocriticus des Macarius Magnes enthaltene Streitschrift*. Leipzig: J.C. Hinrichs, 1911.
- Von Harnack, Adolf. *Porphyrius, "Gegen die Christen", 15 Bücher Zeugnisse, Fragmente und Referate*. Berlin: Abhandlungen der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, 1916.
- Weigall, Arthur. *Hristiyanlığımızdaki Putperestlik: Pavlos Hristiyanlığına Dair Bilimsel Bir Eleştiri*. Ozan Yayıncılık, 2002.
- Wenham, Gordon J. vd. (ed.). *New Bible Commentary*. Leicester, England; Downers Grove, Illionis: IVP Academic, 21st Century Edition., 1994.
- Whittaker, Thomas. *The Neo-Platonists: A Study in the History of Hellenism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2. Basım, 1918.
- Wiersbe, Warren W. *The Wiersbe Bible Commentary: The Complete New Testament in One Volume*. Colorado Springs, CO: David C. Cook, 2. Basım, 2007.
- Wilcock, Michael. *Luka'nın Mesajı*. çev. Murat Yılmaz. İstanbul: Haberci, 2017.
- Williams, Daniel H. *Matthew*. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1901.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 11. Basım, 2018.

Μάγνητος, Μακάριος. *Αποκριτικός η Μονογενής - Macarii Magnetis Quae Supersunt, Ex Inedito Codice*. ed. C. Blondel. Klincksieck, Paris: Typographia Publica, 1876.

Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2016.

Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003.

